

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK DEMOKRASİ HAYATINDA
DEĞİŞİM: DEMOKRAT PARTİ ÖRNEĞİ
(1946-1957)**

MEHMET KÜÇÜK

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ.DR. BÜLENT YILDIRIM

EDİRNE 2013

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH
ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS
TEZİ

MEHMET KÜÇÜK tarafından hazırlanan **TÜRK DEMOKRASİ HAYATINDA DEĞİŞİM: DEMOKRAT PARTİ ÖRNEĞİ (1946-1957)** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca 16.01.2013 **Çarşamba** günü saat 14:30'da yapılmış olup, tezin ...~~Kabul Edilmesine~~..... **OYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Bülent YILDIRIM	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Yüksel TOPALOĞLU	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR	Kabul Edilmesine	

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	458632
İşlem Türü	İşlemde
Yazar Adı / Soyadı	Mehmet Küçük
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 18946368634
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	sehjade.mehmet@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türk Demokrasi Hayatında Değişim: Demokrat Parti Örneği (1946-1957)
Tezin Tercümesi	Change in Turkish Democratic Life: Example of Democrat Party (1946-1957)
Konu Başlıkları	
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2013
Sayfa	...X, 195
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Bülent Yıldırım
Dizin Terimleri	Demokrat Parti=Democrat Party Siyaset=Politics TBMM=Turkish Grand National Assembly Seçim faaliyetleri=Election activities Genel seçimler=General elections Siyasi seçimler=Elections Seçimler 1954=Elections 1954 Seçimler 21 Temmuz 1946=Elections 21 July 1946 Menderes, Adnan=Menderes, Adnan Bayar, Celal=Bayar, Celal
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelemesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 31.01.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

01.02.2013

İmza:.....

Hazırlayan: Mehmet KÜÇÜK

Tezin Adı: Türk Demokrasi Hayatında Değişim: Demokrat Parti Örneği (1946-1957)

ÖZET

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ve akabinde iktidara gelmesi, Türk Demokrasi Tarihinin dönüm noktasını teşkil eder. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla beraber, özellikle II. Meşrutiyet yıllarında oluşturulmaya çalışılan muhalefet anlayışı başarıya ulaşmıştı. Demokrat Parti'nin kendinden önce kurulan partilerden ayrılan en önemli yönü iktidara gelebilmiş olmasıdır. Yine Türk Demokrasi tarihinde ilk kez bir muhalefet partisi, herhangi bir otorite ya da gücü arkasına almaksızın halkın iradesiyle iktidara gelebilmeyi başarabilmişti. Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti'nin hâkim olduğu dönemde muhalefetle arasındaki diyalog ve ilişkiler kendilerinden sonra, hatta günümüze uzanan süreçte Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Bu düşünceden hareketle yola çıkılarak hazırlanan çalışmada, Demokrat Parti'nin Türk Siyasi ve Demokrasi hayatında getirdiği değişimi ortaya koyulmuş, ilk sistemli muhalefet oluşturma çabalarının, 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulması ile başlayan ve 1960 darbesine uzanan serüveni ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokrat Parti, Genel Seçimler, Adnan Menderes, CHP ve muhalefet.

Prepared By: Mehmet KÜÇÜK

Name of Thesis : Change in Turkish Democratic Life : The Example of Democratic Party (1946-1957)

ABSTRACT

The foundation Of Democratic Party between 1946 and 1950 and later ascending to power constitutes the turning point for Turkish Democratic History. With the establishment of Democratic Party the concept of opposition which was tried to be formed especially during Second Constitutional Era achieved success. What sets Democratic party apart from political parties established prior to it was its success to ascend to power. Moreover, for the first time in Turkish democratic History an opposition party was able to ascend to power with public will without being backed by an authority or power. The dialogue between Democratic Party and the opposition during the period when Democratic Party held power was decisive after itself even in the process extending up to present day. In this work, keeping this in mind, the change which Democratic Party brought about in Turkish Political and Democratic life was put forth and the adventure of the first attempts to form a systematic opposition which started with the foundation of Democratic Party in 1946 and ended with coup d'etat of 1960 was analysed.

Keywords: Democracy, Democratic Party, General Election, Adnan Menderes, CHP and opposition.

ÖNSÖZ

Türk Demokrasi tarihinde, gerçek demokrasinin sağlanabilmesi için birçok deneme yapılmıştır. Bu yönüyle konu ele alındığında, demokrasi tarihinin ilk ciddi adımları olan I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilanından sonra çok partili hayata geçme çabalarında istenilen başarının elde edilememesi hususuna değinmek gerekmektedir. Demokrasinin gereği olan muhalefeti oluşturmak için teşkilatlandırılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, demokrasi tarihinin en talihsiz olaylarından Şeyh Sait İsyanı yaşandıktan sonra tarihe karışmış, ilk teşebbüs akamete uğramıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması sürecinde edinilen deneyim, sonraki adımlarında temkinli şekilde atılmasına neden olmuştu.

Türk demokrasi tarihinin ikinci büyük ve cesur adımı, Cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından atılmıştı. Ancak çok geçmeden, bu teşebbüsle beraber yaşanan gelişmeler henüz Türkiye'nin gerçek anlamda bir muhalefet anlayışını idrak edemediğini ortaya çıkaracaktı. Nitekim Atatürk'ün yakın arkadaşı Paris büyükelçisi Ali Fethi Okyar'a 1930 yılında kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası, adeta cumhuriyetin kazanımlarına muhalif olan kimselerin toplandığı bir oluşum haline gelecekti. Halkın bu partiye olan desteğinin hızla artması, Cumhuriyet Halk Fırkası'nı endişeye sevk etmişti. Bilinçli olarak teşkilatlandırılan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın lideri Ali Fethi Okyar ise, partisinin iktidara yürümesi durumunda hem Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tavrı hem de Reis-i Cumhur ile ters düşüleceği endişesiyle herhangi bir müdahale ile kapatılmadan kendi iradesiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı feshetmişti.

Demokrasi açısından uzun ve bir o kadar da sancılı olan bu iki deneyimin ardından Türkiye, muhalefetin olmadığı tek partili bir yönetimle idare edilmişti. Cumhuriyetin getirdiği ilkeler ve kavramlar doğrultusunda, Atatürk'ün en büyük ideali olan çok partili yaşama geçme fikri yakın arkadaşı İsmet İnönü tarafından gerçekleştirilecekti. Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılığı, aynı zamanda Mustafa Kemal'in teveccühünü de kazanmış biri olarak bilinen Celal Bayar, demokrasi tarihinin üçüncü ve başarılı denemesini Demokrat Parti'yi teşkilatlandırarak hayata geçirmişti. İşte bu noktada, Demokrat Parti'nin Türk Demokrasi tarihindeki yerini ortaya koyma amacıyla hazırlanan çalışmamız, üç bölüme ayrılmıştır. Birinci

bölümde, Demokrat Parti'nin siyasi hayata adım atması ele alınmıştır. İkinci bölümde, Cumhuriyet tarihinin en büyük desteğini alarak iktidara gelen Demokrat Parti'nin söylemleri ve icraatları değerlendirilmiştir. Tezimizin son kısmını teşkil eden üçüncü bölüm ise, Demokrat Parti'nin zirveye ulaşmasının ardından gerileme sürecinde yapmış olduğu hatalar ve Cumhuriyet Halk Parti'sinin olumsuz eleştirileri üzerinde durularak, Türk Demokrasi tarihine kattığı iktidar-muhalefet imgesi ve günümüzde de varlığını sürdüren iktidar-muhalefet geleneğinin ilk nüvesi irdelenmiştir.

Uzun ve yorucu bir mesainin neticesinde ortaya çıkan çalışmada, Başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv belgeleri, dönemin siyasi aktörlerinin hatıraları, muhtelif gazete ve mecmualarda konuyla ilgili kısımlar taranarak ulaşılan veriler ve nihayetinde de Demokrat Parti üzerine yapılmış akademik düzeydeki çalışmalar mukayese edilerek belli bir plan ve metod izlenmiştir. Tezin nihai hedefi, Demokrat Parti gibi Türk demokrasi tarihine her yönüyle mal olmuş bir oluşumu tamamıyla anlatmanın ötesinde, mevcut ana kaynaklar ve ikincil kaynaklar kritik edilerek söz konusu dönemin yeniden ele alınması ve tezimizin mütevazı hacmi kadar söz konusu dönemle ilgili tartışmalara katkıda bulunmaktır. Teze katkıda bulunanların ve yazarın tüm hassasiyetine rağmen, her çalışmada olduğu gibi bir takım eksikliklerin şahsımıza ait olduğunu itiraf ederken anlayışla karşılanacağımızı ümit etmekteyiz.

Çalışmanın hazırlanma aşamasında desteklerini gördüğüm pek çok kişiye teşekkürü bir borç bilirim. Bilhassa tezimin danışmanlığını üstlenme nezaketini göstererek kıymetli teşvik ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Bülent YILDIRIM'a, çalışmalarım sırasında gerekli müsamahayı gösteren Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. İlker ALP'e, güler yüzü, engin hoşgörüsü ve samimi tavırları ile her daim yanımda olan Tarih Bölümü Başkanı Doç. Dr. İbrahim Sezgin'e, tezimi baştan sona okuyarak yapıcı eleştirilerde bulunan Arş. Gör. Feyzullah UYANIK'a teşekkür ederim. Gerekli belgelerin ve materyallerin temini sırasında bana yardım eden Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve İSAM Kütüphanesi çalışanlarını da burada minnetle anarak haklarını teslim etmem gerekir.

Mehmet KÜÇÜK

EDİRNE/2013

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. DEMOKRAT PARTİNİN BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (7-11 OCAK 1947).....	14
1.1.1. Kongre Hazırlıkları.....	14
1.1.2. Kongrenin Açılışı ve Yapılan Konuşmalar.....	16
1.1.3. Demokrat Parti Kongresinin Basına Yansımaları.....	20
1.1.4. Kongrede Görüşülen Konular ve Hürriyet Misakının Kabulü.....	22
1.1.5. Demokrat Partinin Yeni Yönetim Kadrosunun Seçimi.....	27
1.1.6. İktidarın Kongreye Olan Tepkileri.....	28
1.2. DEMOKRAT PARTİNİN İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (20 Temmuz-25 Temmuz 1949).....	30
1.2.1. Kongre Öncesi Yaşanan Siyasi Olaylar.....	30
1.2.2. Demokrat Parti Kongresinin Toplanması ve Görüşülen Konular.....	33
1.2.3. Kongre İle İlgili Yazılan Yazılar ve Basına Yansımaları.....	41
1.2.4. İktidarın Milli Husumet Andına ve Kongreye Tepkileri.....	43
1.3. YENİ SEÇİM KANUNU GÖRÜŞMELERİ VE KABUL EDİLMESİ.....	44
1.4. TBMM'NİN SEÇİM KARARINI ALMASI.....	51
1.5. 1950 SEÇİMLERİ ÖNCESİ SİYASİ DURUM.....	53
1.5.1. Demokrat Parti'deki Siyasi Durum.....	53
1.5.2. Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki Siyasi Durum.....	55
1.6. 1950 SEÇİM KAMPANYALARI.....	57
1.6.1. DP'nin Seçim Kampanyası.....	57
1.6.2. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Çalışmaları.....	63
1.7. 1950 SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI.....	70

1.7.1. Seçim Sonuçlarının Yabancı Basına Yansımaları.....	74
1.7.2. Seçimler Sonrası Yaşanan Gelişmeler.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. 1950-1954 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ FAALİYETLER.....	79
2.1.1. Birinci Adnan Menderes Hükümetinin Kurulması (22 Mayıs 1950).....	79
2.1.2. Hükümet Programı İle İlgili Meclis Görüşmeleri ve Güvenoylaması.....	82
2.1.3. Askeri- İdari Kadrolarda Yapılan Değişiklikler.....	85
2.1.4. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması.....	88
2.2. 1951 ARA SEÇİMLERİNİN ERTELENMESİ.....	92
2.3. MALATYA BELEDİYE SEÇİMLERİ.....	93
2.4. YEREL YÖNETİM SEÇİMLERİ.....	94
2.4.1. Muhtarlık Seçimleri.....	94
2.4.2. Belediye Seçimleri.....	97
2.4.3. İl Genel Meclisi Seçimleri.....	98
2.4. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI.....	99
2.5. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DEĞERLENDİRİLMESİ..	101
2.6. İKİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI.....	104
2.6.1. CHP'nin Mallarının Hazineye Devri ve Halkevlerinin Kapatılması.....	105
2.7. DEMOKRAT PARTİ ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ.....	111
2.7.1. Kongre Öncesi Siyasi Durum.....	111
2.7.2. Kongrenin Toplanması ve Görüşülen Konular.....	112
2.7.3. Üçüncü Büyük Kongrenin Önemi.....	116
2.8. 1954 SEÇİMLERİ.....	118
2.8.1. Seçimlerden Önceki Siyasi Durum.....	118
2.8.1.1. Hükümetin Seçim Öncesi Siyasi Faaliyetleri.....	118
2.8.2. CHP'de Seçimler Öncesi Siyasi Durum.....	122
2.8.3. Seçim Öncesi Basının Durumu.....	124
2.9. 1954 SEÇİMİ PROPAGANDALARI.....	125
2.9.1. DP'nin Seçim Propagandası.....	125
2.9.2. CHP'nin Seçim Propagandası.....	127

2.10.1954 SEÇİMLERİ SONUÇLARI	130
2.11. 1954 SEÇİMLERİ SONRASI SİYASİ DURUM.....	131
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.1. 1957 SEÇİMLERİNE KADAR YAŞANAN SİYASİ OLAYLAR.....	133
3.1.1. 1954 Seçimleri Ardından Yaşanan Siyasi Olaylar	133
3.1.1.1.Üçüncü Adnan Menderes Hükümetinin Kurulması	133
3.2. HÜKÜMETİN 1957 YILINA KADAR İZLEDİĞİ SİYASETİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	136
3.2.1. Kırşehir ve Malatya İllerinin Cezalandırılması.....	138
3.2.2. Kamu Çalışanları ve Öğretim Üyeleri İle İlgili Düzenlemeler	140
3.3. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ SEÇİMLERİ	142
3.3.1. Muhtar Seçimleri.....	142
3.3.2. Belediye Seçimleri.....	143
3.4. DEMOKRAT PARTİ’NİN DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ	144
3.4.1. Kongre Öncesi Siyasi Durum ve Kongre’nin Toplanması	144
3.5. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI (29 KASIM 1955) ...	147
3.6. DÖRDÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI	150
3.7.İKTİDARIN 1957 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ÇIKARDIĞI BASKI YASALARI	152
3.7.1.Basın İle İlgili Çıkan Baskı Yasası.....	152
3.7.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun Kabulü	156
3.8.SEÇİM KARARININ ALINMASI VE SEÇİM KANUNUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİK.....	159
3.9. 1957 SEÇİMLERİ.....	160
3.9.1.SEÇİM PROPAGANDALARI	160
3.9.1.1.Demokrat Parti Seçim Kampanyası.....	160
3.9.1.2.CHP’nin Seçim Kampanyası.....	165
3.10.1957 GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI.....	169
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	176
EKLER.....	188

KISALTMALAR

ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
age. :	adı geçen eser
agm. :	adı geçen makale
AKDITYK :	Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu
AÜSBD :	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM :	Birleşmiş Milletler
C. :	Cilt
Çev :	Çeviren
CHP :	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP :	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Der. :	Derleyen
DP :	Demokrat Parti
NATO :	North Atlantic Treaty Organization
S. :	Sayı
SBF :	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
T.C. :	Türkiye Cumhuriyeti
TCF :	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK :	Türk Tarih Kurumu
Yay. :	Yayımları
Ss:	Sayfa Sayısı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1950 Seçimleri Genel Sonuçları

Tablo 2: Birinci Menderes Kabinesi

Tablo 3: İkinci Menderes Kabinesi

Tablo 4: 1954 Genel Seçim Sonuçları

Tablo 5: Üçüncü Menderes Kabinesi

Tablo 6: Dördüncü Menderes Kabinesi

Tablo 7: 1957 Genel Seçimleri Sonuçları

GİRİŞ

Demokrasi tüm üye ve vatandaşların, devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu yönetim biçimidir. Kısaca halkın kendini yönetenlerini özgürce seçtiği rejimin adıdır. Demokrasi kelimesinin kökeni Yunancadaki “*demos*” ve “*kratos*” kelimelerinden türemiştir¹. Demokrasi ile ilgili Platon şöyle demektedir: “*çok hoş bir siyasal düzendir, anarşik ve rengârenktir, eşit olanlara ve olmayanlara aynı şekilde, ayırım yapmaksızın, bir tür eşitlik atfeder.*”². Demokrasinin var olabilmesi için yegâne unsurların başında meclis gelmektedir. Meclis’in kelime anlamı oturulacak, toplanılacak yer, görüşülecek bir mesele için bir araya gelmiş insan topluluğu demektir³. Günümüz demokrasi rejiminde meclis, toplumun her kesimini bünyesinde barındıran ve temsil hakkı sunan, varlığını milletin iradesinden alan bir kuruluştur.

Türklerin demokrasi ile tanışıklığı, aslında Cumhuriyet devrinin çok öncelerine kadar gitmektedir. Nitekim eski Türk devletlerine bakıldığında bugünkü anlamıyla tam olarak demokrasi kavramını karşılayacak bir teşkilatlanma olmamakla beraber, devlet işlerinin görüşülüp karara bağlandığı meclisler bulunmaktaydı. Mesela, Hazar Hakanlığı’nda “*İhtiyarlar Meclisi*”, Oğuzlarda “*Tirnek*”, Tuna Bulgarlarında “*Millet Meclisi*”, Kuman-Kıpçaklarda da “*Devlet İstişare Meclisi*” bu fonksiyonu yerine getirmekteydi⁴. Osmanlı tarihinin klasik döneminde Divan-ı Hümayun, III. Selim döneminde teşkilatlanan Meclis-i Meşveret, Tanzimat döneminde ortaya çıkan Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye ve nihayetinde I. ve II. Meşrutiyet’in ilanı ile kurulan Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan, temsil düzeyi bakımından günümüzdeki meclis organına kademe kademe yaklaşılan süreci teşkil

¹ Cezmi Eraslan-Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınları, İstanbul 2006, s.13.

² İoanna Kuçuradi, “Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı, s. 21.

³ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 1293.

⁴ Türk Devletlerindeki teşkilat yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 355-370; Abdülkadir Donuk, “Türklerde ve Moğollarda Meclis Geleneği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 52, İstanbul, 2011, s. 8; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Eski Türklerde Devlet Meclisi Toy Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.28, Sayı: 45, Ankara 2009, ss. 1-11; Salim Koca, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.3, Ankara 2002, ss.467-494; Refik Turan, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.4, Ankara 2002, ss. 395-424; Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.7, Ankara 2002, ss.489-514.

etmektedir⁵. Yüzyıllar boyunca var olan meclis geleneğinin tekâmüle ulaşması ve demokrasi kavramıyla bir bütün hale gelmesi Cumhuriyet'in ilanından sonra olmuştur.

Türk demokrasi hayatına sistemli ve bilinçli geçiş denemelerini ise I Meşrutiyet ile başlatmak mümkündür. Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan itibaren siyasi, askeri ve ekonomik açıdan gerilemeye başlamıştı. Bu geriye gidişin önlenmesi için birçok deneme yapılmasına rağmen başarıya ulaşılammıştı⁶. Padişah Abdülaziz döneminde ülke ekonomik açıdan da kötü duruma düşmüştü. Bu durum üzerine harekete geçen düşünce adamları devletin kurtarılması için çareler düşünmeye başladılar. Osmanlı Devleti'nde başlayan Genç Osmanlılar hareketi⁷, sürgün yıllarında Avrupa'da gördükleri anayasal monarşiden çok etkilendiler. Bu yönetim tarzını Osmanlı Devleti'nde uygulamak için birçok faaliyet başlattılar. 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat tahta çıkarıldı. Fakat V. Murat'ın rahatsızlığından ötürü kendisinden beklenenleri yerine getiremeyecek hale gelmesi üzerine Meşrutiyet'in ilanı için söz veren II. Abdülhamit getirildi⁸. II.

⁵ Divan-ı Hümayun, Orhan Bey (1326-1359) döneminde ortaya çıkan ve XVIII. Yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devlet işlerinin idaresinde birinci dereceden sorumlu olan karar alma organıdır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988, s. 1; Meclis-i Meşveret; III. Selim döneminde ortaya çıkmıştır. Nizam-ı Cedid Islahatları ile ilgili kamuoyunun görüşlerini alan III. Selim, bu konuyu Divan-ı Hümayun'da müzakere etmek yerine Meclis-i Meşvet'i tercih etmiştir. Bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991, s. 4-5; Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye; II. Mahmut'un saltanatının son yıllarında, Meclis-i Meşveret'in daha kapsamlı bir şekilde modernize edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Askeri işleri düzenlemek üzere, Dar-ı Şura-yı Askeri, hükümet işlerini müzakere etmek üzere Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali ve bunların yanında tüm danışma kurullarının üzerinde çalışacak olan Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye 1838 yılında kurulmuştur. Bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala*, TTK, Ankara, 1994, s. 35; Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan "*Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan*" kavramlarının birincisi olan Meclis-i Ayan, merkezi idare tarafından atanan vekilleri, Meclis-i Mebusan ise halk tarafından seçilerek parlamentoya gönderilen vekilleri ifade etmektedir. bkz. H. Aliyar Demirci, *İkinci Meşrutiyet'te Ayan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. XIII.

⁶ XVII. Yüzyılda devletin pek çok alanda başarı sağlanamaması üzerine durumun farkında olan devlet adamları, konuyla ilgili görüşlerini kaleme almışlardır. Bunların belli başlıları için bk. Anonim, *Kitab-ı Müstetab*, Engin Çağman, *III. Selime Sunulan Islahat Layihaları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2010; Kemal Beydilli, "Islahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul 1999, ss.174-185; Rıfât Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s.352.

⁷ Ayrıntılı bilgi için Bk. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983; Şükrü Hanoğlu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006.

⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Ankara 2007, s.1-2.

Abdülhamit 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe soktu⁹. Böylece Meşrutiyet yönetimine geçilmiş oldu. I. Meşrutiyetin ilanından sonra Meclis-i Mebusan ve Meclis-Ayan 10 ay 25 gün faaliyette bulunmuştu¹⁰. Toplantılarında hükümetin sert bir şekilde eleştirilmesi ve fikir ayrılığına düşülmesi nedeniyle II. Abdülhamit tarafından 1908'e kadar süresiz tatil edildi¹¹.

Türk demokrasi hayatına geçişin ilk sistemli denemesi olan I. Meşrutiyet, çeşitli iç ve dış sebeplerden ötürü başarısız olmuştur¹². Meşrutiyet döneminin kısa bir sürede sonlanması taraftarlarını hiç memnun etmemişti. Ülkenin içinde bulunduğu zor durumu da göz önüne alan aydınlar gidişata son vermek için gizli örgütler kurmaya başladılar. Bunlardan başarılı olanları ve en tanınmışları tarih literatüründe “*Jön Türkler*” olarak adlandırılan gruptur. Öncelikli hedefleri 1876 Anayasa'sını tekrar yürürlüğe koymaktır¹³. 1908 yılına gelindiğinde tüm örgütler “*İttihat ve Terakki Fırkası*” adı altında aynı amaç üzerinde birleştiler.¹⁴ Ardından Manastır'da, bir bildiri dağıtarak amaçlarının Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi olduğunu açıkladılar. Özellikle Balkan halkları Yıldız sarayına çektiği telgraflarla II. Abdülhamit'e Meşrutiyet'in ilanı için baskı yaptılar. Baskılara dayanamayan Padişah 23 Temmuz 1908 günü, Anayasa'yı tekrar ilan etmeyi kabul etti. Böylelikle 24 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu¹⁵. Meşrutiyetle gelen

⁹ Mithat Paşa Belçika anayasasından yararlanarak hazırladığı metin II. Abdülhamit tahta geçince bir komisyon tarafından ele alınmış ve Padişahın yetkilerini kısıtlayan maddelerin kaldırılmasıyla ilk anayasa 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş oldu. Bk. Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.141.

¹⁰ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 15.

¹¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 99.

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Ebubekir Sofuoğlu, *Osmanlı Devletinde İslahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004, s.159-179.

¹³ Ahmet Özcan, “Büyük Çöküşe Direnen İrade: Jön Türkler”, *Yüzüncü Yılında II Meşrutiyet*, Yeni İnsan Yayınları, haz. Halil Akkurt ve Akif Pamuk, İstanbul 2008, s.81; Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.100; Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.399.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bk. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011; Ahmet Eyicil, *Doktor Nazım Bey İttihat ve Terakki Liderlerinden*, Gün Yayıncılık, Ankara 2004; Ali Birinci, “31 Vakasının Bir Yorumu”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 2002, ss.193-211; Hasan Ünal, “İttihat-Terakki ve Dış Politika 1906-1909, C.13, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, ss. 212-227; Ahmet Eyicil, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 2002, ss. 228-244.

¹⁵ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, İstanbul 2012, s.91-92; Ayrıntılı bilgi için Bk. Abdurrahman Şeref Efendi, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Haz. Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996; Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.303; Kenan Olgun, *1908-1912*

özgürlükler, 31 Mart Vakasıyla beraber tarihe karışmasına rağmen, bu süreçte edinilen tecrübe demokrasi tarihi açısından Cumhuriyet dönemine bir miras olmuştur¹⁶.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan demokrasi hareketleri Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından da devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924 günü kurulmuştur¹⁷. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Cafer Tayyar ve Adnan Adıvar gibi etkin isimlerin katılımı ile güçlü bir parti teşkilatlandırılmıştı¹⁸. Parti programına bakıldığında ilk dikkati çeken şey, liberalizm ve demokrasi kavramlarının öne çıkmasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın çekirdek kadrosunun Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanlarından olmaları, halk tarafından sevimlerine ve partinin büyümesine neden oldu. Muhalefetin bulunmadığı bir ortamda kurulan parti, ilk iş olarak iktidarı eleştirmiştir. Eleştirilerin üslup ve şiddetine bakıldığında, partinin tam olarak muhalefet anlayışını hazmedemediği anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum Cumhuriyet tarihi boyunca varlığını sürdürmüş, yer yer günümüze kadar süregelmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın iktidarın icraatlarına karşı eleştirilerini yoğunlaştırdığı hususların başında, halkı yüzyıllardan beri maddi ve manevi yönden derinden etkileyen İslam dini ile ilgili alınan kararlar gelmekteydi. Muhalefete göre, bu kararların halkın milli benlik ve kültürüne büyük darbe vuracağı muhakkaktı. Nitekim parti programının 6. maddesinin “*Fırka efkâr ve itikad-ı diniyyeye hürmetkârdır*” şeklinde olması bu görüşü desteklemektedir¹⁹. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın din konusundaki tutumu, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatın, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliğin kaldırılmasından rahatsız olan ve inkılâplara karşı

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008; Necmettin Alkan, *Mutlakıyetten Meşrutiyete II. Abdülhamit ve Jön Türkler*, İstanbul 2009, s. 270; Bayram Kodaman, “II.Meşrutiyet Dönemi 1908-1914”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 2002, ss. 165-192.

¹⁶ Kemal Karpat, “İttihat ve Terakki Cemiyeti 31 Mart 1909 Ayrım Noktası ve Cumhuriyete Miras”, *Doğu Batı (II. Meşrutiyet 100. Yılı)*, İstanbul, 2008, ss. 25-31.

¹⁷ Ömür Sezgin- Gencay Şaylan, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1985, s. 2044.

¹⁸ Ahmet Yeşil, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Ankara 2002, s. 439.

¹⁹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye'nin Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 149.

cephe alan kesimlerin hızla partinin çatısı altında toplanmasını beraberinde getirmişti. Bu durumu yakından izleyen iktidar ise, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması için süreci başlattı²⁰.

İlk muhalefet partisini tarihe karıştıracak olan en önemli olaylardan biri de 1925 yılında başlayan Şeyh Said isyanının başlaması olmuştur. Cumhuriyet ve beraberinde gelen inkılâpları kaldırma bahanesiyle başlayan bu isyan, Başbakan Fethi Okyar'ın yaşanan olayların ciddiyetini anlayamaması ve sert tedbirler almaktan çekinmesi üzerine olaylar büyümüştür. Fethi Okyar'ın bu hatası üzerine Atatürk istifa etmesini söylemiştir. Bunun üzerinde Fethi Okyar, Başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Ardından Başbakanlığa İsmet İnönü getirilmişti. Başbakan İsmet İnönü ilk iş olarak Takrir-i Sükûn kanunu yürürlüğe koymuş ve İstiklal mahkemeleri kurulmuştur²¹. İsyân ordunun yardımıyla kısa sürede bastırılmış, suçlular Takrir-i Sükûn kanuna göre İstiklal mahkemelerinde yargılanmışlar ve ağır cezalar almışlardı. İktidar, olayların baş göstermesinde telkinlerinin olduğunu iddia ettiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925 günü kapatılmasına neden olmuştur²². Böylece, Cumhuriyet tarihinde sistemli bir muhalefet teşkilatının ilk deneyimi tarihe karışmıştı.

Olağanüstü yetkilerle çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun, 1927 yılında süresi iki yıl daha uzatılmıştı. 4 Mart 1929 yılında da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu yumuşama döneminde herhangi bir ayaklanma ve tepkilerin olmaması ülkeyi normalleştirmişti. Olayların durulmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk, demokrasinin gereğinin yerine gelmesi için yeni bir kontrollü muhalefet kurulması için çalışma başlatmıştı. Bu çalışmalar sırasında Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi Okyar, Atatürk'e hitaben kaleme aldığı mektubunda, muhalefet partisinin kurulması

²⁰ Saltanatın kaldırılması için Bk. Afet İnan, *a.g.e.*, s.95; Dursun Ali Akbulut, "Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları", *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 441-448; Halifeliğin kaldırılması için Bk. Afet İnan, *a.g.e.*, s.131.

²¹ Bernard Lewis, *Modernleşen Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s.265.

²² Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s. 151; Ayrıntılı bilgi için Bk. Turgay Uzun, "Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002, ss. 569-578; Saime Yüceer, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002, ss. 534-545; Ahmet Yeşil, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Siyasi Kimliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002, ss. 546-551.

gerektiğini, muhalefet eksikliği nedeniyle kabinedeki bakanların sorumsuzca davrandıklarını yazarak göndermişti²³.

Mustafa Kemal Atatürk, Yalova’da tatili sırasında İsmet İnönü’yü ve Paris büyükelçiliğinden dönen Fethi Okyar’ı görüşmek için çağırmıştı²⁴. Yapılan görüşmede sırasında Ali Fethi Okyar’ın parti kurması teklif edilmişti. Atatürk konuşmasında; “*Ben şimdi bir babayım, ikiniz de benim çocuklarımsınız. İkinizin arasında bana göre hiçbir ayrılık yoktur. Benim istediğim, sadece memleket işlerinin Büyük Millet Meclisi’nde açıkça tartışılmasıdır. Büyük Millet Meclisi’nde, Türk milletinin gözü önünde konuşulamayacak hiçbir iş yoktur.*”²⁵ diyerek tarafsız kalacağını belirtmiştir. Ali Fethi Okyar, istediği şartların yerine getirilmesi durumunda teklifi kabul edeceğini belirtmiştir. Bunlar, yeni kurulan partide Atatürk’ün de yakın arkadaşları olan bazı isimlerin olmasını ve parti ile ilgili suçlamalarda önce kendisinin dinlenmesini istedi. Atatürk bu şartları makul bulmuştu. İsteklerinin kabul edilmesinin ardından Ali Fethi Okyar, 12 Ağustos 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuştur²⁶.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına izin verilmiş olması demokratik rejiminin sağlanmasındaki en önemli adımlardan biridir²⁷. Serbest Cumhuriyet Fırkası ilk siyasi tecrübesini Belediye seçimlerine girerek yaşadı. Bu seçimleri Halk Partisinin kazanması zaten bekleniyordu. Fakat beklenmeyen yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının sağladığı başarıydı. Halk Partisi seçimleri kazanmasına rağmen hırpalanmıştı. Halkın desteğinin yeni kurulan partiye kayması endişeleri de beraberinde getirmişti. Çünkü kurulan parti, Halk Partisi iktidarını denetleyen kontrol organı olması düşünülmüştü. Halk tarafından itibar görmesi bazı insanların işine

²³ Bernard Lewis, *Modernleşen Türkiye'nin...*, s.279.

²⁴ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 25.

²⁵ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 308.

²⁶ Tefik Çavdar, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 2052-2059; Ayrıntılı bilgi için bk. Serap Tabak, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002, ss. 552-561; Necdet Ekinci, “Türkiye’de Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde İkinci Durak: Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Dönem Basımı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002, ss. 562-568.

²⁷ Hilmi Uran, *Meşrutiyet- Tek Parti-Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul 2008, s.195; Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s.622.

gelmişti. Çünkü Parti'nin başındaki serbest kelimesini kullanarak inkılâplara uymamanın özgür bırakılacağı şekilde telkinler partiye olan güveni sarsmıştı. İktidarda bu olayların üzerine sert açıklamalar yapıyordu. Ali Fethi Okyar, Atatürk'ün dahi bu iddialardan etkilenmesi ve iktidar için karşı karşıya geleceğini anlayınca Partisini kendi iradesiyle fesh etmiştir.

Çok partili hayata geçiş aşamasında kurulan iki muhalefet partisi gösterdi ki, hem inkılâplar hem de CHP iktidarı tehlike altındaydı. Bu yüzden CHP tüm muhalefet unsurları ortadan kaldırdı. Fakat Türkiye'de demokrasinin gerekliliği olan çok seslilik ortaya çıkmıştı. Muhalefet tarafından kontrol edilmeyen iktidar artık hantallaşmıştı. Meclis artık kanunların onaylandığı yer haline gelmişti. İktidarın sorgulanmaması birçok kesim tarafından tepki ile karşılanıyordu. İktidar partisi içinden dahi yeni parti kurulması yönünde istekler oluyordu. Ayrıca II. Dünya Harbinden sonra, tek parti iktidarının devam edemeyeceği ortaya çıkmıştı. Çünkü demokrasi ne kadar var gibi görünse de Türkiye'de tek adam görüntüsü vardı. Bu görüntünün değişiminde Cumhurbaşkanı ve Milli Şef İnönü'yü zorlayan iç ve dış sebepler olmuştur.

İç sebepler artık inkılâpların olgunlaştığı ve onları ortadan kaldırma tehlikesinin bulunmaması, halkın 27 yıllık iktidarından bıktığı ve usandığı gerçeği de ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün kendisi iç sebepleri açıklarken şunları söylemiştir; *“bal yiyen baldan usanır. Denize düşen ıslanır. Halk bizden usanmıştı. Eğer çok partili hayata geçmeseydik, 27 Mayıs'ta olanlar bizim başımıza gelirdi. Benden önce büyük bir adam bunu denedi (Atatürk'ün 1930'da kurdurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkasından bahsediyor).Olmadı. Ben gidersem hiç olmaz”* diyerek çok partili hayata geçişin artık zorunlu hale geldiğini vurgulamıştır²⁸. Ülke içinden de parlamenter düzeni isteyenlerin baskıları giderek artmıştı²⁹.

Halk, ekonominin ve üretimdeki durgunluğun sebebi olarak CHP iktidarını suçlu görüyordu. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası refahın sağlanması için atılan adımların başarısızlıkla sonuçlanması bunda en büyük etkidir. Halk uzun yıllar tek

²⁸ *Vatan Gazetesi*, İsmet İnönü Röportajı, 2 Kasım 1958, s. 1.

²⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.12.

parti altındaki yönetimi altında, kendilerini baskı altında hissediyorlardı. Türkiye II. Dünya Harbi'nin ardından bürokrasi, aydın ve askerlerde hoşnutsuzluk günden güne ortaya çıkmaya başlamıştı. Eğer İnönü demokrasiye geçişi gerçekleştirmeseydi ciddi sıkıntılar çıkması olası görünüyordu. İsmet İnönü'nün direk demokratik adımlara önyargısız yaklaşması bir nebze olsun her kesimi rahatlattı.

Demokrasiye geçişe zorlayan dış sebeplere gelince, II. Dünya Harbini İngiliz-Fransız-Amerika ve Sovyet Rusya ittifakı kazanmış ve faşist İtalya ve nazi Almanya'sı kaybetmişti³⁰. II. Dünya Harbinden sonra bütün dünyada demokrasi rüzgârı esmeye başladı. Kazanan devletler başta Amerika olmak üzere dünya devletlerini takibe almış ve yönetimde diktatörlük ve faşist eğilim gösteren devletlere gözdağı vermiştir. Bir diğer sebep 1945-1946'da Sovyet Rusya'nın İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından üs ve Doğu Anadolu'dan toprak istemeye yönelik Türkiye'ye verdiği notalar oldu³¹. Rusya Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova elçisi Selim Saper'i kabul ederek ona değişen şartlar gereği Boğazlar ile ilgili anlaşmanın tekrar yapılması gerektiğini söyledi³². Türkiye bu tehditlere karşı batının desteğini ve korumasını almak istedi³³. Amerika ve Batı, Türkiye'den istediği rejimin demokrasiye çevrilmesi oldu. Çünkü İnönü'nün bu rejimini baskı rejimi yani "*Faşist Rejim*" olarak görülüyordu. İsmet İnönü bu isteği kabul etmiştir³⁴.

II. Dünya savaşının ardından liberalizm ve demokrasinin gelişimini Amerika'nın San Francisco konferansında görmekteyiz. Konferansta, Birleşmiş

³⁰ Fahir Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 389; Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 924.

³¹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 924.

³² 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasını feshettiğini bildirmiştir. Savaş sonrası bu istekleri üzerine tekrar barış antlaşmasının yenilenmesi için Türkiye, Sovyetlere nota vermiş, fakat Sovyetler böyle bir anlaşma imzalamak istememişlerdir. Bk. Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, A Yayınları, Ankara 1971, s. 5.

³³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.426; Türkiye İkinci Dünya Savaşı boyunca Batılı devletlere karşı özellikle Almanya'ya karşı denge politikası izleyerek risk almak istememiştir. Bk. Nihal Kara, Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı (1945), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1982.

³⁴ 1939-1945 yılları arasında Türkiye Avrupa'da savaşan devletlerin tümüyle ilişkilerini devam ettirmişti Bu çok yönlü siyaset sayesinde Türkiye savaşın dışında kalma başarısını göstermişti. İnönü dış politikası ile Avrupa'nın desteğinin savaş sonrası da devam etmesini istiyordu. Ancak bu şekilde dış baskılara direnebilecekti. Fakat savaşın sonunda asıl kazanan demokrasi düşüncesi olmuştur. Artık Batının şartı rejimin demokrasiye dönmesi olmuştur. Türkiye ise Avrupa'dan bakıldığında tek adam iktidarı görülüyordu ve bu da kuşkusuz demokrasi baskılarını da beraberinde getirdi. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 27.

Milletler Anayasasının kabulü için toplandı. Türkiye'yi temsil için Cumhurbaşkanı İnönü, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlığında Türk Dışişleri Heyetini San Francisco Konferansına göndermiştir. Heyette bulunan Feridun Cemal Erkin'e³⁵ hitaben; *“Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı size sorabilirler. Bu soruya şöyle cevap veriniz, savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanımızın en aziz arzusudur.”*³⁶ diye iletmelerini istemiştir. Böylece İsmet İnönü'nün demokrasiye geçmekteki arzusunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. İsmet İnönü Amerika'ya gizli bir teminat vermiş oluyordu. San Francisco konferansı, 26 Haziran 1945'te BM Anayasasının onaylamasıyla son bulmuştu³⁷.

Bu teminatı ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 günü yaptığı konuşmada çok partili yaşama geçileceği açıklayarak yerine getirdi³⁸. İnönü, konuşmasında: *“Memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir”*³⁹ demiştir. Bu konuşma herkes için tam bir sürpriz olmuştu. Bütün kesimler bu haberi olumlu karşılamış Türk demokrasi sürecinde yeni bir döneme ilk adımı atılmış oldu. Cumhurbaşkanı İnönü, kendi Genel Başkanı olduğu ve iktidarını sürdüren CHP karşısına çıkacak olan muhalefet partisinin bu çıkışını şansa bırakmak istemedi. Yeni kurulacak olan partiyi CHP'nin içinden çıkanlar tarafından kurulması planlandı.

İsmet İnönü'nün planı belliydi. Buna göre, iktidar partisi CHP olacaktı ve iktidarın denetimini yapacak olan muhalefet partisi kurulacaktı. Ali Gevgilili'ye göre İsmet İnönü'nün bu planı; *“ Birinci hedef: Öncelikle Türkiye'de Atatürk döneminde izlenen Sovyetler Birliği'yle yakın ilişki sürdürmeye dayalı anlayış tümüyle etkisiz kılınacaktı. Bu, bir anlamda sola darbe planıdır. İkinci hedef: Tek Parti'den çok*

³⁵ Nihat Erim'de bu heyetin gitmeden önce Feridun Cemal Erkin'in kendisine ikinci delege olacağını söylediğini günlüklerinde anlatmaktadır. Bk. Nihat Erim, *Günlükler 1925-1979 I*, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul 2005, s. 46.

³⁶ İsmet İnönü liberalleşen dünyanın desteğini almak için çok partili yaşama geçmenin zorunlu olduğunu düşünüyordu. Röportaj için bk. Feridun Cemal Erkin, “İnönü Demokrasi ve Dış ilişkiler”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ocak 1974;

³⁷ BM İnsan Hakları Bildirisininin 20 maddesine göre örgüte girilmenin şartı; demokratik bir rejime sahip olunmasıdır. Bk. Necdet Ekici, “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türk Yayınları, Ankara 2002, s. 652.

³⁸ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.446.

³⁹ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi...*, s. 454.

partie geçiliyor görülünse de, gerçekte ancak iki Partili sisteme geçilecekti. CHP karşısında, özellikle İnönü açısından kabul edilebilir nitelikte ki muhaliflerden oluşan bir orta sağ ya da liberal/kapitalist politik parti ortaya çıkarılacaktır. Üçüncü hedef: CHP’de giderek kendi içinde bir temizleme ve arınma işleminden geçirilecekti. 1930’lu yıllarda CHP için düzenlediği tüzük, değiştirilecekti. Dördüncü hedef: CHP ile yeni muhalefet partisi belli bir etkinlik sağladıktan sonra ulusal şef olarak İnönü de bu iki kesimin üstüne yükselecek ve Çankaya’dan bir büyük hakem gibi oyunun kurallara uygun biçimde oynanmasını denetleyecektir.”⁴⁰ şeklinde düşünmüştü.

Geriye sadece demokrasiye geçişin müjdesini vermek kalmıştı. 19 Mayıs’ta müjdeli haberi veren İnönü konuşmasında; *“Büyük Meclis’in şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat, halk idaresi’nin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırılması olmuştur. Büyük Meclis, az zaman içinde büyük inkılâplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir.”⁴¹ İnönü’nün 19 Mayıs nutkundan cesaret alan CHP milletvekilleri Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve Adnan Menderes 7 Haziran 1945’de CHP Başkanlığına *“Dörtlü Tahrir”⁴² verdiler⁴³. CHP Meclis Grubunda görüşülen bu tahrir reddedilir⁴⁴. Bunun üzerine bu isimler CHP’nin demokratikleşme çabalarının samimiyetini eleştirince**

⁴⁰ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınlar, İstanbul 1987, s.35.

⁴¹ *Akşam Gazetesi*, 20 Mayıs 1945, s.1; *Ulus Gazetesi*, 20 Mayıs 1945, s. 1; Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s.36.

⁴² Dörtlü Tahrir ismi dört milletvekili tarafından imzalandığı için verilmiştir. Bu tahrir’in verilmesi fikrini Samet Ağaoğlu şu şekilde anlatmaktadır; Celal Bayar’ın kendisine Refik Koraltan ve Adnan Menderes’in böyle bir tahrir vermek istediklerini kendisinin de bunu kabul ettiğini söylediğini yazmaktadır. Bk. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebeplerine Bir Sebep*, İstanbul 1972, s.85; Tahrir verilmesi için anlaşılan Adnan Menderes ve Refik Koraltan, ilk sıraya karizmatik bir ismin yazılması gerektiğinde karar kılmışlar ve Celal Bayar’ın ismini yazılmışlardır. Cihad Baban ise hatıralarında, bu dört ismin sonuncusunun Adnan Menderes olduğunu yazmaktadır. Bk. Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1970, s. 131.

⁴³ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.166; Hikmet Özdemir, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2001, s.1629.

⁴⁴ Adnan Menderes, uzun süren bu toplantıdan, *“yedi saat bize sadece küfür yağdırdılar”* diye bahsetmiştir. Bk. Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurel Matbaacılık, Ankara 1998, s.57.

parti tarafından disiplin kuruluna verilerek CHP'den ihraç edildiler. Celal Bayar da 3 Aralık 1945'de hem CHP hem de milletvekilliğinden istifa etti⁴⁵.

Atatürk'ün parti kurmasını istediği Fethi Okyar gibi İsmet İnönü'de Celal Bayar'ı yeni partinin kurulması için en uygun isim olduğunu düşünmeye başladı⁴⁶. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün, döneminde Başbakanlık görevinde bulunmuş, çok güvendiği ve sevdiği isim olan Celal Bayar en uygun isimdi. İsmet İnönü, Bayar'ı inkılâplar için tehdit olarak görmemişti. Çünkü Celal Bayar'ın, Atatürk'ü çok sevdiği ve inkılâplara olan bağlılığı şüphe edilmezdi. Cihat Baban bu konu ile ilgili hatırasında; "*Bayar'ın kuracağı muhalefet partisi, devrimler için bir teminatı*" diye yazmıştır⁴⁷.

Celal Bayar'a yeni parti kurması için başta İsmet İnönü ve çevresinde ki insanlar ısrarcı oldu. Parti kurmaya gönüllü olan Bayar ve partiden ihraç edilen üç arkadaşı⁴⁸ ile 6 Ocak 1946'da Demokrat Partiyi kurdu⁴⁹. Genel Başkanlığa kendisi getirildi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye sunulmak için parti programı hazırlanması gerekiyordu. Parti programının hazırlanmasında Ali Fuat Başgil'in de görüşleri alınarak hazırlandı⁵⁰. Ardından partisinin programını yanına alarak Çankaya Köşküne çıkarak Cumhurbaşkanı İnönü'ye okudu ve İnönü "*tamam*" dedi⁵¹. Celal Bayar'ın DP'sinin parti programı İnönü'yü tatmin etmişti. Çünkü CHP'nin parti

⁴⁵ Hikmet Özdemir, *a.g.m.*, s. 1632.

⁴⁶ Ali Fethi Okyar Paris büyükelçiliğinden dönüşünde Mustafa Kemal'in önerisi ve onayıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu (12 Ağustos 1930). Bk. Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.74.

⁴⁷ Cihat Baban, *Politika Galerisi, Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.28.

⁴⁸ Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile ilgili CHP Divanı genelde hazırlamış ve genelde; "...*Tüzüğün 147, 148 ve 149 ncu maddeleri gereğince her ikisinin Partiden tard edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oy birliğiyle varmıştır*" denilerek iki ismin ihracına karar vermişlerdi. Ayrıntılı bilgi için Bk. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490-01-5-27-17, leff 4; Refik Koraltan ise Vatan Gazetesine verdiği röportajın Parti tüzüğüne aykırı olduğu için ihraç edilmiştir. Bk. *BCA*, 490-01-5-27, leff 17.

⁴⁹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.485; Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s.41.

⁵⁰ 1946 yılında Celal Bayar ile Ali Fuat Başgil Maçka Palas'taki evde bir araya geldiler. Bayar kendisine iki teklif sunmuştur. İlk teklifi yeni kurulan partide beraber çalışmak, ikinci teklifi ise hazırlanan parti programının değerlendirilmesidir. Beraber çalışma teklifini Üniversiteden ayrılmak istemediğini söyleyerek reddetmişti. Ali Fuat Başgil hatıralarında program ile ilgili Bayar'a şunları söylemiştir; "*Çok uzun ve teferruatlı buldum. Çok şey vaat edilmiş. Bence parti programı mümkün olmadığı kadar kısa ve açık olmalı, çok vaatten kaçınılmalıdır. Çünkü yarın iktidara geldiği zaman, bunların yerine getirilmesi, haklı olarak istenir.*" diyerek yapıcı eleştirilerde bulunmuştur. Bk. Ali Fuat Başgil, *Hatıralar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007, s.153-154.

⁵¹ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.112.

programı ile hemen hemen aynı idi. DP her ne kadar CHP'den ayrılmış olsa da halk, bu partiyi CHP ile aynı görmemiş, parti programını umursamadan DP saflarına koşmuştu.

CHP ve İsmet İnönü, DP'nin kurulmasının ardından halkın desteğini alarak iktidar yolculuğuna başlamıştı. Hızlı büyümesi karşısında endişelenen iktidar, 1947 yılında yapılması planlanan Genel seçimleri 21 Temmuz 1946 tarihine almıştı⁵². Demokrat Parti ise seçimlerin erkene alınmasına itiraz etmiş olsa da seçimlerin tarihinin erkene alınmasına engel olamadılar. Seçimler tek dereceli ve çoğunluk sistemine göre yapılacaktı. “Açık oy, gizli tasnif usulü” birçok şüpheyi de beraberinde getirdi. Bu kuşklar altında seçimler 21 Temmuz 1946 günü seçimleri yapıldı. Seçim sonuçlarına göre, CHP 395, DP 66, Bağımsızlar 4 milletvekili çıkardı⁵³. Demokrat Parti seçimlerde hile yapıldığı konusunda uzun süre itiraz ettiyse de bir sonuç elde edemedi. Böylece hileli olduğu iddia edilen seçimlerin kazanılmasıyla CHP iktidarı bırakmamış oldu⁵⁴.

DP'nin 1946-1950 arasındaki muhalefet yıllarında CHP'nin icraatları eleştirilmiştir. Muhalefet olarak CHP ve İsmet İnönü'nün demokratikleşme çabaları samimi bulunulmamıştır. Demokrat Parti, CHP'yi dikta yönetimi kurmakla suçlamış, iktidar ise bu suçlamalara karşı sert açıklamalar yapmıştır. Çok partili yaşama geçilmesine rağmen demokrasiye aykırı olan kanunların kaldırılmaması CHP'nin bu

⁵² Demokrat Parti ilk kurulduğunda fazla üye çekememişti. Çünkü halk, DP'nin de Serbest Cumhuriyet Fırkası ile aynı akıbete uğrayacağından korkmuştu. Fakat daha sonra gerçekten muhalefet partisine olan özlem DP'nin güçlenmesine sebep olmuştur. Bk. Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s. 166; Demokrat Parti kuruluşundan altı ay sonra kuvvetlenince CHP iktidarı 1947 yılında yapılacak olan seçimleri 21 Temmuz 1946 yılına almıştır. Bk. Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s.489; Tefik Çavdar 1946 seçimleri ile ilgili 1946 seçimleri ünlü 1912 Meşrutiyet Dönemi seçimleri gibi hile yapıldığından şüphe duyulan bir seçimdir diye yazmaktadır. Bk. Tefik Çavdar, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 2065. Bu tespiti ayrıca kitabında da yer almaktadır. Bk. Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.457; Samet Ağaoğlu'na ise kendilerine destek veren kesimleri üçe ayırmıştır. Bunlar; Demokrat idealine bağlı genç idealistler, Demokrat idealine bağlı tecrübeli idealistler, Demokrat Partinin temsilcisi bulunduğu idealle ilgisi bulunmayanlar diye ayırmıştır. Bk. Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes-İpin Gölgesindeki Günler*, Alkim Yayınevi, İstanbul 2004, s.63.

⁵³ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi...*, s.459.

⁵⁴ CHP yönetimi yeni kurulan DP'nin teşkilatlanmasını tamamlamadan seçim kararı almasıyla iktidarı kazanmıştı. Çünkü Demokrat Parti bu seçimlerde yenilgiyle ayrılmasına rağmen, iktidara ilerideki seçimler için alınacak kararlar için ders olmuştur. Bk. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınları, Ankara 1976, s. 23.

konudaki samimiyetini sorgulanır hale getirmişti. Fakat muhalefetin sesinin her zaman gür çıkması CHP'nin iktidarı için endişeye düşülmesine neden olmuştur.

Türk demokrasi hayatının en başarılı adımı Demokrat Parti kurularak atılmıştı. Diğer kurulan muhalefet partilerinden farklı olarak Demokrat Parti hedefini iktidara gelmek olarak belirlemiştir. Kurulurken muhalefet partisi olması istenmişse de iktidar için çalışmalara başlamıştır. Çünkü bu deneme sadece Türkiye'nin değil, Amerika ve Batının izlemesi Cumhuriyet Halk Parti'sinin bu konuda rahat hareket etmesini engellemiştir. Demokrat Parti'de bunun son derece farkında olduğu için iktidarı sonuna kadar eleştirmiş ve isteklerini yerine getirme başarısını göstermiştir. Türk Demokrasi hayatının en önemli noktalarından birini 1950 seçimleri oluşturmaktadır. Bu seçimlerin ardından muhalefet rolü biçilen DP iktidara, bu rolü onlara biçen CHP ise muhalefete geçmişti. Böylece siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetler açısından inişli çıkışlı bir dönem başlamış oldu.

I. BÖLÜM

1.1. DEMOKRAT PARTİNİN BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (7-11 OCAK 1947)

1.1.1. Kongre Hazırlıkları

Büyük kongre öncesi toplantının nerede yapılacağı sıkıntısı ortaya çıkmıştı. Demokrat Partili yöneticiler kongrenin yapılacağı mekân olarak Büyük Millet Meclisi salonunu istediler. Bu salon daha önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin son kurultayına ev sahipliği yapmıştı. Fakat Meclis Başkanlığı, Demokrat Parti'nin bu talebini, tek partili dönemden kalan bu âdetin kaldırıldığını belirterek Meclis salonunun artık kimseye verilmeyeceğini bildirdi. Demokrat Parti, kongrenin yapılacağı mekân için Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesinin konferans salonunu istedi, ancak üniversite yönetimi bu salonun siyasi bir partiye tahsisini doğru bulmadı ve teklif reddedildi. Ankara'daki özel sinema salonları ise Demokrat Parti'nin kongresine ev sahipliği yapmak istemediler. Çünkü Demokrat Partili görünmekten ve iktidarı kızdırmaktan korktular. Ankara'da büyük toplantı salonu olarak geriye Yeni Sinema salonu kalmıştı. Bu salon İş Bankası'nın bir iştirakçisinin yönetimindeydi. Muhiddin Baha Pars mekân için aracı oldu ve mekân meselesi bu şekilde halledildi⁵⁵.

Celal Bayar toplantının yapılacak yer konusundaki sıkıntıları şu şekilde anlatmıştı: *“Hükümet kongrenin yapılamaması için elinden ne geliyorsa esirgemiyordu. Koca Ankara şehrinde kongremizi yapacak salon bulamadık. Hangi salon sahibine başvursak önce kabul ediyor, ertesi günü bin dereden su getirip salonu veremeyeceğini söylüyordu. Oteller de aynı durumdaydı. Delegationlere yer bulmanın imkânı yoktu. Yaptığımız bütün rezervasyonlar ertesi günü iptal ediliyordu. Sonunda Ankara Demokratları gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeye karar verdiler. Tedbirlerin kâr etmediğini gören idare baskıyı kaldırdı ve oteller rezervasyonlar için bize müracaat etmeye başladılar. Salon da bir gün içinde sağlandı”*⁵⁶ demıştır. Bayar, kongrede yaşanan zorlukların sebebini iktidar olarak

⁵⁵ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*,s.166.

⁵⁶ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, der: İsmet Bozdağ, Truva Yayınları, İstanbul, 2010, s. 67.

göstermişti. Kurultay öncesi yaşanan talihsizlikler sadece mekân bulma konusu değildi. Ayrıca toplantının kış mevsiminde yapılması bazı delegelerin gelmesini çok zorlaştırmış, vasıta sıkıntısı çeken bazı delegelerin atları ile Ankara'ya gelmeleri dönemin basınına yansımıştır⁵⁷.

Demokrat Parti kongresine katılacak olan delegeler Ankara'ya gelmeye başlamışlardı. Ankara sokakları DP'nin kongresini takip etmeye gelen delegeler ile dolmuştu. Metin Toker'in Anadolu'dan gelen delegeler üzerindeki izlenimlerine göre; *“Sokaklarda bir takım -taşra kılıklı- kimseler oldukça şaşkın dolaşıyorlardı. Hepsinin yakasında DP'nin rozeti vardı. Bazıları illerinden çiçekler getirmişlerdi. Götürüp Etnoğrafya Müzesine, Atatürk'ün geçici kabrine koydular. Bir kısmı heyecanlıydı, bir kısmı foduldu. Çok partili hayat bakımından faydalanma hepsinde çocukça bir gurur duygusu uyandırıyorlardı... Orada burada –Biz Demokratız!- diyorlardı ve güler yüz görüyorlardı.”*⁵⁸ Bu kongre sadece delegeler tarafından değil halkın heyecan ile karşıladığı siyasi olaydı⁵⁹.

Basın, Demokrat Parti kongresine özel ilgi göstermişti. Kongre haberlerine fazla yer vermeyen CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi, DP kongresi ile ilgili haberlere yer vermiş ayrıca demokrasi açısından önemini belirten makaleler yayınlamıştır⁶⁰. Kongreyi takip etmek isteyen, aralarında İngiliz ve Amerikalı ataşeleri de dâhil olmak üzere, birçok yabancı basın ataşeleri kartlarını almışlardı. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden yüze yakın gazeteci Ankara'da ki bu tarihi toplantıyı izlemeye gelmişlerdi⁶¹. Basın tarafından gösterilen bu yoğun ilgi sayesinde kongre ile ilgili bütün ayrıntılar dönemin yayınlarına yansımıştı.

⁵⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.1; *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 8 Ocak 1947, s. 1.

⁵⁸ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s.166.

⁵⁹ Samet Ağaoğlu hatıralarında kongreye katılan kesimi şu şekilde anlatmaktadır; *“...Bu kongrenin şiddetli bir dil ile eleştirilen tek parti devrinin şöhretli adamları ile yeni kuşakların aydınları, köylerden, ilçelerden, şehirlerden halk adamları yan yana gelmişlerdi.”* diyerek heyecanını dile getirmiştir. Bk. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.42.

⁶⁰ *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 7 Ocak 1947, s. 1; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.103.

⁶¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1; *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1.

Kongre öncesi basında İsmet İnönü'nün kongreyi takip edeceği yazılmış, birçok siyasi çevreler tarafından bu iddia konuşulmaya başlanmıştı. Fuad Köprülü ile İsmet İnönü'nün Mecliste yaşanan gerginliklerin çözümü için görüşmeleri esnasında, İsmet İnönü Yeni Sinema salonundaki kongreye kendisinin davet edilip edilmeyeceğini sorması üzerine panikleyen Fuad Köprülü; “*Kongre herkese açık, efendim*” diyerek cevap vermiştir⁶². Fuad Köprülü'nün bu denli paniklemesinin nedeni Demokrat Partili yöneticilerin İsmet İnönü'nün kongreye katılmasını düşünmedikleri içindir⁶³. Çünkü bu kongrenin İsmet İnönü'nü tarafından takip edilmesi bazı fikirlerin özgürce konuşulmasına engel teşkil edecekti. Yine de Demokrat Partililer nezaketen başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'li milletvekillerini kongreye davet ettiler. Toplantı salonunun en büyük locası da dahil olmak üzere beş loca iktidar partisinden gelecekler için tahsis edilmişti⁶⁴.

Kongrede sadece yazılı basından değil, radyo aracılığı ile konuşmalar en hızlı bir şekilde geniş kitlelere ulaştırılmak istenmiştir. Genel Başkan Celal Bayar'ın konuşmasının özellikle Ankara'ya gelemeyen DP'liler ve diğer vatandaşların da dinlemesinin sağlanması Partililer tarafından arzu edilmiş, bunun için bazı teşebbüslerde bulunulmuş fakat bir sonuç elde edilememiştir⁶⁵. Kongrenin Yeni Sinema salonunda sabah 9.30' da başlaması kararlaştırıldı. Çünkü Yeni sinema salonunda öğleden sonra “*Unutulmaz Bir Şarkı*” adlı film gösterileceği için salon sadece öğlene kadar DP'nin kongresine ev sahipliği yapacaktı⁶⁶.

1.1.2. Kongrenin Açılışı ve Yapılan Konuşmalar

Kongrenin ilk oturumunda muhtelif delegeler tarafından kongre başkanlığı için önerilen adaylar ve bu adayların seçimi üzerinde geçen kısa bir görüşmeden

⁶² Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s.167.

⁶³ Nihat Erim günlüklerinde olayı şu şekilde anlatmaktadır; “*İsmet İnönü Celal Bayar ve Fuat Köprülü ile görüşmesinde Yeni sinema salonunda Cumhurbaşkanı için bir loca vardı, duruyor mu? Diye sorduğunda bir şey söyleyemediler. Davet yapmamalarına sebep Mareşal'in mukavemeti ve İzmir, İstanbul gibi bazı vilayetlerinin delegelerinin müfritliği*” şeklinde açıklamıştır. Bk. Nihat Erim, *Günlükler I*, s. 81-82.

⁶⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1; Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 46.

⁶⁵ *Zafer Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1. ; *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1.

⁶⁶ *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 8 Ocak 1947, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s.100; Hikmet Özdemir, *a.g.m.*, s.1642.

sonra Başkanlığa İstanbul delegelerinden Prof. Dr. Kenan Öner, Başkan Vekilliklerine de Manisa delegesi Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile İstanbul delegesi Abdurrahman Münip Berkant oybirliği ile seçildiler. Sekiz kongre kâtipliği için müteaddit delegeler aday gösterilmiş bulunduğundan, bunlar arasından bir tefrik yapılmayarak ve esasen kongre mesaisinin mahmul bulunması dolayısıyla daha çok yardımcı arkadaşlara ihtiyaç bulunduğu zorunluluğu bu namzetlerin hep birlikte seçilmesi yolunda kongre başkanı tarafından yapılan teklif onaylanmış ve böylece başkanlık divanının teşekkülü üzerine Celal Bayar yerini Kenan Öner'e bırakmıştır⁶⁷.

Kongre Başkanı ve Yardımcıları seçimi yapıldıktan sonra açılış konuşmasını yapmak üzere kürsüye Celal Bayar gelmiştir. Demokrat Parti Genel Başkanı bu nutkunda partinin kuruluşundan 7 Ocak'a kadar geçen bir yıllık kuruluş ve gelişme safhaları üzerinde durmuş ve bu dönemde belediye ve milletvekilliği seçimleri karşısında DP'nin aldığı tutumlardaki amacı delegelerle paylaşmıştır. Bayar, Türk milletinin yükselmesini sağlamak için son yüz yıllık dönem içerisinde sarf edilen gayretlerden bahsederek milli inkılâbımıza, Anayasamıza hâkim olan ruhu belirtmiş ve Atatürk'ün demokratik esaslara dayanarak Türk milletine verdiği Anayasanın bugünkü demokratik hayatımızın yükselmesine mesnet teşkil eylemekte bulunduğunu, Demokrat Partinin bu Anayasaya dayanarak millet hayatında yer almış olduğunu söyleyerek, Türk milletini istikbale kavuşturduğu kadar demokrasinin memleketimizde kurulmasını da sağlamış olan Atatürk'e karşı milletçe duyulan şükran duygularını ifade ile kongreyi ebedi şefin manevi huzurunda bir tazim sükûtuna davet etmişti⁶⁸.

Celal Bayar konuşmasının devamında; Parti ve devlet başkanlığının bir kişide toplanmasını demokrasinin kurulması ve gelişmesi için sakıncalı gördüklerini ve bu iki makamın birbirinden ayrılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca partinin kuruluşundan bugüne kadar devam eden dönem içerisinde müteşebbis heyetlerin sarf ettikleri mesaiye işaret ederek, demokrasinin kurulması yolunda Demokrat Parti'nin çalışmalarına devam edeceği hususundaki inancını bildirerek son verdiği nutkunda,

⁶⁷ *Ayin Tarihi*, Ocak 1947.; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.46.; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.100.

⁶⁸ *Ayin Tarihi*, Ocak 1947; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.101; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.47; *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; Ahmet Yeşil, *a.g.e.*, s. 103-104.

partinin dış politika, iktisadi ve mali işlerdeki görüşlerinin parti tüzüğünde ve daha önce yaptığı konuşmalarda belirttiğini ifade etmiştir⁶⁹.

Feroz Ahmad Celal Bayar'ın Kongrede yaptığı konuşmayı üç başlık altında;

“1. Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eden mahiyette olan ve anayasamızın metnine veya ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması.

2. Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksadıyla seçim kanununda değişiklik yapılması.

*3. Devlet reisliği ile fîli parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü”*⁷⁰ toplamaktadır. Bu üç talep daha sonra Hürriyet Misakı olarak toplanacak

ve bu öneriler Meclise Demokrat Parti milletvekillerinin sunması için Parti Merkezine gönderilecekti. Bu maddelerin reddedilmesi halinde DP’li vekillere Meclis’i terk etme yetkisi verilmişti⁷¹. Böylece iktidara demokrasi hareketinin akamete uğrayacağı mesajı verilecekti.

Celal Bayar'ın ardından söz alan delegeler diledikleri gibi fikirlerini ifade etmişler konuşmalarında baskı altında kalmamışlar, sansürlenmemişler ve sözleri kesilmemiştir⁷². Söz alan delegeler basın tarafından bile doğru tanınmıyor konuşma yapanların isimleri yanlış yazılıyordu. Delegeler arasında sonradan isimleri unutulmayacak olanları o dönemde gazeteciler tanımıyorlardı. 7 Ocak 1947 günü yayımlanan Cumhuriyet gazetesinde konuşmacılardan bazılarını isimlerini yanlış yazmışlardı. Konuşma yapan Sıtkı İrcalı'nın ismi Rıfki İrcalı; Dr. Mükerrer Sarol'un ismi ise Dr. Mükerrer Saran diye yazılmıştı⁷³.

Kongrede söz alan Samet Ağaoğlu konuşmasında; *“Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı topladı”*⁷⁴

⁶⁹ *Ayın Tarihi*, Ocak 1947; *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.101; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.47.

⁷⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, 4. Baskı, Hil Yayınevi, İstanbul 2010, s.41; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s. 158.

⁷¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde ...*, s. 41.

⁷² Ahmet Yeşil, *a.g.e.*, s. 103; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.47.; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.101.

⁷³ Demokrat Parti'nini önemli isimleri iyi tanınmadıkları için sık sık isimleri yanlış yazılıyordu. Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1; Bk. Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye...*, s.167.

⁷⁴ Kongrede ki ilk konuşmayı yapan Samet Ağaoğlu delegelerin coşkusu şu şekilde anlatmıştı; *“Kongremizin ardından Denizli delegesi Fikret Başaran, “7 Ocak tarihi hürriyet bayramıdır. Millet iradesi ile oynamak ateşle oynamaktır.” diye haykırmıştı. Aydın delegesi Mükerrer Sarol, “Memleket*

diyerek delegelerin ortak görüşünü yansıtmıştır. Osman Bölükbaşı ise konuşmasında ağır eleştirilerde bulunmuş; *“Bundan 26 sene evvel hürriyet aşkıyla ayaklanmış olan millete, sonra Abdülhamit gözüyle baktılar...23 sene içinde Abdülhamit’in sözlerinin şu veya bu şekilde tekrar edildiğini görmek Türk milleti için talihsizliktir.”*⁷⁵ demiştir. Osman Bölükbaşı bu sözleriyle uzun tek parti dönemi zihniyetinin halkın demokratik olgunluğunu anlamamakla suçlamıştı.

Afyon milletvekili emekli General Sadık Aldoğan da Osman Bölükbaşı’nın konuşmasına ilaveten eleştirileri daha da ileriye götürerek; *“Eski tas, eski hamam yalnız tellaklar değişti.”*⁷⁶ diyerek düşünce yapısının değişmediğini sadece yöneten isimlerin değiştiğini eleştirmiştir. CHP’ye olan öfkesini dile getirdiği konuşması sık sık delegeler tarafından coşkuyla alkışlanmıştır. Sadık Aldoğan’ın konuşmasının ardından kürsüye gelen Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı ise hazırlanacak İdare Kurulu raporu hakkında yaptığı konuşmasında, davasını gerçekleştirmek yolunda girişilen büyük mücadelenin önemini belirterek; *“Dağın, taşın, toprağın arasında kaybolmuş küçücük köyden, tezgâhının başında duran veya çekicini vuran işçiye, memleketin her köşesindeki insana kadar herkes bu davanın içindedir.”*⁷⁷ diyerek halkın her kesiminin desteğini arkalarına aldıklarını söylemiştir.

Fuat Arda kürsüye gelerek Celal Bayar’ın nutkunu överek başladığı konuşmasında Celal Bayar’ın demokrasiye geçişte örnek verdiği Serbest Cumhuriyet Fırkası örneğini beğenmediğini ifade etmiştir. Çünkü ona göre Serbest Cumhuriyet Fırkası kurucusu ve yöneticileri demokrasi sorumluluğunu yerine getirememişti. Bu yüzden övülmemesi gerektiğini söylemiştir. Celal Bayar’ın konuşmasının bu yönünün eleştirmesinin ardından sözlerine devam eden Fuat Arda, halkın iktisadi olarak refaha kavuşsa dahi demokrasi düşüncesinden vazgeçmeyeceğini şu sözleriyle belirtmiştir; *“Gezdiğim ve temas ettiğim köylü, şehirli ve kentli vatandaşlara sordum. Dedim ki: Eğer iktisadi bir refaha kavuşmak mümkün olursa davadan (demokrasi) vazgeçer misiniz? Hayır dediler. Arkadaşlar millet bir iktisadi dava değil bir*

---

emniyet ve huzuru, güveni, vatandaş haklarının kat’iyen verilmesinde, milletin her ferdine hürmet edilmesinde görürüz”, Osman Bölükbaşı İnönü’ye “Kızıl Sultan” diye sesleniyordu.” Ayrıntılı bilgi için Bk. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 43.

⁷⁵ *Ulus Gazetesi*, 15 Ocak 1947, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.101.

⁷⁶ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.102.

⁷⁷ *Zafer Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Yeni İstanbul Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

hürriyet davasının peşindedir."⁷⁸ diyerek halkın demokrasi özlemi çektiğini anlatmıştır. Gerçi Fuat Arda'nın bahsettiği demokrasi özlemi tek parti iktidarının değişmesinden kaynaklanmaktadır.

İzmir delegesi Osman Kapani, 1946 seçimlerindeki hilelerden bahsederek yapılan hilelerin idari amirler tarafından düzenlendiğini ve tarafsızlıklarını kaybedenler ile ilgili gerekenin yapılmasını istedi. Özellikle seçim kanununda değişime yanaşmayan iktidar bu hilenin ortaya çıkmasından korkmaktadır diyerek eleştirilerini sürdürmüştür. Yeni seçim kanunu gerekliliğinin en başından beri farkında olan delegelerin üzerinde hassasiyetle durdukları bir konu olmuştur. Demokrat Parti kongresinde aldığı kararları iktidara kabul ettirmek niyetindeydi. Öne çıkan konular iktidarın atması gerekli olan adımlar şeklinde konuşuluyordu. İktidarın demokrasi için samimiyeti sorgulanmış ve gerekli adımların atılmaması durumunda özlenen demokratik özgürlüğün sağlanamayacağı konuşulmuştur.

1.1.3. Demokrat Parti Kongresinin Basına Yansımaları

Kongre ile ilgili heyecan ve coşku sürerken dönemin gazetelerinde de bu kongreyle ilgili makaleler yayımlanıyordu. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin "*Demokratların Kongresi*" adlı yazısında şu ifadelerle kongrenin Türk Demokrasisine getirdiği heyecanı belirten yazısında taraflı tarafsız bütün halkın bu demokrasi için atılan adımları heyecanla takip ettiğini yazmıştır. Ayrıca her kesimin Demokrat Parti'nin kongresinde alacağı kararları merakla beklediğini belirtmiştir⁷⁹. Bu düzenlenen kongre kuşkusuz DP'nin kurulmasının ardından halk için ikinci bir adımdı. Gün geçtikçe güçlenen muhalefet partisi bütün kesimlerin izlediği bir kongre toplamıştı.

Bütün gazeteler ilk sayfaların geniş yer ayırdığı kongreyi her yönden takibe almıştı. Cumhuriyet Gazetesi'nin Ankara'dan Notlar köşesinde delegelerin neler yaptığı, toplantı aralarında nelerden konuştuğunu belirten bir yazı dizisi yayınlamıştı. Bu köşede DP kongresinin işleyişinden bahsederek delegeler arasındaki samimiyete dikkat çekilmiştir. Daha önce düzenlenen CHP kurultayları ile karşılaştırılan bu kongre'nin delegelerinin her kararı büyük bir olgunlukla yapıcı şekilde eleştirdiğini,

⁷⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

⁷⁹ Nadir Nadi, "*Demokratları Kongresi*", *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.1.

kararlar karşısında düşünmeden makineleşmiş şekilde kalkan ellerin olmadığı yazılmıştır⁸⁰.

Fuat Köprülü'nün Kuvvet gazetesinde çıkan "Demokratların Ana Davaları" adlı makalesinde; "*Program nizamname, bütçe, neşriyat, vilayet kongrelerinden gelen istekler meseleleriyle meşgul olan komisyonların yanında bir de "Ana Davalar Komisyonu" kurdu...*"⁸¹ diyerek bütün meselelerin karar bağlanacağı komisyonun çalışmalarına başladığını duyurmuştur. Köprülü yazısında özellikle komisyonun işleyişi ve alacağı kararların üzerinde durarak ne kadar önem verdiğini belli etmiş olmuştur. Bu komisyon Demokrat Parti'nin yol haritasını çizmesi bakımında önemli olması ve bir iktidar edasıyla meseleleri tespit ederek çözüm üreteceğini yazmıştır. Gerçektende bu komisyonun alacağı kararlar başta iktidar olmak üzere her kesimi şaşırtacak ve Demokrat Parti'nin hedefinin ortaya çıkmasını sağlayacaktı.

Demokrat Parti kongresini heyecanla takip eden gazetelerin arasında Ulus gazetesi de bulunuyordu. Muhalefetin alacağı kararların ne olacağı iktidar tarafından ne kadar önemsendiğini Nihat Erim'in takip edecek olmasından anlamaktayız. Nihat Erim kongrenin değerini belirttiği makalesinde, DP kongresinin önemini vurgulamış ve şu sözleri ile destek vermişti. Yazısında kongreyi I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve çok partili hayata geçişteki en başarılı halka olarak görmektedir. Geçmişte yaşanan başarısızlıklardan ders alındığını ve iktidarın üzerine düşen görevi samimiyetle yerine getireceğini belirtmişti⁸². Demokrat Parti'nin var olması gerekliliğinden bahsederek iktidarın tek başına kalmasının hatalara sebep olacağını kurulan muhalefet sayesinde işlerin olumlu tenkit ile daha da düzeleceğini yazmıştır.⁸³

Necmettin Sadak, "*İki Partili Hayatın İlk Adımında Geriye mi Döneceğiz*" adlı makalesinde; Demokrat Parti'nin yurdun her köşesinde gelen delegelerin ve halkın heyecanı karşısında şaşırdığını belirtmektedir. Çünkü kısa bir süre önce

⁸⁰ Ankara'dan Notlar, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.1-4.

⁸¹ Fuat Köprülü, "*Demokratların Ana Davaları*", *Kuvvet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s.3.

⁸² Nihat Erim'in yazısının ilgili bölümü şöyledir; "*Bugün Ankara'da Cumhuriyet devrinin en manalı olaylarından biri cereyan etmektedir. Birinci meşrutiyette, ikinci meşrutiyette ve Milli hükümet kurulduktan sonra çok partili bir murakabe sistemi denemeleri şimdiye kadar daima ifratla neticelenmişti. Fakat millet ve memleket hesabına şükranla kaydedilmelidir ki bu yolda son girişilen teşebbüs tarihimizde ilk olarak devamlı olarak tutmak vasfını kazanmaktadır...*" Bk. *Gazetesi*, 6 Ocak 1947.

⁸³ Nihat Erim, "*Demokrat Parti Kongresi*", *Ulus Gazetesi*, 6 Ocak 1947, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1.

kurulan bir partinin cesur hamle ile kongre düzenlemiş ve iktidarın gözleri önünde büyük bir şölen düzenlediğini ifade etmiştir. Ayrıca Demokrat Parti'yi diğer başarız muhalefetlerden daha cesur ve şanslı bulmaktadır.⁸⁴ diyerek daha önce ki muhalefet partilerinin DP kadar şanslı olamadıklarını belirtmiştir. Necmettin Sadak'ın şaşkınlığının sebebi dönemin şartlarını göz önünde bulundurulduğunda çok partili yaşama geçişin hala zihinlerde yeni olduğu ve iktidarın bu gidişe dur demesi ihtimalini belirtmiştir. Dönemin yazar ve aydınlarının kongreyi cesur bir adım olarak görmelerinin sebebi de tam olarak budur.

Demokrat Parti kongre'de aldığı kararlar muhalefete destek olan muhalefet tarafından makul karşılanıyordu. İktidarı sıkıntıya sokmayacak isteklerin olduğu üzerinde durulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi kongrede alınan kararların iktidar partisinin içinden de destek bulacak şekilde olduğunu yazmıştır. Ayrıca CHP'li vekillerden kongreden alınan kararları, demokrasi olgunluğu göstererek kabul etmelerini istemiştir. Bu olgunluğun ise seçim kanununun değiştirilmesi konusunda ortaya çıkması gerektiğini düşünmektedir. Seçim kanunu meselesinin partiler arası rekabet haline gelemeyecek kadar önemli olduğunu ve seçimlerin mükemmel yakın bir sonuç vermesi ve demokrasinin gereken değeri bulabilmesi için değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir.

4. Kongrede Görüşülen Konular ve Hürriyet Misakının Kabulü

Demokrat Parti Kongresinde, program, tüzük, hesap ve bütçe, istek, neşriyat ve propaganda komisyonları kurulmuştur. Ayrıca yeni kurulmuş olan partinin mali ihtiyaçlarının nasıl temin edilebileceğini araştırmak üzere bir de mali komisyon kurulması onaylanmıştı. Bu komisyonlar Samet Ağaoğlu'nun teklifi ile kura sonucu seçilecek 15 delegeden oluşmasına karar verilmiştir⁸⁵. Kongrede komisyonların

⁸⁴ Necmettin Sadak, "İki Partili Hayatın İlk Adımında Geriye mi Döneceğiz", *Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.105.

⁸⁵ 15 delegeden oluşması için teklif veren Samet Ağaoğlu hatırlarında bunun gerekçesini; "*Partimiz yeni teşekkül etmiştir, genişlemektedir ve muhalefet partisidir. Bu itibarla sevk ve idaresinin gayet dikkatli bir şekilde yapılması zarureti vardır. Bu sevk ve idarenin dikkatli ve partimizin memleket için faydalı olabilmesinin şartlarından biri de, Genel İdare Kurulu üyesi adedinin çok olmasına bağlıdır. Bunun iki sebebi vardır: Birisi, genişlemekte bulunan partimizin her teşkilatına başına Genel İdare Kurulu üyelerinden birinin getirilmesi imkânını bulmalıyız. İkincisi, kendilerine büyük salahiyetler vererek, icab ettiği takdirde memleket ve parti bakımından büyük kararlar alacak olan bu Genel Kurul'un daha fazla üyeden olması sağlamlığını temin eder kanaatindedim. Onun için üye sayısının 15'e çıkarılması yerinde olur.*" diyerek açıklamıştır. Bk. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 43.

kuruluşu üzerindeki görüşmeler sırasında ileri sürülen bir istek üzerine seçim kanununda değişiklik yapılması, bazı kanunların kaldırılması, devlet ve fiili başkanlığın bir kişide birleşmemesi gibi hususların araştırılması için Ana Davalar Komisyonu kurulmuştur⁸⁶.

Aydın delegesi Ethem Menderes'in önerisiyle "*Ana Davalar Komisyonu*"⁸⁷ adını alan bu komisyon önemli konuların görüşüldüğü, önemli kararların çıktığı bir yer olmuştur. Toplantılar basına kapalı olarak gerçekleştirilmiştir. Komisyonunda Genel Kurulu Adnan Menderes temsil ediyordu. Delegeler arasından ise tecrübeli ve siyasi bakımdan ileri seviyede olanlar seçilmişti. Komisyonun üyesi olmayan delegelerde bu toplantılara katılarak görüşülen konular hakkında görüş bildiriyorlardı. Bu komisyonunda daha çok ülkenin siyasi havası ve politik konular konuşuluyor, siyasi hedefler belirleniyordu. Diğer komisyonlarda ise daha çok partiyi ilgilendiren meseleler konuşuluyordu.

Ana Davalar komisyonuna Genel Kurul adına Adnan Menderes seçilmişti. Menderes'in seçilmesini ve kendisinin neden komisyona katılmadığını izah eden Celal Bayar; "*...Komisyonun görevi önemli idi. Çünkü hazırlayacağı raporlar Demokrat Parti'nin genel politikasını tespit edecek ve bu raporu Büyük Kongre'nin kabulü halinde bu politika, parti politikası olarak uygulanacaktı...*"⁸⁸ diyerek komisyonun alacağı kararları, üyelerin kendilerini baskı altında hissetmemelerini istemiştir. Komisyonun yoğun çalışma programına rağmen, asıl yük Adnan Menderes'in omuzlarındaydı. Partinin Celal Bayar'dan sonraki ikinci adam olması bütün işleri kontrol etmesini gerektiriyordu.

Komisyonlar gündemlerinde olan konuları görüşerek bunları raporlar haline getirerek kongrede konuşulması için Genel Kurul'a sunuyorlardı. 9 Ocak 1947 yılında kongrede yapılan üçüncü oturumda bu komisyonların hazırlamış oldukları raporlar görüşülmüştü. Sunulan raporlara göre görüşülen maddeler; Seçim kanununda yapılan değişikliklerin, DP Meclis Grubunun üyelerinin de katılımıyla oluşturulan komisyon tarafından belirlenmesi, Cumhurbaşkanı'nın tek seçimle meclis tarafından seçilmesi, bir kişinin yalnızca iki kez Cumhurbaşkanı olabilmesi, 40 bin

⁸⁶ *Aydın Tarihi*, Ocak 1947.

⁸⁷ *Ulus Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; Ahmet Yeşil, *a.g.e.*, s.103.

⁸⁸ *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 8 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 8 Ocak 1947, s. 1; Celal Bayar, *a.g.e.*, s. 69.

kişi yerine 75 bin kişi için bir milletvekili seçilmesi, Meclisin üye sayısının 240 olarak sınırlanması, Temsilciler meclisinin yanında iki meclis daha kurulması, yasaların burada yeniden düzenlenmesi, yasaların Anayasaya aykırı olup olmadıklarının tespiti için seçimlerden sonra kurulacak meclis tarafından incelenmesi, yüksek mahkeme kurularak yasaların yorumunun bu mahkemeye verilmesi, Bakan kelimesi yerine eski usul vekil kelimesinin kullanılması, bakanların meclis dışından da milletvekili olma şartı aranmadan seçilebilmesi, parti programına devletin ticaret yapamayacağına dair maddenin konulması gibi konular görüşülmüştür⁸⁹.

Demokrat Parti kongresinde Merkez İdare Kurulu'nun hazırlamış olduğu rapor, kurultay salonunda büyük tartışmalara sebep olmuştur. Raporu eksik kısımlarının bulunduğunu söyleyen delegelerin yanı sıra bazı maddelerinin tamamen yanlış olduğunu beyan edenler vardı. Delegelerin bulunduğu ortak nokta ise, Yeni Seçim Kanun'un yapılması, anti demokratik kanunların kaldırılması ve idari amirlerinin tarafsızlığının sağlanması gibi konularda herkes hemfikirdi. Rapor üzerinde söz alan delegelerden bazıları Demokrat Parti milletvekillerinin Meclis dışında kalmaları suretiyle yapılacak çalışmaların demokrasi ve hürriyet davasının kabulü için iktidar partisinde baskı yaratacağını ve bu şekilde isteklerin gerçekleşmesinde kolaylık sağlanacağını söylediler. Ancak bazı milletvekilleri de bu fikrin tam tersini savunarak, demokrasinin kurulmasını sağlayan bir partinin, Meclis'i terk ederek bu sürece zarar vereceği yönünde fikir beyan ettiler.

Raporla ilgili ilk değerlendirmeyi yapan Samet Ağaoğlu uzun konuşmasında kurultayın amacını ve manasını izah etmiş kongrenin halkın desteğinin neticesinde bir araya geldiklerini, onların heyecanını ve isteklerinin yerine gelmesi için çalışacaklarını gerektiğini, milletin artık demokrasi rejiminde hak ettiği yere kendilerinin taşıyacaklarını, hürriyet ve demokrasinin öncüsü olacaklarını ilan etmiştir⁹⁰. Samet Ağaoğlu kongrenin yalnız demokrasi için değil, millet için de önemli olduğunu belirtmiştir.

⁸⁹ *Ulus Gazetesi*, 10 Ocak 1947, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 10 Ocak 1947, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.102.

⁹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1; *Zafer Gazetesi* 9 Ocak 1947, s.1; *Akşam Gazetesi* 9 Ocak 1947, s.1.

Samet Ağaoğlu'nun ardından söz alan Rauf Omursal ise Hürriyet ve demokrasi mevzuundaki, sözlerinden sonra Demokrat Parti'ye yapılan hücumların maksat ve mahiyetini tahlil etti.⁹¹ Konuyla ilgili tartışmalara Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan makalesiyle katılan Nadir Nadi halkın büyük desteğini aldığı ilk kongresinin ardından Demokrat Parti'nin daha çok çalışması gerektiğini asıl zorlukların bundan sonraki süreçte yaşanacağını belirterek⁹² Demokrat Parti'nin bundan sonraki adımlarında hücum ve baskıyla karşılaşacağını yazmıştır.

Osman Bölükbaşı da heyecanlı bir konuşma yaparak halkın reşit olmadığı hakkındaki iddiaları ele almış ve bu bahanenin çok daha eski tarihlerden beri ileri sürülmüş olduğuna değinmişti. Tek şef tek millet usulünün nerelerden sızıp geldiğini anlatarak, Demokrat Parti'nin ilk teşekkülü anlarındaki şartları izah etti. CHP'lilerin Demokrat Parti'yi kuran ve yöneten kadroda bizim partimizden ayrılanlar, kime eleştiride bulunuyorsunuz? İddiasına karşı onlara şu şekilde cevap vermiştir; *"Mademki hain birer ajandık, niçin muhakeme edip idam sehvasına götürmüyorlar? Bu vazifeyi yapmamakta bir ihanettir."*⁹³ diyerek sert cevap vermiştir. Bu konuşma kurultayda bulunan delegeleri coşturmuş ve sürekli alkışlarla bölünmüştür. Osman Bölükbaşı'nın konuşmasının ardından kürsüye çıkan Ankara köylü temsilcilerinden Ahmet Hoşer kendi şivesi ve kafiyeli şekilde sözler söylemiştir. Söylediği şiirlerde bilhassa Atatürk'ü övdüğü kısımlar büyük bir coşkuyla alkışlanmıştır⁹⁴.

Söz alan Hatay delegesi Sırrı Hocaoğlu konuşmasında raporda bazı bölümleri eleştirmiştir. Bunlardan biride 1930 yılından sonra Anayasa maddelerinden bazılarının zorunlu şartlar altında çıkarıldığı meselesidir. Sırrı Hocaoğlu bu sözlere katılmadığını halka her dönem bir tutam demokrasi ve özgürlük verildiğini ve bunun geriye alındığını, iktidarın hiçbir dönem zorluk altında kalmadığını, zor durumda bırakacak olan muhalefet partilerine yaşama hakkı verilmediğini söyleyerek bu noktayı eleştirmiştir. Ayrıca Demokrat Parti'nin üye sayısının iki milyona çıktığını ve alınacak olan kararların tüm halkı ilgilendirdiği için ciddiye alınması

⁹¹ *Vatan Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

⁹² Nadir Nadi, "Demokratların Kongresi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

⁹³ *Zafer Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Yeni İstanbul*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

⁹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.4.

gerektiğini belirterek⁹⁵ savundukları davaların artık halka ait olduğu üzerinde durmuştur.

Kongrenin son oturumunda, Başkanvekili Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu'nun başkanlığında toplanarak partiye ait bütçe raporu okundu. Raporda; bu seneye 2787 liralık borç aktarıldığını ve 1947 tahsilâtının 130.980 lira olarak tahmin edildiği okunmuştur. Delegeler Seçimler sırasında İl merkezlerinde, İl, ilçe, bucak ve ocak idare kurulları azasının kapalı oyla tespit edecekleri aday listesinin ilanı ile ilgili maddeyi konuşmak istediler. Bu teklif Celal Bayar ve beraberindekiler tarafından kabul edilmedi.

Neşriyat ve Propaganda komisyonunun hazırladığı raporda;

- 1- *Her türlü neşriyata konan tahditlerin kaldırılması,*
- 2- *Cemiyetler kanunu, konuşma ve toplantı hürriyetini baskıya koyan hükümlerinin değiştirilmesi,*
- 3- *İçtimaat ve tecemmüat kanunlarının, siyasi söz ve konuşma hürriyetlerde, toplantı serbestliğini sınırlandıran hükümlerin kaldırılması,*
- 4- *Ceza kanunundaki bazı maddelerin değiştirilmesi izale edilecekti.*

Kongrede en çok tartışmaya neden olan konulardan biriside, milletvekili adaylarının Genel İdari kurul tarafından seçileceği kararıydı. Bütün örgüt temsilcileri ve delegeler tüzüğün 13 maddesi olan bu maddenin kabul edilmesi üzerine büyük tepkiler göstermişlerdir. Delegeler bu uygulamanın Halk Partisi'nin zihniyetinin devamı olacağı şeklinde eleştirilerde bulundular. Bunun üzerine Celal Bayar örgüte bulunduğu teklifte, milletvekili adaylarının, Genel Merkez tarafından değerlendirilmeleri yapılacak ve son şekil Genel Merkez tarafından verilecekti. Bu teklif, kongrede tartışılmasının ardından delegeler tarafından kabul edildi. Böylece teşkilatlarda yaşanması muhtemel büyük sorun halledilmiş oldu⁹⁶. Bu olay Demokrat Parti yöneticilerine, delegelerin hürriyet konusunda alınacak kararlarda ne kadar çabuk hırçınlaşabileceklerini göstermiş oldu.

⁹⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1; *Vatan Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1.

⁹⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1; *Zafer Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 9 Ocak 1947, s. 1; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.49.

Kongrede hararetli gündüz oturumlarından sonra, gece yarısında da çalışmalara devam edilmiştir. Ana davalar komisyonu üyeleri Celal Bayar'ın açılış konuşmasında işaret ettiği üç maddenin, İzmir delegesi Mustafa Kentli'nin verdiği öneriyi kabul ederek "*Hürriyet Misakı*" denmesine karar vermiştir. Kararın ardından kısa bir konuşma yapmak üzere Adnan Menderes kürsüye gelerek; "*Devlet Partisi, Devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır. Memleketin yürüdüğü demokrasi yolunda, hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalade büyük olmuştur.*"⁹⁷ diyerek hem hükümeti eleştirmiş, hem de basın mensuplarına teşekkür etmiştir. Daha sonra kürsüye gelen Celal Bayar; "*şimdiye kadar Demokrat Parti teşkilat yapmak ve maksatlarını neşretmek fırsatını bulamamıştı, fakat bunu bütün Türk basını yapmıştır. Bu yüzden sayın ve mümtaz basınımıza müteşekkirimiz*" diyerek basının Demokrat Parti kongresine göstermiş olduğu ilgiye karşı şükranlarını bildirdi.

1.1.5. Demokrat Partinin Yeni Yönetim Kadrosunun Seçimi

Kongrede son günü gece oturumunda önemli çalışmalar ve seçimler yapılmıştır. 10 Ocak'ı 11 Ocağa bağlayan gece önce Genel Başkanlık seçimleri yapılmıştır. Celal Bayar 548 delegenin 541 oyunu alarak DP Genel Başkanlığına tekrar seçilmiştir. Daha sonra parti yönetimi seçimlerine geçilerek şu isimler seçilmiştir: Emin Sazak, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Celal Ramazanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu, Hasan Dinçer: Altı kişilik haysiyet divanına ise; Fikri Apaydın, Kemal Özçoban, Hasan Polatkan, Abidin Potuoğlu, Osman Nuri Köni ve Abdurrahman Münip Berkkant seçildiler⁹⁸.

Demokrat Parti kongresi, sonuçları bakımından üç ana maddede toplanmıştı; "1-İktidar ile demokratik yöntemlerle mücadele edilmesini öngören grup, bu kongrede üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu grubun öncüleri DP'nin kurucularından oluşuyordu.

⁹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.103.

⁹⁸ *Ayin Tarihi*, Ocak 1947; Samet Ağaoğlu, ancak 12 nci sıradan girebilmişim diye üzüntüsünü dile getirmiştir. Bk. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s. 43; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.104.

2-İktidar ile gerektiğinde daha sert ve kanun yollarının da zorlanmasını isteyen “müfritler grubu”, DP içinde ayrılıklar olduğunun açık bir kanıtı olarak belirlemiştir.

3-Celal Bayar’ın Büyük kongreyi açılış konuşmasında üç önemli isteği içeren ve “Hürriyet Misakı” adı verilen bildiri, kongre tarafından kabul edilmiştir⁹⁹.

Kongre Demokrat Parti açısından önemli olaylara basamak olmuştur. Bu kongrede öne çıkan hürriyet ve demokrasi söylemleri basın tarafından desteklenmiştir. İktidar alınan kararları tahrik edici unsur olarak görmeye başlamasıyla iktidar-muhalefet ilişkisi giderek sertleşmeye başlamıştır. Demokrat Parti kongresinde konuşan delegelerin bazılarının sert üslubu, partideki ayrışmayı gözler önüne sermiştir.

1.1.6. İktidarın Kongreye Olan Tepkileri

Demokrat Parti kongresi aldığı kararlar ve görüştüğü konularla açıkça iktidar için hazırlandığını göstermiş oldu. Demokrat Parti’nin kuruluşundan memnun olmayan kesime birde bu kongrenin almış olduğu kararları beğenmeyenler eklenmişti. Özellikle Hürriyet Misakının ilan edilmesi, Cumhuriyet Halk Partisinin 1946 seçimlerinde hile yaptığı iddiaları, bazı delegelerin CHP’yi eleştirirken maksadını aşan sözler kullanmaları ve bu ifadelerin engellenmemesi gibi sebepler iktidar partisini endişeye sevk etmiştir¹⁰⁰.

Kongre öncesi Ulus Gazetesi yaptığı haberde kongreyi Cumhuriyet tarihinin en önemli olayı olarak nitelemiş ve övgüyle bahsetmişti¹⁰¹. Ancak Ulus gazetesinin bu iyimserliği çok fazla sürmemiştir. Kongrenin aldığı kararların iktidar tarafından kabul edilmemesi durumunda Meclisi terk etme yetkisinin DP’li milletvekillerine verilmesi kararı tepkilerin artmasına neden olmuştur. Nihat Erim’in “Büyük Meclis Zor Kabul Edemez” isimli makalesinde; Demokrat Parti kongresinin kapanmasının ardından içinde duyduğu iyimser duyguları kaybettiğini belirtmiştir. Erim, alınan kararların özünü teşkil eden Hürriyet Misakı adlı beyannamenin Demokrat Parti’nin kuruluşundan beri yaptığı en önemli yanlış olduğunu yazmıştır. Meclis’i terk etmenin

⁹⁹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.104.

¹⁰⁰ Demokrat Parti delegeleri “*memleketi soyanların kulakları çınlasın*” diye bağırmağının ardından CHP’yi temsilen gelen Hamdullah Suphi Tanrıöver ve beraberindekiler salonu terk etmişlerdir. Bk. Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982, s.154.

¹⁰¹ *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1947, s.1.

Anayasayı ve halkın temsil hakkına saygısızlık olduğunu, muhalefetin haddini fazlasıyla aştığını belirterek eleştirmiştir¹⁰².

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensür gazetecilere verdiği beyanatta, 1919 yılından kongrenin olduğu tarihe kadar komünist faaliyetleri anlatmış ve bu faaliyetlerin zamanla şekil değiştirdiğini izah etmiştir. Meclisi boykot etmenin de tamamen komünist fikirlere hizmet olacağını, bu duruma muhalefetin alet olacağını belirterek, Demokrat Parti'nin elinden bu kozu almak istemiştir. O dönemin en hassas konusu olan komünist suçlaması ile iktidar psikolojik baskı kurmak istemiştir. Celal Bayar ise İçişleri Bakanının konuşmasına tepki göstererek CHP'nin DP'ye karşı bir oyun tertiplemeyle suçlamıştır¹⁰³.

Nihat Erim Ulus gazetesinde yayınlanan makalelerinde özellikle muhalefetin CHP'ye karşı cephe almasını ve kongrede alınan kararlara rağmen destek veren yazarları eleştirmiştir. Kimin doğru kimin yanlış yazdığını bilmenin zorlaştığını eline kalemi alan her kişinin konuya açıklık getirdiğini zannettiğini yazmıştır. Bu yazıların amacının demokrasi sarhoşluğu yaşandığını ve sürecin iyi analiz edilmemesi olarak gördüğünü belirtmiştir¹⁰⁴. Ayrıca Hürriyet Misakını eleştiren bir başka yazısında; Demokrat Parti'nin bu kararı alarak sadece iktidarı zor durumda değil demokrasi rejimin tüm organlarını zor durumda bırakacağını yazmıştır. Ayrıca Demokrat Parti'nin samimiyetinden kuşku duyduğunu ve amacın iktidarı halka karşı kötölemek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁵

Kongre ile ilgili İsmet İnönü'nün düşünceleri ise Hürriyet Misakı hariç olumludur. Nihat Erim Çankaya köşkünde İsmet İnönü'nün Celal Bayar, Samet Ağaoğlu ve Fuat Köprülü'yü kabul ettiği toplantıdan sonra şöyle konuştuğunu yazmaktadır; *“Bu arkadaşların içinde buldukları müşkül şartları takdir etmek lazımdır. Henüz ilk kurultaylarını toplayıp seçimle başa gelmiş vekillerdir. Memleketin her tarafından gelecek bin kişinin ne türlü tezahürler göstereceği malum*

¹⁰² Nihat Erim, “Büyük Meclis Zor Kabul Edemez”, *Ulus Gazetesi*, 15 Ocak 1947, s.1.

¹⁰³ Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s.55; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.50-51.

¹⁰⁴ Nihat Erim, “Düşmanlık Hayır Getirmez”, *Ulus Gazetesi*, 16 Ocak 1947, s.1.

¹⁰⁵ Nihat Erim, “Hazin Manzara”, *Ulus Gazetesi*, 22 Ocak 1947, s.1.

değil. İçlerinde müfritler var” diyerek kongredeki CHP ve kendisine yönelik ağır ithamlarından DP yönetimini sorumlu tutmamıştır¹⁰⁶.

1.2. DEMOKRAT PARTİNİN İKİNCİ BÜYÜK KONGRESİ (20 Temmuz-25 Temmuz 1949)

1.2.1. Kongre Öncesi Yaşanan Siyasi Olaylar

Çok Partili yaşama geçme fikrinin temel amacı demokrasiyi kalıcı hale getirmektir. Atatürk'ün hedeflediği demokrasi çalışmaları sancılı bir dönemi beraberinde getirdi¹⁰⁷. Tek partili yönetimden demokrasiye geçiş başarılı bir şekilde gerçekleşmişti. Fakat iktidarın hesaplamadığı nokta Demokrat Parti'nin önlenemez yükselişi idi. Türk Demokrasi tarihinin en önemli olaylarından biri olan Demokrat Parti'nin birinci büyük kongresinden sonra iktidar-muhalefet partisi ilişkileri çözülmeye boyutlara ulaşmıştır¹⁰⁸. Birbirlerine karşı ağır açıklamalar sebebiyle ortam giderek içinden çıkılmaz hal almıştı. İki Parti arasında gerginliklere çare arayan İnönü, 12 Temmuz beyannamesini yayımlamıştır¹⁰⁹. Bu beyannamede İsmet İnönü her iki taraf ile görüştüğünü belirterek güven duygusu yaratmak istemişti. Bu

¹⁰⁶ Ayrıca İnönü'nü Nihat Erim'e; “Birbirinizle teması kesmeyin. Daima görüşmeye itina edin. Teması kesmek iyi değildir.” diye tembihte bulunduğunu Nihat Erim aktarmaktadır. Bk. Nihat Erim, *Günlükler I*, s.78.

¹⁰⁷ Cezmi Eraslan, “Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılapları Tarihi Enstitü Dergisi*, Ankara 2001, s.145.

¹⁰⁸ İktidar ve muhalefetin ilişkilerinin tamamen kopmasının nedeni Recep Peker'in Meclis kürsüsünden Menderes'e “Psikopat” demesidir. DP bunun üzerine Meclis oturumunu terk etmiştir. Bk. Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s.49; Nadir Nadi'ye göre Recep Peker'in Menderes için psikopat kelimesini kullanmasının sebebi; Menderes'in gizlice dinlenen telefonlarındaki “süslü” ve “ipe sapa gelmez” sözlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bk. Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, İstanbul 1965, s. 209.

¹⁰⁹ Radyodan yayınlanan beyannamede; “*Hükümet Reisi ile ve Muhalefet lideriyle, son günlerde, memleketin iç durumu üzerinde konuşmalarımı ve husustaki kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir. 7 Haziran'da görüşmek için çağırdığım Celal Bayar'a ben devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı eşit derecede vazifeli görürüm. Dinlediğim karşılıklı şikâyetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, kanuni bir siyasi Parti'nin metotlarıyla çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Valilerimiz ve maiyetleri bir yıldan beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki memlekette Hükümet'in mevcut huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti de siyasi hayat emniyetinin temel taşıdır.*” Bk. Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979, s.58.

beyanname ile İnönü taraf tuttuğunu belli etmiştir. Çünkü iktidarın, muhalefete uyguladığı baskıları görmezlikten gelmiş, buna karşılık olarak da Recep Peker'in muhalefet isnat ettiği ihtilalcı damgasını da açıkça yalanlamıştı¹¹⁰. 12 Temmuz beyannamesinin ardından zaten Cumhurbaşkanı ile arasında sorunlar olan Recep Peker hükümeti 9 Eylül'de istifa etti¹¹¹. Çünkü Başbakan, İnönü'nün kendisine sahip çıkmadığını, yayınlanan bu beyanname ile kendisinin zaten istifasının istendiğini düşünüyordu.

Beyannamenin yankıları sürerken İsmet İnönü Doğu Anadolu bölgesine yaptığı geziye DP'li Nuri Özsan'ı da götürdü. İnönü bu gezi esnasında Nuri Özsan'a DP'li bazı kimselerin atılması gerektiğini ima eden konuşmalar yaptı¹¹². Gelişen olaylarda DP cephesini daha gergin hale getirdi. Bu gerginlik döneminde milletvekili maaşlarına zam yapılması için mecliste teklif verildi¹¹³. Teklif DP'liler tarafından reddedildi. Eğer teklif kabul edilir ve milletvekili maaşlarına zam yapılırsa bu paralar ne olacaktı? Bunun cevabını veren Celal Bayar, paraların Genel Merkeze geri iade edileceğini söyledi¹¹⁴. Fuat Köprülü'nün Grup Başkanvekilliğine seçimlerin iki kez yenilenmesine rağmen seçilmemesi üzerine Celal Bayar, maaşlarındaki zammı Genel Merkeze geri vermeyen milletvekillerinin isimlerini açıkladı¹¹⁵.

Demokrat Parti'de beyannamenin ardından sancılı dönem iyiden iyiye kendini belli etmişti. Geriye ise parti içi muhalefetin gücünü kırmak ve sesini kesmek

¹¹⁰ Cem Eroğul, a.g.e., s.58-59; Ahmet Yeşil, a.g.e., s. 124; *Zafer Gazetesi*, 23 Aralık 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 23 Aralık 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*; 23 Aralık 1947, s. 1.

¹¹¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.45; İsmet İnönü her ne kadar İktidar tarafında yer almışsa da Demokrat Parti'nin demokrasi yolunda önemli olduğunun bilincindeydi. Kendi tarafından gerçekleştirilen çok partili yaşama geçişin sekteye uğramaması için çaba sarf etmiştir. Bk. Cezmi Eraslan, a.g.m., s.148; Zaten İsmet İnönü ile anlaşmazlıkları olan Recep Peker bu tavırdan rahatsız olmuş ve istifasını vermiştir. Bk. Cezmi Eraslan, a.g.m., s.151.

¹¹² İsmet İnönü Doğu gezisi esnasında Erzurum'a gitmişti. Burada Demokrat Parti'nin binasını ziyaret ederek çalışmaların başarılar dilediğini söylemiştir. Doğu gezisini tamamlamasının ardından geriye dönerken Giresun'a uğramış ve burada yaptığı konuşmada; "*İdareciler arasında tarafsızlık siyasetini hazmedememiş olanlar varsa onların çekilmeleri zaruridir.*" Bk. Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü...*, s.60.

¹¹³ Hükümetin milletvekilleri maaşına zam teklifine Demokrat Partiden yalnızca Kemal Silivri'li olumlu oy kullanmıştır. Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Aralık 1947, s. 1; Tevfik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s.462.

¹¹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Aralık 1947, s. 1; Ahmet Yeşil, a.g.e., s.126

¹¹⁵ Aldıkları zammı iade etmeyenler; Çanakkale Milletvekili Ali Rıza Kırsever, Muğla Milletvekili Asım Gürün, Burdur Milletvekili Mehmet Ali Çınar, Çanakkale Milletvekili Behçet Gökmen Edirne Milletvekili Bahattin Ögütmen, Edirne Milletvekili Fethi Erimçağ, İçel Milletvekili Haydar Arslan, Afyon Milletvekili Mehmet Aşkar, Edirne Milletvekili Mehmet Öktem, Afyon Milletvekili Şahin Laçin. Bk. Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük...*, s.172-173.

kalmıştı. Bu düşünce neticesinde Mart ayında partiden ihraçlar başladı¹¹⁶. İlk hamlede: General Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Kōri ihraç edildiler¹¹⁷. Bunun üzerine Celal Bayar’a tepki için Meclis Grubu ihraçları tanımamaya, Başkanlığa Fuat Hulusi Demirelli seçilerek ortaya konuldu. Bunun üzerine partiden istifa ederek ayrılanlar da partiden çıkarıldı. Bu ihraçlar büyük kongrede onaylanıncaya kadar grup toplantılarına katılmama kararı aldılar. İki Milletvekili partiden istifa etmesiyle beraber milletvekili sayısı 31’e düşmüştür¹¹⁸. Böylece DP Büyük Kongre öncesi Meclis Grubundaki milletvekillerinin yarısını kaybetmiş oldu¹¹⁹.

Bu dönemde ortaya çıkan bir başka sorun ise yaklaşan ara seçimlerdi. Demokrat Parti zor dönemde seçimlere harcayacak vakti yoktu. Çünkü gücünü tekrar toparlama ihtiyacı vardı. Bu yüzdem 17 Ekim 1948 yılında yapılacak ara seçimlere DP ve Millet Partisi katılmama kararını açıkladılar¹²⁰. Ara seçimlere muhalefet partilerinin girmemesi katılım oranını ciddi oranda düşürdü. İktidar tarafından katılım oranlarının çok düşmediği yolunda açıklamalar yapılmış olsa da yine de ciddi düşüş yaşanmıştı¹²¹. Fakat DP ve Millet Partisi’nin seçimlere girmeme kararları pek de istedikleri etkiyi iktidar üzerinde yaratmamıştır. Hüseyin Cahit

¹¹⁶ Partiden ihraç edilecek olan isimlerin belirlenmesinin ardından Demokrat Parti’nin İkinci Büyük kongresinin toplanması kararı alınmıştır. Bk. Samet Ağaoglu, *Siyasi Günlük...*, s. 181; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.64-65.

¹¹⁷ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 65.

¹¹⁸ Bu iki kişi Sinop Milletvekilleri Suphi Batur ve Enver Kōk’tür. Bk. Ahmet Yeşil, *a.g.e.*, s.127; Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.307.

¹¹⁹ Demokrat Parti’de ki ihraçlar sonrası CHP iktidarı DP’nin dağılma sürecine girdiği ve artık toparlanamayacağı yönünde açıklamalar yapması üzerine Adnan Menderes İzmir Alsancak Demokrat Parti kongresindeki açıklamasında şunları söylemiştir; “... *Demokrat Parti dağılıyor diye velvele yapanlar bu surette bütün arzularının ve ümitlerinin tahakkuk etmediğini görmekte bu sevdadan vazgeçmiş olmaları icap eder...*” diyerek iktidara cevap vermiş oldu. Konuşmanın tam metni için ve Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-000-000-12-70-8; leff 3.

¹²⁰ Demokrat Parti 1947 yılında yayınladığı beyannamede neden seçimlere girmeyeceğini şu şekilde açıklamıştır; “1947 yılında yayınlanan beyannamede; “*Milli iradenin tam tecellisi seçimlerin her türlü baskı, müdahale ve hileden uzak olarak emniyet içinde yapılmasına bağlı olduğu malumdur. Seçim emniyeti, rey verme hakkı olan her vatandaşın seçim defterlerine dürüst olarak kayıtlı bulunması, reylerin sandıklarda hilesiz ve oldukları gibi çıkması, tutanaklara doğru geçmesi ve sonuna kadar bütün kurullarca bu neticelerin esas teşkil etmesidir... 21 Temmuz seçim yolsuzlukları hakkındaki itirazlarından hiç birini nazara alınmadığını görmekte beraber, Demokrat Parti, bu teminatı tesis etmek ve kısmi seçimlere girebilmek için daha o zaman seçim kanununun bazı maddelerinin acele değiştirilmesi hakkında meclise bir tadil tasarı sunmuştu... bütün memleket efkari umumiyesinin tasvibine istinad ederek seçim emniyeti sağlanmadıkça ara seçimlere girmemek hakkındaki evvelki prensip kararının değiştirilmesi için bir sebep olmadığına karar vermiştir.*” Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-12-71-9; leff 1-4.

¹²¹ Katılım oranları iktidara göre; % 40- muhalefet göre ise % 10’dur. Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Nisan 1947, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 7 Nisan 1947, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 7 Nisan 1947, s. 1.

Yalçın'ın "Bir Çıkmazda mıyız?" adlı yazısında; "*Ara seçimlerin neticesi ne olursa olsun, Mecliste ki ekseriyet –ekalliyet münasebetleri hiç değişmeden kalacaktır. Demokrat Parti en iyi dostlarının bile tasvibini kazanmamış ve bir hataya düşmüştür.*"¹²² diyerek DP'yi seçimleri boykot etmesinin Meclisin çalışmasını etkilemeyeceğini belirtmiştir.

İsmet İnönü, özellikle Demokrat Parti'nin seçimlere girmemesine çok üzüldü. Çünkü Türkiye'ye Amerikan yardımı yapıp yapılmaması kongrelerinde görüşmeleri devam ederken, Rusya'nın aleyhimize faaliyetlerini artırdığı dönemde Demokrat Parti'nin seçimleri boykot etmesi ağır darbe vuracağını düşünmüştü. İnönü çiftlikte dolaşırken yanındaki Nihat Erim'e; "*Demokrat liderleri ellerindeki bütün şirretlik imkânlarını tüketmeden doğru yola gelmeyeceklerdir.*" diyerek alınan seçimlere girmeme kararının amacının kendilerini zor durumda bırakmak olduğunu kızgınlıkla belirtmiştir¹²³.

DP'nin bu zor dönemine destek olmak isteyen Cihad Baban, Celal Bayar ve Adnan Menderes'e tavsiyelerde bulunmuştu. Baban'a göre Demokrat Parti acil şekilde ikinci kongresini toplayacak ve ilk kongrede yaşanan coşku daha da katlanacaktı. Hem de sorunları analiz etmek isteyen halk kongrede kimin bozgunculuk yaptığını çok rahat bir şekilde tespit edecekti. Ayrıca bir an önce ihraç kararları onaylanarak parti içinden başka milletvekillerinden destek bulmaları da engellenmiş olacaktı.¹²⁴ diyerek tekrar toplanacak kongrenin Demokrat Parti'yi canlandıracağını belirtmiştir.

1.2.2. Demokrat Parti Kongresinin Toplanması ve Görüşülen

Konular

Demokrat Parti, kongre öncesinde tüm yurttaki il kongreleri düzenlemiş, birçok mitingler yapılarak kongre hazırlıklarına başlanmıştı. Çünkü son dönemde büyük sarsıntılar geçiren Demokrat Parti sorunların çözümünü bu kongrede görmekteydi. Kongreye katılım oranı ne kadar fazla olursa seçimlerden önce parti yönetimi ve teşkilatlar için büyük moral olacaktı. İktidarın Demokrat Parti'nin

¹²² Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir Çıkmazda Mıyız?", *Ulus Gazetesi*, 10 Ekim 1948, s.1.

¹²³ Nihat Erim, *Günlükler I*, s. 105.

¹²⁴ Cihad Baban, "Büyük Kongre Toplanmalıdır", *Tasvir Gazetesi*, 15 Mart 1948, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.131.

çözülme sürecine girdiği iddialarına da cevap olması açısından önem veriliyordu. Teşkilatlanmasını tamamlayan parti yönetimi kongrenin eksiksiz olmasını için teşkilatlara yazılar göndermişlerdi.

Kongreden evvel saat dokuzda parti merkezinde toplanan delegeler hep birlikte Ulus meydanına gelmişler ve DP harflerini havi kırmızı ve beyaz çiçeklerden oluşan çelengi Zafer anıtına koymuşlardır. Burada toplanan delegelere hitaben Ziya Senses; *“yurdun dört bir yanından hak ve hürriyetlerin teminat altına alınması, memleket menfaatlerinin korunması için Ankara’ya geldik, burada toplandık. Davamız büyüktür, mühimdir; hakiki demokrasiyi tahakkuk ettireceğiz. İmanımız ve güvenimiz vardır. Yolumuz hak yoludur, muvaffak olacağız”* diyerek delegeleri coşturmuş ve alkışlanmıştı. Bu konuşmadan sonra İstiklal Marşı okunmuş ve Atatürk için saygı duruşunda bulunulmuştu¹²⁵. Törenin ardından delegeler toplantının yapılacağı salona doğru yola çıktılar.

Demokrat Parti ikinci büyük kongresinde sabah oturumu Devlet Yeni Sergi binasında, 20 Haziran 1949 tarihinde sabah oturumunda, 1700 delegenin¹²⁶ katılımıyla toplandı¹²⁷. Celal Bayar saat 10.30’da salona gelmiş, ardından İstiklâl Marşı ile kongrenin açılışı yapılmıştır. Daha sonra yoklama yapılarak tam çoğunluk bulunduğu tespit edilmiş ve Atatürk’ün hatırası için Başkanın daveti üzerine üç dakikalık tazim duruşunda bulunulmuştur. Buna müteakip Genel Başkan Celâl Bayar, Kongre başkanı, başkan vekillikleri ve kâtiplikler için seçim yapılacağını bildirmiş ve Başkanlık için namzet olarak ileri sürülen delegelerin isimlerini okumuştur.

Bu isimler; İzmir delegesi Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Demokrat Parti Meclis grubu başkanı ve İstanbul delegesi Fuat Hulusi Demirelli, Balıkesir delegesi avukat Sıtkı Yırcalı ile Afyon milletvekili ve Afyon delegesi Hakkı Gedik aday gösterildiler. Kongrenin oylamasına geçilmeden önce Sıtkı Yırcalı ve Hakkı Gedik adaylıktan çekildiler. Yapılan seçimlerde büyük oy farkı ile Dr. Ekrem Hayri

¹²⁵ *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1; *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1.

¹²⁶ Katılımın bu derece yüksek olması DP’lilerin teşkilatlarının yapmış olduğu çalışmaların başarıya ulaştığını göstermektedir.

¹²⁷ *Ayin Tarihi*, Haziran 1949, *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1; *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1; *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1; Mustafa Albayrak, *a.g.e. Türk Siyasi Tarihinde...*, s.137, Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 75; Tefik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s.463.

Üstündağ kongre başkanı olarak seçildi. Kongre başkanı seçiminin ardından Başkan vekilliklerine de Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı ve İstanbul delegesi Fuat Hulusi Demirelli'nin çekilmesinin ardından genel teklif üzerine Memiş Yazıcı seçildiler. Kura ile 14 delege kongre kâtipliğine seçildiler¹²⁸. Kongreye gelen telgrafların okunmasının ardından 14.30'da toplanılmasına karar verildi ve oturum kapandı.

Kongrenin ilk günü birinci oturumda tamamen riyaset divanı seçimleriyle geçti. Halk Partisi kongrelerinde teklif edilen aday listeleri hemen ittifakla kabul edildiği için bu kongrenin onlara benzememesi için kısa sürede halledilecek olan bu mesele Demokrat parti kongresinin iki saatini doldurdu. Oylama sırasında Sıtkı Yırcalı birinci başkanlık seçiminden feragat etmeseydi, aradaki farkı bulmak için, bütün delegelerin elleri sayılacaktı. Demokrat Partinin sevilen üyesi Sıtkı Yırcalı seçilmesinin ardından yaptığı konuşmasında birinci kongrenin halk ile yapılan destek antlaşması olduğunu, bu kongrede ise iktidarın tavırlarını düzeltmesi için çalışılması gerektiğini ve sert söylemlerin ve eleştirilerin amacının düşmanlık olmadığını belirterek¹²⁹ duygularını ifade etmiş kendisine oy verenlere teşekkür etmiştir.

Toplantı öğle arasının ardından 14.30'da tekrar açıldı. Genel İdare Kurulunun hazırladığı rapor Celal Bayar tarafından okundu. Kongre başkanı genel başkan seçimlerinin, Genel İdare Kurulu, Merkez Haysiyet Divanı seçimlerini kongre sonuna bırakılmıştır. Delegeler bu duruma şiddetle itiraz ettiler. Kongrede bütün konular görüşüldükten sonra seçimlerin yapılmasında ısrar ediliyordu. Bu arada gelen kifayeti müzakere takrirleri delegeleri sınırlendirdi. Müzakereler o kadar uzun sürdü ki sonunda bu meselenin ileride tekrar görüşülmesi kararlaştırılacak İdare Kurulu raporunun okunmasına geçildi¹³⁰.

Celal Bayar alkışlar arasında kürsüye geldi, 16 sayfa tutan raporu ağır ağır okudu. Konuşması iki ana mevzudan ibaretti. Hayli uzun süren birinci bölüm Demokrat Partiyi içinden yıkmaya teşebbüs edenlerin hareketlerini başından itibaren tahlil edilerek delegelere bu durum anlatılmıştır. İktidar Partisinin eleştirildiği kısımda Demokrat Partiden çıkarılan veya kendileri çıkacak müstakil Demokratların

¹²⁸ *Ayın Tarihi*, Haziran 1949; *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.137.

¹²⁹ *Ulus Gazetesi*, 21 Haziran 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 2.

¹³⁰ *Vatan Gazetesi*, 21 Haziran 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.2.

ve Millet Partisini oluşturanları bozgunculukla ve Hürriyet Misakı'nın gerçekleşmesini geciktirmekle itham edilmiş, ayrıca suçları belgelerle ispat edilmiştir. Birinci kongrede Hürriyet Misakı gerçekleşmediği takdirde Meclisten çekilme kararı vereceğine dair vadin de partide ki sıkıntılar yüzünden yerine getirilmesi hususunda idare heyetinin tereddütte kaldığı raporda belirtildi¹³¹.

Raporun üzerinde durduğu ikinci konu ise, iktidar partisinin anti demokratik kanunları değiştirilmemesi, yeni seçim kanunun yapılmaması ve seçimler üzerinde adli teminatın verilmemesi durumunda DP'nin tutumu ne olacaktı. Delegeler şiddetle "biz biliriz" yapacağımızı diyerek iktidara gözdağı vermesine rağmen isteklerin yerine gelmemesi 1950 seçimleri öncesinde sıkıntılar doğurabilirdi. İşte bu yüzden raporda özellikle bu konuya işaret edilmiş ve DP'nin acil durum politikasını belirlenmesi istenmişti.

Celal Bayar'ın kürsüde okuduğu raporda; *İkinci Büyük Kongremizin muhterem azaları: İlk olarak geçen iki buçuk yıl içinde, Parti hayatımızda, Birinci kongremizin iradesinin tamamıyla hâkim olduğunu ifade etmek çok yerinde olur... Tek parti zihniyet ve idaresinin uzun yıllar hâkim olduğu bir memlekette partimiz tarafından temsil edilen hürriyet hareketi elbette birçok mukavemet ve hücumlara maruz kalacaktır... İktidar, hürriyet misakına karşı koymak ve partimizi temelinden sarsmak için açık olarak zor ve şiddet kullanmış ve her şeye başvurmuştur... 12 Temmuz bildirisinin Hükümetin ve Halk Partisinin o güne kadar yürümekte olduğu hatalı yolda devam edemeyeceğini ilan eden bir vesika olduğu ve Hürriyet Misakının gerçekleştirilmesi yolunda ileri bir aşama olduğundan şüphe edilmediği için kabul edildiği belirtildi.*¹³² diyerek birinci kongrede alınan kararların iktidar tarafından sert tepki göstermesini eski zihniyetinin devamı olarak gördüğünü belirtmiştir.

Raporun devamında 12 Temmuz bildirisi ile ilgili şu düşüncelere yer verilmişti; "12 Temmuz beyannamesinin tek taraflı olduğunu, DP'yi asla ilzam eden ve bağlayan mahiyette bulunmadığı gibi DP'yi hedef alan çirkin ve iftira belgesi olarak vasıflandırılmıştır." denilerek beyannamenin art niyetle hazırlandığı üzerinde durulmuştur. Raporun son bölümünde ise, "...Parti içinde bozguncu hareketin

¹³¹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Haziran 1949, s. 1, Akşam Gazetesi, 21 Haziran 1949, s.2.

¹³² Cumhuriyet Gazetesi, 21 Haziran 1949, s.1; Şevket Temuçin, Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar, Ankara 1950; Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde...,s.137.

mahiyetini daha iyi izah edebilmek için 12 Temmuz beyannamesini avdet etmek lüzumunu duymaktayız. Evvela söyleyeyim ki, bütün iddiaların hilafına olarak 12 Temmuz beyannamesi tek taraflı vesikadır ve DP ilzam eden ve bağlayan bir mahiyette çirkin isnat ve iftiralarından kat'i surette vazgeçildiği manası taşır..."¹³³ diyerek Celal Bayar ilk kongrede delegeler tarafından verilen yetki olan meclisten çekilme kararını tekrar hatırlatarak iktidara gözdağı vermişti.

Raporun okunmasının ardından delegelerin konuşmalarına geçilmiştir. Riyaset divanı konuşmak isteyen yüz delegenin hücumuna maruz kaldı. İlk sözü İstanbul delegesi Hüsni Gülçür aldı. Bu konuşmasında heyecanlı bir şekilde Demokrat Parti'den ayrılanların manevi bakımda iflas ettiklerini söylemişti. Ayrıca Genel Kurul'a bu raporun hazırlanmasında emekleri için teşekkür ederek yerine oturdu. Hüsni Gülçür'ün ardından rapor hakkında konuşmak üzere İstanbul delegesi Alaeddin Nasuhoğlu kürsüye geldi. Bu raporun partiden ayrılanları savunuyor iması verildiği iddiası ile tenkit etti ve raporda memleketin ana davaları ve partinin mali durumunun yer almamasını hatalı bularak düzeltilmesini istedi¹³⁴.

Alâeddin Nasuhoğlu'ndan sonra kürsüye Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı geldi. O da konuşmasında genel kurul raporunda anti demokratik kanunlar değiştirilmez, yeni seçim kanunu kabul edilemez, durum yine 21 Temmuz tarihinde olduğu tecelli ederse vaziyet ne olacaktır? Sorusuna cevap vererek, seçim güvenliğinin milli mesele olduğunu ve bununla ilgili atılacak adımların biran önce atılmasını istemiştir. İstanbul delegesi Kazım Yurdakul 12 Temmuz beyannamesi ile ilgili bu belgenin delegelerle beraber temsili olarak yakılmasını teklif ederek kızgınlığını belirtmiştir¹³⁵.

Genel İdare Kurulunun bu raporuyla ilgili Mümtaz Faik Fenik'in "*Muvazaayı Asıl Kimler Yapıyor?*" adlı yazısında partiden ihraç edilenlerin tamamen bozgunculuk çıkarmak isteyenlerin emellerine çalıştığını belirterek DP'den ayrılan ve ihraç edilen milletvekilleri ile ilgili kararların kabul edilmesini teklif etmiştir. İdari rapordaki düşüncelerini üç maddede toplayan Mümtaz Faik Fenik'e göre;

¹³³ *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 4; *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1, *Akşam Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 1; *Yeni Sabah*, 21 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.138.

¹³⁴ *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s. 4; *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.3.

¹³⁵ *Yeni Sabah Gazetesi*, 22 Haziran 1949, s. 5; *Zafer Gazetesi*, 22 Haziran 1949, s. 1, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Haziran 1949, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 22 Haziran 1949, s. 1

“1-Parti programımızda bugünkü Anayasa’nın tadili ile alakalı hiçbir konuya temas edilmemiş olmaması, pek tabidir ki, bir tesadüf eseri değil, fakat muayyen bir kanadın mahsulüdür...

2-Birinci Büyük kongremizin Genel İdare kuruluna, Hürriyet Misakının tahakkukuna çalışmayı ilk vazife olarak vermesi de ikinci kongreye arz edilmek üzere hazırlıklarda bulunmasını istemesi, izah edilen nokta-i nazarın Birinci kongremiz tarafından da zımnen kabul edildiğini ifade eder... Vatandaş hak ve hürriyetleri hususunda iktidarın artık tereddüt göstermeyeceğini ümit eden birinci kongremizin bu ümidi gerçekleşmiş olsaydı, şimdi normal şartlar altında Anayasanın tadile muhtaç noktaları üzerinde durmayacaktık...

3-İşte Genel kurulumuzun bütün bu mülahazalara dayanarak, Anayasa tadiline ait meselelerin, şimdiden ortaya atılmasını mevsimsiz bulmakta ve bunların ancak Hürriyet Misakının gerçekleşmesinden sonra temkin ve basiretle ele alınması lüzumuna inanmaktadır. Takdir yüksek heyetinize aittir.”¹³⁶ diye yazmıştır. Anayasanın düzenlenmesi ile ilgili konunun rapora girmemesinin nedenini ise CHP’nin Anayasa’dan önce diğer önemli meselelerin çözümünü geciktirmesi olarak göstermiştir.

Demokrat Partisi kongresinde en genç iki üyeye yoklama yaptırılmış ve ardından sırayla şu komisyonlar kurulmuştu; a-Program, b-Tüzük, c-Hesap ve bütçe, d-Merkez haysiyet divanı kararlarına itiraz, e-İstekler, f-Ana davalar. Her komisyonun bir başkanı, bir sözcüsü, bir de kâtabi olacak, seçimler gizli reyyle yapılacak ve o komisyonlar her ilden birer delegeden mürekkep olacak ve bunları mahalli delegeler seçecek. Konuşma sırasında başkana, komisyon başkan, sözcü ve kâtiplerine tercihen söz hakkı verilmesi usulü kabul edilecekti¹³⁷. Kongre önemli kararların alınacağı komisyonlar kurulmuş ve nasıl işleyeceği usuller belirlenmişti.

Kongre sabah oturumuna son vermeden komisyonların mesai şekilleri ve toplantı saatleri üzerinde de münakaşalarda bulunmuş ve neticede umumi heyet görüşmelerin devamı sırasında komisyonların da çalışmalarına ve kendilerine tevdi edilen meseleleri incelemelerine karar vermiştir. Komisyonlarla ilgili kararların

¹³⁶ Mümtaz Faik Fenik, “Muvazaayı Asıl Kimler Yapıyor?”, *Zafer Gazetesi*, s.1.

¹³⁷ *Yeni Sabah*, 21 Haziran 1949, s.5.

alınmasının ardından kongre başkanı toplantıya saat 14.00'da tekrar toplanılmak üzere ara verilmişti.

Demokrat Parti kongresi öğleden sonra Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı'nın başkanlığında toplanmıştır. Sabah oturumunda olduğu gibi öğleden sonraki oturumda da söz alan hatiplerin geneli seçim meselesine de temas etmişler ve seçimleri emniyet altına alacak tedbirlerin alınması ve bunu sağlayacak hususlar etrafındaki mütalaalarıyla bildirmişlerdir. Demokrat Parti kongresi devam ederken bir taraftan da kongrenin haysiyet divanı komisyonu çalışmalarına devam etmektedir. Bu komisyon partiden ihraç edilenler hakkındaki kararları görüşmüş ve onaylamıştır. İhraç edilen isimlerden yalnızca İstanbul teşkilatında bulunan, Bülent Danişman hakkındaki ihraç kararı reddedilmiştir¹³⁸. Haysiyet divanı başkanı Hamit Şevket İnce söz alarak ihraç edilen milletvekilleri hakkında divanın kararının ne gibi sebeplerle alındığını açıklamış ve siyasi bir hayata sahip olan bu şahsiyetlerin almış oldukları vaziyet dolayısıyla, partiyi başından vurmaya gözetken bu hal karşısında partinin bünyesini kurtarmak için bu ameliyata zaruret hâsıl olduğunu bildirmiştir¹³⁹.

Kongrenin üçüncü oturumunda ekonomik meseleler hakkında konuşulmuştu. 1947'de yönetimi, 2700 lira borç ile devralan Genel İdare Kurulunun, iki buçuk yıl içinde 153 000 lira harcama yaptığını, buna karşılık piyango biletlerinden 590 000 lira gelir elde ettiği anlaşıyordu. Parti bütçesi ise, 210 000 lira olarak kabul edildi¹⁴⁰. Yeni kurulan parti ekonomik olarak güçlü değildi. Bu yüzden Maliye işlerinin görüşülmesinin ardından maddi destek bulunması için çalışmalara da başlanmış oldu.

Kongrede parti tüzüğünde ise bazı kısımlar değiştirildi¹⁴¹. Bu değişimde birinci kongrede olduğu gibi yine milletvekili adaylarının kim tarafından belirleneceği konusunda tartışmalar çıktı. Alınan karara göre; %80'i Demokrat partinin teşkilatları tarafından, %20'si ise Genel kurul tarafından belirlenecekti. Seçimlerle ilgili adayların nasıl tespit edileceğinin belirlenmesinin ardından parti'nin yol haritasını belirleyen Ana davalar komisyonunun aldığı kararlar kabul edildi.

¹³⁸ *Akşam Gazetesi*, 23 Haziran 1949, s. 3.

¹³⁹ *Ayın Tarihi*, Haziran 1949; *Yeni Sabah Gazetesi*, 23 Haziran 1949, s. 5.

¹⁴⁰ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.138.

¹⁴¹ Demokrat Parti İkinci Büyük kongresindeki Tüzük değişiklikleri ile ilgili Bk. *BCA*, 010-0-009-000-000-2-5-1; leff 207.

Kabul edilen bu rapor daha sonra Milli Husumet andı olarak değiştirilecekti¹⁴². Ayrıca tüzüğün 17. maddesi değiştirilerek, Haysiyet divanı üye sayısı 11 olarak belirlenmişti.¹⁴³. Oturumun sonunda ise Genel Başkanlık, Genel İdare Kurulu ve Haysiyet Divanı için seçimler yapıldı. 1100 delegeden 917'si oylamaya katılmış, bunlardan 901'i oylarını Celal Bayar'a verirken; Fuad Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Memiş Yazıcı, Zühtü Velibeşe ve Ali İhsan Sabis'e de birer oy çıktı¹⁴⁴.

Diğer seçimlerin sonuçları şu şekildedir; Genel Kurul idaresine seçilen üyeler; Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Refik (Ş)evket İnce, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, İhsan Şerif Özgen, Üzeyir Avunduk, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kamil Gündeş, Kemal Özçoban seçildiler. Bunların yanında da 14 yedek üye seçildi. Haysiyet divanı için seçilenler; Fuat Hulusi Demirelli (316), Ekrem Hayri Üstündağ (281), Fikri Apaydın (258), Hamit Şevket İnce (249), Salamon Adato (232), Eyüp Sabri Hayırlıoğlu (181), Lehib Divanlıoğlu (180), Hasan Polatkan (139), Ahmet Veziroğlu (128), Levent Mimaroglu (127), Faruk Nafiz Çamlıbel (106) oylarla seçildiler¹⁴⁵.

Celal Bayar tekrar Genel Başkanlığına seçilmesinin ardından yaptığı konuşmasında 12 Temmuz beyannamesi ile ilgili karşılıklarına iki yolun çıktığını bunlardan ilkinin isyan yolu olduğunu ikincisinin ise sükût olmuştur. Bayar, Demokrat Parti'nin memlekette huzursuzluğun ve kargaşanın olmaması için ikinci yolu seçtiklerini belirterek¹⁴⁶ Meclise girmeme sebebini açıklamış ve iktidara karşı sağduyulu olduklarını, kararlarında amacın demokrasinin kusursuz devam etmesi olduğunu, bozgunculuk yapmadıklarını belirtmiştir¹⁴⁷.

¹⁴² Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.76.

¹⁴³ *Aydın Tarihi*, Haziran 1949; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.141.

¹⁴⁴ *Aydın Tarihi*, Haziran 1949; *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.141.

¹⁴⁵ *Aydın Tarihi*, Haziran 1949; *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.141.

¹⁴⁶ *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s.1; *Ulus Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s. 142.

¹⁴⁷ Mümtaz Faik Fenik'in iktidarın DP'yi sorun çıkarmakla itham etmesini eleştiren makalesinde; "...Bu memlekette hiçbir zaman kardeşkanı dökülmeyecektir. Bir 31 Mart olayı olmayacaktır. İhtilal ve isyan Türk milletinin metodu değildir." diyerek muhalefeti savunmuştur. Bk. Mümtaz Faik Fenik, "İhtilal, İsyen Sehpa, Hepsi Birer İftiradır", *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1-3. diyerek bu suçlamaları cevaplandırmıştır.

Celal Bayar'ın konuşmasının ardından Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresi sona ermiştir. Kongrenin kapandığı günün akşamında bütün delegelerin katılacağı yemek programı ayarlanmıştı. Fakat maddi bakımdan çok fazla külfet getireceğinden dolayı yemek için harcanacak olan paranın Partinin genel seçimlerde kullanılması için bağışlanmıştı¹⁴⁸. Böylece çok partili yaşama geçişin mimarı olan Demokrat Parti'nin kongresi bitmişti. Aldığı kararlar ile bu kongre Demokrat Parti ve demokrasi tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

1.2.3. Kongre İle İlgili Yazılan Yazılar ve Basına Yansımaları

Basın, Demokrat Parti'nin ilk kongresinde olduğu gibi ikinci büyük kongresine de büyük ilgi gösterilmiştir. Gazete başmuharrirlerinden ve yabancı basın temsilcilerinden başka Basın-Yayın Umum Müdürü ve Ajans Umum Müdürleri de oturumlarda hazır bulundular. Ulus diğer gazetelere göre fazla önem vermese de birkaç ekiple görüşmeleri takip etmiştir. Sayısı yüzü bulan muharrir ve muhabirler arasında ayrıca Millet Partisi taraftarı olan gazeteci temsilcileri de kongreyi takip etmişti. CHP Ankara Bölge müfettişi Muzaffer Akpınar'ın da kongreyi büyük bir alaka ile takip etmiştir¹⁴⁹.

CHP yanlısı gazete Ulus kongreyi şu şekilde duyurmuştur; *“Demokratik hayatın henüz bütün icaplarıyla ve tam manasıyla ruhlara sindirilememiş olduğu yurdumuzda ilk teşkilata sahip muhalefet partisinin bu iki buçuk yıl içinde geçirdiği buhranların ve bu buhranları takiben (alınan) kararların bu partiye kuvvet mi, (yoksa) zaafa mı götürmüş olduğunu bu kongrede anlaşılacaktır.”*¹⁵⁰ Birinci Demokrat Parti kongresinden sonraki gelişmelerin toplantıda alınacak kararlara nasıl yansıtacağı üzerinde durmuştur. Ulus, Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresine destek verir gibi gözükmesine rağmen, ikinci kongrede öncesi iktidar ile yaşadığı problemler nedeniyle destekten uzak görünmüştür. Bazı yazarların yazdığı kongre öncesi ve sonrası makalelere yer vermiştir.

Feridun Osman Menteşoğlu'nun Ulus gazetesinde yayımlanan; “Kongre gününde düşünceler” adlı makalesinde Demokrat Parti'nin muhalefet olgusunu

¹⁴⁸ Zafer Gazetesi, 23 Haziran 1949, s. 1.

¹⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 21 Haziran 1949, s.1; Ulus Gazetesi, 21 Haziran 1949, s.1.

¹⁵⁰ Ulus Gazetesi, 20 Haziran 1949, s. 1.

oluşturması için iktidar ile işbirliği içinde çalışması gerektiğini yazmıştır. Ayrıca parti içinden ihraç edilen milletvekillerinin düşüncelerinin yer ettiğini bunun aşılması için parti politikasının değişmesi gerektiğini belirterek¹⁵¹ Demokrat Parti'den kopan milletvekillerinin düşüncelerini sadece ihraç ile önlenemeyeceğini belirtmiştir. Bu kongrenin demokrasiye katkıda bulunacağını bunun da taraflı tarafsız herkesi mutlu edeceğini belirtmiştir.

Yavuz Abadan'ın "Demokrat Parti Kongresi" adlı makalesinde ise Demokrat Parti'nin ikinci kongresinin hem iç siyasetin gündemini belirleyeceğini, hem de parti içi ayrılıkların çalışmalarını nasıl etkileyeceğini ortaya koyması açısından önemli olduğunu belirterek¹⁵² kongrede alınan kararların siyasi atmosfere göre şekil alacağını söylemiştir. Zafer gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik ise Demokrat Parti'nin kongresinin açılışının önemini belirterek, Demokrat Parti'nin kongresinde alınacak olan kararların memleket sorunları ile ilgili çözüm olacağını, bozgunculuk ve kargaşa çıkaracak hamlelerden liderleri sayesinde kaçınacağını, ayrıca başarılı olacağını belirterek¹⁵³ Demokrat Parti'nin kongresindeki iyi niyetli çalışmaların liderlerinin art niyet taşımayan çalışmalarının olduğunu belirtmiştir.

Kongrenin sona ermesinin ardından muhalefet destek veren gazeteler genel anlamda olumlu taraflar üzerinde durmuşlardı. Zafer gazetesinde yayınlanan Cihad Baban'ın yazısında Demokrat Parti delegelerine hitaben alınan kararların ilham verdiğini ve bu olumlu motivasyon ile daha çok çalışılması gerektiğini belirterek¹⁵⁴ kongrenin belirlediği iktidar hedefi için uğraşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Muhip Dıranas ise "*Bir Demokrat*" adlı makalesinde kendisine gönderilen bir mektubu aynen yayınlamıştır. İsmail Kaymal adlı bir demokratın kongreye gelmek için yaşadığı zorlukları anlattığı bu mektubu okurken duyulduğunu yazan Dıranas, Demokrat Parti'nin milyonların desteğini almasını halkın yıllardır çekilen özlemin neticesinde sağlandığını, çekilen sıkıntıların muhalefet partisinin sermayesi olduğunu ve mektubu gönderen vatandaşın duygularını ve çektiği sıkıntıları milyonlarca iktidar hedefi için yürüyen kalabalığın sesi olduğunu belirtmiştir¹⁵⁵.

¹⁵¹ Feridun Osman Menteşoğlu, "Kongre Gününde Düşünceler", *Ulus Gazetesi*, 20 Haziran 1949, s. 1.

¹⁵² Yavuz Abadan, "Demokrat Parti Kongresi", *Ulus Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1.

¹⁵³ Mümtaz Faik Fenik, "Şahıslar Değil Prensipler Hâkimdir", *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949, s.1.

¹⁵⁴ Cihad Baban, "Demokrat Parti Kongresi Sonrası", 28 Haziran 1949, *Tasvir Gazetesi*, s. 1.

¹⁵⁵ Muhip Dıranas, "Bir Demokrat", *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 2.

1.2.4. İktidarın Milli Husumet Andına ve Kongreye Tepkileri

Hükümet, Demokrat Parti kongresinde 12 Temmuz bildirisi ve Recep Peker hükümetinin istifasından sonra yumuşayan ortamda, bu kadar ağır kararların alınacağını tahmin edemedi. Gösterdiği tepki de bir o kadar sert oldu. Başbakan bir bildiri yayınlarak kongrede alınan kararların memurları tehdit ettiğini, vatandaşlara korku ve endişe verdiğini belirterek bu tutumun hukuk devleti anlayışına ters düştüğünü açıkladı¹⁵⁶. Bu bildiri de şu ifadeler yer almıştı; “*Demokrat Parti ikinci büyük kongresinde verildiği anlaşılan kararlar dolayısıyla hükümet bütün vatandaşlara aşağıdaki hususları bildirmeyi vazife sayar. Milli ant adı altında ilan olunan karar hükümetçe incelenmiş ve bu kongre kararı, delalet ettiği zihniyet bakımından, bir hukuk ve nizam devleti mefhumu ile telifi asla kabili olmayacak mahiyette görülmüştür.*”¹⁵⁷ diyerek bu kongreyi bozguncu olarak tarif etmiş, hatta devleti yıkıma götürecektir derecede tehlikeli fikirlerin konuşulduğunu belirtilmişti.

Celal Bayar iktidarın bu sert tepkisine karşı, gazetecilere verdiği beyanatta; asıl korkunun iktidarın 21 Temmuz’da ki usullerin devam etmesi olduğunu, kendilerinin tüm uğraşının demokrasi adına atılmış adımlar olduğu belirtmiştir¹⁵⁸. Konuşmasına devam eden Bayar; hükümetin, muhalefetin bu denli destek bulmasını hazmedemediği ve yollarına engel çıkarmak için beyhude çabalara girdiğini, bu çabaların sonuçsuz kalacağını belirterek¹⁵⁹ yayınlanan bildiriye eleştirmiştir.

Nihat Erim’in tavsiyesi üzerine Demokrat Parti kongresinin ardından ilan edilen Milli Husumet andını görüşmek üzere Bakanlar kurulunu olağanüstü toplandı¹⁶⁰. 27 Haziran günü saat 16’dan 20’ye kadar süren toplantı yapmıştır. Dört saat süren toplantının sonunda bir bildiri yayınlarak tepki gösterilmiştir. Bu bildiri de; Milli ant belgesinde ki düşünceler şiddetle eleştirilmiştir. Bu kararları hukukla hiçbir türlü

¹⁵⁶ *Ulus Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s.1; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.77.

¹⁵⁷ *Akşam Gazetesi*, 26 Haziran 1949, s. 1.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Haziran 1949, s. 1, Cem Eroğul, *a.g.e.* s. 78.

¹⁵⁹ *Akşam Gazetesi*, “Celal Bayar Cevap Veriyor”, 29 Haziran 1949, s.1-2.

¹⁶⁰ Nihat Erim Milli Husumet Andı hakkında görüşleri ve Bakanlar kurulunda yaşananları şu şekilde açıklamıştır; “*DP kongresi bitti. Milli Ant adı ile maskaralık ilan ettiler. Vatandaşların kanunsuz hareketlere teşvik ediyorlar. Fakat mahkûm olmaktan korktukları için mümkün olduğu kadar üssü kapalı yazmaya çalışmışlar... Mesele büyüktür. Bakanlar Kurulunu toplayalım dedim. Yargıtay Başkanı da oradaydı. “artık müsamahaya nihayet verip sıkı tedbirler almanın zamanı geldi” diyor. Hatta Demokrat Partiyi kapatmayı dahi göze alıyordu.*” diyerek tepkileri anlatmıştır. Bk. Nihat Erim, *Günlükler I*, s.350-351.

örtüşmediği, vatandaşların yasa dışı yollara başvurmaya teşvik edildiği, hükümet aleyhine kışkırtıldığı gibi ağır ifadeler yer almıştı. Ayrıca bildiride halka itidal çağrısı yapılmıştı¹⁶¹.

Hükümet hızlı bir şekilde demokrasi faaliyetlerine girişmişti. Muhalefetin radyodan yararlanmasının önü açıldı. Bir yandan da muhalefetin dilinden düşürmediği seçim yasası ile ilgili bir tasarı hazırladı. Bütün bu çalışmalarla ümitlenen muhalefet, Nihat Erim'in sözleriyle tekrar bir endişe içine girdi. 21 Temmuz seçimlerinin yıldönümünden önce Nihat Erim, muhalefete yüklenerek kendilerine gelecek olan tepkileri en aza indirmek istemiştir. 1 Ağustos'ta İsmet İnönü Ege gezisine çıkma kararı alınca Demokrat Parti derhal genel kurulu toplantıya çağırdı. Bu dönemde Demokrat Parti'nin milis kuvvetleri oluşturduğuna dair haberlerin çıkması iktidarın muhalefet karşı bir şeyler tertipliyor düşüncesine kapıldı. Bu tertibe karşı etkili bir şekilde tepki göstermek için 9 Ağustos'ta İsmet İnönü 60 000 kişi tarafından protesto edildi¹⁶². Bayar protestonun ardından gazetelere verdiği beyanatta; *"İktidar bugünkü gaflet ve delalette devam edecek olursa bu işler bir kardeş kavgasının, hududu ölçülemeyecek facialarına kadar gidebilir."*¹⁶³ diyerek hükümeti gerekli adımları atmasını halkın sabrının kalmadığını belirterek uyarılarını yinelemiştir.

1.3. YENİ SEÇİM KANUNU GÖRÜŞMELERİ VE KABUL EDİLMESİ

Demokrat Parti ikinci büyük kongresinin yankıları sürerken gündemde öne çıkan önemli gelişme Başbakan Hasan Saka döneminde çalışmalarına başlanan yeni seçim kanunudur. Demokrat Parti kongresinde bu kanunun çıkması için yayınlanan Milli husumet andı altında ciddi yaptırımlar uygulama kararı alınmıştı. Bu ant seçim

¹⁶¹ "...Siyasi teşekküllerin tedhiş usulleriyle vatandaş vicdanlarına tahakküm etmelerine asla müsaade etmeyecektir. Kin ve nifak havası içinde ve kardeş kavgalarıyla vatandaşın iç ve dış selametini tehlikeye düşürecek ve nihayet rejimimizi bir diktatörlüğe götürecek hareketlere hükümet elinde ki bütün vasıtalarla karşı koymak kararındadır." Bk. *Ayın Tarihi*, Haziran 1949, *Ulus Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s. 1, *Zafer Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s. 1; *Yeni Sabah*, 28 Haziran 1949, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.147.

¹⁶² Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.78-79.

¹⁶³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ağustos 1949, s. 1; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.79.

kanununun çıkarılması için hükümete verilen son ulti matomdur¹⁶⁴. Hükümette yeni seçim kanununun hazırlanması çalışmalarına resm iyet kazandırarak bir komisyon kurmuştu.

Bu komisyon, hükümetin kendilerine vermiş olduğu yeni seçim tasarısını¹⁶⁵ değerlendirecekti. Dört Profesör, Yargıtay ve Danıştay'dan ikişer üye ve üç avukattan kurulan bir bilim heyetine tarafından incelendi¹⁶⁶. Seçim kanununu tasarısının bilim heyetine sunulmasındaki amaç dönemin İçişleri Bakanı Emim Erişirgil tarafından açıklanmıştı; *“Bu yüksek heyete hükümet hiçbir direktif vermeyecektir. İlim heyeti vicdanları ile baş başa, memleketimizin ihtiyacını göz önünde tutarak, Türkiye’de demokrasiyi ebedileştirecek seçim esaslarını, serbestlik içinde ve elbette tam bir liyakatle tetkik edip mütalaalarını vereceklerdir.”*¹⁶⁷ diyerek seçim tasarısının değerlendirilmesini tarafsız bir heyet tarafından incelendiğini göstermektedir. 23 Ekim gününde bütün siyasi partilerin görüşlerini alan bilim kurulu, partilere son şekli verilen tasar ıyı incelemeleri için birer nüsha gönderildi. Hazırlanan metni inceleyen Demokrat Partililer tasar ıyı çok yetersiz ve eksik buldu. Ardından tepki olarak 16 Ekim 1949 günü yapılacak ara seçimlere girmeyeceğini ilan ettiler¹⁶⁸. Yapılan seçimlere DP’nin girmemesi katılım oranını oldukça düşürdü. İktidar esaslı bir seçim kanununun yapılmadan çok partili yaşama geçişin sıkıntıya gireceğini tam olarak anlamış oldu¹⁶⁹.

Demokrat Parti yeni seçim kanununda olmasını istediği maddeler; seçimin tarafsızlığının sağlanması, polis ve jandarmanın seçimlere müdahale etmemesi, seçimlerin üzerinde yargı ve vatandaşın denetimlerinin artırılması, devlet memurlarının, üniversite elemanları hariç, herhangi bir partiye üye olmalarını yasaklanmasını istiyorlardı¹⁷⁰. İktidarın gücünü kırmak için istedikleri bu maddelerin çıkartılması muhalefetin en büyük arzusuydu. Çünkü seçim güvenliği ve bürokrasinin tarafsızlığı seçimlerin sonucu açısından büyük öneme sahipti. 1946

¹⁶⁴ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.150.

¹⁶⁵ Nihat Erim Günlüklerinde Yeni Seçim tasarısını, Milli Husumet Andı tartışmalarının değişmesi için kendisinin ortaya attığını, bu fikrin gündemi değiştirdiğini yazmıştır. Bk. Nihat Erim, *Günlükler I*, s. 360.

¹⁶⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1949, s. 1.

¹⁶⁷ *Ayin Tarihi*, Ağustos 1949, Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.152.

¹⁶⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi...*, s. 311.

¹⁶⁹ *Ulus Gazetesi*, 7 Aralık 1949, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Aralık 1949, s. 1.

¹⁷⁰ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.81.

seçimlerinde iktidar partisi lehine jandarmanın oy vermesi için baskı yaptığı ve idari amirlerin seçim propagandası yaptığı iddiaları dile gelmişti. Bu yüzden muhalefet tekrar böyle bir seçim yenilgisi istemiyorlardı.

Demokrat Parti'nin Seçim yasasının çıkmasındaki çabaları eleştiren Ulus gazetesi ise muhalefetin devamlı 1946 seçimlerinde hile yapıldığını gündeme getirmesini Celal Bayar ve diğer yöneticilerinin dar görüşlülüğünün bir ürünü olduğunu belirterek¹⁷¹ Demokrat Partiyi bu süreçte samimi bulmadıklarını ifade etmişlerdir. İktidar ve çevrelerinde, Demokrat Parti'nin devamlı seçim güvenliği ve seçim yasasındaki değişikliğini gündeme getirmesi istenilen mesajı vermiyordu. Bu çabaların amacının iktidarı yıpratarak halkın desteğini almak istemesi şeklinde yorumlanıyordu.

7 Şubat 1950 günü Komisyon Başkanı Denizli Milletvekili Behçet Uz yeni seçim kanununun görüşülmesi için bir önerge vermiştir. Bu önerge teklifi kabul edilmiş ve yeni seçim kanunu ile ilgili görüşmeler resmen başlamış oldu¹⁷². İlk sözü alan Kayseri milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu hazırlanarak Meclis'e sunulan bu tasarının işin uzmanları tarafından oluşturulduğunu ve iktidarın desteği ile hazırlandığını, Demokrat Parti'nin destek verdiğini belirterek bu çalışma hakkında kısa bir bilgi vermiş ve muhalefetin çalışmalara olan ilgisi ve yardımlarına teşekkür etmiştir¹⁷³.

Sait Azmi Feyzioğlu'ndan sonra kürsüye İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni gelmiştir. Konuşmasına hastalığından dolayı komisyona katılmadığını bu sebeple komisyonu değil hükümetin tavrını eleştireceğini söyledi. Konuşmasında Şemsettin Günaltay ile yaptığı görüşmeden bahsederek, yeni seçim kanunu ile Millet Partisi olarak fikirlerinin sorulduğunu söyledi. Millet Partisi olarak seçim kanun tasarısı ile ilgili görüş bildirmeyeceğimizi söyledim. Osman Koni daha sonra Meclis kürsüsünden tasarı ile ilgili düşüncelerini açıklayarak yasa değişikliğinin eksiklikler ve ihtiyacı karşılamadığı için yapılacağını, kısmen değişiklik ile bunun

¹⁷¹ *Ulus Gazetesi*, 21 Ocak 1950, s. 1.

¹⁷² *Zafer Gazetesi*, 8 Şubat 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 8 Şubat 1950, s. 1; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.81.

¹⁷³ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, Ankara, s.150.

düzelmeceğini belirterek¹⁷⁴ Millet Partisi'nin bu tasarı ile ilgili görüş beyan etmeyeceğini ve destekte bulunmayacağını belirtti.

Osman Nuri Koni'nin konuşması esnasında sık sık diğer parti mensupları tarafından kesilmiş ve sıralar yumruklanmıştır. Ortamın yatışmasının ardından kürsüye Demokrat Parti adına İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli gelmiştir. Konuşmasına bu yasanın çıkmasını en çok millet tarafından istendiğini söyleyerek başlamış ve devamında seçimin sonuçlarına gölge düşmeyecek, yolsuzluk ve karışıklıklara izin vermeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirterek¹⁷⁵ bu yasanın temel amacının demokratik bir seçimin önündeki engelleri kaldırması gerektiğini belirtmiştir.

Kürsüye gelen Kütahya milletvekili Ahmet Tahtakılıç ise konuşmasında demokrasi ile yönetilen ülkelerde seçim güvenliği meselesine önem verildiğini ve bunun teminatını iktidarın verdiğini gerekli çalışmalar ile demokrasinin temel özelliğinin tekrar ortaya çıkarılmasını istemiştir.¹⁷⁶ Ahmet Tahtakılıç bu konuşması ile seçim güvenliği meselesinin sağlıklı işleyen demokrasinin gereği olduğunu söylemişti. Konuşmaların ardından Meclis Başkanı oturuma ara verdi. İlk oturum yer yer şiddetli eleştirilerin yaşanmasında rağmen iktidar ve muhalefetin bu yasa'yı çıkarmakta istekli olduğunu gösterdi. Konuşmaların genelinde seçim güvenliği öne çıkmıştır.

Yeni seçim kanunu Meclis görüşmelerinin ikinci oturumunda ilk söz alan Cumhuriyet Halk Partisi Elazığ milletvekili Fahri Karakaya, muhalefetin seçim güvenliği ısrarını eleştirmişti. Konuşmasında 21 Temmuz 1946 seçimlerinde Elazığ'dan aldığı oylarla meclise girdiğini söyledi. Hiçbir hile yapılmadan seçildiğini belirten Fahri Karakaya, sırf seçimlere şaibeli görünmesi için birkaç ihbar telgrafından başka bir şikâyetin olmadığını belirtmişti. Muhalefetin her zaman seçim güvenliği mevzusunun uzamasının çok yersiz olduğunu, amacın aştığını iktidarın gerekli adımları atmasına rağmen yapılan eleştirilerin haksız olduğunu belirtmiştir¹⁷⁷.

¹⁷⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, Ankara, s.150-151; *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Şubat 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 8 Şubat 1950, s. 1.

¹⁷⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, Ankara, s.156.

¹⁷⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, Ankara, s.165.

¹⁷⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, Ankara, s.172.

Tasarının birinci müzakere sırasında üzerinde ısrarla durarak ve vukufla tebarüz ettirdikleri aksaklıkları hükümet ve komisyon üyesi tarafından da anlayışla karşılanmış ve DP'lilerin isteklerine uygun tadillerin çoğu komisyon üyeleri tarafından tasarıya dâhil edilmiştir. Seçim kütükler tanzimine ait olan 16 ncı madde için Demokrat Parti adına Nuri Özsan bir önerge vererek seçimde oy verecek olanların kütük bilgilerinin tanzim ve tashihine müteallik ihtiyar heyet ve meclislerinin yapacakları bütün işlemlerde o bölgede teşkilatı bulunan siyasi partilerin temsilci bulundurmalarının ve işlemlerden iki gün evvel temsilci göndermeleri için partilere malumat verilmesini istedi¹⁷⁸.

Demokrat Parti'nin verdiği taksir aleyhine konuşma yapmak için söz alan Nuri Özsan Türk milletinin gözünün kendi üzerlerinde olduğunu ve şüphe bırakılmadan yapılacak olan seçimlerin demokrasi için önemli olacağını ve iktidar ile muhalefetin tartışmaları bir kenara bırakarak yasanın çıkması için çalışılmasını söylemiştir¹⁷⁹. Konuşmasına devamında seçimlerde oy kullanacak olan vatandaşların isimlerinin yazılı olduğu seçmen listelerinin titizlikle yeniden düzenlenmesi gerektiğini söyleyerek bu konuda tasarıya ek bir madde konulmasını talep etmiştir¹⁸⁰.

Nuri Özsan'ın konuşmasının ardından söz alan Malatya milletvekili Hikmet Fırat'ta seçmen listelerinin düzenlenmesi konusuna vurgu yaparak, listelerin partilerin üyelerinin yapmasının sakıncalı olduğunu ve bunun görevli kimseler tarafından yapılması gerektiğini, ayrıca bunun denetlenmesini istemiştir. Vatandaşların oy kullanma hakkının olduğunu ve listelerdeki art niyetli hataların bu doğal hakkın elinden alınması demek olacağını bu yüzden gerekli adımların biran önce atılmasını belirterek¹⁸¹ görüşlerini beyan etmiştir.

Seçim propagandalarının nerelerde nasıl yapılabileceğini bildiren bölümün açık toplantılarına ait olan 41. maddesi, birinci görüşme sırasında DP tarafından ileri sürülen görüşe uygun olarak komisyonun yaptığı teklif aynen kabul edildi ve bu maddeye ek olarak; *“münakaleyi bozmayacak ve pazarların kurulmasını engel olamayacak surette toplantılar yapılması mutlak olan ve bu etrafta bulunan meydanlardan elektriği olanların tercih edileceği”* kaydı kondu. Kapalı yer

¹⁷⁸ Zafer Gazetesi, 17 Şubat 1950, s.1-2; Akşam Gazetesi, 17 Şubat 1950, s. 1.

¹⁷⁹ Akşam Gazetesi, 17 Şubat 1950, s.1.

¹⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, 8 Şubat 1950, Ankara, s.216.

¹⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, 8 Şubat 1950, Ankara, s.217.

toplantılarına dair olan 43 ncü maddede DP'nin isteğine uygun olarak düzenlendi ve maddeye “*partilerin belgesini haiz ve miktarı 5'i geçmeyen temsilcisinin katılabilmesi ve orada konuşabilmesi*” şartı ilave edildi¹⁸².

Seçim tasarısı üzerinde düşüncelerini açıklamak için söz alan Adnan Menderes konuşmasında memlekette milli hâkimiyetin şüpheye yer bırakılmadan sağlanmasının temel şartı olarak seçim güvenliğinin olduğunu söylemiştir. Bu durumunda sağlanması için her türlü hileni ve şaibenin ortadan kaldırılması için seçim yasasında değişikliğe oy verecek olan milletvekillerinin bu durumu göz önüne almasını ve gerekli desteği vermelerini istemiştir. Ayrıca yapılacak olan değişiklik ile iktidarın demokrasi konusunda ne kadar samimi olduğunun da ortaya çıkacağını belirterek¹⁸³ görüşlerini bildirmiştir.

Kanun teklifi üzerinde milletvekillerinin konuşmaları sırasında Mecliste yer yer ağır tartışmalar yaşanıyordu. Aslında iktidar ve Demokrat Parti tasarının çıkmasında ortak fikre sahip olmasına rağmen aralarındaki atışmalar bitmemiştir. Dönemin gazetelerine milletvekillerinin birbirleri arasındaki tartışmaları ve küfürleşmesi yansımıştı. Bu denli ağır küfürleşmelerin nedeni ise 1946 seçimlerinde hile yapıldığı iddialarının kürsüye gelen her muhalefet partisi milletvekilleri tarafından dillendirilmesi ve iktidarın demokrasi konusunda samimi olmadığı meselesinin açılmasından sonra ortaya çıkıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri devamlı olarak bu konuşmaların bölünmesi için sıralara vuruyor, konuşmacıların iddialarına sert bir şekilde yanıt veriyorlardı¹⁸⁴.

Yaşanan tartışmaların ardından oylamaya geçilmişti. Yeni seçim yasasında yer alacak maddeler Meclis Başkanı tarafından tek tek okutularak milletvekillerinin oylamasına sunuluyordu. Yapılan değişiklikler hemen hemen hiçbir itiraza uğramadan kabul ediliyordu. Seçim tasarısında basında çıkan haberlerin tarafsız ve kişisel hakları saldırı niteliğinde olmaması için 161. maddenin yerine yeni bir madde

¹⁸² *Zafer Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s.1; *Akşam Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1.

¹⁸³ *Zafer Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s.1.

¹⁸⁴ Bu tartışmaları eleştiren Mümtaz Faik Fenik; “Küfürle Hiçbir Netice Alınmaz” adlı yazısında; “*iktidar partisi erkânının demokrası, her aklına geleni söylemek hürriyeti değildir dedikleri cümle malumdur. Fakat bizde de maalesef bu yola sapanlara şunu hatırlatalım ki, demokrasi, hala teşrii masuniyete bürünüp her akla gelen küfür savurmak hürriyeti değildir*” Gazetelerin eleştirisinin temelinde ise Meclis ortamının özgür olmasında kastın birbirlerine küfür etmek olmadığı idi. Bk. Mümtaz Faik Fenik, “Küfürle Hiçbir Netice Alınmaz”, *Zafer Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1

konulması teklif edildi¹⁸⁵. Bu madde teklifi kabul edildi¹⁸⁶. Tasarı Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti milletvekillerinin oyları ile 16 Şubat 1950 günü kanunlaştı. Daha önce de görüşlerini açıklayan Millet Partisi beklenildiği gibi bu tasarıya red oyu vermiştir¹⁸⁷.

5545 sayılı Seçim Kanunu'nun¹⁸⁸ kabulünden sonra Başbakan Şemsettin Günaltay bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında kabul edilen yeni seçim yasasının ardından bundan sonra söylenecek sözün milletvekillerinin değil yüksek yargı hâkimlerinin olduğunu, 1950 seçimlerinde ülkenin hem iç hem de dış dünya önünde zorlu bir sınav vereceğini, artık yeni iktidar sahibinin belirlenme hakkının demokratik olgunluğuna güvendiğimiz Türk milletine ait olduğunu belirterek¹⁸⁹ bu seçim yasası ile ilgili görüşlerini belirtmiştir.

Yeni seçim kanununun kabulünün ardından Yüksek Seçim Kurulu başkanlığı için gizli oy kullanarak seçim yapıldı. Bu oylama sonucu bu göreve Yargıtay Ticaret Dairesi Üyesi Münir Akyürek, İkinci Başkanlığa Danıştay Üyesi Cudi Öcal, asil üyeliklere de Yargıtay 4. Ceza Dairesi Üyelerinden Arif Güngören; Danıştay Üyelerinden İbrahim Seni, Cemal Yorulmaz; Yargıtay üyelerinden Bedri Köker ve

¹⁸⁵ Bu madde şöyledir; “seçim zamanında zikir veya telmih suretle haklarında neşriyat yapılan özel ve tüzel kişiler cevap verecekleri yazının yayınladığı gazete veya mecmua ile cevap ve tashihihlerini nerede bulunursa o yerin sulh yargıcına verirler. Yargıç müracaatın yapıldığı gün, cevap ve tashihih tetkik edecek varsa, suç teşkil edecek ifadeleri çıkardıktan sonra cevap ve tashihih altına neşri lüzumuna dair yazacağı şerh ile derhal gazete ve mecmuanın idarehanesine bildirilir. Cevap veren ücretini öderse, metni telgrafla tebliğ eder. Gazete ve mecmua cevap veya tashihi aldığı günün ertesi günü aynı sahife, aynı sütun, aynı punto harflerle aynen neşre mecburdur. Aksi takdirde sorumlular 1 aya kadar hapisle cezalandırılır”.

¹⁸⁶ *Akşam Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1.

¹⁸⁷ *Akşam Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1; Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, 1 Baskı, Nurol Matbaa Evi, Ankara 1998, s.40; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.154-155.

¹⁸⁸ Yeni seçim kanunundaki bazı maddeleri şunlardır; “Milletvekili seçimi tek derecelidir ve ekseriyet usulüne göre genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve şahsidir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır (Birinci Madde), Milletvekili seçiminde her il bir seçim çevresidir. (İkinci Madde), Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarından her 40.000 kişi için bir milletvekili seçilir. Nüfusu 40. 000’den yukarı olan seçim çevreleri için aşağıda gösterilen işlem yapılır. 55 000’e kadar 1, 55 001’den 95 000’e kadar 2, 95 001’den 135 000’e kadar 3 milletvekili seçilir. Nüfus miktarı arttıkça milletvekili sayısı bu yolda artırılır. (Dördüncü Madde), Seçim döneminin son toplantı yılının 23 Temmuz günü, seçimin başlangıç tarihidir. Ara seçimlere de Türkiye Büyük Millet Meclisi aksine karar vermedikçe her yılın yine 23 Temmuz’da başlar ve her iki halde Eylül ayının üçüncü pazarı oy verilir. (Altıncı Madde), Milletvekilliği seçiminde 22 yaşını bitiren her vatandaş seçmendir. (Yedinci Madde), Seçmen kütükleri düzenlemesi işi valiler ve kaymakamlar tarafından sağlanır. (On Beşinci Madde) Bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 24, Toplantı: 4, Dönem:8, 13 Şubat 1950, Ankara, s. 668-669.

¹⁸⁹ *Akşam Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 17 Şubat 1950, s. 1.

İsmail Hadimoğlu; Yedek üyeliklere ise; Yargıtay üyelerinden Sunuhi Arsan, Suat Berken; Danıştay üyelerinden Baha Arkaç ve Salih seçilmişlerdir¹⁹⁰.

1.4. TBMM'NİN SEÇİM KARARINI ALMASI

Seçim kanunundaki değişimin ardından sıra seçimleri yenilenme kararının alınmasına geldi. Konya Milletvekili Tevfik Fikret Sılay ve Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisine seçimin yenilenmesi ile ilgili önergeyi Meclis Başkanlığına sundu. Görüşülmesi kabul edilen önerge ile beraber seçimlerin yenilenmesi görüşmelerine başlandı. İlk sözü alan Ahmet Tahtakılıç konuşmasında Anayasa'nın seçimleri zorunlu şartlar dışında her dört yılda bir yenilenmesi gerektiğini belirttiğini ve kendilerine düşen görevinde Anayasaya uygun bir kararın alınmasını sağlamak olduğunu belirterek¹⁹¹ Anayasanın gösterdiği tarihte seçimlerin yenilenmesi gerektiğini söylemişti.

Ahmet Tahtakılıç'ın konuşmasının ardından söz alan Hasan Polatkan ise konuşmasında Demokrat Parti'nin seçimlerin güvenliği ve tarafsızlığı konusunda her adımı attığını, bundan sonra geriye kalanın seçimlerin yenilenmesi gerekliliğidir. Konuşmasının devamında Hasan Polatkan Anayasanın işaret ettiği tarih olan 14 Mayıs günü yurdun doğu bölgesinde hava şartlarının halkın oy vermesinde engel teşkil ettiğini ve bu tarihin daha uygun mevsime alınması gerektiğini belirterek¹⁹² seçimlerin 14 Mayıs tarihinden daha ileri bir tarihte yapılmasını talep etmişlerdir.

Demokrat Parti'nin seçimleri Haziran ayı ortalarına alalım teklifine karşın kürsüye gelen Faik Ahmet Barutçu ise DP'nin bu teklifine cevaben konuşmasında Hasan Polatkan'ın bu insani sebeplerden dolayı ertelenme isteğini doğru bulmuş fakat bu durumun tek taraflı düşünülmemesi gerektiğini yaz mevsiminde batı tarafında halkın yaylalara çıktığını bu yüzden bu teklifin kabul edilmemesi gerektiğini söylemiştir¹⁹³.

¹⁹⁰ *Zafer Gazetesi*, 5 Mart 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi* 5 Mart 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 5 Mart 1950, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.155.

¹⁹¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s. 1039.

¹⁹² *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s. 1041; *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1.

¹⁹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1044-1045; *Cumhuriyet Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1.

Millet Parti'si milletvekili Ahmet Kemal Silivrili ise konuşmasında iktidar partisini eleştirerek seçimlerin yenilenme tarihini 14 Mayıs olarak belirlediklerini ve iki aydan beri seçim için çalıştıklarını ayrıca Meclis'in belirtilen tarihten çok önce yenilenme kararının alınmasının fazla maaş ödemelerinin yapıldığı için Meclis'in çalışmaya devam etmesi gerektiğini belirterek ¹⁹⁴ CHP'yi seçimleri 14 Mayıs tarihini bilerek istediğini ve hazırlığına diğer partilerden önce başladığını iddia etmiştir. Ayrıca milletvekillerine ödenen paranın haksızlık olduğunu ve bu parayı hak etmek için 1 Ağustos 1950 tarihine kadar Meclisin çalışması gerektiğini söylemişti¹⁹⁵.

Hasan Polatkan'ın seçimleri erteleme ile ilgili verdiği önergesi iktidar partisi milletvekilleri oyları ile reddedildi. Ardından seçimlerin yenilenmesi 22 muhalif oya karşı 299 oyla kabul edildi. Faik Ahmet Barutçu ile Tevfik Fikret Sılay oylamanın ardından 22 Mayıs 1950 Pazartesi günü saat 15'de toplanılmak üzere oturuma son verilmesi içinde bir takrir verdiler. Verilen takririn kabul edilmesinden sonra konuşma yapmak üzere Başbakan Şemsettin Günaltay kürsüye gelerek alınan karardan dolayı milletvekillerine teşekkür etmiş ve seçim güvenliği ve huzuru için iktidarın elinden geleni yapacağını belirterek¹⁹⁶ seçimlerin huzurlu ve güven içinde geçeceğine garanti vermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclis'inin sekizinci dönemi kendini fesh etmesinin ardından resmen sona ermiştir¹⁹⁷. Son konuşmayı oturuma başkanlık eden Şükrü Saraçoğlu yaparak; *"Dört yıl süren bir yolculuktan sonra nihayet seçimlere ulaşılmış bulunuyoruz. Onun için seçimlere giderken neşelerimizin bol, çalışmalarımızın verimli, yollarımızın açık olmasını ve yeni Meclisimizin de Türk Milleti için hayırlı ve*

¹⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1042-1043; Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Zafer Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1.

¹⁹⁵ Ahmet Kemal Silivrili'nin hesabına göre milletvekillerine 11 aylık maaş fazla verildi. Bunun tutarı 11 957 liradır. 465 milletvekiline 5.560.005 lira ödeme yapılmıştır. Bkz; TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1042-1043.

¹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1047; Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1950, s.1; Zafer Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1.

¹⁹⁷ Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.200.

uğurlu olmasını temenni ederim. Hepinizi candan selamlarım”¹⁹⁸. diyerek yeni üyelerinin seçilmesine kadar kapanmıştır.

1.5. 1950 SEÇİMLERİ ÖNCESİ SİYASİ DURUM

1.5.1. Demokrat Parti’deki Siyasi Durum

Demokrat Parti 8 Ocak 1950 günü istişare kongresi 153 delegenin katılımı ile Ankara Gar Gazinosunda toplandı. Tüzük gereği her altı ayda bir toplanan kongrede seçim ile ilgili görüşmeler yapıldı. Celal Bayar’ın konuşmasıyla açılan kongrede, ikinci Demokrat Parti Kongresinden 8 Ocak’a kadar gelişen tüm siyasi durum değerlendirilmiştir. Fikirlerin konuşulduğu toplantıda Celal Bayar’ın özellikler üzerinde durduğu konular kongrelerde alınan kararların halka doğru şekilde anlatılması gerekliliği ve seçimlerde azami derecede dikkatli olunmasını ve beklenmedik durumlara karşı dikkatli olunmasını istemiştir. Daha sonra Adnan Menderes, Fuat Köprülü’de 1950 seçimlerinin önemi ile ilgili birer konuşma yapmışlardı¹⁹⁹.

Üç gün sürecek olan bu kongrede toplantının esas maksadı olan seçim mevzuunda görüşülen konular;

1-Seçim Kanunu müzakeresinde Meclis Grubunun takip edeceği hattı hareket ile hükümet tasarısı kanunlaştığı takdirde Demokrat Partinin seçim politikasının ne olacağı,

2-Seçimler normal zamandan evvel olursa gerek seçimlerde, gerek seçim kampanyasında sar edilmesi lazım gelecek paranın temini ve çalışma mesailerini,

3-Rakip Partilerin propagandasına karşı mukabil propagandasının işletilme şekli,

4-Aday tespitinde rey dağıtabilecek vaziyetlerden kaçınılarak, teşkilatın kuvvetli olması temini,

¹⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1048; Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1950, s.1; Zafer Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 25 Mart 1950, s. 1.

¹⁹⁹ Zafer Gazetesi, 9 Ocak 1950, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ocak 1950, s. 1; Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde..., s.148-149.

5-Partinin seçim kabiliyetinin yüksek olduğu yerlerin tespiti, bu yerlere bilhassa emniyet verilerek kuvvetin artırılması,

6-Seçimlerde diğer muhalif partilere karşı takip edilecek umumi politikalar²⁰⁰ ve buna benzer konular konuşulmuştu.

Küçük kongrenin sonunda yayınlanan bildiriye; “Mahiyeti herkesçe malum olan 1946 seçimlerinin, ruhi bir aksülameli olarak ikinci büyük kongremizce ittihaz edilen bir kararı “Milli Husumet andı” diye adlandıran ve bunu istediği şekillerde tefsir ederek bir tehdit ve tahrik vasıtası olarak kullanmaya kalkan iktidarı, bu hususta yeni bir cevap vermek lüzumunu duymuyoruz... 4 yıldan beri bütün samimiyetle çalışan partimiz umumi seçimlere gidilen şu zamanda iktidarın haksız ve yersiz bir tecavüz ve tehdit politikası takibine kalkışması memleket hesabına çok zararlı gördüğünü açıklamak zorundadır.”²⁰¹ denilerek ikinci büyük kongrede alınan kararların uygulanması konusundaki kararlılıklarını göstermişlerdir. Ayrıca iktidarın kendilerine karşı yürüttüğü yıldırma ve karalama politikalarından dolayı eleştirmişlerdir.

Nihat Erim, Kayseri il toplantısında Demokrat Parti'nin yayınladığı bildirisine cevap vermişti. Sözlerine Milli Husumet andını eleştirmekle başlayan Nihat Erim, Demokrat Parti'nin küçük kongresinde iktidara karşı aldığı kararların kaldıracağını ümit ettiğini ve bunun gerçekleşmemesini üzüntüyle karşıladığını belirterek²⁰² tepki göstermişti. Kırşehir'de bulunan Adnan Menderes ise Nihat Erim'in sözlerine karşılık vermiştir. Sözlerinde iktidarın seçimleri kazanmanın tek yolu olarak kendilerini kötüleme yoluna gittiğini ve seçimlerdeki başarının gölgelenmesi için elinden geleni yapacaklarını, eski zihniyetinin hala devam ettiğini belirterek²⁰³ Nihat Erim'i şahsında iktidarı eleştirmiştir.

Demokrat Parti'nin küçük kongresinden sonra yayınlanan bildiriye gazetelerin geneli olumlu yansıtırken, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi tarafından eleştirilmiştir. İktidar kendisine karşı güçlenen Demokrat Parti'ye karşı psikolojik

²⁰⁰ Akşam Gazetesi, 9 Ocak 1950, s. 1.

²⁰¹ Akşam Gazetesi, 13 Ocak 1950, s. 1.

²⁰² Ulus Gazetesi, 16 Ocak 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 16 Ocak 1950, s.1.

²⁰³ Ulus Gazetesi, 19 Ocak 1950, s. 1,

üstünlüğü ele geçirmek için Ulus gazetesini kullanmıştır. Yayımlanan makalelerde Demokrat Parti tecrübesizlik, beceriksizlik ve bozgunculuk yaratıyor görüntüsü verilmişti. Dönemin gazetelerin tirajına göre okuyucu sayısının fazla olması bu haberlerin maksatlı yapıldığını belli etmektedir.

Ulus gazetesinde yayımlanan Peyami Safa, DP'nin kongrelerinde aldığı kararları ve kendilerine iktidar hedefi koymasını küçük düşürücü bir yazıyla eleştirmişti. Peyami Safa yazısında; *“Muhalefetimizin başında üstün adam yok değil, onlarla hepimiz övünüyoruz. Fakat sayıları ne kadar az. Bayar'dan Bayur'a kadar on parmağımız ya kapanır ya kapanmaz... Hepsi politika ve muhalefet okulunun yeni öğretileridir. Yetişiyorlar... Geri tarafı umum müdürlükten, valilikten mahalle ve köy muhtarlığına kadar her makama talip politika bebekleridir... Kaç yıldır muhalefettedirler? İki, üç veya beş yeter mi? Karşı tarafın en büyük hatası yaşını unutmasıdır...”*²⁰⁴ diyerek muhalefetin nitelikli eleman sıkıntısı çektiğini ve tecrübesiz olduklarına vurgu yapmıştır.

Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın'da Demokrat Parti'nin istişare kongresinde aldığı kararların demokrasi açısından bir sorun olduğunu belirten yazılar kaleme almıştır. Demokrat Parti'nin aldığı bu kararların tekrar edilmesi ve arkasında durulması üzerine yazdığı eleştiri yazında Husumet andını tartışmanın boş işlerle uğraşmak demek olduğunu, muhalefet yüzünden bu konunun devamlı tartışıldığını, belgenin aldığını kararların iktidarı tamamen halkın karşısında zor durumda bırakmaya amaçladığını ve Demokrat Parti'nin bu kongresinde de aldığı kararları onaylamasının demokrasi açısından yok sayılması gerektiğini belirterek²⁰⁵ bu andı ağır ve kabul edilemez diye tarif ederek Celal Bayar'ın bu belgeyi yumuşatma çalışmalarını da çok yersiz bulmuştur.

1.5.2. Cumhuriyet Halk Partisi'ndeki Siyasi Durum

Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde dağıtılan Demokrat Partiyi kötüleyen kitap ve broşürler ortaya çıkmıştır. Bu tür neşriyat DP tarafından şiddetle kınanmıştır. Mümtaz Faik Fenik makalesinde; *“İönü'nün Ege bölgesinde... size*

²⁰⁴ Peyami Safa, “Yaşını Unutan Muhalefet”, *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1950, s. 1.

²⁰⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, “Halledilmesi Mutlaka Lazım Mesele”, *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1950, s. 1.

cennetin anahtarlarını getirdim dediği zamandan altı ay geçti ve bu müddet zarfında CHP'nin propagandaları da gittikçe garip şekiller almaya başladı... Bundan on beş gün kadar evvel de Başbakan'ın Sivas'ta söylediği bir nutukta CHP'nin bir iman partisi olarak vasıflandırdı... Öyle anlaşılıyor ki CHP'si gelecek seçimleri kazanmak için her şeyi yapmaya karar vermiş vaziyettedir. Bu vaziyet karşısında bütün vatandaşlar hakikaten büyük bir endişe içindedirler "nereye gidiyoruz"²⁰⁶ diyerek CHP'nin seçimleri kazanma uğruna dini siyasete alet etmesini eleştirmişti.

Demokrat Parti seçimler öncesi dini politikaya alet etmemek için uğraşmıştı. Çünkü muhalefetin bulunduğu kritik durum açısından kendisine yöneltilen suçlamalarla karşı karşıya kalabilirdi. İktidar ise dini çevrelerin desteğini almak için çaba sarf ediyordu. Günaltay hükümeti, 1 Mart 1950'de Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklara Bir Takım Unvan ve İlgasına Dair 677 sayılı kanunun "*Birinci maddesine bir fıkra ekleyerek, Türk büyüklerine ait sanat değeri olan türbelerin açtırılması*" şeklinde düzenlenmiştir²⁰⁷. CHP'nin seçim yatırımlarını ve Demokrat Parti'yi kötüleyen broşürlerle ilgili Cihad Baban'ın yazısında; "*Anlaşılıyor ki, Halk Partisi bu irtica vesikasını bit taraftan kendisine mal etmek için Ulus Gazetesi'nde resmi tebliğler neşrederken, diğer taraftan da halkın dini hissiyatını körüklemek ve muhalefet aleyhinde istismar etmek için elinden geleni yapmaktadırlar. Halk Partisi seçimlerin arifesinde siyasi mücadelelerine böyle bir şekil ve ahenk verirken, muhalefetin inkılâplar üzerinde pazarlığa girişmeyeceğini bir kere hatırlatmayı lüzumlu ve faydalı buluruz.*"²⁰⁸ diyerek hükümetin inkılaplara zarar verdiğini belirtmiştir.

Atatürk İnkılâplarına karşı olduğu bilinen Ticani tarikatı şeyhi Kemal Pilavoğlu'nun CHP'ye kayıt olduğu yönünde haberler çıktı²⁰⁹. Zafer gazetesinde yayınlanan bu habere göre, Ticani tarikatına mensup bazı müritlerin Ankara CHP İl Başkanlığına gelerek üye olduklarını yazmıştır. Ayrıca Şabanözü ve Çubuk köyleri halkından birkaç grubunda Ankara Merkez ilçesine gelerek partiye üye olmuşlardır

²⁰⁶ Mümtaz Faik Fenik, "En Büyük Tehlike", *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1950, s.1.

²⁰⁷ *Zafer Gazetesi*, 2 Mart 1950, s. 1.

²⁰⁸ Cihad Baban, "İnkılâp Esaslarında İttifak Lazım Değil Mi?", *Zafer Gazetesi*, 2 Mart 1950, s.1.

²⁰⁹ *Zafer Gazetesi*, 2 Mart 1950, s. 1, Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.156.

denilmişti²¹⁰. Bu durum iktidarın seçimler öncesi kaygıya düştüğü ve inkılâplardan taviz verdiği yönünde eleştiriler artmıştı. Özellikle adı inkılâp düşmanı olarak ilan edilen birinin CHP'ye destek verdiği söylentileri çoğu insanı rahatsız etmiştir.

Mümtaz Faik Fenik'in hapiste olmasından dolayı Zafer gazetesi başyazarlık görevini eşi Advie Fenik yürütmekte idi. Onun bu konuyla ilgili yazdığı yazıda; *"Son zamanlarda iç bünyemizde huzursuzluk yaratan mühim hadiseler, arka arkaya gelmiş ve yirmi yedi senedir üstüne titrediğimiz vicdan hürriyeti ve mukaddes din mefhumu politikaya alet edilmek istenmiştir. Bugün akli başında her vatandaşın üzüntüsü şudur: Nereye Gidiyoruz?"*²¹¹ diyerek Mustafa Albayrak'ın tabiriyle *"tahrik edici"*²¹² yazısında CHP'nin seçim politikalarında inkılaplara karşı titiz olmamasını eleştirmişti. Cumhuriyet Halk Parti'sinin bu açıklamalara karşı sessiz kalması ve herhangi bir açıklama yapmaması düşündürücüdür.

1.6. 1950 SEÇİM KAMPANYALARI

1.6.1. DP'nin Seçim Çalışması

Demokrat Parti seçim çalışmalarına milletvekili adaylarını belirleme çalışmalarına başlandı. Parti tüzüğü adayların % 80'ini belirleme yetkisini teşkilatlara vermişti. Parti içinde en nazik anlarda ihtilafların çıkmaması, teşkilat başkanlarının hatırgüzar ilişkilerinin listeye yansımaması için tedbirler alınmıştı²¹³. Bu tavsiyelerde teşkilat adaylarını seçerken dar bir çerçeve içinde kalmayıp, mazisi temiz, istikbaline güvenilir kimselerin partiye kayıtlı olmasa bile aday gösterilmeleri belirtilmektedir²¹⁴. Bundan da maksat bulunduğu mevki icabı parti faaliyetlerine daha fazla destek sağlanmak istenmektedir. Gerek Parti Genel Kurulu üyeleri,

²¹⁰ Zafer Gazetesi, 11 Nisan 1950, s. 1.

²¹¹ Zafer Gazetesi, 17 Nisan 1950, s. 1.

²¹² Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s. 156.

²¹³ Celal Bayar ve Adnan Menderes'in İl kongrelerine katılma sebeplerinden biri de aday tespit çalışmalarınıdır. Listelerin çoğunluğunu oluşturan teşkilatlar ile yakın ilişkiye girilmiştir. Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir İl kongrelerine parti yönetiminden katılım fazla olmuştur. Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, "İstanbul İl Kongresi", 1 Nisan 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, "İzmir İl Kongresi", 30 Mart 1950, s. 1.

²¹⁴ Üniversite Öğretim Üyeleri yasa gereği siyasi parti üyesi olamıyorlardı. Buna rağmen çok sayıda akademisyen Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi listelerinde görmekteyiz.

gerekse teşkilatın ileri gelenleri, mecliste parti adına faaliyette bulunabilecek bu gibi şahsiyetler için temasta bulunmuşlardı²¹⁵.

Meclis'in seçim kararını almasından sonra partilerin oluşturacağı milletvekili aday listeleri için Genel İdare Kurulu ve teşkilatlarda yoğun bir çalışma başladı. Bütün teşkilatlar kendi seçim bölgelerinden halk tarafından desteklenecek bir liste çıkarmak için çalışmalara başladı. Demokrat Parti teşkilatları arasında aday listesini açıklayan tek yer Erzurum İl başkanlığı olmuştu.²¹⁶ Böylece 1950 seçimleri için aday listesini ilk açıklayan teşkilat oldu. Rıfki Salim Burçak Erzurum DP adayları listesinin açıklanmasının ardından değerlendirmesinde; *"Görülüyor ki, İl idare kurulu tarafından kendilerine adaylık teklif edildiğini söylediğim kişilerden sadece üç kişi listeye girmişti, Geride kalanlardan hepsi teklifi ret mi etmişlerdi, yoksa aralarından müspet cevap vermediği halde listeye şu veya bu sebeple alınmamış olanlarda var mı idi? Bu cihetleri bilemiyorum."*²¹⁷ diyerek bu liste hakkındaki görüşlerini belirtmiştir.

Demokrat Parti seçim mücadelesinde 1946 seçimlerinde yapılan hataları tekrarlamamak için aday tespiti işlemlerinde acele etmedi. 1946 seçimlerinde parti henüz kuruluş devresi içinde yoğun bir mücadele politikası takip edilememesi meclise giren milletvekillerinin aceleyle seçilmesine neden olmuştu. Bunun neticesidir ki, parti içinde zaman zaman hizipleşmeler ve ayrılmalar vuku bulmuştu. Demokrat Parti yeni seçimlere giderken dört sene içinde edindiği tecrübe ile müstakbel meclis gurubunun daha özenle seçilmiş olması için azami gayret

²¹⁵ *Akşam Gazetesi*, 27 Mart 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1.

²¹⁶ Kamuoyuna bu liste mektupla duyurulmuştu. Bu mektupta; *"Erzurum ili çevresinde temsil kabiliyeti bulunan fakat memuriyet ve vazifeleri icabı partimize intisap edememiş olan Elazığ valisi Hikmet Kümbetoğlu, İstanbul Üniversitesi iktisat profesörlerinden Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi siyasi tarih profesörlerinden Rıfki Salim Burçak, Dahiliye vekaleti şehircilik mütehassısı Ekrem Avşar, Son Saat gazetesi muhabirlerinden Bahadır Dülger, hoca Faruk Ketvan, Erzurum İş Bankası müdürü Lütfi Güral, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörlerinden Kasım Küfrevi, Milli reasürans ikinci müdürü Nurettin Kamil Sunar, Erzurum Ziraat Bankası müdürü Sadık Eskişehirli, Yargıtay birinci hukuk dairesi Başkanı Ali Şefkati Özkutlu, Göle tüccarlarından Sabri Budak, Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü şube müdürü Şefik Etensel, 1950 milletvekilliği seçimlerinde bölgemizde partimizi temsilen gösterilen aday gösterilmelerine, kendilerinin muvaffakiyetlerinin ihtisaline oy birliği ile karar verildi."* Bk. *Akşam Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1.

²¹⁷ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 41.

göstermiştir. Bu sebeple gerek seçim mücadelesini idare edecek şahısların, gerekse milletvekilleri adaylarının tespitinde hiçbir acele gösterilmeyecekti²¹⁸.

Demokrat Parti seçim çalışmalarını Celal Bayar'ın mitingleri ile birlikte başlatacaktı. Daha sonra başta Adnan Menderes olmak üzere partinin önde gelenlerinin düzenleyeceği mitinglerde yurdun her bölgesine gidilmesi hedeflendi. M. Serhat Yücel'e göre Demokrat Parti; "... *Kampanyalarını kişi üzerine değil, millet üzerine inşa ettiler. Partinin önderleri ile milletvekili adayları ülkeyi baştanbaşa gezerek, yaptıkları demokrasi ve hürriyet mücadelesini anlattılar. Demokratlar, dört yıldan beri milli iradenin bayraktarlığını yaptıkları için vatandaşa daha kolay yaklaşabildiler*" diyerek Demokrat Parti'nin halka daha kolay amaçlarını anlattığını, samimi davranışları sayesinde halkın desteğini ve teveccühünü kazandığını belirtmiştir²¹⁹.

Demokrat Parti seçimler için çalışmalarına çok önceden başlamıştı. Düzenlediği kongreler halk arasında çok etkili olmuştu. Basının da bu desteğin oluşmasında büyük katkısı vardı. 1950 seçimleri seçim kampanyasında da Celal Bayar günlük takip edilmiş ve gittiği yerler, konuşmaları okuyuculara duyurulmuştu. Celal Bayar, Konya İl kongresine katılarak seçim çalışmalarını başlatmış oldu. Kongrede yaptığı konuşmada; "*Kar, çamur deryası içinde vatandaşların milli vazifelerini yapmaları pek müşkül olacaktır. Bu sebeple 14 Mayıs'a rastlamasını değil, ondan 15 gün sonraya alınmasını istedik*²²⁰ *fakat dinletemedik. O halde Aziz Konyalılar seçim mücadelesi başlamıştır. Seçim mücadelesine, nefesimize son itimatla giriyoruz*" diyerek seçim kampanyasının ilk adımı olarak Konya'yı seçmiştir²²¹.

Celal Bayar, Konya İl kongresinin ardından İstanbul'a gitmiştir. İstanbul İl Başkanlığının düzenlediği Kongre, 112 delegenin katılımıyla Beyoğlu Ses sinemasında yapılmıştır. Bu kongreye Celal Bayar, beraberindeki 13 milletvekili ile katılarak ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Demokrat Parti İstanbul teşkilatı

²¹⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 25 Mart 1950, s. 1.

²¹⁹ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Birinci Baskı, Ülke Kitapevi, İstanbul 2001, s.77.

²²⁰ Hasan Polatkan tarafından verilen seçimlerin ileri bir tarihe alınması teklifi Cumhuriyet Parti milletvekilleri oyları ile reddedildi. Bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 25, Toplantı: 4, Dönem:8, 24 Mart 1950, Ankara, s.1041.

²²¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1, *Akşam Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1.

başkanlığından istifa etmiş olan avukat Esat Çağa davet edilmemiştir. Bu durum Esat Çağa'yı hem üzmüş hem de kızdırmıştır. Parti yönetimine ağır ithamlarda bulunan açıklamaları gazetelerde yer almıştı²²².

Celal Bayar kongrenin kapanış konuşmasında; *“İşçilerin ruhunda bir endişe sezmekteyim. Acaba siyasi partiler işçilerin ihtiyaçlarını istismar ederek oy avcılığı mı yapmak istiyorlar? Belki, fakat Demokrat Parti için asla...”* diyerek işçi hakları ile ilgili politikaları olduğunu söylemiştir. Daha önceden Celal Bayar'ın siyasi durumlar hariç işçilere grev hakkının vereceğini belirtmişti. Konuşmasının devamında; *“Seçim devresinin tam içerisinde bulunuyoruz. Bu itibarla vatandaşlarımız benden DP namına nasıl bir hattı hareket takip edileceğini öğrenmek isteyeceklerdir. Genel idare kurulu bunu bir beyanname ile sevgili milletimize münasip şekilde arz edecektir”*²²³ diyerek seçim beyannamesinin yayınlayacaklarını söylemiştir.

Seçim beyannameleri yayınlanmadan önce nasıl şekillenmesi gerektiğini Nadir Nadi'nin seçim kampanyalarını değerlendiren yazısında görebiliriz. Nadir Nadi'ye göre seçimlerde partilerin beyannamesini halkın sorunlarının belirlemesi gerektiğini, gelişmiş ülkelerde devletin rotasının halk tarafından idare edildiğini yazmıştır. Ayrıca halkın sıkıntılarına çözüm olamayacak vaatlerin yer almamasını bu durumun tam tersi bir etki gösterebileceğini belirterek seçimlerdeki hareket tarzını oluşturacak halkın önemine işaret etmiştir²²⁴.

Abidin Daver, Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan yazısında Celal Bayar'ın işçi hakları üzerinden oy avcılığı yapıyor eleştirisine katılmayarak eğer seçimlerin amacının halkın oylarını ve desteğini alarak iktidarın yeni sahibi olmak ise Celal Bayar'ın halkın üzerinden oy avcılığı yapması gayet doğal bir davranıştır. Her ne kadar oy avcılığı yakıştırmayı hoş olmasa da siyasetçinin halkın oyunu kazanması için uğraşmasını doğru bulduğunu belirterek Celal Bayar'a yöneltile suçlamaların yanlış olduğunu yazmıştır²²⁵.

²²² *Akşam Gazetesi*, 30 Mart 1950, s. 1.

²²³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1.

²²⁴ Nadir Nadi, “Kampanya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1.

²²⁵ Abidin Daver, “Seçim Propagandasında Ölçü”, *Ulus Gazetesi*, 2 Nisan 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Nisan 1950, s. 1.

İsmet İnönü'nün mitinglerde şiddet politikasından devamlı bahsetmesi Celal Bayar'ı kızdırmıştır. Çankırı'da ki mitinginde Celal Bayar halka kuruldukları andan itibaren özgürlük ve demokrasi için çalıştıklarını, cumhuriyetin daha parlak bir geleceğinin olması için mücadele ettiklerini amaçlarının bozgunculuk ve isyan çıkarmanın olmadığını söylemiştir. Ayrıca sözlerinde İsmet İnönü'nün iddialarına cevap vererek asıl şiddetin kendilerine ve düşüncelerine karşı uygulandığını belirterek asıl şiddetten kendilerinin zarar gördüğünü söylemiştir²²⁶.

Selim Ragıp Emeç Son Posta Gazetesi'ndeki yazısında Celal Bayar'ın Çankırı mitingini değerlendirdiği yazısında Celal Bayar'ın çok fazla yeni vaatle bulunmadığını fakat samimiyetinin halkı çok etkilediğini herkesin konuşmayı dinlerken yorulmadan ve bıkmadan sabrettiğini yazmıştır. Celal Bayar'ın şiddet politikası iddialarına cevabında asıl şiddete biz uğradık demesinin ardından bütün halkın yüksek sesle onaylaması, halk ile ne kadar bütünleştiğinin göstergesidir diyerek Çankırı'da toplanan kalabalığın yaşadığı heyecanı anlatmıştır²²⁷.

Demokrat Parti'nin seçim çalışmaları miting meydanlarında tüm hızıyla devam ederken, seçimlerin kaderini belirleyecek olan şehirlerin başında gelen İstanbul İl Başkanlığı aday tespit işlemlerini bitirmiş ve belirlediği adayların isimlerini açıklamıştı. Bu isimler; "Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Fuat Hulusi Demirelli, Senihi Yürüten, Faruk Nafiz Çamlıbel, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, Dr. Mükerrerem Sarol, Enver Adakan, Nazlı Tiabar, Fahreddin Samiyer, Füzuan Tekil, Selahaddin Genç, Mithat Sözer, Orhan Arsal, Salamon Adatto, Salih Keçeci, Ahilya Moshos" belirlenen isimlerdir. Diğer aday olacak dört isimi ise teşkilat daha sonra açıklayacaktı²²⁸.

Seçim propaganda dönemi tüm hızıyla devam ederken Atatürk heykellerine saldırılar düzenlenmişti. Bunun üzerine Celal Bayar Atatürk heykellerine artan saldırılar ve irticai faaliyetlerden dolayı yaptığı açıklamasında; "*mukaddes mefhumların nasıl istismar edilmekte olduğu meydandadır. Tahrikçilere karşı*

²²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 6 Nisan 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 6 Nisan 1950, s. 1.

²²⁷ Selim Ragıp Emeç, "Çankırı Mitingi", Son Posta, 7 Nisan 1950, s.1; Akşam Gazetesi, 7 Nisan 1950, s. 3.

²²⁸ Akşam Gazetesi, 10 Nisan 1950, s.1; Yeni İstanbul Gazetesi, 10 Nisan 1950; Cumhuriyet Gazetesi, 10 Nisan 1950, s. 1.

mücadeleyi vazife bilmeye devam edeceğiz... Biz anlıyoruz ki, memleket içinde, türlü istikametlerde çalışan muhtelif kuvvetler, zararlı maksatlarının istihsalı için bu seçim devresini bulunmaz bir fırsat addecekler ve bütün gayret ve faaliyetlerini bu devrede huzur ve sükûnun ihlali noktasında teksif edeceklerdir. Görüşlerimizde ne kadar isabet ettiğimizi şimdi daha iyi anlamaktayım.” diyerek bu olayların ne amaçla yapıldığını bildiğini ve bu oyuna gelmeyeceklerini belirtmiştir. Bayar’ın bu saldırılara karşı yaptığı sert açıklama iktidarı sevindirmiştir. Hain saldırıların muhalefetten destek bulamayacağını görmüş oldular.

1950 seçimleri kampanyasının en önemli halka ulaşma araçlarından biride radyo konuşmasıdır. Demokratikleşme çalışmalarında CHP’nin radyodan muhalefetine yararlanması önünde engeli kaldırmasının ardından²²⁹ muhalefet partileri radyo konuşmaları hazırladı. Demokrat Parti adına Ankara İl İdare Kurulu Başkanı Enver Atakan konuşmuştur. Konuşmasında tek partili sistemin demokrasi için tehlikeli olacağını, milletin iradesini yansıtamayacağını söylemiş ve konuşmasının sonunda Demokrat Partinin kurulma amacı ve hedefleri hakkında konuşma yapmıştır. Enver Atakan’dan sonra ise, DP milletvekili aday Ahmet Hamdi Başar konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Başar, iktidarın en büyük hatası olarak halka korku vermesini ve bunun tek çözümünü kendileri olarak göstermesi olduğunu, istikrarın bozulduğunu ve artık zihniyetlerin değişmesini gerektiğini ve bunu da halkın özgür iradesinin belirleyeceğini belirterek CHP iktidarını eleştirmiş ve bu durumun değişmesi için vatandaşların seçimlerde kendilerine doğru irade göstermelerini istemiştir²³⁰.

Demokrat Parti Genel Merkezi ve teşkilatlar aday belirleme işlemlerini tamamlamışlardı. Belirlenen aday listeleri Ankara’da bulunan Yüksek Seçim Kurumuna teslim edilmişti. Kurum ise listelerin teslim edildiğini kamuoyuna ilan etmiştir. *“Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığından; 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak milletvekilleri seçimi için Demokrat Parti tarafımızdan kurumumuza verilip aşağıda yazılı olan aday listesi 5545 sayılı milletvekilleri seçim kanununun 38’nci maddesi*

²²⁹ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.78; Cem Eroğul’da Kemal Karpat’ın kitabından nakletmiş, s. 231.

²³⁰ *Akşam Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s. 1.

hükümünce ilan olunur"²³¹. diyerek 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin halkın sıkıntılarını çözmeye aday olan kadro bu şekilde belirlenerek, demokrasi tarihinin kırılma noktasını teşkil edecek olan seçimler beklenmeye başlanmıştı.

1.6.2. Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Çalışması

Seçim kararının alınmasından sonra Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri ve mevcut milletvekilleri arasında hesaplar başladı. Çünkü son kurultayda aday listelerinin % 70'ini belirleme görevi teşkilatlara verildi. Bu durumda mevcut milletvekilleri tekrar aday olabilmek için kulis faaliyetlerine başladılar. Bu durum ayrıca hizipleşme ve parti içinde çatışma doğurdu²³². Hükümet ise seçim kararının alınmasından sonra seçime yönelik bazı değişiklik ve düzenlemelerde bulundu. Tekke ve Zaviyeleri kapatan kanunlarda değişiklik yapıldı. Bu değişikliğin ardından 19 Nisan 1950 günü devlet töreni ile Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi açıldı. Ardından diğer ünlü isimlerin türbeleri tek tek açılmaya başladı²³³. Hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulması hakkında kanun meclisten geçirilmişti. TBMM'de 14-22 Mart arasında Toprak reformu kanunu ile değişiklikleri halkın lehine değiştirildi²³⁴. Yine bu dönemde mecliste çok sayıda seçim yatırımı için kanunlar çıkarıldı.

CHP'nin seçim kampanyası İsmet İnönü ve onun kişiliği üzerine kuruldu. İnönü de mitinglerde belli konular üzerinde durdu. Bu konular; şiddet politikası, muhalefetin tecrübesizliği, seçim güvenliği ve dış politikadır. Seçimlerin öncesinde

²³¹ Demokrat Parti listelerinde 8 kişi ayrıca bağımsız milletvekili adayı olarak gösterilmiştir. Bu isimler; "Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Prof. Halide Edip Adıvar, Suat Hayri Ürgüplü ve Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi"; İki seçim bölgesinde aday gösterilen isimler ise; "Adnan Menderes (İstanbul-Aydın), Ali Fuad Cebesoy (Eskişehir-İstanbul), Ali İhsan Sabis (Afyon-Denizli), Celal Bayar (Bursa- İstanbul), Fahri Belen (Bolu-Çanakkale), F. Lütfi Karaosmanoğlu (Aydın-Manisa), Fuat Köprülü (Aydın- İstanbul), Halil Özyörük (İstanbul-İzmir), İhsan Şerif Özgen (Bilecik-Kütahya), O. Şevki Çiçekdağı (Ankara- Kırşehir), Refik Koraltan (Balıkesir-İçel), Refik Şevket İnce (İzmir-Manisa), Samet Ağaoğlu (Manisa-Muğla); Bk. Erol Tuncer, 1950 Seçimleri, Birinci Baskı, Ankara 2010, s.101-102; Yeni İstanbul Gazetesi, 25 Haziran 1950, s. 1. Bu adayların tamamı seçime katıldıkları illerin her ikisinde de seçimi kazanmıştır. Adaylardan 12'si seçimi kazandıkları illerden birini tercih etmiş, Celal Bayar ise tercih hakkını kullanmamış ve noterde gerçekleştirilmesini istediği bir kura sonucunda İstanbul milletvekili olmuştur. Bk. Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Erol Tuncer, 1950 Seçimleri, s. 102.

²³² Süleyman Güngör, Muhalefette CHP", Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s.44.

²³³ Cumhuriyet Gazetesi, 20 Nisan 1950, s.1; Zafer Gazetesi, 20 Nisan 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 20 Nisan 1950, s. 1.

²³⁴ Süleyman Güngör, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 21, Isparta 2010, s. 195-196.

İsmet İnönü'nün işçilerin grev hakkına karşı çıkacağına belli olması işçi sınıfını Demokrat Parti'ye oy vermesine neden olmuştu²³⁵. İsmet İnönü'nün kimi mitinglerinde halk büyük sevgi ve coşku göstermiş, kimi mitinginde ise canı sıkılacak kadar ilgisizlikten yakınmıştır. Zorlu Miting takvimi; “30 Mart Malatya, 31 Mart Diyarbakır ve Elazığ, 1 Nisan Gaziantep ve Maraş, 2 Nisan Adana ve Mersin, 4 Nisan Konya, 4 Mayıs İzmir, 5 Mayıs Manisa ve Balıkesir, 6 Mayıs Biga, 7 Mayıs Bursa, 8 Mayıs İzmit, 9 Mayıs İstanbul”²³⁶ olarak belirlendi.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Ortaokulun açılış törenine katılmak için Ankara'nın ilçesi Polatlı'ya gittiler. Beraberindeki heyette; Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Ankara CHP İl İdare kurulu üyeleri ve Parti müfettişi bulunmaktaydı. İnönü burada halka hitap ederek seçim kampanyasını başlatmıştır. Konuşmasında halka dört yıl boyunca milletin selameti için çalışıldığını, dış politikanın karanlık yüzünün kendileri sayesinde aydınlandığını söyleyerek dört yılda yaptıkları faaliyetleri özetlemişti. Ayrıca memleketi yönetmeye talip olan siyasi partilerin demokrasi için elinden geleni yapmaları gerektiğini artık siyasi nizamın kendileri sayesinde normal mahkemelerin²³⁷ eliyle sağlandığını belirterek²³⁸ muhalefetin çalışmalarında tahrik gördüğü halde buna demokrasinin işleyişini bozmamak adına katlandığını belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Polatlı nutkunda üç nokta üzerinde durmuştur. Bu üç nokta;

“1-İçerideki dirliğin ve dışarıya karşı da müttehit bir cephenin muhafazası,

2-Partiler arası müsamaha teessüs etmesi için sarf edilen büyük gayret

²³⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.165.

²³⁶ Süleyman Güngör, *a.g.m.*, s.197.

²³⁷ İsmet İnönü normal mahkemeler tarafından nizam korunuyor derken ince bir mesaj vermek istemiştir. Çok Partili hayata geçiş aşamasında; Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının üyeleri normal mahkemeler tarafından değil özel kurulan İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmışlar ve bütün şubeleri 3 Haziran 1925 yılında tüm şubeleri kapatılmıştır. İstiklal mahkemelerinin kurulma fikri İsmet İnönü'ye aitti. Bk. Durmuş Yalçın vd, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, Can Matbaacılık, Ankara 2006, s. 62-63.

²³⁸ *Ulus Gazetesi*, 24 Mart 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Mart 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 24 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 24 Mart 1950, s. 1; Süleyman Güngör, *a.g.m.*, s.197.

3-Demokrat Partinin Şiddet Politikası izlediğine yönelik suçlamalardır.” Çünkü İnönü’ye göre; yalnız Türkiye Cumhuriyeti ve daha evvelki safhalarda değil, umumiyetle bu diyarda demokratik rejimler kurulamamış olmamasının tek sebebi mukabil muhalefetin işi şiddet ve zor yolundan halledeceğini sanmasıdır²³⁹. Bu yüzden iktidar gittiği her seçim bölgesinde muhalefeti eleştirmişti.

1950 seçimlerinde milletvekili aday olmak isteyenlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Mesela Elazığ’da 600 ‘den fazla kişi milletvekili olmak için partilere başvuru yapmıştı²⁴⁰. Cumhuriyet Halk Partisine başvuranların sayısı da bir o kadar fazla olmuştur. Bu durumda aday tespitinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Aday olan kimseler arasında devlet hizmetinde mühim mevkilerden oluşarlarda vardı. Son CHP grubundan 300’e yakın millet milletvekilinin değişeceği söylenmektedir. Aday olma ihtimali azalan milletvekillerinin de bağımsız aday olacağı ya da Demokrat Partiye geçebileceği iddia edilmişti²⁴¹.

Aday olanların sayısının fazla olması Genel Merkez ve teşkilatların işini yoğunlaştırmıştı. Cumhuriyet Halk Partisi Divan toplantısında aday yönetmeliğinde bazı değişiklikler yapıldı. Tadil edilen maddede İsmet İnönü’nün teşkilat tarafından iki yerden aday gösterilmesine izin verildi. İkinci düzenlemede yoklama talimatnamesine göre yoklamaya çağrılacak parti teşkilatı mensuplarına gönderilecek davetiyelere adaylık için müracaat edenlerin listesi de eklenecekti. Bu durum normal karşılanmıştır. Çünkü liste davetiyelere eklendikten sonra toplantı zamanına kadar başka adaylarda müracaat edebilir ve bu liste dışında kalabilir. Bunu önlemek için davetiyelere adayların listesinin eklenmesi hakkındaki fikri yönetmelikten kaldırılmıştır²⁴².

Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl teşkilatı, seçimlerde milletvekili aday bulmak hususunda faaliyetlere devam etmektedir. Bu arada, bilhassa üniversite profesörlerine muhtelif vasıtalarla yapılan teklifler müspet bir netice vermemiştir. Bu profesörlerden bazıları; Sıddık Sami Onar, Ömer Celal Sarç, Refii Şükrüsuva, Orhan

²³⁹ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 26 Mart 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 26 Mart 1950, s. 1.

²⁴⁰ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.82; M. Serhat Yücel, *a.g.e.*, s.78. M. Serhat Yücel’in kitabında Cem Eroğlu’nun verdiği bilgi sayfa 44 diye gösterilmiş, fakat kullanılan kitap baskısında bu bilgi sayfa 82’de yer almaktadır.

²⁴¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 27 Mart 1950, s. 1.

²⁴² *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 29 Mart 1950, s. 1.

Dikmen, Besim Darket ve Genel Sekreter Ferit Zühtü Örucü bu teklifleri reddetmişlerdir. İstanbul Üniversitesinde teklif götürülen Dr. Cevdet Perine ise memleketi Tekirdağ'dan adaylığını koyacaktı. Cevdet Perine yaptığı röportajda bu konu ile ilgili; *“Henüz kat’i bir şey söyleyemeyeceğim. Fakat memleketime ve bilhassa ümitleri olduğum kadar dertlerini de yakından bildiğim hemşerilerim Trakyalılara faydalı olabileceksem çok sevdiğim mesleğimden ayrılmakta tereddüt etmem”* diyerek CHP’den adaylığa sıcak baktığını belli etmiştir²⁴³.

Ankara’da bulunan CHP İstanbul müfettişi Dr. Sadi Irmak seçim listeleri ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi vererek İstanbul milletvekilleri adaylarının seçiminin büyük titizlikle belirlenmeye çalışıldığını, İstanbul’un tüm Anadolu’nun yapısından örnekler barındırdığı için seçimlerde ayrı bir yeri olduğunu söylemiştir. Teşkilatın 27 milletvekilinden 19’unu belirleyeceğini her aday için gizli oylama yapılacağını belirterek İstanbul aday listesinin nasıl hazırlandığını anlatmıştır²⁴⁴.

Seçimlerin en önemli safhası mitinglerdi. Halk ile direk temasa geçildiği yerler olması açısından partiler mitinglere önem vermişti. Hitabeti güçlü olan İsmet İnönü seçim çalışmalarını Malatya’dan başlatmıştır. Halkevinde halka seslenen İnönü konuşmasında yeni seçim kanununun verdiği bir hak neticesinde iki seçim bölgesinden adaylığını koyacağını bunlardan birinin kendi memleketi Malatya olduğunu halk açıklamıştı. İsmet İnönü ayrıca kendilerinin muhalefetin suçlamalarına cevap vererek zaman kaybetmek istemediklerini ve sadece halkın dertlerinin çözümü için mesai harcayacaklarını, memleketin her yöresini gezdiğini ve sıkıntıları görmediğini belirterek hemşerilerinden tekrar iktidara gelmek için destek istemiştir²⁴⁵.

Memleketin her köşesine gittiğini fakat muhalefetin bahsettiği sıkıntıları göremediğini iddia eden İsmet İnönü’yü, Adviye Fenik ağır ifadelerle eleştirerek İsmet İnönü’nün yurdun her köşesini gezdiğini ve sadece görmek istediklerini görerek halka anlattığını, daha halkın ne yönde sıkıntı çektiğini görmemekle beraber çözüm içinde hiçbir vaat üretmediği şeklinde eleştirmiştir. Ayrıca her gittiği yerde

²⁴³ *Ulus Gazetesi*, 30 Mart 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Mart 1950, s. 1.

²⁴⁴ *Ulus Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1; *Yeni İstanbul Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1950, s. 1.

²⁴⁵ *Ulus Gazetesi*, 31 Mart 1950, s.1; *Yeni İstanbul Gazetesi*, 31 Mart 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Mart 1950, s. 1.

aynı içerikli konuşmalar yaparak halkın desteğini alamayacağını belirterek ²⁴⁶ İnönü'yü ülke sorunlarını anlamamakla suçlamış ve yaptığı seçim konuşmalarında vaatlerde bulunmamasını eleştirmiştir²⁴⁷.

İsmet İnönü'ye muhalif basın tepkisi de artarak devam etmiştir. Yeni Sabah gazetesinde yayınlanan “*Can ve Huy*” adlı yazıda CHP ve İsmet İnönü'nün politikaları ağır şekilde eleştirilmiştir. Bu yazıda Cumhuriyet Halk Parti'sinin seçim meydanlarında tarafsız kalacakları vaadinde bulunmalarına rağmen devletin Halkevleri için ayrılan bütçelerin seçim için harcandığını iddia etmişti. Ayrıca devlet kurumlarının organlarının tamamen iktidar için çalıştıkları yönünde suçlamalarda bulunmuşlardı. Gazete bu iddiasına delil olarak Niğde'de yayınlanan resimli baskı yapan ve haftada iki kere basılan bir gazetenin başyazarlarının tamamen CHP'nin kazanması için yazılar yazdığını belirtmektedirler. Bu gazete resmidir, yani devletin gazetesidir ve bu gazete de CHP propagandası yapılmaktadır²⁴⁸ diyerek suçlanmıştır.

İsmet İnönü İzmir'e gelerek seçim çalışmalarını devam ettirmiştir. Burada vatandaşların yoğun ilgisiyle karşılaşan İnönü mutlu olmuştur. Kendisini dinlemeye gelen vatandaşlara hitaben Ankara'dan İzmir'e tüm Anadolu'yu yeniden inşa ettiklerini ve bunun görülmemesini insafsızlık olarak değerlendirmişti. Bu sözleri ile DP'nin iktidarı eleştirirken, Celal Bayar'ın iktidarın hiçbir faydalı faaliyette bulunmadılar eleştirisine cevap vermiştir. Konuşmasına devam eden İnönü önünd duran dev abidenin kendisi tarafından açıldığını belirterek bu huzur havasının seçimlere de yansıtacağını ve kendi lehine zaferle sonuçlanacak demiştir²⁴⁹. Demokrat Partinin şiddet politikası uygulayacağı iddiasını yinelemiştir. Ayrıca Cumhuriyet Halk Parti'sinden milletvekili olmak için başvuruların çok fazla olmasından övünmüştür²⁵⁰.

Nadir Nadi ise İsmet İnönü'nün şiddet politikası iddialarını çok fazla dillendirmesini eleştiren yazısında iktidar partisinin devamlı olarak konuyu dillendirmesinin birine kırk kere deli denmesinin ardından delirir diye örnek vererek

²⁴⁶ Adviye Fenik, “İnönü Vatandaşın İstirabını Görmüyor”, *Zafer Gazetesi*, 2 Nisan 1950, s.1.

²⁴⁷ Süleyman Güngör, *a.g.m.*, s.197.

²⁴⁸ *Yeni Sabah Gazetesi*, 3 Nisan 1950, s. 1.

²⁴⁹ *Akşam Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Mart 1950, s. 1.

²⁵⁰ Cumhuriyet Halk Partisi adaylarının 6'sı kadın (% 1,2), 479'u erkektir (% 98,8). Bk. Erol Tuncer, *1950 Seçimleri*, s.99.

muhalefetin tahrik edildiğini belirterek²⁵¹ bu politikanın hayal ürünü olduğunu yazmıştır. Ayrıca bu konunun devamlı gündeme gelmesi durumunda ise iktidar değişikliğinde şiddet politikası mevzusunun tekrar gündeme gelme ihtimaline karşı İsmet İnönü'yü uyarmıştı.

Adviye Fenik'te İnönü'nün şiddet politikasını devamlı gündeme getirmesini eleştirdiği yazısında ortada şiddet kelimesini söyleyenin iktidar mensupları olduğunu ve muhalefetin hiçbir şiddet dolu söylemleri olmadığına dikkatleri çekmiştir. Bu beyhude çabaların iktidarın çözüm üretmediği sıkıntıların gündeme gelmemesi için uydurduğu politika olduğunu belirterek²⁵² bu söylemlerin İnönü tarafından olmayan bir şeyi varmış gibi gösterme çabalarının bir ürünü olduğunu belirtmiştir.

Seçimin propaganda dönemi radyo konuşması 1950 dönemi şartları içinde en etkili propaganda aracı idi. Çünkü halka söylenenler sansürsüz ve anında ulaşılabiliyordu. Özellikle okuma yazma oranları çok düşük olan yerlerdeki seçmenlere ulaşmak bakımında çok önemliydi. Cumhuriyet Halk Partisi adına radyo konuşmasını Ankara parti müfettişi Dr. Sadi Irmak yapmıştır. Bu konuşmasında; çeyrek asır iktidarda bulunan bir partinin elbette hataları olacağını belirterek kendilerine yöneltilen eleştirileri ağır bulmuştur. CHP'nin icraatlarını değerlendirirken ülkenin 25 yıl önce ne durumda olduğunu bilmek gerektiğini ve durumu ona göre değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Sadi Irmak'ın bu radyo konuşması tamamen muhalefet partilerinin eleştirilerine karşılık vermekle geçmiş, CHP'nin vaatleri ve politikaları hakkında konuşmamıştır. Devletin borçları, dış politikadaki belirsizlik olduğunun bu sorunların çözümünü yeniden iktidara gelmeleri olduğunu belirtmiştir²⁵³.

CHP'liler seçimlerde halkın desteğini almak için bol vaatli bir seçim beyannamesi yayınladılar;

1-Demokrasi yolunda esaretle mesafe alırken, bütün vatandaşlar her türlü haklarından, can, mal ve mülkünden emin olarak birlik, düzenlik içinde yaşatmak kaygısıdır.

²⁵¹ Nadir Nadi, "Şiddet Politikası", *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1950, s. 1.

²⁵² Adviye Fenik, "Mütefekkirler, Politikacılar, Gazeteciler Hata Mı Ediyor?", *Zafer Gazetesi*, 6 Nisan 1950, s. 1.

²⁵³ *Vatan Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s.1; *Ulus Gazetesi*, 5 Mayıs 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Mart 1950, s. 1.

2-Çok partili serbest münakaşa hayatını ve milletin seçtiği vekillerle idare sistemini daha ziyade kuvvetlendireceğiz.

3-Bu maksatla Anayasamızı sağlam bir demokrasinin temel prensiplerine göre değiştireceğiz. Milletvekillerinden oluşan meclisten başka ikinci bir meclis daha kurulacaktır.

4-Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, Devrimcilik, Cumhuriyetçilik partimizin temelidir. Bu Altıok'u Anayasamızdan çıkaracağız.

5-Milletimizin temel unsuru olan köylü ve çiftçi vatandaşlarımız medeni vasitalardan tam olarak faydalanır bir duruma getirmek için çalışacağız²⁵⁴ diyerek eski düzenin devam etmeyeceğini tekrar iktidara gelmeleri durumunda her şeyi yeniden kuracaklarını ve bunun için fedakârlık yapacaklarını açıkladılar.

Genel seçimleri için Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkez ve teşkilatlarının belirledi milletvekili aday listesi Yüksek Seçim Kurum'una teslim edildi. Kurumun yaptığı açıklama ile kamuoyuna duyuruldu; *"14 Mayıs 1950 Pazar günü yurdumuzda icra edilecek milletvekilleri için Cumhuriyet Halk Partisi tarafından kurulumuza aday listeleri seçim kanununun 38. maddesine göre belirlenmiştir."* Bu açıklamanın ardından Cumhuriyet Halk Partisi merkezinden Hilmi Uran'ın yaptığı açıklamada; *"14 Mayıs 1950 Pazar günü yurdumuzda icra edilecek milletvekilleri için Cumhuriyet Halk Partisi yetkili kurumumuzca adayla tespit edilmiştir. Adayları toplu olarak seçmenlerin nazarına arz ediyorum."*²⁵⁵ diyerek duyurmuştur.

Listelerin teslim edilmesinin ardından açıklamada bulunan Dr. Sadi Irmak; Seçim faaliyetlerinin son safhası olan aday belirleme işleminin sona erdiğini, listede özellikle İstanbul milletvekili adaylarının son sekiz Meclis'in en güçlü listesi olduğunu, yurdun her köşesinden kendisine destek telgrafı ve telefonu geldiğini bu seçimlerde ortaya konan güçlü liste sayesinde halkın her kesiminin sıkıntılarını göz önüne alarak hazırlandığını ve bu sıkıntıları çözebilecek bir kadro kurduklarını belirterek adaylarının işinin ehli kimseler olduğunu belirtmiştir²⁵⁶.

²⁵⁴ *Ulus Gazetesi*, 28 Nisan 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Nisan 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 28 Nisan 1950, s. 1.

²⁵⁵ *Ulus Gazetesi*, 23 Nisan 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Nisan 1950, s. 1; *Yeni Sabah*, 23 Nisan 1950, s. 1.

²⁵⁶ *Yeni İstanbul Gazetesi*, 24 Nisan 1950, s.1.

1.7. 1950 SEÇİMLERİ VE SONUÇLARI

Carter V. Findley'in adil bir seçim olarak nitelendirdiği²⁵⁷ 14 Mayıs 1950 seçimleri Şemsettin Günaltay hükümetinin vaat ettiği gibi güvenli bir ortamda yapılmıştı. Dönemin gazeteleri seçimlerde asayiş bozan kayda değer bir olayın olmadığını ve sükûnet içerisinde vatandaşların oy kullandığını duyurdu²⁵⁸. CHP yanlısı Ulus gazetesi için resmi olmayan ilk sonuçların şokunu yaşıyordu. CHP'nin mağlubiyetini kabullenemeyen Ulus Gazetesi, "*bazı yerlerde CHP, bazı yerlerde DP adayları önde gidiyor*" şeklinde manşetle sonuçları okuyucularına bildirmekteydi. Hüseyin Cahit Yalçın ise resmi olmayan seçim sonuçlarını değerlendirdiği yazısında bu sonuçların memlekete hayırlı olmasını, halkın takdirinin bu yönde gerçekleştiğini, yeni kurulacak olan hükümete destek olunması gerektiğini, CHP'nin yıllarca iktidarda tekrarladığı başarısını muhalefet saflarında devam ettireceğini belirtti²⁵⁹.

Resmi olmayan sonuçlar CHP'nin kesin zafer beklediği seçimlerin kaybedildiğini göstermiş oldu. Mart ayından itibaren CHP'nin vermiş olduğu tavizlere güvenerek seçimin galibi olarak kendilerini görüyorlardı. Cüneyt Arcayürek'e göre; Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri kazanacağına o kadar inançlıydı ki, DP'ye milletvekili çıkarması için olanak bile sağlayacaktı²⁶⁰. İsmet İnönü ve beraberindekiler Çankaya köşkünde sonuçları takip etmişlerdi. İyimser başlayan akşam sonuçların alınmasıyla beraber hayal kırıklığına dönüştü. Faik Ahmet Barut Hatıralarında, İsmet İnönü'nün yenilgiden sonraki konuşmasını aktarır; "*Biz elli kişi olarak meclise girsek, yine bize koalisyon önerirler. Kabul etmeyeceğiz. Bu sonuç iç politikanın bizi suçlamasıdır. Kitlelerin suçu yoktur, aydın denen zümre bize karşı neler aşılammıştır... Son zamanlarda onları yendiğimizi santıyorduk,*

²⁵⁷ Yabancı araştırmacılar da 1946 Seçimlerinde yapılan hilelerin 1950 seçimlerinde olmaması nedeniyle adil ve hilesiz seçim olarak nitelemektedirler. Bk. Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslam Milliyetçilik 1789-2007*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.268; Seçimlerin adil seçim olduğunu vurgulayan bir başka araştırmacıda Michele Penner Angrist'tir. Makalesinde Türk demokrasininin 1950 adil seçimlerinden zaferle çıktığını belirtmektedir. Demokrasideki bu zafer Türkiye'yi Ortadoğu'da ayrıcalıklı konuma getirdiğini söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için Bk. Michele Penner Angrist, "Explaining Turkish Exceptionalism", *Comparative Politics*, Vol. 36, Ocak 2004, s.229-249.

²⁵⁸ *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1950, s.1; *Ulus Gazetesi*, 15 Mayıs 1950, s. 1.

²⁵⁹ *Ulus Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s.1; Şerif Demir, *Düello-Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 19.

²⁶⁰ Cüneyt Arcayürek, *Arcayürek Açıklıyor 2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983, s. 213.

yanılmışız...”²⁶¹ diyerek bu sonucun ortaya çıkmasının Demokrat Parti için sürpriz olmadığını belirtmiştir²⁶².

Mekki Said Esen ise CHP'nin seçimlerde bu denli yenilgi ve yaşadıkları şaşkınlığı anlattığı yazısında bu seçim sonuçlarının ezici çoğunluğa ulaşmasının yalnız CHP için değil bütün kesimler için sürpriz olduğunu yazmıştır. CHP'nin muhalefet için 100-150 milletvekili kontenjanı ayırdı söylentileri eskinin muhalefet şimdi ise iktidar olan Demokrat Parti'yi ne kadar küçümsediğini göstermektedir. Seçimlerde iyi çalışan Demokrat Parti ezici oy çoğunluğu ile iktidarın yeni sahibi olduğunu belirterek seçim sonuçlarının bu denli ezici olmasının CHP'de yarattığı etkiyi belirtmiştir²⁶³.

Demokrat Parti cephesinde ise tam tersi zafer havası yaşanıyordu. Uzun yıllar devam eden tek partili hayattan çok partili yaşama geçiş sağlamış ve bu sürecin baş aktörü olan Demokrat Parti iktidara gelmesiyle tamamlanmıştı. Bu süreçte ilk defa muhalefet partisi halk, basın ve aydınların desteğini arkasına alarak seçimleri kazanmıştı. Demokrat Parti, Türk Demokrasi hayatı için eşsiz öneme sahip bir yer edinmiştir. Nadir Nadi'nin Demokrat Parti'nin seçim zaferi ile ilgili yazısında 14 Mayıs seçimlerinin halk tarafından verilen başarılı bir imtihan olarak her zaman hatırlanacağını belirterek Demokrat Parti'nin bu zaferinin halka kendine güven duygusu verdiğini belirtmiştir²⁶⁴.

Ahmet Emin Yalman ise İsmet İnönü'yü övdüğü yazısında demokrasinin işlemede ve gelişmesinde en büyük emeğin ona ait olduğunu belirtmiştir. Yazısında; İnönü'nün iktidarı terk etmesini ve sorun çıkarmamasının demokrasi tarihinde ve halkın nazarında değişmez bir merteye kazanacağını ve bundan sonra muhalefet konumuna geçerek iktidara gelen Demokrat Parti'ye tecrübesiyle yol göstereceğini belirtmiştir²⁶⁵.

²⁶¹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 415-416; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.169-170; Süleyman Güngör, *Muhalefette CHP...*, s.60.

²⁶² Bazı DP'liler “2000 yılına kadar iktidarda kalacaklarını” söyleyecek kadar mutlu, bazıları da “İsmet İnönü'yü sınır dışı edilmesini” önerecek kadar coşkulu ve öfkeliydiler. Bk. Ali Gevgilili, *a.g.e.*, s. 74.

²⁶³ Mekki Said Esen, “CHP Neticelere Ne Diyor?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s. 1-3.

²⁶⁴ Nadir Nadi, “O Günün Manası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s. 1.

²⁶⁵ Ahmet Emin Yalman, “İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu”, *Vatan Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s. 1.

Fransız yazar Maurice Duverger²⁶⁶ DP'nin seçimi kazanmasının nedenini şu şekilde açıklamıştır; “*Demokrat Parti bütün gayri memnunları bir araya getirmeye muvaffak olmuştur. Devletçilik yüzünden hiddetlenmiş sanayici ve tüccarı, siyasi liberalizmin âşık ve hayranı olan münevverleri, dinde daha çok serbestlik isteyen Müslümanları, Toprak kanunu yüzünden telaş ve endişeye düşen büyük toprak sahiplerini, yukarıda saydıklarımızın peşinde takılmaya alışmış köylü kitlelerini, sendika hürriyetleriyle grev hakkını özleyip, bu husustaki vaatlerin cazibesine kapılan işçiler. Bunlar yeni politika hattını aynı şekilde tasavvur etmese bile, bir değişikliğin vukuu arzu etmek bahsinde hep beraber hareket etmekte idi.*”²⁶⁷ diyerek CHP iktidarından bıkmış kitlelerin DP'nin saflarına koştuğunu belirtmiştir.

Demokrat Parti'nin seçimleri kazanmasında basının yeri ayrıydı. Basın muhalefet partisini, iktidara ezdirmeyerek desteğini göstermiştir. Hıfzı Topuz'a göre bu zaferde basının önemi çok büyüktür; çünkü 14 Mayıs seçimleri sonrasında büyük bir yenilgi alan CHP Meclis'in bir köşesine çekilmiştir. Bu büyük zaferde emeği olan basın ise yeni iktidarın vaatlerini yerine getirmesi için beklemeye başlamıştı. Basın, iktidarın bu kadar kolay devrinin kendileri sayesinde olduğunu ve muhalefet konumundaki partiye kamuoyunda destek verdiği için iktidar üzerinde emeği olduğunu biliyordu²⁶⁸. Tarafsız oldukları bilinen gazete ve gazete yazarları birer birer Demokrat Parti saflarına katılarak en sıkıştığı anlarda desteklerine koşmuşlardı diye belirterek bu seçimlerin sonucunu ve akabinde basın rolünü değerlendirmiştir²⁶⁹.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde 8.905.576 seçmenden, 7.916.085'i oy kullanmış olup, katılım oranı ise % 88,88'dir. Seçimlerde 40.000 sandıkta oy kullanılmıştır²⁷⁰. Oy oranları dağılımı için bakınız Tablo 1;

²⁶⁶ 5 Haziran 1917 Fransa Angoulame doğumludur. Fransız Anayasa hukuk uzmanı, siyasetçi ve siyaset bilimcidir. Siyasal Rejimler ve Politika Bilimine Giriş adlı eserleri Siyaset Bilimi literatürüne katkıda bulunmuştur. Sosyal Bilimlere Giriş eseri Türkçeye çevrilmiştir. Bk. Maurice Duverger, *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2002; Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1992, s.360.

²⁶⁷ Maurice Duverger, “Demokrat Parti”, *Yeni İstanbul Gazetesi*, 24 Mart 1950, s.2.

²⁶⁸ Basın DP'nin iktidara gelmesine katkısı çok büyük olmuştur. Basının yaratmış olduğu ortam sayesinde halkın büyük kısmı DP'yi desteklemiştir. Bk. Metin Heper ve Tanel Demirel, “*The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey*”, Middle Eastern Studies, vol 32, no:2, 1996, s.112.

²⁶⁹ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, 1 Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 177.

²⁷⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Mayıs 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 26 Mayıs 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 26 Mayıs 1950, s. 1; Hikmet Özdemir, a.g.m., s. 1637.

	ALDIĞI OY SAYISI	OY ORANI %	MİLLETVEKİLİ SAYISI	MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İL SAYISI
DP	4.391.694	55,2	416	55
CHP	3.148.626	39,6	69	19
MP	368.537	4,6	1	1
BAĞIMSIZ	44.537	0,6	1	1
Toplam	7.953.085	100,0	487	-

Tablo 1: 14 Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları²⁷¹

Demokrat Parti 45 ilde tam liste seçimleri kazanmıştır. Bu iller; Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, İçel, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Muğla, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Siirt, Sivas, Tekirdağ, Tunceli, Urfa, Zonguldak illeridir. DP altı ilden Kastamonu’da 9, Kırşehir ve Mardin’de 1, Ordu’da 2, Tokat’ta 8, Trabzon’da 3 milletvekili çıkarmış, Hakkâri’den ise hiç oy alamamıştır²⁷². DP önemli bir kentli nüfusa sahip bulunan bütün illerde seçimleri kazanmıştır.²⁷³

²⁷¹ Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerinde birinci parti olarak bitirdiği İller listesi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-309-3; Ergun Özbudun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s.90; Cemal Aygen, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:17, Ankara 1962, s.205; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihinde...*, s.327.

²⁷² *Aydın Tarihi*, 16 Mayıs 1950; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950; *Zafer Gazetesi*, 16 Mayıs 1950, s. 1; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 47. Ergun Özbudun seçim değerlendirmesinde; “DP, kapitalist ilişkilerin geliştiği bölgelerde öndedir. Geleneksel yapının çözülmeden kaldığı Doğu Anadolu’daki büyük toprak sahipleri büyük ölçüde CHP’ye bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.” diye yazmaktadır. Bk. Ergun Özbudun, *a.g.e.*, s. 40.

²⁷³ Cem Çakmak, 1950’li Seçimler ve Demokrat Parti, *Tarih ve Toplam*, C.9, S.5, İstanbul 1988, s.281.

1950 Seçimlerinde ülke genelinde ortalama 16.331 oyla 1 milletvekili seçilmiştir. Demokrat Parti 10.557 oy ile 1 milletvekili çıkarırken, Millet Partisi 368.537 oy ile 1 milletvekili çıkarabilmiştir²⁷⁴. Milletvekili başına düşen oy sayıları arasında 34,91 kat fark vardır. Seçimlerde uygulanan ve birinci partiye büyük avantaj sağlayan Liste Usulü Çoğunluk Sistemi²⁷⁵, bu büyük farka yol açmıştır. 1950 seçimlerinde Meclise giren milletvekillerinden 13'ü iki ayrı seçim çevresinden seçilmiştir. Seçim Yasası gereği bu milletvekillerinin söz konusu seçim çevrelerinden birini tercih etmeleri nedeniyle TBMM'de fiilen yer alan milletvekili sayısı 474 olmuştur²⁷⁶.

1.7.1. Seçim Sonuçlarının Yabancı Basına Yansımaları

14 Mayıs 1950 Genel seçimleri tüm dünyanın dikkatini Türkiye'ye çevirmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi yabancı ülkeler tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Çünkü uzun yıllar tek partili hayattan sonra Türkiye'nin çok partili yaşama geçişte sorunlar yaşayacağından korkuluyordu. Fakat demokrasinin zaferi şeklinde sonuçlanması bir nevi Türkiye'nin demokratik rejimle yönetilenler listesine girmesini sağladı. Artık dünya karşısında büyük olgunlukla seçimi yapmış olan Türkiye'yi takip ediyordu. Ayrıca yılların iktidarı CHP'nin görevi muhalefete devretmesi ise başka bir takdire değer hareket olarak kabul edilmişti.

Amerikan Basını Türk seçimlerinin sonuçlarını yakından takip etmişti. New York Times gazetesinde "Türkiye Demokrasiye Oy veriyor" başlıklı yazısında şöyle

²⁷⁴ Ahmet Demirel, "50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı:23, İstanbul 2000, s.15.

²⁷⁵ Çoğunluk sistemleri, milletvekillerinin ya birer milletvekilinin ya birer milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde seçilmelerine ya da birden çok milletvekilinin aynı çevreden seçilmelerine göre "tek adlı" veya "çok adlı seçim sistemleri" olmak üzere ikiye ayrılır. Bizde genellikle yaygın terimlerde bu sistemlere "dar bölgeli" ya da "geniş bölgeli seçim sistemleri" de denilmektedir. Ayrıca geniş bölgeli seçim sisteminde seçmene bir liste sunulduğu için; bu sistem, "liste usulü çoğunluk sistemi" olarak adlandırılabilir. Bk. Erol Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV, Ankara 2003, s.111.

²⁷⁶ Adnan Menderes hem İstanbul hem de Aydın'da milletvekili olarak seçilmiştir. Ardından tercihini İstanbul milletvekilliğinden yana kullanmıştır. İçişleri Bakanlığı ise Aydın milletvekilliği için yeni bir ismin seçilmesini istemiştir. Bk. *BCA*, 030-0-010-000-000-77-513; leff 15; Erol Tuncer, *1950 Seçimleri*, s.122-124; Ayrıntılı Bilgi için Bk. Bernard Lewis, *Modernleşen Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s.311; Bernard Lewis, "Recent Developments in Turkey", *Royal Institute of International Affairs*, C.XXVII, London 1951, s.330-331.

denmektedir; “*CHP'nin seçimler de uğradığı yıkıcı ve hayret verici mağlubiyet, yalnız Türkiye'nin değil bütün Batı Demokrasisinin de iftihar etmesi lazım gelen bir neticedir. Zira memleketine demokrasi yolunda büyük terakkiler kaydettiren İnönü'dür. Türkiye soğuk harbinde daima Batı ile beraberdir ve muhtemel olarak bizimle beraber kalacaktır*” denilerek yeni iktidarında müttefik Amerika ve Batı ile Sovyet Rusya'ya karşı beraber hareket edeceğine inanıyordu²⁷⁷.

İngiliz Basınında ise gazeteleri ve radyoları Türkiye'deki seçim neticelerine büyük yer ayırmışlardı. Radyo yorumcuları günün iki mühim konusu üzerinde durdular. Birincisi Türkiye'de yapılan Genel seçimler, İkincisi Güney Doğu Asya'daki durum. Türkiye'de hakiki bir demokrasi rejimine geçilerek kuvvetli mevkiini işgale devam edecek güce ulaşacağını bildirmişlerdir. Times gazetesi de, Türkiye'de hakiki bir demokrasi mevcuttur demektedir, Manchester Guardian da 1950 seçimlerinin 1946 seçimlerine benzemediğini vurgulamaktadır. Daily Telegraph gazetesi, Demokrat Partinin oy nispeti hatta muzaffer olanları bile şaşkırtan başarısının, bir siyaset olmayıp, uzun zaman devam eden tek parti hükümeti sistemine bir tepki olduğunu ileri sürdüler²⁷⁸.

Fransa basınında ise 1950 seçimleri ilk sırada önemli haber olarak yer almıştır. Le Martin gazetesi dünyada ki en tehlikeli yolun bekçisi olan Türkiye'nin iç durumunu belirtmekte ve şöyle denilmektedir; “*Eğer temiz Türk köylüsü benliğini idrak etmiş ise bu âlicenap milletin 4 senede 4 asırlık bir hamle yaptığını kabul etmek lazımdır*” diyerek seçimlerin önemini belirtmişlerdir. L'Epoque gazetesi seçimlerin neticesini tahlil etmekte ve şöyle demektedir: *Boğazlar meselesinde Türkiye hiçbir müdahale kabul etmeyecektir. Burada Türkiye'nin sadece güvenliği değil fakat toprak bütünlüğü mevzu bahistir*” diyerek bundan sonraki süreçte yeni hükümeti dış politikada önemli işlerin beklediğini haber vermektedir²⁷⁹.

²⁷⁷ *Ayin Tarihi*, Mayıs 1950; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, s.3.

²⁷⁸ *Ayin Tarihi*, Mayıs 1950; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, s.3.

²⁷⁹ *Ayin Tarihi*, Mayıs 1950; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Mayıs 1950, s.3.

1.7.2. Seçimler Sonrası Yaşanan Gelişmeler

1950 Seçimlerinde İsmet İnönü'nün yenilgiye uğramasıyla tek parti devri resmen kapanmış oldu²⁸⁰. Yozgat milletvekili seçilen Avni Doğan seçim sonuçlarını İsmet İnönü'ye haber vermiştir. Bu haber üzerine İnönü; “*Güzel, demek iktidar onlara teveccüh etmiş bulunuyor. Şimdi derhal Celal Bey'i telefonla arayınız ve kendisini tebrik ettiğimi söyleyiniz. İktidarı devralmak için hazırlıklarını yapınlar*”²⁸¹ diyerek hükümetin bir an önce kurulması için ilk adımı atmış oldu. Alınan sonuçlar İnönü'de kızgınlık ve kırgınlık yaratmıştı. Özellikle Ankara'dan seçilememesi onu çok üzmüştü²⁸². Şu sözleri ile kırgınlığını gösteriyordu; “*Meclis'i çağırmalıyız. Onlara hükümeti kurmayı önermeliyiz. Ben iktidarı bırakmağa giden onurlu bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı bir durumda görülebilirim. Fakat başka türlü hareket, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgin İstiklal Mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez. Çok istiyorum, şu Ankara beni seçmesin...*” demiştir²⁸³. İsmet İnönü iktidarı kaybetmesine rağmen demokrasi mücadelesini muhalefet saflarında devam ettirmiştir²⁸⁴.

İsmet İnönü seçim sonuçlarının ardından Celal Bayar'ı aramış ve tebrik etmişti. Kendisini Çankaya köşküne çağırarak hükümetin bir an önce kurulmasını istemiştir. Fakat Celal Bayar, İnönü'ye mevcut hükümetin Meclis'in ilk toplantısına kadar görevde kalmasını kendilerinin hazırlıkları bitirmesinin ardından bu görevi alacaklarını söylemişti. Bu teklifi olumlu karşılayan İnönü hükümetin bir hafta daha görevde kalmasını, daha sonra ilk toplantıda Cumhurbaşkanı seçimlerinin yapılmasını ve hükümeti kuracak ismin belirlenmesinin ardından kabinenin kurulara iş başı yapmasını istedi.

²⁸⁰ Carter V. Findley, *a.g.e.*, s.265.

²⁸¹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s.251. Nazım Berksan seçim akşamı İsmet İnönü'nün çok keyifli olduğunu, Nihat Erim'in devamlı olumsuz haber getirmesine rağmen neşesini kaybetmediğini ve DP'nin seçim zaferinin ardından iktidarı devretmek için hazırlıklar yaptığını yazmaktadır. Bk. Nazım Berksan, *Başvekil- Bir Tarafsızın Kitabı*, Yeni Matbaa Yayınları, Ankara 1958, s.359-360.

²⁸³ Faik Ahmet Barutçu, *a.g.e.*, s. 415.

²⁸⁴ Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes Taha Akyol ile yaptığı röportajında, İnönü'nün seçimlerden sonraki tavrını olumlu bulduğunu belirtmektedir. Fakat ona göre; İnönü'nün DP'nin sine-i millete döneriz sözünden sonra iktidarı bırakmak zorunda kaldığını söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için Bk. Aydın Menderes- Taha Akyol, *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s.125.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 22 Mayıs 1950 tarihinde en yaşlı üyesi olan Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplandı. Açılış konuşmasını yapan Hüseyin Cahit Yalçın; “*Muhterem kamutayın riyaset mevkiini işgal etmek şerefini bir seçim neticesinde kazanmış değilim. Buraya ancak bir merasim icabı ve nihayet bir kader ve tesadüf eseri olarak gelmiş bulunmaktayım. Bundan dolayı sizlere bir siyaset beyanatta bulunmaya kendimde hak görmüyorum.*”²⁸⁵ diyerek seçim yenilgisinin üzüntüsünü dile getirerek oturumu açmıştır.

Oturumun açılmasından sonra seçimlere başlanmıştır. Meclis Başkanvekili seçimlerinde; Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı (376), Bursa milletvekili Hulusi Köymen (376), İstanbul milletvekili Fuat Hulusi Demirelli (375), Sivas Milletvekili İhsan Dizdar(1) oy almıştır²⁸⁶. Daha sonra divan kâtipliği, Meclis üyeler kurulu²⁸⁷ seçimleri yapılmış ve ardından Cumhurbaşkanlığı seçimlerine geçilmiştir. Oy verme işleminin bitmesinin ardından sayıma geçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimine 453 milletvekili katılmıştır. Sayımın sonuçlarına göre; İstanbul milletvekili Celal Bayar 387 oy (soldan şiddetli alkışlar), İsmet İnönü 64 oy (sağdan şiddetli alkışlar), Halil Özyörük 1 oy almıştır. Bu seçime göre Cumhurbaşkanı Celal Bayar seçilmiştir²⁸⁸.

TBMM Başkanlığı seçimlerinde 387 milletvekili oylamaya katılmış ve bunlardan 385 oyu alan Refik Koraltan Meclis Başkanı seçilmiştir. Refik Koraltan başkanlığında toplanan mecliste Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın gönderdiği tezkere okunmuştur; “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeniden seçilmesiyle Şemsettin Günaltay hükümetinin vazifesi hatim bulduğundan, yeni Bakanlar Kurulunun*

²⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara, s.2; Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1.

²⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara, s.6; Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1.

²⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem: 9, Ankara, s.6-7; Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1.

²⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem: 9, Ankara, s.7; Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Ulus Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Akşam Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Vatan Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; 22 Mayıs'ta iktidarı devralan Demokrat Parti Türkiye'nin ilk sivil Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bk. Ali Gevgilili, a.g.e., s.74.

teşkiline İstanbul Milletvekili Adnan Menderes memur edilmiş olduğunu saygılarımla arz ederim”²⁸⁹ diyerek hükümeti kurma görevini Adnan Menderes’e vermiştir²⁹⁰.

---

²⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem: 9, Ankara, s.8.

²⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı? (1899-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011, s. 185; Şerif Demirci, *a.g.e.*, s.24.

II. BÖLÜM

2.1. 1950-1954 YILLARI ARASINDAKİ SİYASİ FAALİYETLER

2.1.1. Birinci Adnan Menderes Hükümetinin Kurulması (22 Mayıs 1950)

Celal Bayar tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen İstanbul milletvekili Adnan Menderes 22 Mayıs 1950 günü hükümeti oluşturan isimleri açıkladı. Bu isimler;

Başbakan	Adnan Menderes	İstanbul
Adalet Bakanı	Halil Özyörük	İzmir
Milli Savunma Bakanı	Refik Şevket İnce	Manisa
İçişleri Bakanı	Rükneddin Nasuhioğlu	Edirne
Dışişleri Bakanı	M.Fuad Köprülü	İstanbul
Maliye Bakanı	Halil Ayan	Bursa
Milli Eğitim Bakanı	Avni Başman	İzmir
Bayındırlık Bakanı	Fahri Belen	Bolu
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	Zühtü Velibeşe	İzmir
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Nihat Reşat Belger	İstanbul
Gümrük ve Tekel Bakanı	Nuri Özsan	Muğla
Tarım Bakanı	Nihat Eğriboz	Çanakkale
Ulaştırma Bakanı	Tevfik İleri	Samsun
İşletme Bakanı	Muhlis Ete	Ankara

Tablo 2: Birinci Menderes Kabinesi²⁹¹

Zafer Gazetesi Başyazarı Mümtaz Faik Fenik'in "Menderes Kabinesi" makalesinde yeni kurulan kabinenin halk tarafından takdirle karşılandığını belirterek, halkın dertlerini bilen insanların Bakan olduğunu ve sorunların çözümünde daha

²⁹¹ Zafer Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mayıs 1950, s. 1.

etkili olacağını belirtmiştir. Gereksiz tartışmaların artık bittiğini ve yeni kurulan kabineye destek verme zamanının geldiğini ifade etmiştir²⁹².

Hükümetin içinde yer alan bakanların isimlerinin açıklanmasından sonra Bakanlar Kurulu Celal Bayar başkanlığında toplanmıştır. Toplantının gündeminde ise hükümet programının oluşturacak maddeler üzerinde görüşülmüştür. DP'nin seçimlerde ilan ettiği beyannamenin programın önemli bir kısmını teşkil edecekti. Pazartesi günü toplanacak olan Mecliste okunması için yoğun bir şekilde çalışılmıştır. Toplantıya ayrıca DP adına seçilen milletvekilleri de katılmıştı. Programda olmasını istedikleri konular hakkında fikirlerine başvurulmuştu. Hükümet programının Meclis'e sunulmadan önce Parti gurubunda görüşülmesine karar verildi²⁹³. Ayrıca Bakanlar görev yerlerinde ilk iş olarak tasarrufa gitme kararı aldılar. İki otomobilden biri satılacak, gereksiz personel azaltılacak, daha önceki bakanların yaptığı faaliyetler incelenecekti. Kurul son olarak yeni af yasasının çıkarılması için gerekli çalışmaların yapılması kararını aldı²⁹⁴.

Bakanlar Kurulunun dört günlük yoğun çalışmasının neticesinde hazırlanan hükümet programı taslağı DP Grubunda okundu. Programın ardından konuşan Adnan Menderes'in bahsettiği sorunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1-Devlet ekonomisinin verimsiz işlediğini, ürettikleri malların pahalı olduğunu, devlet borçlarının arttığını ve sıkıntıları en azamiye indirilmesi gerektiğini,

2-Faizlerin yüksek olmasının yerli üreticinin yatırım yapmasını engellediğini, bunun düzeltilmesi gerektiğini,

3-Cari açığın kredi alınarak borçlarının ödenmesi²⁹⁵,

4-Ülke kaynaklarının muhafaza edilmesi ve korunması,

²⁹² Mümtaz Faik Fenik, "Menderes Kabinesi", *Zafer Gazetesi*, 24 Mayıs 1950, s. 1.

²⁹³ *Zafer Gazetesi*, 24 Mayıs 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 24 Mayıs 1950, s. 1.

²⁹⁴ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.183.

²⁹⁵ Adnan Menderes cari açığın 174 milyon TL olduğunu, borcun 155 milyon lirasının Marshall Planı ile yapılan yardımdan kapatılacağını, geriye kalan kısmın ise iç borçlanmaya gidilerek yapılacağını söylemiştir.

Bu konuda eski CHP hükümetinin yanlışları olduğunu belirten Adnan Menderes altın stoklarının 137 ton olduğunu ve bunun 4 tonluk kısmını borç almak için yabancı bir bankaya rehin bırakıldığını iddia etmiştir²⁹⁶. Konuşmasını hükümetin izleyeceği politikaları dört madde de toplanmıştır;

1- Bütün devlet hizmetlerinin görülmesinde azami tasarruf zihniyetiyle hareket ederek devlet masrafı ve külfetlerini asgariye indirmek ve Devlet bütçelerini iktisadi bünyemizin takatiyle mütenasip ve hakiki manasıyla muvazeneli bir hale getirmek; Ancak bu suretledir ki iktisadi refah ve milli istikrar teminat altına alınmış olunacaktır.

2- İktisadi cihazlanmamızı süratlendirmek. Bu maksatla:

a- Bütçede investisman mahiyetinde olan kısım mümkün olduğu kadar genişletmek ve bunun dışında bütün imkânlarımızı yalnız istihsale matuf mevzulara tevcih etmek.

b- Hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek.

c- Memleketle mevcut sermayenin istihsalde olmasını kolaylaştırmak.

d-Yabancı teşebbüs ve sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek.

3-İktisadi cihazlanmamız için devlet bütçesinden investisman mahiyetinde ayrılacak tahsisatı memleketimizin şartları göz önünde bulundurularak vücuda getirilecek bir plana bağlamak.

4-İstihsal hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak²⁹⁷.

²⁹⁶ *Akşam Gazetesi*, 29 Mayıs 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 29 Mayıs 1950, s.1

²⁹⁷ *Akşam Gazetesi*, 29 Mayıs 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 29 Mayıs 1950, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.184.

Programın okunmasının ardında DP milletvekilleri söz alarak eleştirilerde ve önerilerde bulunanların yanı sıra eksik gördükleri kısımları sert bir şekilde söyleyenlerde vardı. Bunlardan, Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller hayat standartlarını yükseltmek için çalışan kadınların yerine aydınların çalıştırılması gerektiğini ve bununla ilgili hükümetin adım atmasını talep etmiştir. Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal ise programda geçen milliyetçi tanımını yanlış bularak ırkçılıkla karıştırılmamasını kendisinin de aşırı milliyetçi olduğunu vurgulamıştı. Antalya milletvekili Burhanettin Onat, İslam ülkeleriyle ilişkilerin artırılmasını talep etmiş, programda bu konunun çok yüzeysel geçildiğini ve tam anlamadığını belirtmiştir. Elazığ milletvekili Şevki Yazman bürokrasinin acilen değiştirilmesini ve tarafsız kişilerin getirilmesinin zaruret olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında Arapça ezan ve kamet yasağına sözü getirerek bunların kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Ankara milletvekili Talat Vasfi Öz programda sağlık işlerine fazla yer ayrılmamasını eleştirerek, sağlık hizmetlerinin çok eski olduğunu ve bunun modernleştirilmesi gerektiğini açıklamıştır²⁹⁸.

Demokrat Parti Grubunda program tartışmaları yer yer ağır ifadeler kullanılmış, Grup Başkanı bunları engellemekte sıkıntı çekmiştir. Adnan Menderes eleştirilere cevap vermek için sık sık kürsüye gelerek program hakkında eleştirilere cevap vermiştir. Program hakkında görüşmelerin ardından yapılan oylamada 245 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiştir. Fakat DP'nin 163 milletvekilinin oylamaya katılmaması, Partideki ilk küçük çatlağı ortaya çıkarmıştır²⁹⁹. Bu sayının fazla olmasının nedenleri arasında programda isteklerinin yerine getirilmemesi, bakanlık bekleyen milletvekillerinin parti yönetimine kırgın olması ve kuruluşundan beri sessizce güçlenen muhalefetin oylamaya katılmaması gibi sebepler gösterilebilir.

2.1.2. Hükümet Programı İle İlgili Meclis Görüşmeleri ve Güvenoylaması

Adnan Menderes hazırlanan hükümet programını TBMM'ne 29 Mayıs 1950 günü sundu. Konuşmasında Adnan Menderes; "*Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin*

²⁹⁸ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.185-186.

²⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara.

milli tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki, yüksek heyetimiz milli iradenin tam ve serbest tecellisi millet mukadderatına hâkim mevkie gelmiş bulunuyor. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin azaları olan sizleri Türk milletinin hakiki mümessillerini selamlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız” diyerek meclisi selamlamış ve tek parti zihniyetinin bittiğini ve halkın egemenliğinin başladığını vurguladıktan sonra programı okumuştur³⁰⁰.

Programın okunmasının ardından Muhalefet partisi adına söz alan Faik Ahmet Barutçu programı henüz aldıklarını, incelemek için zaman bulamadıklarını belirterek oylamanın Çarşamba gününe alınmasını istemiştir. Bunun üzerine kürsüye gelen Samet Ağaoğlu muhalefet partisinin bu isteğini görüştiklerini ve olumlu karşıladıklarını belirterek oylamanın Çarşamba günü yapılmasının uygun olduğunu söylemiştir³⁰¹.

Çarşamba günü toplanan Meclis, hükümet programını görüşmek üzere karşılıklı eleştirilerle geçti. Demokrat Parti ve CHP’li milletvekilleri arasında sert eleştiriler ve tartışmalar yaşanmıştır. Muhalefet partisi adına söz alan Faik Ahmet Barutçu, muhalefetin gerektirdiği her şeyi yapacaklarını vurguladıktan sonra hükümetin programında bazı ifadelerin yanlış anlaşılmalara yol açacağını söylemiştir. Adnan Menderes’in konuşmasındaki ilk defa millet egemenliğinin Meclis’e yansıdığını vurgulayan sözlerinden dolayı eleştirmiştir³⁰². Barutçu’nun konuşması iktidar milletvekilleri tarafından sık sık kesilmiştir. Ortam, görüşmelerin daha başlarında gerginleşme eğilimi göstermiştir.

Mecliste Millet Partisinin tek temsilcisi Osman Bölükbaşı ise konuşmasında 14 Mayıs seçimlerinin ardından CHP diktatörlüğünün yıkıldığını, milletin artık eski düzeni kendi eliyle değişmesinden cesaret aldığını ve siyasi partilerin sıkı çalışması olduğunu belirterek baskı ortamından zorlu bir mücadele ile çıkıldığını dile getirmiştir. Ayrıca hükümete devr-i sabık yaratmayacağız vaadini hatırlatarak

³⁰⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara, s.26; *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1950, s.4.

³⁰¹ *Zafer Gazetesi*, 30 Mayıs 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 30 Mayıs 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 30 Mayıs 1950, s. 1.

³⁰² *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 31 Mayıs 1950, Ankara, s.48.

CHP'nin yapmış olduğu haksız uygulamaların hesabının sorulması gerektiğini, hükümetin bu konuda uyguladığı politikanın yanlış olduğunu söyleyerek³⁰³ CHP'nin yapmış olduğu haksızlıklar için yargılanmaları gerektiğini vurgulamıştır.

Bağımsız milletvekili Sinan Tekelioğlu konuşmasında CHP'yi ağır sözlerle eleştirmiştir. Atatürk'ten sonra CHP'nin politikalarının kişiselleştiğini belirtmiştir. Baskıların aydın ve halk üzerinde yoğunlaştığını vurgulayarak bu sözleri söylemek için 30 yıl bekledim demiştir. Maddi bakımdan da israf ve harcamaların arttığını söyleyerek, bu malların devlete ait olduğunu, CHP'yi devlet mallarını gasp etmekle suçlamıştır. Hesabın bir an önce sorulmaya başlanması gerektiğini söylenmiştir. CHP sıraları tarafından uzun süre bu konuşma protesto edilmiştir³⁰⁴.

Mardin Milletvekili Kemal Türkoğlu ise konuşmasında, hükümetin hazırladığı programın geçmiş dönem programlarına nazaran grev, orman, tekelle ve Devletçilik konularının öne çıktığını ve uygulamalarda devletin esas alındığını gördüğünü, ayrıca konularda teferruata girilmeyerek anlaşılmasının ve uygulamasının kolay olduğunu belirterek³⁰⁵ hükümetin programının kısa ve öz olduğunu, CHP hükümetleri devrinde ilan edilen programlara göre uygulanmasının daha kolay olduğunu belirtmiştir.

Kemal Türkoğlu'nun konuşmasının ardından kürüye gelen Ahmet Hamdi Başar, hükümetin hazırladığı programın memleket meselelerini çok iyi yansıttığını ve CHP'nin ülkeyi ne kadar zor durumda bırakmış olduğunu belirterek³⁰⁶ eski hükümet dönemini eleştirerek programın ülkedeki sorunlarını yansıttığını ve sorunların çözümü için faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca CHP'nin devletçilik anlayışının değiştiğini sevinçle karşılamıştır. Ekonomide uygulanacak olan esasların doğru belirlendiğini söylemiştir.

Hükümet programı hakkında CHP'li milletvekilleri özellikle üzerinde durduğu konu devletçilik ilkesinin programda yer almamasıdır. Uzun tek parti döneminde bütün işler devlet eliyle yönetiliyordu. Demokrat Parti iktidarı ise girişimcilerin önünü açmak ve gelişimin tüm halka yaymak için liberalizm eksenli

³⁰³ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 31 Mayıs 1950, Ankara, s. 57.

³⁰⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 31 Mayıs 1950, Ankara, s. 65.

³⁰⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 31 Mayıs 1950, Ankara, s. 70.

³⁰⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 31 Mayıs 1950, Ankara, s.73-74.

bir ekonomi planı düşünmüştür. DP'li bazı milletvekilleri ise programda devr-i sabık'ın neden yer almadığı üzerine eleştirilerde bulunmuşlardı. Çünkü artık tek parti dönemi sona ermiş, uzun yılların hatalarının hesabının sorulmasını istiyorlardı.

CHP milletvekilleri kendilerine çok fazla söz hakkı verilmemesinden dolayı oylamaya geçilmeden önce son sözü kendilerine bırakılmasını talep etmişlerdi. Bu istekleri Meclis Başkanı tarafından reddedilmişti³⁰⁷. Bunun üzerine CHP oturumu terk etmişti. Mecliste yapılan konuşmaların ardından güven oylamasına geçilmiştir. Oylamaya 487 milletvekilinin sadece 282'si oylamaya katılmıştır³⁰⁸. Sayımın ardından açıklanan sonuçlara göre; 282 Demokrat Parti milletvekilinin oy birliği ile hükümet programına güvenoyu almıştır. CHP milletvekilleri oylamaya katılmamıştır. Ayrıca DP'li bazı milletvekillerinin de oylamaya katılmaması yeni hükümete güven duyulmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.

2.1.3. Askeri- İdari Kadrolarda Yapılan Değişiklikler

Tek parti döneminde CHP iktidarının en büyük dayanağı ve güvencesi asker ile bürokrasi idi. 1950 seçimleri ile beraber iktidarın değişmesi bu iki kesimde derin şaşkınlıklara ve korkuya yol açtı. Ayrıca tek partiye alışkın olan askerin değişime müsaade etmeyeceği söyleniyordu. Halk dahi askerin iktidarı DP'ye vermeyeceğini düşünüyordu. Haklı sebepleri de vardı. İsmet İnönü faktörü ve CHP tabanının çoğunluğunu asker kökenliler oluşturuyordu. İktidar değişimine sıcak bakmayacakları düşünülüyordu.

Bu endişeli süreçte DP iktidarını korkutan bir olay yaşandı. 5 Haziran günü bir Albay³⁰⁹ Menderes'i ziyaret etmiş ve 8-9 Haziran gecesi askerin darbe yapacağını söylemişti. Her işi bırakan Menderes, Çankaya köşküne giderek Celal Bayar ile görüşmüş ve askerle ilgili değişiklik için onay almıştı. Askerin yüksek kademesinde

³⁰⁷ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.56.

³⁰⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:9, 2 Haziran 1950, Ankara, s. 144; *Zafer Gazetesi*, 3 Haziran 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Haziran 1950, s. 1.

³⁰⁹ Cem Eroğul bir Albay Menderes'e ihbarda bulunulduğunu yazarken, Bk. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.56; Mustafa Albayrak ise DP Ankara milletvekili Seyfi Kurtbek'in ihbarda bulunduğunu yazmaktadır. Bk. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.191. Şerafettin Turan ise Seyfi Kurtbek'in Celal Bayar'a ihbarda bulunduğunu ve Bayar'ın Genel Kurmay Başkanına bu durumu sorduğunu ve Ordunun rutin işlerinin görüşüldüğü bir toplantı yapıldığı cevabını aldığını yazar. Bk. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.29.

Cumhuriyet tarihinde görülmemiş büyük değişim yaşanmıştı. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürmen Paşa'nın yerine Orgeneral Nuri Yamut, Genel Kurmay ikinci Başkanı İzzet Aksalur'un yerine Korgeneral Şahap Gürler tayin edildiler. Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz paşalar emekliye ayrıldılar. Ordu Komutanı Asım Tınaztepe, İkinci Ordu Komutanı Muzaffer Tağsavul, Üçüncü Ordu Komutanı Mahmut Berköy paşalar Askeri Şuraya tayin edildiler. Deniz Kuvvetleri komutanı Mehmet Ali Ülgen ve Zeki Doğan paşalar da merkeze alındılar. Ayrıca 15 General ve 15 Albayı da 2-3 ay içinde emekliye ayrılmalarına karar verildi³¹⁰. Basın bu duruma sessiz kalırken, Ulus gazetesi askere sahip çıkan yayınlar yapmıştı.

Değişimin çok ani ve darbe gibi olması birçok söylentiye sebep olmuştu. Seçimlerin ardından dönemin Genel Kurmay Başkanı ve bazı generallerin İsmet İnönü'yü ziyaret ettikleri iddiaları ortaya atılmıştı. Metin Toker İsmet İnönü'ye yapıldığı iddia edilen ziyareti hatıralarında şöyle anlatmaktadır; “ ...9 Haziran 1950 günlü *Hürriyet Gazetesinde Ankara muhabirinin “Komutanlar Dedikodusu” başlığı altında yaptığı haberde şu yorumlara yer vermiştir; Söylentiye göre CHP'nin iktidarı kaybettiği 14 Mayıs 1950 Pazar günü akşamı bugün kendilerine bir görev verilmemiş olan ve durumları bilinmeyen bazı komutanlar İsmet İnönü'ye hatır sormuşlar, bir emri bulunup bulunmadığını öğrenmek istemişlerdi. Ordu yüksek komuta heyetindeki değişiklikler bu teşebbüsün ürünüdür.*”³¹¹ diyerek bu iddiayı ortaya atmıştır³¹².

Askeri kadrodaki beklenmedik değişim, bürokrasideki değişiminde habercisi oldu³¹³. Bürokrasi kadrosu devlet geleneğine bağlı olarak CHP iktidarına bağlı idi. Bu düzenin değişeceğine hiçbir zaman inanmıyorlardı. Seçim propagandası döneminde idare amirlerin bazıları CHP için çalışmışlar tarafsızlıklarını

³¹⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 7 Haziran 1950, s.1; Cem Eroğul, a.g.e., s.56; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.192.

³¹¹ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.23.

³¹² Bu iddiayı ortaya atan *Hürriyet* muhabirinin adı Emin Karakuş'tur. Mustafa Albayrak, bu haberin Emin Karakuş'un hatıralarında doğrulanmadığını söyleyerek sadece iddia olarak zikredilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bk. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.191.

³¹³ Bürokrasi kadrosundaki değişim için ani oldu dersen de Başbakanlık Emir Subayı'nın Menderes'e gönderdiği raporda idari amirler ve bürokratlarla ilgili CHP'ye sağlamış oldukları faydalardan bahsedilmiştir. Bu da iktidarın bürokrasi kadrolarında değişiklik için çalışmaların önceden yapıldığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü, 030-0-001-000-000-17-99-38.

kaybetmişlerdi. İktidarın her ne kadar devr-i sabık yaratmayacağız diye vaat etmiş olsalar da sıranın kendilerine gelmesinden korkuyorlardı. Gerçi seçim çalışmaları sırasında hem Celal Bayar hem de Adnan Menderes bürokrasinin tarafsızlığını kaybettiğini vurguluyor, hesap sorulması gerektiği üzerinde duruyorlardı.

Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar'ın Başbakanlığa Adnan Menderes'in gelmesi Türkiye'deki idarenin sivilleşmesine yol açtı. Eski CHP iktidarından kalan tek parti zihniyetine sahip bürokrasinin değişmesi gerekiyordu. CHP milletvekillerinin idare amirleri nazarında itibarları vardı. DP milletvekilleri bu saygı ve itibarı görmüyorlardı. Bazı valiler CHP'nin valisi olarak biliniyorlardı³¹⁴. İsmet İnönü'nün 1950 seçimleri propaganda döneminde İstanbul mitingini İstanbul valisi Fahrettin Kerim Gökay³¹⁵ coşkulu kalabalığı "*İşte Paşam İstanbul*"³¹⁶ diye göstermişti. Demokrat Parti tarafından bu faaliyetler bilinmekte idi. Hatta her fırsatta gündeme getiriliyordu.

11 Haziran 1950 günü Cumhuriyet Gazetesi 9 valinin emekliye ayrıldığı haberini yapmıştı. Söz konusu habere göre, bu değişimin sebebinin idari amirlerin CHP propagandası yaptığı şeklinde açıklanmıştır. Emekliye ayrılan bu isimler; İzzeddin Çağpar (Samsun), Tevfik Sırrı Gürhan, Şinasi Turgar (Bilecik), Zühtü Durukan, Abidin Özmen (Afyon), Ziya Tekeli (Balıkesir), Şefik Soyer (Konya), Salih Kılıç (Ordu)³¹⁷. Böylece ilk değişim üst kadrolardan başlamıştı.

Demokrat Parti Genel Merkezi 18 Haziran 1950 günü İl İdare Kurulu Başkanlıkları'na bir genelge ile CHP propagandası yapan idare amirlerin ve bürokrasinin yerlerinde kalamayacaklarını, gerekli işlemlerin yapılacağını duyurarak gözdağı vermişti³¹⁸. İktidar ise bu durumdan çok rahatsızdı. İsmet İnönü konuyla

³¹⁴ Çanakkale valisi Fehmi Vural tarafsız olduğunu göstermek için Başbakan Adnan Menderes'e mektup göndermişti. Mektubunda daha önce İsmet İnönü ile memleketin kötü durumdan nasıl çıkılacağı konusunda fikir alış verişinde bulunduğunu ve yeni iktidar ile çalışmaktan duyacağı mutluluğu dile getirmiştir. Mektubun sonunda ise Adnan Menderes'e övgü dolu sözlerle bitirmiştir; "*...İçimde saklamaya kıyamadığımız bu samimi hislerini size bildirirken başta zatı devletleri olmak üzere Demokrat Parti iktidarını gönülden tebrik eder ve kendilerine vatan menfaatine giriştikleri mücadeleden muvaffakiyetler dileriz.*"; Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-17-99; leff 46.

³¹⁵ CHP'nin valisi olarak adlandırılrsa da hükümet değişiminde Celal Bayar'a ve Adnan Menderes ile uyumlu çalışmaya ikna etmiş ve görevinde kalmıştır. Bk. Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s.42.

³¹⁶ Süleyman Güngör, *a.g.m.*, s.51.

³¹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1950, s. 1; Şerif Demir, *a.g.e.* s.33.

³¹⁸ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.194.

ilgili konuşmasında; “*Memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedir.*” diyerek hükümeti eleştirmiştir³¹⁹.

Demokrat Parti iktidarı, programına sadık kalarak devletçi zihniyette ki bürokrasi yerine, daha liberal bir anlayış getirmek istemiştir. İktidarın bu değişimdeki en büyük eksikliği ise yeterince elemanın bulunmaması idi. 27 yıllık CHP iktidarı döneminde kadrolaşan yapı yüzeysel değişiklikler yapılmasına rağmen temeli kalmıştır. DP'nin on yıllık iktidar süresi dahi bu değişime tam olarak yetmemiştir.

2.1.4. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

"Ezan" kelimesi duyuru demektir. Müslümanların beş vakit kılmakla yükümlü oldukları namaza çağırıcıdır. Müslümanlara namaz vaktini duyurmanın şeklini bir karara bağlamak isteyen Hazreti Muhammet, çevresi ile görüştüktan sonra, Abdullah bin Zeyd'in görüşünü uyguladı. Bu da çağırıcıyı, cami damından Müslümanlara yüksek sesle seslenerek yapmaktı. Ancak, Ezan için belirli bir makam, o zamanda saptanamamıştı. Sadece yüksek sesle okunması kararlaştırılmıştı³²⁰.

Arapça ezan yasağı sanıldığı aksine Atatürk döneminde kanun çıkartılarak yürürlüğe girmemişti³²¹. Kanun haline getirmek o dönem için çok sağlıklı bir karar olmazdı³²². İlk ezanla ilgili tamim 18 Temmuz 1932 tarihinde Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi tarafından yayınlanmıştır³²³. Böylece ezan ve kametin nasıl okunması gerektiği hususu tartışmaya açılmıştı. Devam eden süreçte, Arapça ezan ve kamet okuyanların tutuklanmaları üzerine, kendilerine verilecek ceza ile ilgili bir hükmün

³¹⁹ *Ulus Gazetesi*, 30 Ağustos 1950, s. 1; Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s. 43.

³²⁰ Abdurrahman Çetin, “Ezan”, *DİA*, C.12, s. 36.

³²¹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010, s. 394.

³²² Seçil Akgün'e göre; “Türkçe ezan ve dua işini devletin dine karışması olarak yorumlanabildiğinden Atatürk ezanı direk olarak yasaklamamıştır. Bk. Seçil Akgün, “Türkçe Ezan”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 24, Ankara, s. 109.

³²³ Diyanet İşleri 6.3.1933 tarihli Tamimi: Öz dilimizle her tarafta Türkçe ezan okunduğu bir zamanda minarelerde Arapça salât ve selam okumak ahenksiz düşeceği gibi hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliyeye de uygun gelmediğine binaen, İstanbul'daki erbabı ihtisasla bilmuhabere yukarıda yazılan 3 suret ile Türkçe tekbir gönderilmiştir. Her hangisi arzu olunursa icabında alakadarların ondan okumaları taminen beyan olunur. Bk. Seçil Akgün, *a.g.m.*, s.112.

olmaması Yargıtay tarafından davaların bozulmasına yol açmıştı. Bu davaların Yargıtay'a intikal etmeden ilgili mahkemeler tarafından karara bağlanması için görüşmeler başlamış, Arapça ezan ve kameti yasaklayan 4055 sayılı kanun³²⁴ 1941 yılında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yürürlüğe girmiştir³²⁵.

Atatürk döneminden itibaren yasağa karşı ayaklanmalar olmuştur. 1933 yılında Bursa'da din elden gidiyor diye gösteri yapılmıştı³²⁶. Halk bu yasağı dinin emirlerine karşı gelmek olduğunu düşünüyordu. Bazı bölgelerin idari amirleri bu yasağın uygulanmasının takipçisi olmuşlardı. Ezanın kendi dilinden okunması isteği DP'ye olan desteği de artırmıştı. 1950 Seçimlerinde DP'lilerin üzerinde durduğu önemli konulardan biride Arapça ezan meselesi olmuştur. Meydanlarda ezan yasağının kaldırılacağı ile ilgili vaatlerde bulunulmuştu³²⁷.

Seçimler sırasında ezan konusu ne kadar önemli bir yer tutmuş olsa da DP olaya temkinli yaklaşmıştı. Çünkü muhalefet partisinin bu konuda yapacağı popülist bir açıklama, DP'yi irtica suçlamasıyla karşı karşıya bırakabilirdi. Ciddi adımların atılması için iktidar kendi gücünün artmasını bekledi. Demokrat Parti, bu konuda ilk ciddi adımı DP grubunda attı. Abidin Potuoğlu Başkanlığında toplanan Grup, ezanın Arapça okunabilmesi için Ceza kanununun 526. Maddesinde tadil yapılması hakkında görüşmeler yaptı. Toplantı da konuşma yapan Başbakan Adnan Menderes her yasağın kendi isyancı taraftarlarını doğurduğunu, köklü değişikliklerin yapılması için önce bu yasakların ortadan kaldırılması gerektiğini, kendilerinin izleyeceği rolün Atatürk'ün inkılâpları gerçekleştirirmeden önceki tavırlarının örnek alınacağını, inkılâpların halk arasında sağlamlaştığı ve herhangi bir tehlikenin

³²⁴ 2 Haziran 1941 yılında çıkan kanunun Arapça ezan ile ilgili fıkrası şudur; Şapka iktisası hakkında 671 sayılı kanunla Türk harflerinin kabul ve tasdikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler veya Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar. Bk. *Zafer Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s. 6.

³²⁵ Carter V. Findley, *a.g.e.*, s.306; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.57.

³²⁶ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s. 47.

³²⁷ Ezan yasağının ardından bazı yerlerde Arapça ezan okuyanlar tesbit edilerek mahkemeye sevk edilmişlerdi. Örneğin Konya'da bu yasağa uymayan bir imam hakkında Konya valisi Tefik Uğurlu tarafından yazılan emir yazısında; "Konya'nın Köprübaşı mahallesinde 14 sayılı evde oturan ve Yanık cami mescidinin fahri imamı olduğunu söyleyen Hasan oğlu 295 Konya doğumlu Mehmet İyibildiren, 27/06/1945 günü akşam ezanını Arapça olarak okuduğu tesbit edildiğinden evrakıyla birlikte adaletle verilmiştir." Bk. *BCA*, 051, 42, 12,103, leff 44.

olmadığını özellikle belirterek Cumhuriyetin getirdiği ilkelere yakışır şekilde, halkın özgürce ibadetlerini yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır³²⁸.

Adnan Menderes'in konuşmasının ardından söz alan Ankara milletvekili Sadri Maksudi Arsan, ezanın Arapça okunmasının inkılâpları tehdit etmeyeceğini bunu irticai faaliyetler ile karıştırılmaması gerektiğini anlatmıştır. Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı ise Arapça ezanın neden okunması ile ilgili milletvekillerine izah etmiş ve gerekli adımın bir an önce atılması gerektiğini, halka söz verildiğini belirtmiştir. Konuşmalar sırasında basın locasında ufak tefek tartışmalar olmuştur. Bunun sebebi toplantının gizli olması ezan meselesi görüşülürken basının salona alınması olmuştur. Bu tartışmalar Basının önünde yapılmıştır ki yanlış anlaşılmalara neden olunmamak istendiğinin göstergesidir. Bu açıklamaların ardından Çankırı milletvekili Kazım Arar ile Kastamonu milletvekili Muzaffer Müfdo'nun verdikleri karar üzerine toplantıya katılan milletvekillerinin genelinin oy birliği ile bu kanunun Ramazan ayından önce Meclis'e getirilmesine karar verildi³²⁹.

Basında da ezan yasağının kaldırılması için makaleler yayımlanıyordu. Nadir Nadi "Ezan" adlı makalesinde bu meselenin halledilmesindeki endişelerin yersiz olduğunu ve Atatürk inkılâplarının da belirttiği şekilde bu yasağın kaldırılması gerektiğini belirterek ezan yasağının kaldırılmasını bunun laikliğe aykırı olmadığını sadece istismar için kullanıldığını belirtmiştir. Bu konu kötü kullanıma müsait bir konudur. Dini meselelerle ilgili her adım laiklik ve inkılâplar için tehlikeli olup olmadıkları değerlendirildiği için Nadir Nadi bu konunun bir an önce çözülmesi gerektiğini belirtmiştir³³⁰.

Mümtaz Faik Fenik ise makalesinde bu yasağın irtica diye adlandırmanın yanlış olacağını, devletin amacının halkın tepkisini çeken uygulamanın kaldırılması olduğunu, ayrıca demokrasi kavramının tam vuku bulması için mevcut yasakların kalkması gerektiği belirterek ezan yasağının kaldırılması gerektiğini modernleşmenin

³²⁸ *Zafer Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s. 1; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 56.

³²⁹ *Zafer Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s. 6; *Vatan Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Haziran 1950, s. 1.

³³⁰ Nadir Nadi, "Ezan", *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1950, s.3.

bir gereği olarak tarif etmiştir. Demokrat Parti'nin bu gelişimin hızlandırıcı bir faktörü olduğunu ve eski yıkıcı fikirlerin yeniden canlanamayacağını belirtmiştir³³¹.

Demokrat Parti, Grubunda kararı alınan teklifi 16 Haziran günü TBMM'ye sundu. Meclis Hulusi Demirelli başkanlığında toplandı. Teklifin görüşülmesine başlamadan önce Mustafa Zeren, iki milletvekilinin tasarının lehinde ikisinin de aleyhinde konuşmasını teklif etti. Başkan muhalefet adına kalkan milletvekillerine tasarının aleyhinde konuşmalarını söyledi. Bunun üzerine milletvekilleri tasarının aleyhinde veya lehinde değil hakkında konuşulacaktır dediler. İlk sözü Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu aldı. Konuşmasında; Kanunla ilgili görüşlerini bildiren Cemal Reşit Eyüboğlu, “*Milli Devlet ve Milli Şuur*” anlayışının Cumhuriyetle beraber kurulduğuna işaret etmiş, bu anlayışa uygun olarak ibadetlerin Türkçe yapılması gerektiğini belirtmişti³³².

Arapça ezan konusunda muhalefet çok fazla etkinliğini göstermemiştir. Çünkü seçimlerde din konusunda hassas bir yasaya hayır diyen bir partinin tepki almasından korkulmuştur. Zaten din konusunda CHP'nin seçim döneminde hassas olmadığı³³³ ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine muhalefet göstermek önceki yaptıkları çelişmek anlamına gelebilirdi. CHP içinde de bu yasa tasarısına destek verenler vardı. Tepki göstermek parti içinde ki muhalefeti de uyandırmak anlamına gelebilirdi. Ayrıca İsmet İnönü bu konuda Grubunu serbest bırakmıştı.

Bu hava içinde yapılan oylamada hem DP'li hem de CHP'li milletvekilleri arasında tasarıya red diyenler çıktı. Çoğunluğun olumlu oylarıyla tasarı onaylandı ve Cumhurbaşkanına gönderildi. Kanun Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış ve resmi gazetede yayımlandıktan sonra yürürlüğe girdi. Kabul edilen yasada Türk ceza kanununun 526. Maddesinden Arapça ezan ve kamet okuyanlar ibaresi çıkarılmış, ceza hükmü koyan kanun 5665 sayılı kanunla çıkarılmıştır. 17 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan okunması konusunda Başbakanlık vilayetlere tebliği

³³¹ Mümtaz Faik Fenik, “İnkılâba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti”, *Zafer Gazetesi*, 7 Haziran 1950, s.1.

³³² *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 5, Toplantı: 1, Dönem: 9, 16 Haziran 1950, Ankara, s. 289.

³³³ Bu kanun CHP'nin dini değerleri önemsemeyen politika ürettiğinin göstergesidir. Değişimi ile ilgili halka vaatte bulunmaması CHP'ye oy kaybı yaşatmıştır.

etmiştir³³⁴. Çıkarılan yasa her ne kadar hükümetin popülist yaklaşım gösterildiği söylene de halk için bu kısmı ile ilgilenmemiş ve iktidara desteğini artmasına sebep olmuştur³³⁵.

2.2. 1951 ARA SEÇİMLERİNİN ERTELENMESİ

Genel Seçimlerde milletvekilliklerinin çoğunluğunu Demokrat Parti kazanmıştı. İki seçim bölgesinden adaylığını koyan milletvekilleri tek seçim bölgesinde karar kılmışlardı. Boş kalan yerler için Anayasa'nın ilgili maddeleri gereğince ara seçimlerin yapılması gerekiyordu. 4 Temmuz 1950 günü yapılan toplantıda, Mecliste milletvekili dağılımını çok etkilemeyeceği için ara seçimlerin bir yıl ertelenmesi hususunda teklif verilmesi kararlaştırıldı³³⁶. Seçim Kanununa göre Eylül ayının ikinci Pazar günü yapılması gereken ara seçimlerinin bu yıl yapılmaması, muhalif milletvekillerinin Seçim kanunu hükümlerinin ihlal edilmemesi yolundaki itirazlarına rağmen DP milletvekillerinin çoğunluğu ile kabul edilmiştir. DP ileri gelenlerinin ikişer adaylıkları yüzünden 520 bin vatandaş bir yıl Meclis'te temsilcisz kalmıştı³³⁷.

Demokrat Parti'nin bu kararı sonuçların meclisi etkilemeyeceği, bunun için seçimlere ayrılacak paranın tasarruf edilmesi amacıyla bu yıl yapılacak seçimler bir yıl ertelemek için İstanbul milletvekili Hüsnü Yaman ile 2 arkadaşının bu mevzuunda verdikleri taktir verilmiştir. Aslında CHP'de bunun farkındaydı fakat bütün ümidini bu seçimlere bağlamıştı. Millet yaptığı hatanın farkına varacak ve CHP'ye destek verecekti. Bu da yerel seçimler ve genel seçim öncesi moral olacaktı. CHP'nin tepki göstermesinin sebebi tamamen bu idi. Muhalefetin karşı çıkmalarına

³³⁴ *Yeni Sabah Gazetesi*, 17 Haziran 1950, s. 5; *Zafer Gazetesi*, 17 Haziran 1950, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 17 Haziran 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1950, s. 1.

³³⁵ Halkın memnuniyeti ile ilgili şu yaşanan olay ile ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. 1954 yılında Erzurumlu bir şoförle konuşan Hürriyet Gazetesi Ankara şefi Emin Karakuş şoförün şu konuşmaya yer vermiştir; "Değil mi bu parti bize "Allahu Ekber" dedirtmiş, minarelerimizde bunu bize duyurmuştur, bu bize yeter. Bunun dışında Demokrat Parti ne yaparsa yapsın, hiçbir değeri yoktur. Bizi dinimize kavuşturan bu parti olmuştur. Şimdi kimseden çekinmeden "çok şükür Müslümanım" diyebiliyorum" diyerek neden DP'yi desteklediğini belirtmiştir. Bk. Emin Karakuş, *40 Yıllık Bir Gazetecinin Gözü İle İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 167.

³³⁶ *Zafer Gazetesi*, 5 Temmuz 1950, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Temmuz 1950, s. 1; Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.198.

³³⁷ *Ulus Gazetesi*, 13 Temmuz 1950, s. 1.

rağmen DP'lilerin olumlu oyları ile kabul edilerek seçimler bir yıl ertelenmişti³³⁸. Metin Toker, hatıralarında bu meselede hükümete destek vermişti. Çünkü ona göre; seçimlerin ekonomiye yükü 1 milyondur ve o günün şartlarında Meclis aritmetiğini değiştirmeyeceği için harcanacak para gereksizdir. Bu yüzden hükümet böyle bir karar aldı³³⁹.

2.3. MALATYA BELEDİYE SEÇİMLERİ

Malatya'nın CHP'li Belediye Başkanı Muzaffer Akalın, iktidarın devlet dairelerinde İsmet İnönü'nün resimlerinin kaldırılarak yerine Atatürk'ün resimlerinin konulması ile ilgili emrine karşı gelerek İsmet İnönü'nün resmini indirmedi. Bunun üzerine İçişleri Bakanı, Muzaffer Akalın'ı görevden aldı. Danıştay tarafından göreve başlamasına sakınca bulunmamasına rağmen iktidar tarafından göreve başlatılmadı. Bu yüzden boş kalan Başkanlık için Malatya seçimlerinin tekrarlanmasına karar verildi³⁴⁰.

Demokrat Parti bu ilde yapılan seçimin kazanılması için yoğun çalışma başlattı. Aday olmak isteyenlerin sayısı çok fazladır³⁴¹. CHP'de ise iktidara karşı zafer kazanmak için çalışmıştı. 22 Temmuz 1951 günü Malatya Belediye seçimleri yapılmıştır. Seçime katılım oranı % 65 olurken, seçmenlerden % 75'i CHP'ye, % 25'i de DP'ye oy verdiler. Bu seçim sonucu iktidarda büyük hayal kırıklığı yarattı. CHP ise halkın en başından beri hata yaptığını fark ettiği seçim olarak nitelemiştir³⁴².

İsmet İnönü seçimlerin ardından yaptığı konuşmasında; *“Seçim oyu mukaddes bir silahtır. Halk idaresinde Türk seçmenin oyundan başka hâkim kuvvet yoktur. Millet iktidara karşı ara seçimlerinde oyunu cesaretle kullanırsa, iktidarı*

³³⁸ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.31; Şerif Demir, *a.g.e.*, s. 37.

³³⁹ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s.56.

³⁴⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 11 Şubat 1951, s.1; *Zafer Gazetesi*, 11 Şubat 1951, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 11 Şubat 1951, s. 1.

³⁴¹ Malatya seçimleri için Demokrat Partinin adayları; 14 çiftçi, 14 tüccar, 5 esnaf, 3 emekli memur, 2 kavaf, 2 marangoz, 2 mensucat fabrikası memuru, 20 avukat, 1 eczacı, 1 arzuhalci, Demokrat Mühendis, 1 bakkal, 1 berber, 1 debbağ bulunuyordu. Cumhuriyet Halk Partisi adayları da; 13 tüccar, 11 çiftçi, 9 bakkal, 6 müteahhit, 4 fabrikatör, 3 terzi, 2 komisyoncu, 2 fırıncı, 2 avukat, 2 gazeteci, 1 şekerçi, 1 eczacı, 1 yüksek mühendis, 1 saatçi, 1 demirci, 1 otelci, 1 dış tabibinden oluşmaktadır. Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Temmuz 1951, s.1; *Zafer Gazetesi*, 21 Temmuz 1951, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 21 Temmuz 1951, s. 1.

³⁴² Seçim sonuçları ile ilgili Ayrıntı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310; leff 1.

doğru yola getirmek için en tesirli ihtarını yapmış olur. İktidar bir an evvel uyandırılmak millet meselelerini doğru yollarda yürütmek olduğu hatırlatılmalıdır. Yirmi milletvekilliği üzerinde 1951 senesinde Türk seçmenin vereceği karar, önümüzdeki üç sene için memleket idaresine istikamet ve intibah verecektir.” diyerek halkın oylarının iktidarın hal ve hareketlerini tayin için önemli olduğunu belirtmiştir³⁴³.

İktidar partisi bu seçimlerde hile yapıldığını iddia etmiş ve müfettişler görevlendirmişti. Yapılan araştırmaların neticesinde herhangi bir usulsüzlüğe rastlanılmamıştı. Malatya seçimleri iktidar için önemli bir uyarı olmuştu. Halkın desteğini 1950 genel seçimlerde fazlasıyla alması, DP'yi rehavete düşürmüştü. Fakat bu seçim yenilgisi ile DP tekrar canlanma emaresi göstermiştir. Seçim çalışmalarını ciddiye alınmadığı zaman ne gibi olumsuzluklar çıkaracağı anlaşılmıştı.

2.4.YEREL YÖNETİM SEÇİMLERİ

2.4.1. Muhtarlık Seçimleri

Yerel Yönetim seçimlerinin en önemli basamaklarından biri olan Muhtar seçimlerine siyasi partiler gereken önemi göstererek çalışmalarına başlamıştı. Çünkü Muhtar seçimlerinin başarılı olması kırsal bölgelerdeki partilerin gücünü göstermesi için çok önemlidir. Ulus Gazetesinin Muhtarın önemini anlatarak işin önemini ne kadar büyük olduğunu göstermiştir. Muhtarın vasıfları anlatılarak halkın bilinçlenmesine yönelik haberler yapmışlardı. Bu seçimlerin kazanılması hem iktidar açısından hem de muhalefet için çok önemliydi³⁴⁴.

Demokrat Parti aldığı desteği kaybetmemek, halka verdiği sözleri tutmak için yoğun bir çalışmaya girmişti. İlk iş olarak halkın şikâyet ettiği idari amirler, güvenlik görevlileri ve memurlar görevden alındı. Çankaya Köşkü halka açıldı, Arapça ezan yasağı kaldırıldı ve İnönü'nün Beyaz treni ile Savarona yatı halkın hizmetine sunulmuştu. Devlet dairelerinde sadece Atatürk'ün resimleri asılmış, İnönü resimleri

³⁴³ *Ulus Gazetesi*, 23 Temmuz 1951, s.1.

³⁴⁴ “Muhtarın göreceği işi daha kısa bir ifade ile anlatmış olmak için diyelim ki, önümüzdeki Pazar günü köyünüzde veya mahallenizde seçeceğiniz muhtar sizin menfaatleriniz için, sizinle çalışacak olan insanlardır.” diye yazılarak halka seçimde muhakkak oy kullanılması gerektiği telkininde bulunulmuştur. Bk. *Ulus Gazetesi*, 9 Ağustos 1950, s.1.

kaldırılmış, toz şekerin kilosu 160 kuruştan 130 kuruşa indirmiş³⁴⁵, 14 Temmuz 1950 günü çıkardığı af kanunu ile Nazım Hikmet'i serbest bırakılmıştı³⁴⁶. Kısa zamanda halkı memnun edecek icraatlar yapılmıştı.

CHP ise ara seçimlerin değerini çok iyi biliyordu. Çünkü halkın hatasını anlayacağı ve tekrar CHP'ye destek vereceği bir seçim olarak görüyorlardı. Millet Partisi ise teşkilatlanmasının olduğu yerlerde seçime gireceğini açıklamıştı. Muhtar seçimlerinden önce iktidar ile muhalefetin arası çok gergindi. Çünkü hükümet Meclis'e sormadan Kore'ye asker göndermişti. Başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'li milletvekilleri bu duruma tepki gösterdiler. Hükümetin Kore'ye asker göndermesini keyfi bir karar olarak değerlendiyorlardı. İktidar ise muhalefetin eleştirilerini dikkate almıyor ve bu karar için Meclis'in onayına ihtiyacın olmadığını her fırsatta söylemişlerdi³⁴⁷.

İktidar ve muhalefet arasında yaşanan gerginliğin arasında Muhtar seçimleri 13 Ağustos 1950 günü 40.000'e yakın köyde yapıldı. Seçimlerin sonuçları açıklanmaya başladığında fark ortaya çıkmaya başladı. Demokrat Parti 19.053 muhtarlık; CHP 13.152; MP 130, İşçi ve Çiftçi Partisi 2, Bağımsızlar 2.049 muhtarlık kazandılar³⁴⁸. 1424 muhtarlık ise karışık listeden kazanıldı³⁴⁹. Sonuçlara her ne kadar DP'nin zaferi yansımış olsa da CHP'nin oylarını artırması endişe yaratmıştı³⁵⁰. İsmet İnönü seçimlerinin kendilerinin kazandığını söyleyerek oylarının artırmalarına vurgu yapmıştı. Menderes, CHP'nin bu seçimleri kesin olarak kaybettiğini belirtmiştir. Demokrat Parti genel seçimlerin ardından ilk seçimlerde zafer kazanmıştır³⁵¹.

³⁴⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Haziran 1950, s.1; *Vatan Gazetesi*, 26 Haziran 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*; 26 Haziran 1950, s. 1; Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s. 54; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.199.

³⁴⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1950, s. 1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Temmuz 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 15 Temmuz 1950, s. 1.

³⁴⁷ Ayrıntılı Bilgi için Bk. Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.61; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.199.

³⁴⁸ Muhtar Seçimleri ile ilgili Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-309-6.

³⁴⁹ *Akşam Gazetesi*, 1 Eylül 1950; *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Eylül 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 1 Eylül 1950, s. 1; *Ulus Gazetesi*; 1 Eylül 1950, s. 1; Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.31.

³⁵⁰ Oy oranlarının köylerin oy tasnifi incelendiğinde DP'nin kazandığı yerlerde CHP'nin ciddi oy aldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310-4.

³⁵¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde..*, s.199.

Hüseyin Cahit Yalçın muhtarlık seçimleri sonucunu iktidar partisi için tam bir sürpriz olduğunu belirttiği makalesinde; *“Demokrat Parti muhitleri nasıl genel seçimlerde o kadar parlak bir muvaffakiyet beklememişlerse bu muhtar seçimlerinde de bu kadar şaşırtıcı bir mağlubiyeti akıllarından geçirmemişlerdir”*³⁵² diyerek seçim sonuçlarının iktidarın bildiğinin aksine yenilgi ile ayrılmasını kendisinin de beklemediğini yazmıştır. Ayrıca CHP'nin oylarının yükselmesini 1950 seçimlerinin ardından pişmanlık ifadesinin neticesi olarak görünmesi gerektiğini belirtilmiştir.

Nihat Erim ise yazdığı makalesinde muhtar seçimlerinde böyle bir sonucu beklemediğini şu sözleri ile belirtmiştir; *“...Üç ay önce CHP'den bir milyon oy fazla toplamış olan DP'nin, üç ay gibi kısa bir müddetin sonunda, muhtar seçimlerinde halka baskı yoluna gitmesi hakikaten ibret vericidir. Doğrusu, muhtar seçimleri yapılmadan önce, biz bu seçimlerin daha ziyade DP lehine neticeleneceğini zannediyorduk. Çünkü hem milletvekilleri umumi seçimin hatıra ve tesiri henüz pek taze idi; hem de DP köylülere bize oy vermez iseniz işlerini yapılmayacak muhtarlıklar onaylanmayacak tehdidi etken olur sandık.”* diyerek halkın DP'ye ders verdiğini, CHP'ye verilen desteğin ise arttığını ifade etmiştir³⁵³.

Muhtarlık seçimleri genel seçimler ile kıyaslandığı zaman sonuçlar iktidarın beklediği kadar ezici olmamıştır. Ara seçimler çok önemi olmadığı için ertelenmiş fakat muhtarlık seçimleri tam zamanında yapılmıştı. Bu durum iktidarın yerel seçimleri önemseydiğini göstermektedir. Fakat seçim çalışmalarında gevşeklik yaşanmıştır. CHP, seçim çalışmalarında iktidara nazaran daha fazla önem vermiştir. Ulus Gazetesi günlerce muhtarlık seçiminin tarihini “Dikkat” şeklinde ibarelerle okuyucularına duyurmuştur. Sonuçta Demokrat Parti beklenildiği üzere seçimleri kazanmıştır. Fakat Belediye seçimlerinin yaklaşmasıyla çalışmalarına hız vermiştir³⁵⁴.

³⁵² Hüseyin Cahit Yalçın, “Son Seçimlerin Verdiği Netice”, *Ulus Gazetesi*, 16 Ağustos 1950, s.1.

³⁵³ Nihat Erim, “Köylü Vatandaşların Verdiği Ders”, *Ulus Gazetesi*, 22 Ağustos 1950, s.1.

³⁵⁴ Ulus Gazetesi Dikkat! Dikkat! Şeklinde başlıklı yazılarında Muhtar Seçimlerinde muhakkak oy kullanılması gerektiğini ilk sayfadan okuyucularına duyurmuştur. Bk. *Ulus Gazetesi*, 18-25 Ağustos 1951.

2.4.2. Belediye Seçimleri

Muhtarlık seçimleri çalışmalarının sönük geçmesi ve sonuçların olumlu çıkacağına kesin gözüyle bakmak, iktidara istediği sonuçları aldurmamıştı. İktidar Belediye seçimleri propagandasına çok önem verdi. Adnan Menderes yaptığı miting ve toplantılarda CHP lideri İsmet İnönü'yü eleştirmiş ve eski iktidar dönemindeki aksaklıkların kendilerine kaldığını söylemiştir. En uzak köylere kadar hizmet götürüldüğünü, CHP'nin ülke üzerinde bıraktığı olumsuz izlerinin silinmeye çalışıldığını anlatmıştır.

CHP, düzenlediği mitinglerde hükümetin Kore'ye asker göndermesinin hatalı olduğundan, kendilerine karşı yapılan ağır baskılardan bahsetmişlerdir. Ayrıca radyo konuşmalarında iktidarın tecrübesiz bir partiye teslim edildiği vurgusu yapılarak oy istenmiştir. İsmet İnönü radyo konuşmasında dış politika konusunda yürütülen politikaların tutarsız olduğundan ve kendilerine danışılmadan hareket edilmesini eleştirmişti. Ayrıca İnönü, bu konuyla ilgili fikrinin alınmamasına içerlemiş ve tecrübesizliğin dış politikada ülkenin aleyhine çok iş açabileceğini söylemiştir. Konuşmasının devamında 1950 seçimlerinin ardından CHP'nin bittiğini ve bir daha toparlanamayacağını söyleyenler olduğunu ve bu seçimlerde CHP'nin yükselişini göreceklerini söylemiştir. İnönü 1954 seçimleri için tüm teşkilatlara çalışma talimatı verdiğini emanet olarak verilen iktidarı tekrar alacaklarını, Muhtarlık seçimi ile Belediye seçimlerinin basamak olduğunu belirtmiştir³⁵⁵.

3 Eylül 1950 günü yapılan Belediye Seçimleri oldukça çekişmeli geçti. Katılım oranının % 90'lara vardığı yerlerde olmuş, % 40-45'lerde kaldığı da olmuştu³⁵⁶. Demokrat Partinin kazandığı anlaşılınca CHP için tam bir yıkım olmuştu. Çünkü bu seçim sonuçları DP'nin zaferini ilan ediyordu, muhalefetin muhtar seçimlerinde oy oranını artırmasıyla ümitlenmişti. Demokrat Parti 60 Belediyeden 560'ını, bu da oyların %93'ünü aldığını göstermektedir³⁵⁷. Ulus Gazetesi Demokrat Parti'nin başarısını kabul etmemiş CHP'nin Belediyelerin %30'unu kazandığını iddia

³⁵⁵ *Ulus Gazetesi*, İsmet İnönü'nün Radyo Konuşması, 16 Ağustos 1950, s.3.

³⁵⁶ *Ulus Gazetesi*, 4 Eylül 1950, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 4 Eylül 1950, s. 1; *Hürriyet Gazetesi*, 4 Eylül 1950, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.200.

³⁵⁷ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.31.

etmişti³⁵⁸. Ayrıca 14 Eylül 1950 günü resmi sonuçların açıklamasındaki gecikme ile ilgili haber yapılmıştı. Bu haberin çıkmasından kısa bir süre sonra Adalet Bakanlığı resmi sonuçları açıklamıştır³⁵⁹.

Adnan Menderes seçimleri değerlendirdiği konuşmasında; “*Türk milleti CHP’yi 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylül’de de muhalefetten tasfiye etti*” diye konuşmuştu³⁶⁰. Bu sonuçlarla halk DP iktidarının icraatlarını onaylamış ve sonraki adımlarına da destek vermiştir. İktidar halkın desteğini alarak gücünü daha da artırmış ve yapmış olduğu icraatları halkın onaylayacağını düşünmüştür. Halkın desteğinin sağlanması, iktidara aşırı güven duygusu vermiş ve otoritesini sertleştirmeye başlamıştır.

2.4.3. İl Genel Meclisi Seçimleri

Belediye seçimlerinin ardından CHP korkuya kapılmıştı. İki seçimde de yenilgi ile ayrılmış, iktidar büyük bir halk desteği sağlamıştı. Ulus Gazetesi iktidarın muhalefete olan baskıları artıracaklarını belirtirken, Hüseyin Cahit Yalçın, muhalefete Husumet Politikasının uygulanacağını söylemiştir. Ulus’ta yayımlanan makalesinde yeni iktidarın her hamlesinde Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü’ye olan kızgınlığın ortaya çıktığını belirterek iktidarın, muhalefete karşı intikam duyguları beslediğini ve icraatlarıyla yıpratmaya çalıştığını belirtmiştir³⁶¹.

İktidar cephesinde ise Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger’in istifasıyla zor duruma düşmüştür. İstifanın sebebini Nihat Reşat, Menderes’in her iş karışması ve kendi izninin alınmadan hiçbir işin yapılamadığını belirtmişti³⁶². İktidar bu istifanın çok fazla kendi aleyhine kullanılmaması için muhalefeti eleştiriyordu. İktidarın suçlayıcı tavrı CHP tarafından hemen cevap veriliyordu. Söylemlerin bu kadar sert olması seçim dönemindeki partilerin beklentiler içinde olmasının sonucudur. Çünkü muhtar seçimlerindeki CHP’nin oylarındaki artış siyasi partilerin beklentilerinin artmasına yol açmıştı.

³⁵⁸ *Ulus Gazetesi*, 6 Eylül 1950, s. 1; Şerif Demir, *a.g.e.*, 39.

³⁵⁹ *Ulus Gazetesi*, 14 Eylül 1950, s. 1.

³⁶⁰ *Zafer Gazetesi*, 5 Eylül 1950, s. 1; *Hürriyet Gazetesi*, 5 Eylül 1950, s. 1.

³⁶¹ Hüseyin Cahit Yalçın, “Husumet Politikası”, *Ulus Gazetesi*, 14 Eylül 1950, s.1.

³⁶² *Zafer Gazetesi*, 15 Ekim 1950, s.1; *Yeni Sabah Gazetesi*, 15 Ekim 1950, s. 1 *Akşam Gazetesi*, 15 Ekim 1950, s. 1.

Bu beklentiler doğrultusunda İl Genel Meclis Seçimleri 15 Ekim 1950 Pazar Günü yapıldı. Bu seçimlerde DP % 73,5 oy alırken, CHP % 22 oy almıştır. Demokrat Parti 51 ilde ve bu illere bağlı 341 ilçede toplam 956 üyelik kazanmışlardır. CHP 11 İl ve 122 ilçede 286; MP 6 İlçede 15 üyelik kazandı. DP'nin İller düzeyinde kazandığı üyelikler % 81, İlçelerde % 70,6 bulurken, CHP'nin üyelikleri İllerde % 17,5; İlçelerde % 23,3 olarak kayıtlara geçmiştir³⁶³.

2.4. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI

Adnan Menderes 1950 seçimlerinden sonra yapılan üç seçimde de başarı ile ayrılmıştı. CHP'ye karşı üstünlük sağlanması iktidarın popülist çalışmaların etkisi olmuştu. Halk artık kendi sesine kulak veren bir iktidar bulmuştu. Kurulan Menderes hükümetinden beklentiler fazlaydı. Fakat kabinedeki bazı anlaşmazlıklar çalışmalarını zorlaştırmıştı. İlk anlaşmazlık Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'da yaşandı. Başbakan ile bazı konularda anlaşmazlığa düştüğü ve Parti içinde sorunlar yaşadığı söyleniyordu. Ulus Gazetesinin iddiasına göre, Avni Başman istifa etmiş, arkadaşları tarafından istifadan vazgeçirilmişti³⁶⁴. Bu haberlerden kısa bir süre sonra bakanlıktan istifa etme kararı almıştı. Bu istifanın akabinde Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger, Başbakan Menderes'in işlerine karışmasını sebep göstererek istifa etmişti. Tarım Bakanı Nihat İyriboz'un politikalarını tasvip etmeyen Adnan Menderes istifa etmesini istemiş fakat kabul etmemiştir. Menderes'e işbaşına beraber geldik ancak beraber gideriz diyerek politikalarda kendisinin de payı olduğunu belirtmiştir³⁶⁵.

Kabinede yaşanan istifalar ve sorunları hükümet kamuoyuna çok fazla bu durumu yansıtmamak için uğraşmıştır. Dikkatleri başka yöne çekmek için muhalefete yüklenmiş ve hedef göstermiştir. Eski iktidar dönemindeki faaliyetler yüzünden ağır eleştirilerde bulunulmuş, hatta Samet Ağaoğlu konuşmasında CHP

³⁶³ İl Genel Seçimi sonuçları için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-309-6; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1950, s.1; *Vatan Gazetesi*, 16 Ekim 1950, s. 1; *Milliyet Gazetesi*, 16 Ekim 1950, s. 1, Şerif Demir, *a.g.e.*, s.40.

³⁶⁴ *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310; *Ulus Gazetesi*, 11 Temmuz 1950, s.1.

³⁶⁵ Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s.111.

döneminde işkence odalarından bahsetmiştir. Konuşmasında; “*Tabutlukları*³⁶⁶, işkence odaları, sorgusuz sualsiz kitle halinde vatandaşı kurşuna dizen, bütün bir vatan parçasını müstemleke sayan zihniyeti, söz ve fikir hürriyetini en ağır cezalarıyla karşılayan karanlık kanunlarıyla bir devrin hâkimi bugünkü muhalefetin başında yer almıştı.”³⁶⁷ diyerek eski iktidarı ağır şekilde eleştirmişti. Ortamın gerilmesi ile ilgili Cüneyt Arcayürek hatıralarında; “*Günlük gıdamızı Menderes, durmaksızın konuşan, yalnızca İnönü ile CHP’ye çatan Menderes sağlıyordu.*”³⁶⁸ diyerek Menderes’in muhalefete yüklenmesinin gazeteler için iyi bir malzeme olduğunu belirtmiştir. Adnan Menderes, CHP’nin yıkıcı muhalefetine karşı tedbir almak için bir kanun çıkarmak istemesi Celal Bayar ile anlaşmazlığa düşmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Başbakan Mersin’e giderek dinlenmeye çekilmiştir³⁶⁹.

Adnan Menderes uzun bir tatilin ardından çalışmalarına devam etmişti. Başbakan Mersin’den Ankara’ya gelmiş, ilk iş olarak Bakanlar Kurulunu toplamıştı. Yapılan toplantı ile Bakanlar arasında anlaşmazlığın olmadığı gösterilmek istenmiştir. Fakat kısa zaman sonra bütçe görüşmeleri sırasında Adnan Menderes ile fikir ayrılığına düşen Maliye Bakanı Halil Ayan istifa etti³⁷⁰. Üst üste yaşanan sıkıntılar artık kamuoyundan gizlenemez hal almıştı. Ayrıca muhalefetin istifalar üzerinden yaptığı sert eleştirilerde hükümeti sıkıntıya düşürmüştü. Sıkıntılı sürecin

³⁶⁶ Tabutluk: “*Şükri Saraçoğlu zamanında, İstanbul’da, Emniyet Müdürlüğü’nün en üst katında hususi olarak kurulmuş olan ve işkence yeri olarak kullanılan, içinde oturmak ve yatmak mümkün olmayan ayakta, başı açık üstü çıplak vaziyette durulacak büyüklükte bir yer olup, tavanında birkaç yüz, belki de bin mum kuvvetinde bir ampul vardı. Burası bir doktorun emrinde olup, oraya sokulan insanlar muayene edilir ve “şu saat kalabilir ve ölmeden şu kadar dakika önce çıkabilir” diye bir gizli veya şifahi rapor verilir ve ona göre hareket edilirdi. Bu zulüm ve işkence ile güya her şey itiraf ettirilirdi*”. Bk. Aka Gündüz, “*Tabutluk Nedir?*”, *Zafer Gazetesi*, 1 Eylül 1950, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.203.

³⁶⁷ *Zafer Gazetesi*, 5 Kasım 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 5 Kasım 1950, s. 1 *Yeni Sabah Gazetesi*, 5 Kasım 1950, s. 1.

³⁶⁸ Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951 Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 1*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.215.

³⁶⁹ Celal Bayar, hükümetin istifa haberini alınca hemen Adnan Menderes’i aratmış, kendisine Başbakan’ın Mersin’e gittiği haberi verilmiş, Bayar bu habere çok sevindiğini Başbakanın çok yorulduğunu birkaç gün dinlenmesinin iyi olacağını söylemiştir. Yakın arkadaşlarına Menderes’e iletilmek üzere bir mektup vermiş ve konuyu etraflıca anlatmıştır. Birkaç gün sonrada Menderes Ankara’ya döndü. Bk. Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, s.205-206.

³⁷⁰ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.204.

ardından yıpranan kabine beklenildiği gibi 8 Mart 1950 günü güvenoyu almasına rağmen³⁷¹ istifa etti.

2.5. BİRİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİ DEĞERLENDİRİLMESİ

Birinci Adnan Menderes hükümeti daha yolun başında sıkıntılarla karşılaştı. Hükümet programının üzerinden yeni kurulan hükümete ağır eleştirilerde bulunan ve destek vermeyen parti içindeki muhalefete birde kabinede yer bulamayan isimler eklenmiştir. Halkın desteği ile iktidara gelmiş olmanın verdiği hırsıyla çalışmaya başlayan Başbakan Adnan Menderes, kısa sürede bekleneni vermek için bütün faaliyetleri kendi bilgisi dâhilinde yürütülmesini istiyordu. Bundan dolayı bakanların yaptığı her işe karışır olmuştu. Bu müdahaleyi kendilerine güvensizlik duyulduğu için yapıldığını düşünen iki bakan kabineden istifa etmişlerdi. Kabinede yaşanan istifalara tepkilerin önlenmesi için muhalefet eleştirilmiştir. Adnan Menderes'in hedeflediği en büyük görev yeni hükümetin halktan aldığı destek rüzgârının tersine dönmemesini sağlamaktı.

Muhalefet cephesinde ise hala 1950 seçimlerinde alınan yenilginin nedenleri üzerinde duruluyordu. CHP genel seçimlerde alınan yenilginin nedenini halkın uzun iktidar döneminden sıkıldığını ve kendilerini dinlendirdiğini düşünmüşlerdi. Fakat halk seçimlerden sonra hata yaptıklarını anlamış ve yerel seçimlerde telafi edileceğini planlıyorlardı. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için Adnan Menderes hükümeti tarafından halkı memnun edecek küçük ama etkili icraatlar yapılmıştı. Arapça ezan yasağı kaldırılmış, halkın şikâyet ettiği idari amirler değiştirilmiş, genel af kanunu çıkarılmış ve şeker fiyatlarında indirimle gidilmişti. Halk bu durumdan son derece memnundu ki kısa dönemde yapılabilecek en cazip icraatlar gerçekleştirilmişti. Bu çabaların sonucunun alındığı seçimlerden ilki ara seçimlerdi. Fakat hükümet hem bu seçimin Meclis'in sandalye dağılımına çok etki yapmayacak olması hem de seçimlerin ekonomiye yük getireceği gerekçesi ile ileri bir tarihe

³⁷¹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar Menderes'i ikna için mektup yazmıştı. Bunun üzerine istifadan vazgeçen Menderes Maliye Bakanı Halil Ayan'ın istifasının ardından hükümet güvenoyu almasına rağmen istifa etmişti. Bk. Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, s.206; Mecliste yapılan güven oylamasında ise 433 milletvekilinden, 58 red oyuna karşı, 375 evet oyu almıştır. Bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 5, Toplantı: 1, Dönem:9, 28 Şubat 1951, Ankara, s. 1225.

ertelemişti. Ara seçimlerin ertelenmesine rağmen yerel seçimler tam zamanında yapılmıştı. Çünkü iktidar muhtar ve belediye seçimleri ile otoritesini yerel yönetimler üzerinde de kurmak istiyordu.

Yerel seçimlerin ilki Muhtar seçimleri yapılmıştı. İktidar bu seçimleri kazanmasına rağmen beklediği oranda destek alamaması endişelere neden olmuştur. Muhtar seçimlerinde bekleneni alamayan iktidar Belediye seçimlerine daha fazla önem vererek propaganda döneminin hareketli geçmesini sağlamıştır. Bu seçimlerin yapılmasının ardından Demokrat Parti beklediği desteği bulmuştu. Yerel yönetimlerin en önemli basamağı olan 600 Belediyenin 550'sini kazanmıştı. Tek parti döneminde yapılan CHP Belediyelerin çoğu iktidarın eline geçmişti. Yerel seçimlerin son halkası İl Genel Meclis seçimlerinde de iktidar partisi halkın büyük desteğini almıştı.

Demokrat Parti bu başarılı seçimlere rağmen, durumun tersine dönmesinden korkuyordu. İktidar askerın yönetime el koymasından ve CHP'yi tekrar iş başına getirmesinden korkuyordu. Çünkü daha tam otoritesini sağlayamamış olması bu korkunun nedenidir. Bu düşünceler, iktidarı endişelenirken bir Albay'ın Adnan Menderes'e yaptığı ihbar biranda gündemi sarmıştı. Bu ihbar DP iktidarına göstermiştir ki kendi iktidarına ortak çıkabilecek mevkilerin değişmesi gerekiydi. Hükümet ani değişiklikler ile üst kadroyu tamamen değiştirmişti. Askeri kadroda yapılan değişikliğin ardından en büyük korkusu olan yönetime el konması mevzusunu bu şekilde halletmiş oldu. Ardından tek parti zihniyetinin elemanları olarak gördüğü bürokraside de köklü değişiklikler yapmıştı. Giderek otoritesini kuran Demokrat Parti, İsmet İnönü ve yönetimindeki CHP' e üzerindeki etkisini artırdı. Mecliste iktidar ve muhalefet arasında ilişkiler daha da soğuklaşmış, hatta CHP'li vekillere oturumu terk ettirecek kadar büyük olaylar yaşanmıştı. Buna rağmen Demokrat Parti teşkilatları iktidarın yeterince muhalefetin üzerine gitmediğini düşünüyordu. Bu gerginlikler sırasında Diyarbakır milletvekili teşkilatın baskısına dayanamayarak istifa etmişti³⁷².

³⁷² *Zafer Gazetesi*, 24 Eylül 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Eylül 1950, s. 1.

Birinci Adnan Menderes hükümetinin istifasına kadar olan süreçte sağladığı kazançların başında kendine olan güveninin artması olmuştu. İktidarın il yılında yaşanan tedirginlikler ortadan kaldırılmıştı. Seçimlerden sonra ilan edilen devr-i sabık yaratmayacağız politikaları da sorgulanır hale gelmişti. Artık milletvekilleri arasında ve teşkilatlarda devr-i sabık yaratmama politikasından vazgeçilmesi gerektiği konuşuluyordu. Hükümet ise yavaş yavaş attığı adımlar ve muhalefet hakkındaki söylemleri ile bu politikadan vazgeçeceğini belli ediyordu. Çünkü Adnan Menderes CHP'ye olan hesabın daha yeni iktidara gelen hükümetin yapamayacağını biliyordu. Otoritesini sağlamlaştırılmasının ardından muhalefetin üzerinde daha kendine güvenle gitme isteği ortaya çıkmıştı. İlk hükümet görevini yerine getirmiş önemli kararlar almıştı. Fakat bu zorlu süreç çok fazla yıpratıcı olmuştu. Ayrıca muhalefet ile ilgili çıkarılması düşünülen kanunlar yüzünden Celal Bayar'la ters düşmesine neden olmuştu. Bu yüzden daha fazla yıpranmamak için birinci Menderes hükümeti 8 Ocak 1951 günü ilk dönemini kapatmıştır.

Hükümetin istifasını Erzurum seyahatinde öğrenen Rıfıkı Salim Burçak ise bu durumla ilgili hatıralarında şu anekdotu anlatmaktadır; *“TBMM, bütçenin kabulünden sonra, kış tatiline girmişti. Ben de Erzurum'un Rus işgalinden kurtuluşunun otuz üçüncü yıl dönümü törenlerinde bulunmak üzere Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ile berber trene çıkmıştım... Tren 9 Mart günü Sivas'a geldiği zaman kabinenin o sabah istifa etmiş olduğunu, Tevfik İleri'yi karşılamak üzere istasyona gelenlerden öğrendik.”* diyerek bu istifanın çok ani olduğunu belirtmiştir. Trene hükümetin Bakanı olarak binen Tevfik İleri, Erzurum'a indiğinde kabinenin istifasını öğrenmişti³⁷³.

---

³⁷³ Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 76.

2.6. İKİNCİ ADNAN MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Birinci Menderes hükümetinin istifasının ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümeti kurma görevini tekrar Adnan Menderes'e verdi³⁷⁴. Kabinede üç yeni bakan görev alırken, altı Bakan ise yer değiştirmiştir³⁷⁵.

Başbakan	Adnan Menderes	İstanbul
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Samet Ağaoğlu	Manisa
Devlet Bakanı	Refik Şevket İnce	Manisa
Adalet Bakanı	Rüknettin Nasuhioğlu	Edirne
Milli Savunma Bakanı	Hulusi Köymen	Bursa
İçişleri Bakanı	Halil Özyörük	İzmir
Dışişleri Bakanı	M. Fuat Köprülü	İstanbul
Maliye Bakanı	Hasan Polatkan	Eskişehir
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	Muhlis Ete	Ankara
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Ekrem Hayri Üstündağ	İzmir
Tarım Bakanı	Nedim Ökmen	Maraş
Çalışma Bakanı	Nuri Özsan	Muğla
Ulaştırma Bakanı	Seyfi Kurtbek	Ankara
İşletmeler Bakanı	Hakkı Gedik	Kütahya
Gümrük ve Tekel Bakanı	Rıfki Salim Burçak	Erzurum

Tablo 3: İkinci Menderes Kabinesi³⁷⁶

İkinci kabine değişikliği bu şekilde yapılmıştı. Her ne kadar yeni bir kabine gibi görünse de çok fazla değişim olmamıştır. Kabinenin kurulmasının ardından

³⁷⁴ Bakanlıklara Başbakan Müsteşarı tarafından gönderilen yazıda; “Anayasa’nın 44 ncü maddesi gereğince Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla Adnan Menderes görevlendirilmiştir” denilmiştir. Bk. *BCA*, 030-0-010-14-81; leff 10.

³⁷⁵ Kabinede beklenen değişimin olmaması eleştirileri de beraberinde getirmişti. Hüseyin Cahit Yalçın, ikinci Menderes kabinesinin kurulmasının ardından yayınladığı makalesinde; “Kabine, takım itibarıyla, çok zayıftır. Dokuz aylık bir tecrübe Bakanlardan çoğunu eskitmişti” diyerek kurulan kabinenin yanlış isimlerden kurulduğunu, beklenen değişim yapılamadığını belirtmiştir. Çünkü hükümetin istifasının sebebi zorlu sürecin ardından yıpranan kabinenin değişimiydi. Fakat çok fazla ismin değişmemesi Hüseyin Cahit ve muhalefetin eleştirilerine neden olmuştur. Bk. Hüseyin Cahit Yalçın, “Menderes Kabinesi”, *Ulus Gazetesi*, 2 Nisan 1951, s.1.

³⁷⁶ *BCA*, 030-0-010-14-81; leff 10; *Zafer Gazetesi*, 10 Mart 1950, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Mart 1950, s. 1.

Bakanlar Kurulu toplanarak hükümet programı üzerinde görüşmüşlerdir. Hazırlanan program ilk hükümet programı ile aynıdır. Hazırlanan hükümet programı 30 Mart 1951 günü Adnan Menderes tarafından Meclis'te okudu. Muhalefetin program hakkında gerekli incelemeleri yapması için oylama 2 Nisan'a bırakıldı. Programın muhalefet tarafından incelenmesinin ardından 2 Nisan'da toplanan Meclis'te program üzerinde görüşmeler başlamıştı. Hükümet tarafından hazırlanan program üzerinde yapılan eleştiriler yeni bir şey vaat etmediği noktasında toplanmıştır. Görüşmelerin ardından güven oylamasına geçilmiştir. Yapılan oylamada 396 milletvekilinden 45' i red oyu verirken, 346 olumlu oy almıştır³⁷⁷. Birinci Menderes hükümetinden daha fazla güvenoyu almasına rağmen oylamaya katılmayan 73 milletvekilinin DP'li olması dikkatlerden kaçmamıştır.

2.6.1.CHP'nin Mallarının Hazineye Devri ve Halkevlerinin

Kapatılması

CHP kuruluşundan itibaren devletin partisi kimliğini taşımıştır. Uzun iktidar döneminde devletin imkânları ile sağladığı gayrimenkul ve bağışlarla hatırı sayılı bir servet elde edilmişti. 1946 seçimlerinde DP bütün illerde teşkilatlanma ve maddi sorunlar yaşamışken, CHP ise maddi yönden rahat bir seçim dönemi geçirmiştir. Birinci ve İkinci DP kongresinde delegeler özellikle CHP'nin bu maddi gücünün el konulması gerektiğini düşünüyorlardı. Çünkü CHP'nin devletin imkânlarını kendi menfaatlerine uygun şekilde kullandıklarını düşünüyorlardı. 1950 seçimlerinin propaganda döneminde eğer kendilerinin iktidara gelmeleri durumunda, CHP'nin mallarının müsadere edileceğini Adnan Menderes ilan etmişti.

Cumhuriyet Halk Parti'sinin eleştirilen bir başka noktası ise Halkevleri meselesiydi. Halkevleri, CHP'nin kurultay faaliyetlerini, parti toplantılarını ve seçim çalışmalarında aktif olarak kullandığı mekânlardı. Demokrat Parti ilk Kongresini yapmak için Ankara'da bina aradığı zamanlar, CHP istediği Halkevinde kurultayını düzenleyebiliyordu. Bu durum kuşkusuz Demokrat Parti'nin, iktidara gelmesinin ardından devlete geri iadesini sağlamayı hedeflemişti. Özellikle Halkevleri için CHP devletten ek ödenek alıyordu.

³⁷⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 6, Toplantı: 1, Dönem:9, 2 Nisan 1951, Ankara, s. 127.

Halkevleri Cumhuriyet tarihine iz bırakan etkin bir kurum olmuştur. CHP'nin, Halkevleri ile ilgili yoğun olarak kullanılması için Cumhuriyetin ilk yıllarında tüzüğe eklediği madde ile sağlanmıştı. CHP'nin 1931 yılındaki üçüncü kongresinde Halkevleri ile ilgili olarak; “...*Cemiyet hayatının ve kültür hayatının yeni anlayışlar ile Cumhuriyetimizin kendi unsurlarından kurulacak yeni bir milli teşekkülün beslenmesi düşünülmüştür*” madde ile Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğüne Halkevlerinin kullanılması ile ilgili yol açılmıştır³⁷⁸. Tek parti döneminde bu durumu sorgulayacak muhalefetin olmaması, Halkevlerini CHP'ye bağlı kuruluşlar haline getirmişti³⁷⁹. 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle bu kurumlar siyasi sorun haline gelmişti. CHP bu kurumla bağlantısını kesmeye çalışmışsa da devlet tarafından el koyulmasına kadar kullanılmasına devam etmişti³⁸⁰.

İktidar, muhalefetin elinden maddi gücü almak için çalışmalarına başladı. 1950 seçimlerinde devr-i sabık yaratmama vaadi nedeniyle iktidarın ilk zamanları bu konu ile ilgili çalışma yapılmamıştı. Rıfki Salim Burçak'ta, kanunun, iktidarın ilk yıllarında çıkarılmamasını eleştirerek, Demokrat Parti'nin bu gecikmenin mantıklı açıklamasını yapamadığını belirtmiştir³⁸¹. Sedat Simavi ise Hürriyet Gazetesinde yayımlanan makalesinde, 1950 seçimlerden uzun bir zaman geçmesinin ardından yapılmasını eleştirerek; “*Eğer Demokrat Parti seçimleri kazanır kazanmaz Halk Partisinin mülküne derhal el koysaydı, bu hareketini efkârı umumiye belki sevinçle karşılardı ve şimdi olduğu gibi itiraz sesleri ayyuka çıkmazdı.*” diyerek çıkarılması planlanan kanunun zamanlamasının yanlış olduğunu vurgulamıştır. Düzenlemelerin seçimler öncesinde yapılmak istenmesi iktidarın, muhalefeti sindirme politikası

³⁷⁸ Halkevleri yeni programlarıyla 19 Şubat 1932 yılında açıldı. İlk defa 14 İl merkezinde, ikinci aşamada Haziran 1932'de 20 İl merkezinde birlikte faaliyete geçmiştir. 1933 yılında çeşitli İl ve İlçelerde 21 Halkevi açıldı. 1938'de sayıları 209'u bulmuştu. 1951 yılında kapatıldıklarında 404 Halkevi bulunuyordu. Ayrıntılı bilgi için Bk. Murat Katoğlu, “Halkevleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 2005, s.411-412; Ali Nejat Ölçen, Halkevlerinin Yokedilişi, Ankara 1988, s.9-10.

³⁷⁹ Halkevleri ile ilgili bir yıllık program parti yönetimi tarafından hazırlanıyordu. Bk. *BCA*, 490-0-001-000-000-4-21; leff. 36. Parti tarafından takip edilen programların aksaması durumunda ya da aylık yapılan programların bildirilmemesi durumunda müfettişler görevlendiriliyordu. Adnan Menderes Afyon bölge müfettişi olarak hazırladığı raporda gerekli bilgilerin verilmemesini şikâyet etmiştir. Bk. *BCA*, 490-0-001-000-000-4-21; leff 1.

³⁸⁰ Murat Katoğlu, *a.g.m.*, s.412.

³⁸¹ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 176; Murat Katoğlu, *a.g.m.*, s. 412.

olarak yorumlanmıştı³⁸². Fakat Adnan Menderes bu çalışmaları seçimler öncesine denk getirme gibi bir çabası olmamıştır. Çünkü 1950 seçimlerinden itibaren her fırsatta CHP'nin malları ve Halkevleri ile ilgili gereğinin yapılacağını dile getirmişti. Fakat bu denli büyük önemli bir kanunu iktidarının ilk yıllarında otoritesini sağlamlaştırılmadan yapılamayacağını farkındaydı. Bu yüzden ikinci hükümet döneminde çalışmalar başlamıştır.

Muhalefet, kendi menfaatlerine ters düşen bu kanunun çıkarılmaması için başta Ulus gazetesi vasıtasıyla eleştirilere başlamıştı. İsmet İnönü ve CHP'li milletvekillerinin yaşadığı tedirginlikler peş peşe yapılan gazete haberleri ile daha da artıyordu³⁸³. Bu kanunun çıkarılmasını istemeyenler arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da vardı. Adnan Menderes'e her konuda destek veren Celal Bayar, bu konuda iktidarın hamlesini yanlış bulmuştur. Bayar hatıralarında bu durumu; *“On beş yıl içinde Adnan Menderes'in düşüncesi veya politikası içinde bağdaşamadığım iki yer olmuştur. Bu iki yerden biri, devr-i sabık yaratmama taahhüdü, biri Cumhuriyet Halk Partisi mallarının hazineye intikali kanunudur. Bu iki noktada Adnan Menderes'le mutabık değildim...”* şeklinde anlatarak Menderes ile anlaşamadığı iki konudan birinin CHP'nin mallarına el konulması isteği olmuştur³⁸⁴.

Adnan Menderes, bütün tepkilere rağmen yasanın çıkarılması konusunda son derece ısrarlı idi. Maliye müfettişlerine bu konuda rapor hazırlamaları emrini vermişti. Uzun çalışmaların ardından hazırlanarak Başbakan'a sunulan rapora göre, CHP'nin mallarının % 93 ya da % 96'sı devlet bütçesinde veya kamu kuruluşlarından yapılan yardımlarla elde edilmiştir. Bütçeden 21 Milyon, Başbakanlıktan 9 Milyon lira para aktarılmıştı. Malların toplam değeri 500 milyon olarak hesaplanmıştı³⁸⁵. Devlet gücüne dayanarak elde ettiği menfaatler araştırılırken

³⁸² Sedat Simavi, “Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *Hürriyet Gazetesi*, s. 1.

³⁸³ Muhalefet kanadından yapılan açıklamalarda, kanunun çıkarılmasındaki amacın kendilerinden intikam alınmak istendiği şeklindedir. Bu kanyı destekler nitelikte Zafer Gazetesi, *“hesap günü gelmiştir”* şeklinde manşet atarak okuyucusuna duyurmuştu. Duyurulan haber erken atılmış bir hamle olsa da gerçekleşecek olan planı önceden göstermiştir. Kabinede de bazı isimlerde zaman zaman açıklamalarla bu kanyı destekliyorlardı. Maliye Bakanı Halil Ayan gazetecilere verdiği beyanatta; *“Millet kesesinden yapılan gasıpların üzerine oturan Halk Partisi binasının hesapları birer birer soruluyor.”* diyerek CHP'nin malları üzerinde hazırlanmış olan rapora dikkat çekmiştir. Bk. *Zafer Gazetesi*, 8 Eylül 1950, s. 1.

³⁸⁴ Celal Bayar, *a.g.e.*, s.195.

³⁸⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 82; Murat Katoğlu, *a.g.m.*, s. 413.

partinin merkez hesapları ile Ankara, Bolu, İstanbul, İzmir, Malatya, Maraş, Mersin ve Trabzon vilayetlerinde ki CHP hesapları incelenmişti. CHP'nin 1932-1950 seneleri arasında, Partinin tüzüğüne göre, teşkilatında temin edilen para 388 bin 113 liradır. Hususi para ise 1.118.254 lira olduğu halde yalnız devlet bütçesinden 27.014.522 liradır. Halkevlerine ise belediyeler, köy sandıkları ve bankalardan ödenen para 21.014.522 liradır. Bu hesaplanan rakamların yalnızca 9 vilayete ait olması Cumhuriyet Halk Parti'sine ait olan malların toplamı konusunda gerekli bilgiyi vermektedir³⁸⁶.

Raporda dikkat çeken bir başka nokta ise gayrimenkullerin alımı meselesidir. Raporda verilen haksız mallarla ilgili örneklerde, Bursa'da CHP'nin 8 gayrimenkulden 7'si hazine, belediye ve evkaftan alınmıştır. Edirne'de 19 gayrimenkulden 18'i belediye, evkaf, hazineden alınmıştır. Eskişehir'de 10 gayrimenkulden 7'si evkaf, hazine ve belediyeden alınmıştır. İstanbul'da 19 gayrimenkulden 15'i köy derneklerinden, hazineden, özel idare, evkaf ve emlak bankasından alınmıştır. Rıfıkı Salim Burçak, CHP'nin iktidarda olduğu sürede zorla devlet kurumları üzerinden maddi gelir sağladıklarını, bu menfaatin sağlandığının ortaya çıkarıldıktan sonra herhangi bir işlem yapmamak doğru olur mu? diyerek bu çalışmaların gerekli olduğunu ve ortada usulsüzlüklerin yaşandığını belirtmiştir³⁸⁷.

Cumhuriyet Halk Parti'sinin maddi gücünü tespit için hazırlanmış olan raporun ortaya koyduğu rakamların, düşünülenenden daha fazla olması DP iktidarını tedirgin etti. Çünkü maddi anlamda güçlü muhalefet her seçimlere iddialı girmesi demektir. Demokrat Parti iktidar için devamlı yarış içinde olacağı CHP'nin bu denli güçlü olmasını hazmedemezdi. Bu gücünü kullanarak tekrar iktidarı ele geçirmesini istemiyordu. Demokrat Parti'nin arkasında her ne kadar halk desteğinin olmasına rağmen, muhalefetin ayakta kalmasını istemiyordu. Bu konuda gerekli hazırlık çalışmalarına başlandı.

³⁸⁶*TBMM Tutanak Dergisi*, C. 26, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara 1951, s. 165-166; Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 179.

³⁸⁷*Zafer Gazetesi*, 9 Ağustos 1951, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ağustos 1951, s. 1; Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 180.

DP'lilerin ilk düşündükleri tedbir, siyasi partilerin amacı dışında gayrimenkul edinemeyecekleri ile ilgili bir madde koymak oldu. İktidar, CHP'nin tüm servetine el koymak istemiş fakat bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. İki ay sonra 100'e yakın DP milletvekili, muhalefetin eski iktidar döneminde devletin imkânları ile gayrimenkul ve paraları CHP'nin zimmetine geçirildiğini iddia etmişlerdir. Ayrıca bu zimmete geçirilen malların, devlet tarafından el konulması yönünde tasarı hazırlayarak DP Grubuna sunmuşlardır³⁸⁸.

DP grubu kendilerine sunulan tasarinın görüşmelerine başladı. Görüşmeler sırasında ortaya çıkan bir gerçekte iktidar partisi milletvekillerinin yasa üzerinde tam mutabık olmamasıydı. Yasanın derhal çıkarılarak CHP'nin sesinin kesilmesini heyecanla bekleyenlerin yanı sıra bu kanunun Anayasaya aykırı olacağını savunanlarda bulunuyordu. Tasarının görüşülmesi esnasında bazı milletvekilleri düşüncelerini açıklamalarken kullandıkları sert üslup diğer milletvekillerinin tepkisini çekmişti. Bu öfkeli konuşmalar göstermiştir ki CHP'nin mallarına el konulma meselesi yıllarca biriken öfkesinin dışarı çıkması olarak belirtilebilir.

Tasarı hakkında konuşmak için söz alan Niğde milletvekili Halil Nuri Yardakul, Birinci Meclis binasının CHP tarafından kullanıldığını ve bu binanın müze olması gerektiğini söylemiştir. Kürsüye gelen Remzi Oğuz Arık, müze fikrini yerinde bularak bu konunun değerlendirilmesini istemiştir. Adnan Menderes ise konuşmasında CHP iktidarı döneminde çıkarılan Hamur Kanunu ile arsaların birleştirilerek imara açıldığını, malların ise değerinin 3,5 milyon olarak gösterildiğini gerçek rakamın daha da fazla olduğunu söylemiştir³⁸⁹. Ankara milletvekili Hamit Şevket İnce, gereken incelemelerin titizlikle yapıldığını ve hiçbir şüpheye yer bırakılmayacağını belirten uzun bir konuşma yapmıştır.³⁹⁰ Milletvekilleri üzerindeki genel kanı çalışmaların yeni başladığını ve sonuna kadar gidilmesi gerektiğidir.

³⁸⁸ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.76.

³⁸⁹ *Zafer Gazetesi*, 8 Aralık 1953, s.1; *Akşam Gazetesi*, 8 Aralık 1953, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 8 Aralık 1953, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s. 210.

³⁹⁰ Konuşmasında; "*Mali mağsup, gasıbın elinde nahak yere durmaktadır. Bir Parti ki o partinin elinde 791 parça bu kadar milyon lirayı elinde bulunduran devlet mali, millet mali olan bu şeyler istirdat edilecektir. Bu binanın alınması 790 parça gayrimenkulün alınmasının iptidasıdır, besmelesidir*" Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s. 210.

Demokrat Parti Grubunda tasarı ile ilgili görüşmelerin ardından, CHP'nin mallarına el konulması ile ilişkin düzenleme oy birliği ile kabul edildi.

Demokrat Parti grubu tarafından hazırlanan “*CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun*” 9 Aralık 1953'te Meclis'e sunuldu³⁹¹. Bu kanun teklifi üzerine konuşmak için kürsüye gelen İsmet İnönü sert söylemlerde bulunarak bu durumu kabul edilemez olarak belirtmiştir. Konuşmasını bitiren İnönü, kürsüden inmesiyle beraber tüm CHP'li milletvekilleri Meclisi terk etmiştir. Milletvekilleri ile birlikte İnönü, Ulus meydanına doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Burada toplanan kalabalık iktidarı protesto etmiştir. CHP'lilerin Meclisi terk etmelerinin ardından görüşmeler kaldığı yerden devam edilmiştir. Görüşmeler esnasında Başbakan Adnan Menderes defalarca geldiği kürsüden, CHP'nin tavrını eleştirerek korktukları için kaçtıklarını belirtmiştir. Konuşmaların bitmesinin akabinde oylamaya geçilmiş 5'e karşı 341 oyla “*CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Hakkında Kanun*” kabul edilmiştir³⁹².

Meclis'te kabul edilen yasa, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanması için köşke gönderilmişti. Bu kanuna karşı olan Celal Bayar, iktidar ile ters düşmemek için yasayı onaylamıştır. 6195 sayılı yasaya göre; CHP sahip olduğu taşınır ve taşınmaz malları hazineye devredecekti. Bu yasa Demokrat Parti ve CHP arasında ilişkiler tamamen bitmişti. Kamuoyunda da yasa çeşitli tepkilere neden olmuştu. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi gergin ortamın artması üzerine yazdığı makalesinde; “*Sinirler son teline kadar gerilmiştir. Sanki yürütmeye çalıştığımız hürriyet rejimi değil de amansız bir intikam rejimidir.*”³⁹³ diyerek yaşanan kavgaları demokrasiye zarar verdiğini belirtmişti. Yazısının devamında milletvekillerinin daha itidalli davranması istemiştir. CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi ve Hüseyin Cahit Yalçın ise iktidarı korkaklıkla suçlamıştı. İktidar yanlısı Zafer gazetesinin başyazarı Mümtaz Faik Fenik, Ulus gazetesinde yayınlanan yazı ve haberlere cevap olarak yazdığı makalesinde; “*Milli irade ile işbaşına gelen ve milleti temsil eden Büyük Millet Meclisine karşı bu şekilde ağır bir dil kullanmak ayrıca*

³⁹¹ *Akşam Gazetesi*, 10 Aralık 1953, s.1; *Vatan Gazetesi*, 10 Aralık 1953, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Aralık 1953, s. 1.

³⁹² Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.85.

³⁹³ Nadir Nadi, “Bir Defa Tel Kopmaya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1953, s.1

hain bir suçtur ve bir devrin faziletçe sakat adamı Hüseyin Cahit bu suç mürtekiplerinin başında gelenler arasındadır."³⁹⁴ diyerek Hüseyin Cahit Yalçın ve CHP taraftarlarının eleştirilerini hainlik olarak vasıflandırmıştır.

2.7.DEMOKRAT PARTİ ÜÇÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ

2.7.1.Kongre Öncesi Siyasi Durum

Demokrat Parti, yaptığı üçüncü büyük kongre iktidara gelmesinin ardından yaptığı ilk toplantı olma özelliği taşımaktadır. 1950 seçimlerinin ardından Celal Bayar hükümeti kurma işini Adnan Menderes'e vermişti. Birinci hükümet askeri ve bürokrasi kadrolarında değişiklik yapmış, Arapça ezan yasağını kaldırmış, yerel seçimlerde halkın desteğini almıştı. Kabinede alanlarında uzman insanların olmasına rağmen Adnan Menderes'in bazı isimlerle anlaşamaması istifaları da beraberinde getirmişti. Bu sebeplerden dolayı 8 Mart 1951 günü istifa etmişti. Adnan Menderes'in kurduğu en kısa ömürlü kabine olma özelliği taşımaktadır. Birinci hükümetinin istifasının ardından muhalefeti sindirecek en önemli adımları atan İkinci hükümet Adnan Menderes tarafından kurulmuştur. İkinci iktidar döneminde önemli yasalar çıkarılmıştı. Halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin mallarının hazineye devri ile muhalefet 1954 genel seçimleri öncesinde çaresiz kalmıştır. Ayrıca Millet Partisi 'de kapatılmıştı.1954 seçimlerine kadar işbaşında duran hükümetin döneminde gelişen en önemli olaylardan biri de toplanacak kongre olmuştur.

Birinci ve İkinci Büyük Kongrelerde muhalefette bulunan Demokrat Parti, üçüncü kongresinde iktidar konumunda bulunuyordu. Bu yüzden kongrede alınacak kararları ilgilendirenlerin sayısı artmış bulunuyordu. Demokrat Parti'nin muhalefet yıllarında düzenlenen kongrelerde, delegelerin istekleri doğrultusunda hareket edilmişti. Ayrıca bu kongreler tam bir kenetlenme örneği sergilenmiştir. Üçüncü kongre öncesinde ise birçok sorun ortaya çıkmıştı. Parti içinde oluşan muhalefetin sesinin daha fazla çıkması ve bu sorunun çözümü için yapılması gerekenler, ayrıca da toplantıya katılacak delegelerin hükümetin politikaların hakkında görüşlerini söyleyecek olmasıdır. Çünkü DP delegeleri kongrede sağlanan demokratik ortam

³⁹⁴ Mümtaz Faik Fenik, Kanunsuzluğu Bunlar Kanun Yapmışlardır", *Zafer Gazetesi*, 15 Aralık 1953, s.1.

nedeniyle eleştirmekten korkmayan bir kalabalıktı. Bu yüzden de bu kongre bir nevi parti içi muhalefet ve delegelerle hükümetin düellosu şeklinde geçecekti.

Cumhuriyet Halk Partisi açısından da kongrenin büyük önemi vardı. Demokrat Parti'nin muhalefetteki yıllarında düzenlediği kongrelerde birkaç temsilci ile takip ederken, üçüncü kongre iktidarın düzenlediği ve alacağı kararların muhalefet partisini de ilgilendireceği için katılım üst düzey oldu³⁹⁵. Ayrıca Demokrat Parti delegelerinin muhalefet için düşündüklerinin bilinmesi gerekiyordu. Çünkü teşkilatların temsilcisi olan delegeler CHP ile ilgili alınan kararları yeterli bulmuyorlardı. Özellikle hükümetin devr-i sabık yaratmama politikasından vazgeçmesi için delegelerin baskısıyla karşı karşıya kalacaktı. Bu durumda iktidarın göstereceği tepkiler muhalefet ile ilgili atılacak adımların önceden bilinmesi demek olacaktı.

Muhalefetin sesi olan Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın kongre ile ilgili yazdığı makalesinde Celal Bayar'ın büyük toplantıdan önce Hürriyet gazetesine verdiği beyanatı eleştirmişti. Özellikle Celal Bayar'ın, Türkiye dış politikada en başarılı dönemini Demokrat Parti iktidarında yaşıyor sözlerini eleştirerek, dış politika konusundaki bilgisini sorgulamıştır³⁹⁶. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiğini ve hükümetin her işini överek bir sonuç alınamayacağını belirtmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın ayrıca Bayar'ın konuşmalarının kongrenin ne yönde cereyan edeceğini gösterdiğini savunmuştur.

2.7.2.Kongrenin Toplanması ve Görüşülen Konular

Demokrat Parti Üçüncü Büyük Kongresi 15 Ekim 1951 tarihinde Ankara Yeni Sinema binasında yapıldı. Kongre'ye açılışında toplantıya çağırılan 1.375 delegeden, 1.160'ı katılmıştır. Kongreye ilginin fazla olması izdihama neden olmuştur. Delegeler saat 10'a doğru kendilerine tahsis edilmiş olan alt salondaki koltuklar tamamen doldurdular. Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes, Genel Kurul Üyeleri'nden Refik Koraltan, Profesör Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü

³⁹⁵ Cumhuriyet Halk Partili milletvekilleri şunlardır; Zihni Betil, Cavit Oral ve Cemil Cahit Barlas. Demokrat Parti Üçüncü Büyük kongreye katılan isimlerdir. Bk. Mustafa Albayrak *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.225.

³⁹⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, "Demokrat Kongresi Açılırken", *Ulus Gazetesi*, 19 Ekim 1951, s.1.

Karaosmanoğlu ve Samet Ağaoğlu delegelerin alkışları arasında salona girerek diğer Genel Kurul üyelerinin bulunduğu ön koltuklarda yerlerini aldılar. İki yan balkonda gerek İstanbul ve gerekse memleketin her tarafından gelmiş bulunan Basın mensupları bulunuyordu. Kongreyi yalnız ulusal basın değil, birçok yabancı basın mensupları da izliyordu.

İlk iş olarak Kongre başkanlığı seçimleri yapılmıştır. Oylama sonucu en fazla oyu alan Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu başkanlığa seçilmiştir. Kongre ikinci başkanlığına Erzurum delegesi Mustafa Zeren ile İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal seçildiler³⁹⁷. Seçimlerin ardından Adnan Menderes Genel İdare Kurulu'nun hazırladığı raporu okumak için kürsüye geldi; *“Muhterem arkadaşlar, Geçirdiğimiz 15 aylık devrenin, raporda işaret ettiğimiz veçhile, partimiz için en müşkül bir devre olduğunu, fakat kısmî seçimlerin bütün bu müşküllere ve ağır şartlara rağmen kazanıldığını göz önüne alırsak emniyetle söyleyebiliriz ki, partimiz, milletimizin daima artan itimat ve muhabbetine mazhardır ve bundan sonra da mazhar olacaktır.”*³⁹⁸ diyerek kürsüden ayrılmıştır. Adnan Menderes konuşmasında genel olarak kuruluşundan itibaren yapılan işleri, muhalefette oldukları dönemde CHP tarafından maruz kaldıkları baskılar ve halkın desteği ile iktidara gelme sürecini anlatmıştır.

Adnan Menderes'in konuşmasının ardından delegeler söz almışlardır. Kongrede konuşan delegeler Menderes'i ve hükümetin yaptığı icraatları eleştirmişlerdi. Bu eleştirilere karşı Menderes devamlı kürsüye gelerek cevap vermiş ve gerekli izahatları yapmıştır. İlk kongrelerde delegelere karşı savunma yapan Celal Bayar'ın üslubu daha yumuşaktır. Fakat Adnan Menderes özellikle hükümetin icraatlarının haksız eleştirilerinde sinirleniyor ve bu durum konuşmalarına yansiyordu. Hem Demokrat Parti'nin Genel Başkanı olması hem de Başbakan sıfatıyla delegelere karşı yapılan işleri savunmuştur. Ayrıca konuşmalarında özellikle halkın verdiği desteği ön plana çıkararak delegelerin karşısına başarılı devlet adamı sıfatıyla çıkmak istemiştir.

³⁹⁷ *Aydın Tarihi*, Ekim 1951; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1950, s.1; *Zafer Gazetesi*, 16 Ekim 1950, s. 1; Cemal Anadol, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004, s.72. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.113.

³⁹⁸ *Aydın Tarihi*, Ekim 1951; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.114.

Kongrede yer yer yaşanan tartışmaların ardından Kongrede tüzük komisyonu hazırladığı rapor görüşülmeye başlanmıştır. Bu rapora göre; idare kurulu üyelerinin sayısını 14'den 20'ye çıkarılması teklif etmişti. Delegeler tarafından bu konu uzun süre tartışıldı. Ankara milletvekili Prof. Sadri Maksudi Genel İdare Kurulu üyelerinin sayısının 28'e çıkarılmasını teklif etti. Adnan Menderes ve F. Lütüfî Karaoşmanoğlu teklifin aleyhinde konuşmuşlardı. Sadri Maksudi'ye saygısı olan ve Hocam! diye hitap eden Menderes ağır sözler söylemiş ve kalbini kırmıştır. Teklifin kabul edilmesi için üçte iki çoğunluğun onaylaması gerekiyordu. Kongre Başkanı Benderelioğlu teklifi kabul edenlerin ayağa kalkmasını istemiştir. Büyük bir çoğunluk ayağa kalkmış ve değişimi kabul ettiklerini belli etmişlerdir³⁹⁹. Sonucu beğenmeyen Adnan Menderes, oylamanın beyaz, kırmızı ve yeşil kâğıtlar konarak yapılmasını istedi⁴⁰⁰. Yapılan sayımlarda ise teklifi kabul etmeyenlerin sayısının fazla olduğu belirlendi.

Kongrede hararetle tartışılan bir başka konu ise, Erzurum milletvekili ve Gümrük ve Tekel Bakanı Rıfki Salim Burçak'ın Genel İdare Kurulu'na aday olmasından kaynaklanmıştır. Delegeler Genel Kurulda bakan sayısının artmasını pek iyi karşılamıyorlardı. Bakanlık gücünü kullanarak alınan kararlarda etkili olacağı düşünölmekteydi. Diğer taraf ise Rıfki Salim Burçak'ın kurula girmesi için bazı delegeler tarafından çalışmalar yoğunlaştırılmıştı. Samet Ağaoğlu, Rıfki Salim Burçak'a telefon açmış ve adaylığının Başbakan tarafından pek hoş karşılanmadığını ve geri çekmesini istemiştir. Rıfki Salim Burçak ise; *"...Doğu'dan birkaç kişinin Genel Kurula girmesi hususunda kongrede bir temayöl var, Başbakan bu eğilime acaba yer verdi mi?" diye Samet Ağaoğlu'na sormuş o da cevaben Mustafa Zeren'e ne dersiniz?*⁴⁰¹ diye sorduğunda ise, Mustafa Zeren'in Doğu'da pek sevilmediğini cevaben söylediğini hatıralarında yazmaktadır. Adaylıktan çekilmeye razı olmayan Rıfki Salim Burçak, Genel İdare Kuruluna girmiştir.

³⁹⁹ Demokrat Parti Tüzük ve Programı hakkında Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 010-0-009-000-000-2-5, leff 170; Tüzük değişimi ile ilgili yaşanan tartışmalar için Bk. Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 100; Cemal Anadol, *a.g.e.*, s.74.

⁴⁰⁰ Adnan Menderes bu teklifin kabul edilmemesi için neden bu kadar çabaladığı anlaşılamamıştır. Çok sevdiği Sadri Maksudi'nin dahi kalbini kıracak kadar sert konuşmalar yapmıştı. Bu tutumu delegeler üzerinde kesin olarak otorite sağlama amacından kaynaklandığı düşünölmüştür.

⁴⁰¹ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.101.

Büyük kongrenin üçüncü günü oturumun açılmasının akabinde, “*kifayeti müzakere takriri*” kabul edilmiştir. Kongrenin üçüncü günü sabah sakin başlayan oturum, İçişleri Bakanının istifa haberi ile sarsılmışlardı. Herkes bu haberin doğruluğunu merak ederken, parti tarafından yapılan açıklama ile bu haber doğrulanmıştı. Bu istifanın nedeni ise Ulus Gazetesi’nin yapmış olduğu haberdir. Buna göre İçişleri Bakanı, eşine plakası değiştirilmiş resmi makam arabasını tahsis ettiğini iddia etmiş ve fotoğraflarla bu iddiasını kanıtlamıştı. Fotoğrafların gazetede yer almasının ardından İçişleri Bakanı Halil Özyörük istifa etmiştir⁴⁰². Bu istifa delegeler tarafından tepki ile karşılanmıştı. Halil Özyörük’ün şahsında Adnan Menderes ve hükümet eleştirilmeye başlandı. Çünkü bu durum, muhalefetin eline büyük koz vermişti. Muhalefet partisi de yeri geldikçe bu iddiaları dillendirmişti.

Delegelerin şok istifanın ardından dinmeyen tepkisini başka yöne çekmek için kongrenin ilk günü Türkiye’nin NATO üyeliğine kabul edilmesini değerlendirmek için Fuat Köprülü kürsüye çağırılmıştır. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bu konuyla ilgili delegelere önemli konuşmalar yapmıştır. Fuat Köprülü, Türkiye’nin NATO’ya alınması ile ilgili kararın Demokrat Parti iktidarının başarısı olduğunu belirtmiş ve kısa bir zaman sonra Atlantik Paktına üye olması için çağırılacağını söylemiştir. Delegelerin sorusu üzerine Atlantik Paktı ile ilgili bilgiler vermek için tekrar kürsüye gelerek şunları söylemiştir; “*Sevgili arkadaşlarım, Atlantik Paktı hepinizin çok iyi bildiğiniz gibi on iki Amerika ve Avrupa devleti arasında yapılmış olan tedafüi, yani herhangi bir taarruz karşısında elbirliği ile müdafaa için vücuda getirilmiş bir teşekküldür. Bu teşekkül bütün demokrasi dünyasının Avrupa’daki en mühim devletleri ile Birleşik Amerika ve Kanada’yı ihtiva etmektedir. Her bakımdan, askeri, iktisadi, sınaî kuvvetler itibarıyla dünyanın en büyük kuvvetini nefsinde toplayan bir camia, bir teşekkül, bir ittifaktır.*”⁴⁰³ diyerek konuşmasına son vermiştir. Fuat Köprülü’nün bu konuşmasının ardından ortamın yumuşaması üzerine Genel Kurul seçimlerine geçilmiştir.

Adnan Menderes tek başına girdiği Genel Başkanlık seçiminde 827 oy alarak yeniden göreve seçilmiştir. Genel Kuruluna seçilen isimler ise; F. Lütfi

⁴⁰² Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.114.

⁴⁰³ *Ayın Tarihi*, Ekim 1951; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.226.

Karaosmanoğlu 767 oy, Fuat Köprülü 734 oy, Refik Koraltan 687, Celal Ramazanoğlu 669, Samet Ağaoğlu 589, Sıtkı Yırcalı 571, Refik Şevket İnce 369, Fethi Çelikbaş 338, Atıf Benderlioğlu 331, Emin Kalafat 321, Kamil Gündeş 247, Tevfik İleri 236, Mustafa Zeren 223 oy olarak seçilmişlerdir⁴⁰⁴. Seçimlerin ardından Adnan Menderes teşekkür konuşması yapmak için kürsüye geldi. Yaptığı konuşmada geleceğin daha aydın ve yaşanabilir olması için çalışacaklarını belirttiikten sonra Ana Davalar komisyonundan gelen raporlar okunmuş ve kabul edilmiştir. Merkez Haysiyet Divanı seçimleri yapıldı. Demokrat Partinin Üçüncü Büyük Kongresi 20 Ekim 1951 günü çalışmalarına son vermiştir.

2.7.3.Üçüncü Büyük Kongrenin Önemi

Birinci ve İkinci Büyük kongrelerinde muhalefette olan Demokrat Parti 1950 seçimlerinin ardından iktidar olarak yaptığı ilk kongredir. Diğer kongrelerden farkı Genel Başkan olarak Celal Bayar yerine Genel Başkan sıfatıyla Adnan Menderes'in bulunmasıdır. Kürsüden bütün eleştirilere hükümetin ve partinin lideri olarak cevap vermişti. Bu kongrede Adnan Menderes otoritesini güçlendirmek için teşkilatlara baskı yapması tabanda huzursuzluğu artırmıştı. Başbakan çok sevdiği hocam dediği Sadri Maksudi'nin kalbini kıracak kadar bu değişikliklere önem vermiştir. Ayrıca diğer sorun ise Rıfkı Salim Burçak'ın ise Genel İdare Kuruluna aday olmasından sonra çıkmıştır. Başbakan Adnan Menderes tarafından Samet Ağaoğlu'na aratarak aday adaylıktan çekilmesinin istenmesine içerleyerek Gümrük ve Tekel Bakanlığında istifa etmiştir.

Demokrat Partinin Birinci ve ikinci kongrelerinde çok önemli kararlar alınmıştır. Partinin iktidara yürümesi için planların çizildiği toplantılar olarak anılmıştır. Fakat iktidara gelinmesinin ardından toplanan üçüncü kongrede ise tamamen tüzüğe riayet edildiği için bir araya gelinmişti. İlk kongrelere göre, delegeler özgürce isteklerini ortaya koyamamış, konuşmaları kısıtlanmıştır. Bu durum küslüklere ve istifalara neden olmuştu. Görüşülen konulardan çok kongre esnasında yaşanan hadiseler konuşulmuştur. Kongrenin ilk günü Türkiye'nin

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1951, s.1; *Zafer Gazetesi*, 21 Ekim 1951, s. 1; Cemal Anadol, *a.g.e.*, s.75.

NATO'ya kabul edilmesi ardından İçişleri Bakanının istifası çok konuşulan konular arasındadır.

Özellikle Türkiye'nin NATO'ya kabul süreci kongrenin olduğu güne getirilerek delegelere karşı gövde gösterisi yapılmıştır. Kongrede beklenen tartışma ortamının olmaması komisyonlarında yeni bir şeyler ortaya koymasını engellemiştir. Hükümetin izlediği politikalar; muhalefetin yeterince yıpratılmaması, hükümet programında yeni bir şeyin ortaya konmaması gibi meseleler her ne kadar eleştirilmiş olsa da yaptırım gücü olmamıştır. Hâlbuki delegeler alışılmış olan Demokrat Parti kongrelerindeki iletişimi bekliyorlardı. Fakat artık iktidar hedefine ulaşılması heyecan eksikliğine sebep olmuştur. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen delegeler teşkilatların kendilerine aksettirdiği halkın sorunlarını kongrede konuşmak ve dolayısıyla hükümete iletmek istemişlerdi. Fakat Parti içinde yaşanan sorunlar buna engel olmuştu. Bu duruma tepki göstererek istifa eden delegeler de olmuştur.

Kongreyi çok sayıda yerli ve yabancı basın mensupları tarafından takip edilmesi ne kadar değer verildiğini göstermektedir. Çünkü beklenti ilk kongrelerde büyük ses getiren kararların benzerlerinin alınacağını düşünüyorlardı. İktidar taraflısı Basın daha çok kongreden notlar aktararak okuyucularına duyurmuştur. CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'nde ise daha çok delegelerin huzursuzluğunu ve tartışmaları ön plana çıkarmıştı. Ayrıca İçişleri Bakanının eşine makam arabasının tahsis edilmesi olayını ispat ederek Halil Özyörük'ün istifasına sebep olmuştu. Gazeteleri başyazarları da kongre ile ilgili kaleme aldıkları yazılar ile değerlendirmelerde bulunmuşlardı.

Demokrat Parti 6 günlük çalışmalarının ardından Parti delegeleri Adnan Menderes ile yola devam kararı almıştır. Güven tazeleyen Menderes Partideki otoritesini güçlendirmiştir. Fakat alınan kararlara direk etki ederek muhalif olan kesimlere yenilerinin katılmasına neden olmuştur. Üçüncü büyük kongre yoğun ve zorlu geçen dönemde hükümete motivasyon sağlamak, parti teşkilatları ile birlik mesajı verilmesi amaçlanmıştı. Fakat yaşanan olaylar daha çok olumsuzluklarla sonuçlanmıştır. Olumsuzluklar ise en çok parti içi muhalefetin güçlenmesine

yaramıştır. Ayrıca bu kongre teşkilatların birbirleriyle tartışmalar yaşadığı, Genel Başkanın müdahalesinin hissedildiği toplantı olarak tarihte yerini almıştır.

2.8. 1954 SEÇİMLERİ

2.8.1. Seçimlerden Önceki Siyasi Durum

2.8.1.1. Hükümetin Seçim Öncesi Siyasi Faaliyetleri

1950 seçimlerinin ardından değişen iktidar Türkiye'ye siyasi istikrar ve güven getirdi. Türkiye'ye yapılan 100 milyon dolarlık kredi yardımı yerli ve yabancı yatırımcıların endüstri alanına yatırım yapmalarını sağladı. Hükümet sanayinin gelişiminin yalnızca yerli yatırımcının kaldıramayacağını biliyordu. Bu yüzden Yabancı Sermayeyi Teşvik kanunu çıkarılarak yatırım için dış sermayeyi Türkiye'ye getirmeyi hedeflenmişti⁴⁰⁵. Yabancı yatırımcıların ve ortaklarının Türkiye'ye verdiği kredileri hükümet çimento ve şeker fabrikaları inşasına kullandı, ayrıca çiftçi teşvik edilerek tarımda makineleşme⁴⁰⁶ en üst seviyeye çıktı. Ekonomik alandaki gelişmeler kısa sürede piyasaların canlanmasına neden oldu. Kısa kalkınma hamlesi temeli zayıf olduğu için uzun süreye yayılmasa da kısa vadede başarılı oldu ve üretim arttı⁴⁰⁷.

1950 yılında Türkiye'nin toplam nüfusu 20.809.000 olup, bu nüfusun 12.298.709'u 15 ve daha yukarı yaşta bulunuyordu. O yıllarda Türkiye'deki nüfusun %75'i kırsal kesimde yaşıyordu⁴⁰⁸. Kısa süreli ekonomik kalkınma iç pazarı

⁴⁰⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, II. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 496.

⁴⁰⁶ 1945'te 1.156 olan Traktör sayısı, 1959'da 42.000'e kadar ulaşacaktı. Tarımda makineleşme üretimde de ciddi artışlara neden olmuştur. Bk. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s.141.

⁴⁰⁷ İktidar Türk ekonomisini üç temel üzerine oturtuldu. Hızlı sanayileşme, halkın ve çoğunluğu teşkil eden köylünün asgari bir refah seviyesine bir an önce eriştirilmesi ve işçi davalarının sosyal adalet prensipleri içinde halledilmesidir. Mayıs 1950'den Mayıs 1952'ye kadar Topraksız köylüye DP iktidarının ikinci yılında 43 000 aileye 2 milyon dönüm toprak verilmiştir. 1950 Mayıs'ında bütün Türkiye'de yalnız 6 600 traktör vardı. 1952 Mayıs'ında bu sayı 25 000'ne ulaştı. Çiftçiye verilen kredi 1950'de 412 milyon, 1952 Mayıs'ına kadar 820 milyona çıktı. 1945-1949 yılları arasında 7 milyon 500 000 hektar olan hububat ekim sahası, 1951 sonunda 9 milyon hektara yükselmişti. Aynı devrede 305 bin hektar olan pamuk ekim sahası 1951 sonunda 5.600.000 ton; 1949'da 1.240.000 ton arpaya karşılık 1951 sonunda 2.700.000 ton; 1949'da 58.000 ton pirinçe karşılık 1951 sonunda 70.000 ton olmuştur. Bk. Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes-İpin Gölgesindeki Günler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s.87.

⁴⁰⁸ Mustafa Albayrak, "D.P. Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, s.1578; Bernard Lewis, *a.g.e.*, s.309.

canlandırmış olması büyük kentlere göçleri de hızlandırdı⁴⁰⁹. Plansız yapılan göçlerde büyük kentlerde işsizliğin ve sıkıntıları artmasına neden oldu. Tarımda makineleşme büyük olsa da büyük çiftçiler daha çok kazandı ve zengin toprak sahipleri ortaya çıkmaya başladı. Demokrat Parti iktidarı ülkeyi kalkındırma konusunda aceleci davranmış ve temelleri sağlam atmadan ilerlenmiştir. Bu duruma karşı çıkan muhalefet ise tavsiye vermek yerine olumsuz eleştiriler yapmıştır . İktidar CHP'yi hiç önemsemedi, onların zihniyetini eski ve işe yaramaz görüyorlardı⁴¹⁰. Ülkeye refahı kendilerinin getireceğinden çok emindiler. Bu yüzden attıkları adımları muhalefete anlatma gereği bile duyulmamıştı.

Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında kazanılan kısmi düzelmelerde dış politikanın da etkisi vardı. CHP iktidarı döneminde başlayan Amerika ve Avrupa ile ilişkiler en üst seviyesine ulaşmıştı. Özellikle Kore savaşına asker gönderilmesi Türkiye'ye yabancı kredi yardımının artmasını sağladı. Başarılı dış politika izlenmesi sonucunda NATO'ya katıldı. Türkiye ekonomik kalkınma için Amerika'nın sağlayacağı krediye ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu sebepten dolayı Türkiye dış politikasını Amerika eksenli belirleme yoluna gitti.

Hükümetin azami dikkat gösterdiği bir başka konu ise irtica meselesi idi. Demokrat Parti kuruluşundan itibaren irticai faaliyetlerden uzak kalmaya özen göstermiştir. Bu tutumunda Cumhuriyetin ilk yıllarındaki demokrasiye geçiş çabalarında kurulan muhalefet partilerinin durumuna düşmek istememişlerdi. İktidarın ilk yıllarında Ticani tarikatı mensupları Atatürk heykellerine, büstlerine saldırılarda bulunmuşlardı. Atatürk'ün vefatının ardından Demokrat Parti iktidarına kadar geçen 12 yılda şahsına 51, fotoğraflarına 12, heykel ve büstlerine de 4 olmak üzere toplam 67 saldırıda bulunulmuştu⁴¹¹. Bu saldırılar irticai faaliyetlerin artırılmak istendiği dönemde artmıştı. Fakat iktidar ve muhalefetin tartışmasız birleştikleri tek nokta irtica meselesiydi. Ne Demokrat Parti, ne de Cumhuriyet Halk Partisi bu konuda taviz veriyordu. Demokrat Parti iktidara gelmesinin ardından saldırılar

⁴⁰⁹ İstanbul'un nüfusu 1950'de 1.078.399 iken, 1955'te 1.553.822, 1960'ta 1.882.092 olmuştur. Bk. Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı...*, s.144. Alıntı yaptığı eser ise; Çağlar Keyder, *State and Class in Turkey*, Verso, Londra 1987, s.137.

⁴¹⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2011, s.133. Kitabın orijinal adı; *The Making of Modern Turkey* Raulledge; Şerif Turan, *a.g.e.*, s. 91.

⁴¹¹ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.227.

artmaya başladı. Bu saldırıyı gerçekleştirenlerin çoğu yakalanamamış, yakalananlar ise gerekli yasal düzenlenmenin olmaması nedeniyle ciddi cezalar almamıştı.

Mustafa Kemal Atatürk'e yapılan saldırıları önlemek amacıyla Demokrat Parti Grubunda çalışmalara başlandı. Çalışmaların ardından Adalet Bakanlığı tarafından Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Tasarı, Adalet komisyonunda 7 olumsuz oya karşılık 9 oyla onaylandı. Adnan Menderes yasa ile ilgili düşüncelerinde Atatürk'ün şahsı manevisini savunmasını hemşiresine bırakılmayacağını belirterek devletin gerekli hassasiyeti göstereceğini söylemiştir⁴¹².

Nadir Nadi'de Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırıları eleştiren yazısında siyasetçilerin halktan daha fazla destek alma namına Atatürk'ün din konusunda belirttiği kriterlerden ayrılarak tavizler verildiğini, türbelerin açılmasını ve tarikat liderlerine müsamaha gösterilmesini eleştirerek bu konuda geçmiş hükümetlerin açmış olduğu taviz yolunu yeni hükümetin devam ettirdiği belirterek⁴¹³ CHP iktidarı döneminden DP iktidarına kadar hükümetlerin, din konusundaki politikalarının laikliğe aykırı şekilde oluşturulduğunu yazmıştır.

Atatürk'ü Koruma yasası, Meclis'te büyük tartışmalara neden oldu. CHP bu yasa ile ilgili olumsuz bir tavır almadı. Bazı DP'li milletvekilleri özgür düşünce ve Anayasaya aykırı olduğu üzerinde durduysa da Başbakan Adnan Menderes'in uzun savunmasının ardından 50 red, 6 çekimser oya karşı 232 kabul edildi⁴¹⁴. Bu yasa ile Demokrat Parti Atatürk'e verdiği değeri göstermiş oldu. Zaten o dönemde iktidar ve muhalefet birbirlerini Atatürk konusunda suçlamıyorlardı. Bir yanda İsmet İnönü Atatürk'ün silah arkadaşı, diğer yanda Celal Bayar Atatürk'ün Başbakanı ve çok sevdiği bir insandı. Fakat yasanın çıkmasında ki temel amaç saldırıların artması ve saldırganların hükümetten destek aldılar iddialarını engellemektir. Çıkarılan yasa ile suçları işleyenlerin cezalandırılması ile ilgili gerekli düzenleme yapılmış oldu.

⁴¹² *Zafer Gazetesi*, 18 Nisan 1951, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Nisan 1951, s. 1.

⁴¹³ Nadir Nadi, "Artık Yeter", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1951, s.1.

⁴¹⁴ *Zafer Gazetesi*, 26 Temmuz 1951, s.1; *Ulus Gazetesi*, 26 Temmuz 1951; *Cumhuriyet Gazetesi*, 26 Temmuz 1951, s. 1; Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.56.

Demokrat Parti'den ayrılanların kurduğu Millet Partisi dördüncü kongresinde yaşanan olaylardan sonra kapatıldı. Bu kapatılmanın ardında parti içindeki anlaşmazlıkların kamuoyuna yansması üzerine gerçekleşmişti. Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur konuşmasında üyelerinin inkılaplar karşısında cephe almasını ve bu durumu muhafazakârlığın bir sonucu şeklinde beyan etmesini ağır şekilde eleştirmişti. Ayrıca bu duruma yol açan tüzüğün 7 maddesinin değiştirilmesini istedi⁴¹⁵. Sert tartışmaların yaşandığı kongrede Millet Partisi'nde 7 maddenin değiştirilmesini isteyen Hikmet Bayur'un bulunduğu inkılâpçı zümre⁴¹⁶ partiden istifa ettiler. İstifa edenlerden biride Saffet Olgaç'tı. Olgaç, Millet Partisinin şeriatçı, dinci ve halifeci bir takım faaliyetlerde olduğu şeklinde açıklamaları dönemin gazetelerine yansıdı⁴¹⁷.

Millet Partisi'nde yaşanan karışıklığın ardından gelen istifalar bütün gözlerin bu partiye çevrilmesine neden oldu. Tarafların birbirlerini suçlayan tavırları ve geçen konuşmaların akabinde kongresinde yaşananlar mahkemeye taşındı. 9 Temmuz 1953 günü geçici olarak kapatılan partisi Ankara 3. Asliye Mahkemesinde görülen davanın sonunda 27 Ocak 1954 günü kapatıldı⁴¹⁸. Bu kapatılma kararı iktidar tarafından haklı bulunurken, CHP ise bu kapatma hadisesine bir hafta sessiz kalmasının ardından bir bildiri yayımlayarak üzüntü verici olduğunu ve bu konuda yasadaki boşluğun biran önce doldurulmasını istediler. Millet Partisi'nin kapatılmasının ardından yeni parti kurulma çabaları hız kazandı. Bu çalışmaların ardından Cumhuriyet Millet Partisi kuruldu ve Genel Başkanı Ahmet Tahtakılıç oldu.

Halkın güvenini kazanan iktidar, gençlerinde siyaset alanında daha fazla yer almasını istiyordu. Çünkü CHP, Halkevleri sayesinde gençlerden oluşan geniş bir destek kitlesine sahip olmuştu. 1950 Seçimlerinin kaybedilmesinden sonra yurtta birçok üniversiteli gençler telgraflarla İsmet İnönü'ye destek olmuşlardı. Demokrat

⁴¹⁵ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.136.

⁴¹⁶ Millet Partisi "inkılâpçı zümre" ve "dinci kanadı" diye ikiye ayrılmıştı. İnkılâpçı kanadının önde gelenleri istifa etmişti. Bu istifa edenlerin isimleri şunlardır; Hikmet Bayur, Vasfi Raşit Sevig, Saffet Olgaç. Bk. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.234.

⁴¹⁷ *Ulus Gazetesi*, 5 Temmuz 1953, s.1; *Zafer Gazetesi*, 9 Temmuz 1953, s. 1.

⁴¹⁸ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988, s.153; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.136.

Parti’de, gençler için teşkilat kurarak partiye kazandırmak istemiştir. Özellikle Adnan Menderes partinin geleceğini oluşturan gençlerin yetiştirilmesini çok istiyordu. Çeşitli etkinliklerin yapıldığı, gezilerin düzenlendiği, spor etkinliğinin yapıldığı teşkilatlar kurulması için çalışmalar başlatıldı. Genç Demokratlar Teşkilatı adı verilen bu yapıya genç bir hukuk talebesi olan Hüsamettin Cindoruk seçilmiştir. Teşkilatın ilk toplantısına başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti önde gelenleri tam kadro katılarak bu kuruma ne kadar önem verdiklerini göstermişlerdi⁴¹⁹.

Demokrat Parti 1954 seçimlerinin yaklaşmasıyla seçim için faaliyetlerini artırmıştı. İktidar- muhalefet ilişkileri bitme noktasına gelmişti. Hükümet, seçimlerde her ne kadar sonuçlardan emin görünse de özellikle Uşak seçimlerinin kaybedilmesi korkuya neden olmuştu. Bu yüzden iktidar, seçimlerde karşısına güçlü bir iktidar adayının çıkmaması için gerekli adımları atmıştı. CHP’nin mallarının hazineye devri gerçekleşmiş ve maddi anlamda parti yıpranmış, Millet Partisi’nin de kapatılmasıyla muhalefet yıpranmıştı. Seçimler öncesi ağır darbe alan muhalefet etkinliğini kaybetmiş ve durum hızla Demokrat Parti lehine dönmüştü.

2.8.2.CHP’de Seçimler Öncesi Siyasi Durum

İktidar tarafından eskimiş olarak görünen ve önemsenmeyen CHP muhalefet olarak etkisini fazla gösterememiştir. Hükümet, Kore’ye asker gönderme kararını dahi muhalefete danışmayarak görüşlerine itibar edilmediğini göstermiştir. Muhtar seçimleri ve Malatya seçimlerinde CHP’nin oy oranını artırması iktidarı endişelendirse de belediye seçimleriyle tekrar moral kazanılmıştı. Fakat iktidar, CHP’nin iktidara meyletmesini istemiyordu. Birinci ve İkinci kongrelerinde dile getirilen CHP’nin malları ve Halkevleri konularını iktidara gelince ele alındı. Güçlü muhalefet her zaman iktidarın ele geçirebilirdi.

5830 sayılı kanun ile Halkevleri kapatıldı⁴²⁰. 6195 sayılı kanunun kabulünün ardından CHP’nin mallarına el konuldu⁴²¹. CHP tarafından sert şekilde eleştirilen bu

⁴¹⁹ *Zafer Gazetesi*, 24 Ocak 1954, s.1; Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.240.

⁴²⁰ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001, s.356.

⁴²¹ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.183; Suna Kili, *a.g.e.*, s.357.

kanunlar muhalefetin tasfiyesinin amaçladığını belirttiler. CHP, ekonomik olarak zor duruma düşmüş ve Ulus gazetesi kapatılmıştı. Yeni Ulus adıyla tekrar yayın hayatına devam etse de maddi bakımından zor duruma düşülmüş ve çalışanlarına maaş ödeyemeyecek konuma gelmişti⁴²².

Ulus gazetesi başyazarı ve CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın “*Gözü Kapalı Oy Vermek*” adlı makalesinde iktidarı eleştirmesi üzerine hakkında savcılık tarafından soruşturma açılması için Meclis'ten izin istenmişti. İzin verilmesinin ardından Hüseyin Cahit Yalçın mahkemede yargılanarak dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildi⁴²³. Muhalefete baskıların artmasında Ulus gazetesinin yayımları etkili olmuştu. Adnan Menderes'i Arjantin diktatörü Peron'a benzetmesi⁴²⁴, yönetimini de Menderes Peronizması⁴²⁵ olarak nitelendirmişti. Bu durum kuşkusuz iktidarın hiç hoşuna gitmemişti.

Muhalefetin, iktidarla arasını bozan diğer bir konu ise İçişleri Bakanının Malatya Belediye Başkanını görevden almasıdır. Ardından yapılan seçimlerde tekrar CHP'nin kazanması ise iktidarı huzursuz etmiştir. CHP ise seçimlerin seçmenin hatasını kabul ederek tekrar kendilerine itibar göstereceğinin delili olarak kabul etmiştir. Ancak Malatya seçimlerinde gösterilen başarıyı Muhtar- Belediye ve Ara seçimlerinde gösteremediler. Seçimlerin kaybedilmesi CHP için tam bir sarsıntı olmuştu. Halkın 1950 seçimlerinde hata yaptığını ve bunu düzeteceğine inanmışlardı. Fakat DP'nin oylarını artırarak seçimlerden üstün ayrılmasıyla halkın kendilerinden desteği çektiğini anlamışlardı.

1954 seçimlerine gidilirken CHP'nin sıkıntıları son derece önemliydi. Çözüme kavuşmadan seçim yarışına girmesi iktidarın yararına olmuştu. Kendilerini halka tam olarak anlatamamış olmaları, teşkilatlarda yaşanan moral bozukluğu daha seçimlerin başında moralsizliği de beraberinde getirdi. İsteksiz ve hedefsiz ne CHP'de İsmet İnönü'nün yaptığı yurt gezilerindeki çalışmaları, ne de Nihat Erim'in etkili yazıları motive edememiştir.

⁴²² Cüneyt Arcayürek, *Arcayürek Açıklıyor 2...*, s.286.

⁴²³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 19 Nisan 1952, s.1; *Zafer Gazetesi*, 19 Nisan 1952, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 19 Nisan 1952, s. 1.

⁴²⁴ *Ulus Gazetesi*, 19 Haziran 1952, s.1.

⁴²⁵ *Ulus Gazetesi*, 20 Haziran 1952, s.1.

2.8.3. Seçim Öncesi Basının Durumu

1950 seçimleri öncesi demokrasiyi savunan basın, Demokrat Partinin kurulmasından itibaren sempati duymaya başladı. CHP iktidarının basına olan baskılarını artırması bu sempatiyi taraftarlığa dönüştürdü. Genel seçimlerde ise tamamen DP'nin savlarına geçilmişti. O dönemde basın özgürlüğünü en çok savunan Demokrat Parti olarak görünüyordu⁴²⁶. İktidarın yanında ise yalnızca Ulus Gazetesi kalmıştı. Seçim zaferinde basının çok önemli bir yeri vardı. Seçim zaferinden sonra Celal Bayar ve Adnan Menderes gördüğü gazetecilere sarılıp bu zaferde sizde pay sahibisiniz diye övgüler yağdırıyorlardı.

1952 yılından sonra ise Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul ve Gece Postası, DP'den desteklerini tamamen çektiler. Zafer gazetesi Partinin yayın organı olduğu için, Ulus Gazetesi CHP'nin yayın organı, Kudret Gazetesi ise Millet Partisinin yayın organı olduğu için yayınlarında değişiklik olmamıştır⁴²⁷. 1951 yılında DP tarafından tarafsız basına ilk darbe vurulmuştu. Fakat iktidar yeni olduğu için Basın tepki göstermemişti. Temmuz 1953'te Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişik ile o zamana kadar, sıfat ve hizmetlerinden dolayı Bakanlara yapılan hareketin takibi ilgili bakanın şikâyetine bağlı iken, bundan böyle savcılık kendiliğinden kovuşturma açabilecek, Bakanın sadece onayını alması gerektirecekti⁴²⁸.

Basın Kanunu'nun değiştirilmesi için Şubat 1954'te Melis'e verilen tasarı, yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek bazı yeni cürümler getiriyor ve bunları ağır müeyyidelere bağlıyordu. Basın yoluyla itibarı kıracak, şöhrete veya servete zarar verebilecek bir hususun ardından altı aydan üç seneye kadar hapis ve 1.000 liradan

⁴²⁶ 1875-1964 yılları arasında Fransızlar tarafından yayımlanan İstanbul gazetesinin DP ile ilgili değerlendirmeleri ilginçtir. Gazete DP'yi bir "hoşnutsuzlar partisi" olarak görüyor ve Parti'nin gücünü politik hakların elde edilmesi için önderlik etmekten aldığını belirtiyordu. İstanbul'a göre DP bu niteliğini yitirdiği zaman güç durumda kalacaktı. DP'nin iktidar olmasından sonra ise DP ile ilgili olarak hiçbir yazı yayımlamadı. Bunun nedeni ise gazetenin Fransız çıkarlarını temsil etmesi, DP'nin ise ABD'ye yakın olmasıydı. Ayrıntılı bilgi için bk. Alemdar Korkmaz, "İstanbul (1875-1964)", *Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi*, Ankara 1980, s.181-190; Nuran Yıldız, "Demokrat Parti (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1996, s.483.

⁴²⁷ Nurdan Çetin, *a.g.m.*, s.486.

⁴²⁸ Bu madde İçişleri Bakanının eşine makam arabası tahsis edilmesi skandalı gibi bir olayın tekrar yaşanmaması için konulmuştur.

10.000 liraya kadar ağır para cezası getiriyordu ki bu suçlar resmi sığfata haiz olanlara karşı yapıldığında, cezalar üçte birden yarıya kadar artırılacaktı. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan bir haber halinde ise bir seneden üç seneye hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası konmuştu. İşin en kötüsü, sulandırılan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu⁴²⁹. Basının desteğinin kaybedilmesi iktidarın aleyhinde olmuştur. İktidar, desteğinin kaybolmasını pek önemsemedi ve basın üzerindeki baskıları giderek artırdı.

2.9.1954 SEÇİMİ PROPAGANDALARI

2.9.1.DP'nin Seçim Propagandası

1954 yılının Mart ayından itibaren genel seçim çalışmaları başlamıştı⁴³⁰. Demokrat Parti 24 Ocak 1954 günü Genel İdare Kurulu toplantısı Adnan Menderes başkanlığında toplandı. Toplantının ardından Başbakan'ın yaptığı açıklamada şunları söylemiştir; *“Önümüzdeki seçimleri seçim güvenliği yönünde hiç kimsede en küçük bir şüphe ve tereddüt bırakmayacak bir ortamda yapmalıyız. Bu maksatla da seçmen kütüklerinin birer suretinin siyasi partilere verilmesini, tutanakların Yüksek Seçim Kurulu tarafından tasdik edilmesini, radyoya adli murakabe konulmasını, Türk ceza kanununun 161. Maddesinde yer alan suçların askeri değil, fakat sivil mahkemelerde görülmesini sağlayacak kanuni tedbirleri aldıktan sonra seçimlere gitmeliyiz. Seçim tarihi olarak da 2 Mayıs 1954'ü düşünüyorum.”*⁴³¹ diyerek seçim güvenliğinin en üst safhada olacağını belirtmiştir.

İktidar çalışmalarını ve hazırlıklarını tamamlamasının ardından DP Grubu toplantısında seçimlerin 2 Mayıs 1954 günü yapılmasına karar verildi. Basın kanunu çıkarılarak radyo ve yazılı basında işlenecek suçların en ağır şekilde cezalandırılması sağlandı. Seçmen kütükleri düzenlenerek, oluşturulan listelerin siyasi partilere dağıtılması gibi konularda düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler ile ilgili Adnan

⁴²⁹ Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.84-85.

⁴³⁰ Metin Toker'e göre seçim kampanyalarının esası; Celal Bayar'ın Memleket neredeydi, şimdi nerededir ve nereye varacaktır? Bu sorunun cevabını her vatandaş elini vicdanına koyarak düşünmelidir.” Diyerek memleketin ekonomik iyileşmesini ön plana çıkaran konuşmalar takip etmiştir. Bk. Metin Toker, *DP'nin Altın Yılları...*, s.285.

⁴³¹ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 190.

Menderes açıklamasında;“... *Bütün vatandaşlarımızın namus, şeref ve haysiyetlerinden de emin olarak korkusuz yaşama hakkına sahip olmalarını temin etmek icap eder. Bu medeni cemiyetin şiarıdır. Hürriyet nizam içinde yaşayan vatandaşların korkusuz yaşamasını istemek, hakların esasıdır.*”⁴³². Muhalefet bu düzenlemelere tepkide göstermiş olsa de kabul edilerek 1954 seçimlerinde uygulanması için idari amirlere, güvenlik birimlerine emir verildi.

Seçimlerde güvenlik sağlama mevzusu hükümetin vaatleriyle geçici olarak gündem dışı kaldı. Tüm dikkatler seçim çalışmalarına verildi. Demokrat Partinin seçim propagandasında hükümetin icraatları ve demokraside ki ilerlemeler üzerinde duruldu. Parti lideri olarak Adnan Menderes’in yurt gezileri ve mitinglerinde faaliyetleri ön plana çıkmıştı. Rıfki Salim Burçak partisinin propagandasını hatıralarında iktidarın icraatlarını maddeler halinde sıralayarak; Limanlar, Barajlar, Köy Yolların ve Köprüler, Tarım Politikası, Dünle Bugünün Kıyaslanması, Hayat Pahalılığı, Dış Politika, İnönü ve II. Dünya Savaşı, Ordu üzerine Tartışmalar, Petrol ve Yabancı Sermaye Kanunları, Demokrasi⁴³³ olarak sıralamıştır.

Adnan Menderes, yurt gezisine çıkarak halktan destek istemişti. Konuşmalarının büyük çoğunluğunda İsmet İnönü ve CHP’yi eleştirmiş, İç ve dış politikadaki başarılarından bahsetmişti. Ekonomik kalkınma ve tarımdaki makineleşmenin kendi dönemlerinde arttığından bahsetmişti. Demokrasi alanındaki ilerlemeler üzerinde duran Menderes, ülkeye demokrasi ve hürriyeti kendilerinin geçirdiğini belirtmiştir. Demokrat Parti hızlı bir seçim çalışmasının ardından sözü asıl sahibine halka bırakmıştı. 1954 Seçimleri Demokrat Parti ve Adnan Menderes için önemli bir sınav olmuştu. Vatan Gazetesi seçimlerden önceki yaptığı anket kısmen iktidarı rahatlatmıştır. Bu ankete göre Demokrat Parti % 59,9 oyla birinci parti olurken, CHP’de %25,2 ile iktidarın gerisinde kalıyordu⁴³⁴.

⁴³² *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 9, Toplantı: 1, Dönem:9, Ankara, 9 Mart 1954, s. 409; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında ...*, s.253.

⁴³³ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.202-211.

⁴³⁴ M. Serhat Yücel, *Demokrat Parti*, s.106.

2.9.2. CHP'nin Seçim Propagandası

Cumhuriyet Halk Partisi, 1954 seçim kampanyasını üç ana noktada topladı: İsmet İnönü şahsiyeti, Demokrat parti ile Menderes'in partizanlığı ve ekonomik konular. İsmet İnönü ve CHP'nin diğer önderleri halka Petrol Kanunu'nun⁴³⁵ yeni bir kapitülasyon olduğunu, yabancı sermayenin⁴³⁶ Türkiye'ye gelişinden duydukları rahatsızlığı anlatarak Başbakanın memleketi yabancılara sattığını söylüyorlardı. İktidara ise geldiklerinde nasıl çözüm bulacaklarını ise söylemiyorlardı⁴³⁷.

İsmet İnönü CHP'nin kurultayında seçim çalışmalarını başlatarak şu sözleri söylemiştir; *"...Cumhuriyet Halk Partisinin olağanüstü Kurultayının toplanması gerektiğine inanarak sizleri vazifeye çağırdım. Millet yolunda bize emanet edilen hizmetleri derin bir mesuliyet hissi ile ifa etmeye çalışacağız."* Diyerek seçimlere gereken önemin verilmesini istedi. Konuşmasının devamında kendilerine karşı yürütülen baskılara da değinen İnönü; *"...1953 Kurultayından beri siyasi hayatımızda ehemmiyetli hadiseler geçmiştir... İktidarın muhalefet karşı hukuk devleti esaslarına ve usullerine riayet edeceğine inanmaya dayanıyordu. Ümitler hüüzün ve elem verici bir kesinlikle boşa çıkmıştır."*⁴³⁸ diyerek hükümetin devr-i sabık yaratmayacağız sözünden döndüğünü ve kendilerine sıkıntılar verdiğini söylemiştir.

Seçimlerde Cumhuriyetçi Milliyet Partisi Genel Başkanı 13 Mart 1954 günü iktidara karşı muhalefetin birlikte hareket etmesi için şartlarını öne sürdüğü beyannamede;

"a-Partiler işbirliğine her hususta müsavi şartlarla girmelidirler

b-Seçimlerden sonra gelecek Meclisin ilk ve başlıca vazifesi kuvvetler ayrılığına dayanan Batı örneği bir Anayasa vücuda getirmek olmalıdır.

c-Bu Anayasada ikinci meclis, Anayasa Mahkemesi, adaletin istiklalini sağlayacak hakimler Meclisi gibi bir müesseseler kurulmalıdır.

⁴³⁵ Yabancı sermaye ile işletmecilere geniş haklar tanıyan yasa. Ayrıntılı bilgi için Bk. Serhat Yücel, *Demokrat Parti*, Ülkü Kitapevi, İstanbul 2011.

⁴³⁶ Yabancı yatırımcıların Türk vatandaşlarına tanınan kolaylıklara eşit olarak faydalanması, dışarıya çıkarılacak kar oranlarındaki % 10 sınırlandırmanın kalkması.

⁴³⁷ Serhat Yücel, *a.g.e.*, s.106.

⁴³⁸ *Yeni Ulus Gazetesi*, 28 Şubat 1954, s.1.

d-Kurucu Meclisi görevini görecek olan 10. Meclis bu işleri yaptıktan sonra yeni seçimlere gitmelidir.

e-Seçim kampanyası başlamış olduğundan, böyle bir işbirliği 3-4 gün içinde ve açık müzakerelerle yapılmalıdır.”⁴³⁹ diyerek CHP ile işbirliği için ilk adımı atmış oldular. CHP yayınladığı bildiride ise; “Laik Cumhuriyet ve inkılâp umdelerini programlarında kabul etmiş ve bu umdeleri seçim beyannameleri ilan edecek olan partilerle ve bağımsızlarla seçimlerde işbirliği yapmayı rejimin selameti açısından fayda sağlanacağı düşünülmektedir.”⁴⁴⁰ diyerek Cumhuriyetçi Milliyet Partisinin isteklerine kendi isteklerini öne sürerek bu partiyle görüşmelere başlanmıştı.

İki partinin seçimlerde birleşme fikri birçok kesim tarafından eleştirilmişti. Birleşilen konu ise Cumhuriyetçi Milliyet Partisinin irtica faaliyetlerinden dolayı kapatılmış olan Millet Partisinin devamı olmasıydı. CHP dahi kendi şartlarında seçim beyannamesinde rejimlere bağlılığın gösterilmesini isteyerek güvensizliğini göstermişti. Görüşmeler iki parti mensupları tarafından başlandı. Anlaşma sağlanırsa CHP %30 kontenjanı Cumhuriyetçi Milliyet Partisine ayrılacaktı. Fakat CMP'nin her vilayette adayların yarı yarıya iki partiden gösterilmesi hususunda ısrarları⁴⁴¹ üzerine görüşmeler sonlandırıldı. Bu anlaşmanın sağlanamamasında CHP'nin içinde isteksiz olanların sayısının fazla olmasıdır⁴⁴².

Muhalefette birleşmenin olmamasının ardından CHP seçim yolunda tek başına devam etti. Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü seçim çalışmalarına 9 Nisan 1954 günü Malatya'da yaptığı miting ile başlamıştır. Halka yaptığı konuşmasında iktidarı kendilerine karşı baskı kanunlarının çıkarttığını, bu kanunların iktidara gelmeleri durumunda baskı kanunlarını kaldıracaklarını belirtti. Ayrıca Petrol ve Yabancı sermaye kanununun tamamen kapitülasyonların devamı olduğunu ve iktidarın ne yaptığını bilmediğini savunmuştur. Konuşmasında; “*Şimdi çiftçiler için yeni bir tehlike belirmiştir. Yabancı sermaye gelip işleteceği toprağı nereden*

⁴³⁹ *Ulus Gazetesi*, 13 Mart 1954, s. 1, *Akşam Gazetesi*, 13 Mart 1954, s. 1, Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.192.

⁴⁴⁰ *Vatan Gazetesi*, 14 Mart 1954, s.1; *Ulus Gazetesi*, 14 Mart 1954, s. 1

⁴⁴¹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında...*, s.254.

⁴⁴² CHP içinde olan bu isteksizliğin sebebi CMP'nin oy oranının seçimlerde iktidar mücadelesine etki etmeyeceği düşüncesidir. Millet Partisinin sadece 1 milletvekili çıkarması, sadece Kırşehir'de destek gören partiye %30 kontenjan verilmesi sıkıntılara yol açardı.

bulacak, şüphesiz birçok çiftçimizin en çok 20 dönüm olan arazisinden alacaktır."⁴⁴³ diyerek bu yasadaki en çok etkilenecek kesimleri söyleyerek kendilerine fırsat verilmesini istemiştir.

Yurt gezilerine devam eden İnönü'nün konuşmalarında hükümeti eleştirmiştir. Partinin diğer yöneticileri de seçim bölgelerinde faaliyetlerde bulunmaktaydı. CHP'nin yayın organı Yeni Ulus ise maddi destekten yoksun olmasına rağmen seçim bölgelerinde ki haberleri okuyucularına duyuruyordu. Aday belirleme işlemleri ise büyük çalışmalar neticesinde belirlenmeye çalışıldı. Nihat Erim aday tespitindeki CHP'nin çalışmalarından övgüyle bahsettiği makalesinde; *"Adayların tespiti işi partilerin iç yüzünü ister istemez açığa vuruyor. Bu meselede CHP demokrasi prensiplerine tam bağlılık göstermiştir... Devlet ve parti idarecilerinin mutlaka seçimle tespitini gerektirir. Seçim iyi netice verir, kötü netice verir. Ne olursa olsun kabul etmek lazımdır.*"⁴⁴⁴ diyerek aday tespitinde herhangi bir kriterin olmadığı için ehli insanların seçileceğine olan güvenini belirtmiştir.

CHP seçim çalışmalarına devam ederken, diğer taraftan da seçim beyannamesi yayınlamıştı. Seçimlerde çok fazla vaatle bulunmayan CHP'nin beyannamesindeki bazı vaatleri şunlardır; "

1-Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişiklikleri yapacağız,

2-Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz,

3-Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız,

4-Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanuni tedbirler alacağız,

5-Vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağız."⁴⁴⁵ gibi vaatler sıralanmıştır. Seçim beyannamesine bakılınca DP'nin muhalefette iken hazırladığı beyannameye benzemektedir. Roller tamamen değişmiş CHP iktidara gelince baskıları ortadan kaldıracağız söylemlerinde bulunmaya başlamışlardı.

⁴⁴³ *Ulus Gazetesi*, 10 Nisan 1954, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.256.

⁴⁴⁴ Nihat Erim, "DP Tam Totaliterliğin Eşiğindedir", *Yeni Ulus Gazetesi*, 13 Mart 1954, s.1.

⁴⁴⁵ *Ulus Gazetesi*, 20 Nisan 1954, s.1.

1954 seçimlerine CHP heyecanlı girmiş olsa da mitingler ve yurt gezileri eski görkemini kaybetmiştir. Maddi destekten yoksun olan CHP seçim harcamalarını da azaltmasından dolayı miting sayısı son derece düşük olmuştur. İsmet İnönü Malatya’da başladığı mitinglerine çevre illerle devam etmiş tüm yurdu gezememiştir. Partinin diğer yöneticilerin yaptığı mitinglerde sadece iktidarın eleştirilmesi ve çözüm önerilerinin açıklanmaması halkı ilgisini azaltmıştır. İktidarın yürüttüğü sindirme politikası neticesinde seçimler öncesi CHP, hazırlıklarını tamamlayamamış ve vaatlerini anlatamadan halkın önüne sandıklar konulmuştur.

2.10.1954 SEÇİMLERİ SONUÇLARI

Genel Seçimler 2 Mayıs 1954 günü tüm yurttan sessiz şekilde geçti⁴⁴⁶. Seçimlerde Türkiye’de 10.262.063 seçmenden, 9.095.617’sinin 43.174 sandıkta oy kullandı.

Siyasi Partiler	Oy Toplamı	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
DP	5.313.659	58.42	503
CHP	3.193.471	35.11	31
CMP	480.249	5.28	5
KP	50.935	0.56	-
BAĞIMSIZLAR	56.393	0.62	2
TOPLAM	9.095.563	100	541

Tablo 4: 1954 Seçimleri Partilere Göre Oy Dağılımı⁴⁴⁷

Demokrat Parti 1950 seçimlerine oranla oy sayısını 921.965 artırarak 95 milletvekili fazladan kazanmıştır. CHP ise 44.484 oy sayısı ile 38 milletvekili kaybetmiştir. Çoğunluk esasına göre yapıldığı için seçimlerde zaferle çıkan DP milletvekili sayısını artırmıştı. 1950 seçimlerinde tekrar seçilen Şemsettin Günaltay

⁴⁴⁶ Gazetelerin Manşetleri; Vatan Gazetesi, “DP seçimleri kazandı. Bütün yurttan seçim intizamla içinde cereyan etti. İştirak nisbeti yüksek oldu.” Bk. *Vatan Gazetesi*, 3 Mayıs 1954, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, “Seçimi büyük ve ezici farkla DP’nin kazandığı tahakkuk etti.” Bk. *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1954, s. 1; Erol Tuncer, *1954 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2011, s. 63.

⁴⁴⁷ 1954 Seçimleri sonuçları için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310-4; *Cumhuriyet Gazetesi*, 3 Mayıs 1954, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 3 Mayıs 1954, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 3 Mayıs 1954, s. 1; Erol Tuncer, *1954 Seçimleri...*, s. 64, Kemal H. Karpat, “The Turkish Elections of 1957”, *Western Political Quarterly*, 1961, s.459.

ve F. Ahmet Barutçu seçilememiştir. Seçimlerden 3 gün sonra Tunceli milletvekilleri Aslan Bora ile Fethi Ülkü partiden istifa etmişlerdir⁴⁴⁸. Seçimlerden zafer ile ayrılan Adnan Menderes'e çok sayıda yabancı devlet adamı tarafından tebrik mesajları gelmiştir⁴⁴⁹.

2.11. 1954 SEÇİMLERİ SONRASI SİYASİ DURUM

Genel seçimlere katılım oranının fazla olması demokrasi açısından önemlidir. Mustafa Albayrak'a göre halk demokrasiyi sevmiştir⁴⁵⁰. Seçim sonuçları için DP sevinirken CHP'de ise işler daha da karmaşık bir hal almıştır. Ahmad Feroz ise Demokrat Parti açısından değerlendirmesinde; *"Bu büyük seçim zaferinin genel siyasi iklimi etkilemesi doğaldır. DP'lilerin halkçı imajı güçlendi ve muhalefetin seçkinliği ile bütün bu kuşkular ortadan kalktı. Seçimlerden önce Menderes, 1950-1954 yıllarından 1954 seçimleriyle birlikte sona erecek bir geçiş dönemi olarak söz etmişti. Diğer yandan eğer muhalefet eski yıkıcı politikasını sürdürmeyi tercih ederse, iktidar partisi her politikayı uygulamak için Meclis'in ezici çoğunluğa ve milli iradenin desteğine sahip olacaktı."*⁴⁵¹ diyerek iktidarın kazanımlarını belirtmiştir.

İlkay Sunar ise seçim sonuçlarını değerlendirmesinde; *"Demokrat Parti Türk Siyasi hayatını uzun yıllar yönlendiren, etkileri günümüze kadar uzanan bir dönemin mimarı olmuştur. Devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden toplum ağırlıklı bir siyasal sisteme geçiş süreci içinde önemli bir dönüşüm noktası olan Demokrat Parti dönemi, Türkiye'de demokratik rejimin biçimlenmesinde ve sosyal hayatın etrafında döndüğü temel eksenin değişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. DP'nin toplumun demokratikleşmesinde temel bir rolü olduğu yadsınamaz ancak CHP'nin devlet partisi olduğu için eleştiren Demokrat Parti, kendi iktidar döneminde partinin devleti anlayışına yönelmiştir. Sonuç olarak olumlu ve olumsuz etkileriyle Demokrat Parti, Türk siyasal yaşamın halen izlerini derinden taşıdığı popülist dönemin öncüsü*

⁴⁴⁸ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 90; Erol Tuncer, *1954 Seçimleri...*, s.64.

⁴⁴⁹ Suudi Arabistan Krallık Elçisi bizzat kaleme aldığı tebrik mektubu Ek'ler kısmındadır. Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-125-808; leff 7.

⁴⁵⁰ Mustafa Albayrak, *a.g.e.*, s.259.

⁴⁵¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde...*, s.76.

olmuştur.”⁴⁵² diyerek siyasi hayatını Demokrat Parti bu seçimlerle sarsılmaz bir şekilde sağlamlaştırdı.

Cumhuriyet Halk Partisi seçimlerdeki stratejisi hükümetin ekonomik sıkıntılarını halka anlatıyordu. Fakat iktidarın ilk yıllarındaki ekonomik kalkınma halkı ziyadesiyle memnun etmişti. Yabancı sermayenin karşıtı olmakta CHP’yi halkın gözünde yatırımların önüne engel koymak istediğini düşünmesine sebep olmuştur. İç ve dış politikalarda aksaklıkları İsmet İnönü tarafından iyi kullanılmadı. Hükümetin dış politikada önemli kararlar alması, İnönü’nün söylemlerini boşa çıkarmıştı. Seçimlerde organize olamayan CHP halka kendini iyi anlatamamıştır. Demokrat Parti ise yaptığı tüm icraatları halka anlatmada başarı göstermiştir.

1954 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tamamen gücünü kaybettiği dönem olmuştur⁴⁵³. İktidarın muhalefeti sindirme politikasının son darbesi halk tarafından vurulmuştur. Parti artık kendi iç meselelerini çözüme kavuşturmakla uğraşmaya başlamıştı. CHP’nin tüm teşkilatlarında ümitsizlik ve karamsarlık havası esmeye başladı. Parti 27 yıllık iktidar yorgunluğunu üzerinden atamamış ve iktidar hedefinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Seçimlerden önceki siyasi tartışmalar şekil değiştirmiş, CHP iktidarı Atatürk inkılâplarına karşı gelmekle suçlarken, 1954’ten sonra hürriyet ve demokrasi konuları üzerinden eleştiriler yapılmıştır⁴⁵⁴.

⁴⁵² İlkay Sunar, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, Ankara 2001, s.2086.

⁴⁵³ Seçim sonuçları CHP için o kadar şok edici olmuştur ki CHP’nin önde gelen isimlerinden Hüseyin Cahit Yalçın “*bu millet demokrasiye layık değilmiş*” gibilerinden kaleme aldığı yazılarından halka küskünlüğünü açıkça belirtiyor, Nihat Erim ise muhalefette sertlik politikasından vazgeçip Gandhi yöntemlerine dönme önerilerinde bulunuyordu. Bk. Nadir Nadi, *Olur Şey Değil*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1981, s.69.

⁴⁵⁴ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s.171.

III. BÖLÜM

3.1. 1957 SEÇİMLERİNE KADAR YAŞANAN SİYASİ OLAYLAR

3.1.1. 1954 Seçimleri Ardından Yaşanan Siyasi Olaylar

3.1.1.1. Üçüncü Adnan Menderes Hükümetinin Kurulması

1954 Seçimlerinin Demokrat Parti zaferi ile sonuçlanmasının ardından X. Dönem Meclis ilk toplantısını 14 Mayıs 1954 günü yaptı. Milletvekilleri yemininden sonra Meclis Başkanı seçimi yapıldı. 489 milletvekilinin oy birliği ile Refik Koraltan Başkan olarak seçilmiştir⁴⁵⁵. Refik Koraltan'ın seçilmesinin ardından teşekkür konuşmasında; “Çok aziz ve muhterem arkadaşlarım, Onuncu Devre Fevkalâde İçtimai Büyük Millet Meclisi Reisliği için yapılan seçim sonunda hakkımda gösterilen samimî sevgi ve itimadî şükranla karşılarken, çok muhterem arkadaşlarımı samimî kalbimin sevgi dolu ifadesi olarak hürmetle selâmlarım. (Alkışlar)”⁴⁵⁶ sözleriyle memnuniyetini ifade etmiştir.

Meclis Başkanı vekilinin seçilmesinin ardından Başkanvekilleri, İdari Amir Seçimleri ve bu seçimlerden sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi için oylama yapıldı. Seçime 513 milletvekilinin oylamaya katıldığı seçime İstanbul Milletvekili Celâl Bayar 486 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir⁴⁵⁷. İkinci Adnan Menderes kabinesi Cumhurbaşkanı seçiminden sonra 14 Mayıs 1954 yılında istifa etti⁴⁵⁸. Bayar hükümeti kurma görevini tekrar Adnan Menderes'e verdi⁴⁵⁹.

3.1.1.2. Üçüncü Adnan Menderes Hükümetinin Kurulması

Adnan Menderes kabinesini 17 Mayıs 1954 günü ilan etti⁴⁶⁰. Menderes'in Üçüncü Kabinesi şu isimlerden oluşuyordu;

⁴⁵⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.6.

⁴⁵⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.7.

⁴⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s. 7-8.

⁴⁵⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1954, s.1; Zafer Gazetesi, 15 Mayıs 1954.

⁴⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.9.

⁴⁶⁰ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde... , s.264.

Başbakan	Adnan Menderes	İstanbul
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Fatih Rüştü Zorlu	Çanakkale
Devlet Bakanı	Mükerrem Sarol	İstanbul
Devlet Bakanı	Osman Kapani	İzmir
Adalet Bakanı	Osman Şevki Çiçekdağ	Ankara
Milli Savunma Bakanı	Ethem Menderes	Aydın
İçişleri Bakanı	Namık Gedik	Aydın
Dışişleri Bakanı	Fuat Köprülü	İstanbul
Maliye Bakanı	Hasan Polatkan	Eskişehir
Milli Eğitim Bakanı	Celal Yardımcı	Ağrı
Bayındırlık Bakanı	Kemal Zeytinoglu	Eskişehir
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	Sıtkı Yırcalı	Balıkesir
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Behçet Uz	İzmir
Gümrük ve Tekel Bakanı	Emin Kalafat	Çanakkale
Çalışma Bakanı	Hayrettin Erkmen	Giresun
İşletmeler Bakanı	Fethi Çelikbaş	Burdur

Tablo 5: Üçüncü Adnan Menderes Kabinesi⁴⁶¹

⁴⁶¹ *Ayın Tarihi*, No: 246, Mayıs 1954: 29.

Yeni kabinede; Yümnü Üresin, Kenan Yılmaz, Rıfki Salim Burçak, Ekrem Hayri Üstündağ olmak üzere sekiz bakana görev verilmemişti.⁴⁶² Üçüncü Menderes kabinesine yeni giren isimler ise; Fatih Rüştü Zorlu(Çanakkale), Mükerrerrem Sarol (İstanbul), Osman Kapani (İzmir), Behçet Uz (İzmir)'dur⁴⁶³.

Kabinenin kurulmasının ardından Başbakan Adnan Menderes Hükümetin Programını 23 Mayıs 1954 günü DP Meclis Grubu'na sundu. Demokrat Parti milletvekillerinin oylamasında 411 milletvekilinin olumlu oy vermesiyle kabul edildi⁴⁶⁴. Demokrat Parti Grubunun kabul ettiği programı Adnan Menderes Meclis'e sundu. Adnan Menderes, sunduğu programda yeni konuların olmadığını Meclise söyledi. Seçim kampanyaların sırasında hükümetin takip edeceği politika en başından biliniyordu. Ülkenin her yerinde açıklanan ve savunulan bir programdı.⁴⁶⁵

Hükümetin Programı hakkında konuşmak için kürsüye gelen Adnan Menderes konuşmasında; *“Müsaade buyurursanız, gözlerimizi arkada bıraktığımız dört yılın hadiseleri üzerine çevirerek memlekette demokratik hayatın inkişafı bakımından bunları bir tahlile tutmak suretiyle fikirlerimizi izaha çalışacağız... Ne gariptir ki, bir zamanlar demokratik rejimin memlekette yerleşmesini türlü cebir ve tazyik vasıtalarıyla ve her neviden politika taktikleriyle önlemeye çalışanlar iktidardan düşer düşmez bir anda aşırı ve ölçsüz hürriyet tarafları kesilmişler ve huzur ve sükûn içinde hürriyet nizamını kurmak davasını bu yanlış ve şuursuz hareketleriyle adeta tehlikelere maruz bırakacak derecelerde ifratlara düşmüşlerdir*⁴⁶⁶. Sözleriyle muhalefeti eleştirmiştir.

Konuşmasını bitirirken şunları söylemiştir; *“Bu itibarla 2 Mayıs'ta hiçbir şey olmamış gibi devri sabıkın bütün kökü arazi ile şuursuz, yıpratıcı ve haysiyetsiz kavgalarıyla, yalan ve iftiraya dayanan sözde siyasi mücadele usulleriyle devamına*

⁴⁶² Zafer Gazetesi, 18 Mayıs 1954, s.1; Cumhuriyet Gazetesi, 18 Mayıs 1954, s. 1; Akşam Gazetesi, 18 Mayıs 1954, s. 1.

⁴⁶³ Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.220.

⁴⁶⁴ Zafer Gazetesi, 24 Mayıs 1954, s.1; Cumhuriyet Gazetesi, 24 Mayıs 1954; Akşam Gazetesi, 24 Mayıs 1954, s. 1.

⁴⁶⁵ Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yayınları, İstanbul 1969, s.391.

⁴⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.21; Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.220-221.

*müsaade etmeyeceğiz*⁴⁶⁷ diyerek devri sabık politikasının sona erdiğini belirtmiştir. Konuşmanın ardından Üçüncü Adnan Menderes hükümetinin programı 26 Mayıs 1954 günü 520 milletvekilinden 27'si ret, 2'de çekimser, 491 olumlu oy alarak kabul edildi⁴⁶⁸.

3.2. HÜKÜMETİN 1957 YILINA KADAR İZLEDİĞİ SİYASETİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1954 seçimlerinden hükümetin büyük başarı ile çıkması Demokrat Parti'nin elini güçlendirdi. Seçim başarılı gibi gözükmesine rağmen Mete Tuncay'a göre; *"1950'de aldığı oyları arttırmakla, çoğunluk sisteminin sandık sonuçlarının Meclis'e abartılı olarak yansıtması sayesinde milletvekillerinin %93'ünü kazanması İngiliz tarihçi Lord Acton'un*⁴⁶⁹ *dediği özdeyişi doğrulamaktadır.*⁴⁷⁰ diyerek seçimlerin aslında sanıldığı gibi aksine çoğunluk sisteminin sonucu olarak abartılı görüldüğünü belirtmektedir.

Üçüncü Menderes kabinesine bakıldığında yeni bakanların tamamen Başbakanın yakın çalışma arkadaşları olduğu görülmektedir. Seçimleri kazanan Adnan Menderes beklentilerin tersine farklı kabine kurarak kendi gücünü ortaya koymuştur⁴⁷¹. Rıfki Salim Burçak'a göre bu değişimin sebebi; *"...son dört yılda demokrasiyi soysuzlaştıran şartların devamına artık müsaade etmeyerek yeni bir politika izleyecekti ve bunu programında belirtmişti.*⁴⁷² diyerek izah etmiştir.

Seçimlerde yurt gezisine çıkan ve iktidar adına destek toplayan Celal Bayar köşkte verdiği yemek sırasında söylediği sözler hükümetin politikasını özetler gibiydi; *"ince demokrasiye paydos"*⁴⁷³ diyerek hedefi belirtmiştir. Adnan

⁴⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.23-24; Zafer Gazetesi, 25 Mayıs 1954, s.1; Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mayıs 1954, s. 1, Vatan Gazetesi, 25 Mayıs 1954, s. 1; Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.220-221.

⁴⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.86; Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mayıs 1954, s. 1, Vatan Gazetesi, 26 Mayıs 1954, s. 1.

⁴⁶⁹ Lord Acton'un iktidar zaferi ile ilgili söylediği söz; *"İktidar yozlaştırır, mutlak iktidar mutlak yozlaştırır."* demıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Mete Tuncay, "Demokrasinin Umut Yılları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 2005, s.181.

⁴⁷⁰ Mete Tuncay, a.g.m., s.181.

⁴⁷¹ Kazım Öztürk, a.g.e., s.389-390.

⁴⁷² Rıfki Salim Burçak, a.g.e., s.220.

⁴⁷³ Nadir Nadi, *Ohur Şey Değil...*, s.69.

Menderes'te muhalefet ile ilgili ilişkilerin devamı için şartlarını şu şekilde anlatmıştır; *“Böylesine yapılan ve yapılmakta hala devam edilen bir muhalefet karşısında ve bugünkü şartlar altında Partiler arası ilişkilerden bahsetmek fuzulidir. Onlara ancak riayetine mecbur olduğumuz yasal hakları tanıyoruz... Eğer muhalefet iktidarla birlikte yepyeni bir döneme başlamak istiyorsa, ya kusurlarını itiraf etmesi yahut da partilerinin bu kimseler tarafından temsil ettirilmemesinin önlemini alması gerekir.”*⁴⁷⁴ diyerek İsmet İnönü'nün partiden el çektirilmesini istemiştir.

Adnan Menderes hükümetinin en zor iktidarı döneminde baskılar⁴⁷⁵ artmıştır. Kısmi ekonomik iyileşmenin faturası bu dönemde çıkmıştır. Kemal H. Karpat'a göre hükümetin izlediği politikayı şu şekilde açıklamıştır; *“Seçimlerde kazandığı zafer DP'yi ekonomik kalkınmayı iyice hızlandırmak için enflasyonist politikalar uygulamak konusunda yüreklendirdi... Enflasyon maaşlı çalışanların yaşam standartlarını bir hayli aşağı çekmiş, fiyat mekanizması alt üst olmuş ve piyasalar normal işlevlerini kaybetmişlerdi. İthal ürünlerin fiyatları fırlamıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak devlet denetiminden ve bürokratik formalitelerden hiçbir verim alınamaz olmuştu. Dolayısıyla ekonomi tıkanı ve kaynak dağılımında yaşanan bozukluk ekonominin genel olarak kötüleşmesine neden oldu.”*⁴⁷⁶ diyerek zor dönemde yaşanacak olan sıkıntıları belirtmiştir.

İktidar ekonomik zorluklarının yanı sıra iç siyasetle de uğraşmak zorunda kalmışlardı. Şerafettin Turan hükümetin icraatlarını maddeler halinde sıralamıştır.

“a-Karşıt Partilere oy veren illerin idari yapılarının değiştirilmesi: Malatya ilinin ikiye ayrılması, Kırşehir ilinin ilçe yapılması,

b-Kamu çalışanlarının hizmet sürelerine bakılmaksızın emekli yapılmaları,

c-Üniversite Öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınması

d-Toplantı ve Yürüyüşlerinin Kısıtlanması,

e-TBMM görüşmelerinde kısıtlama ve ceza uygulaması,

f-Sendikal çalışmalarının kısıtlanması,

⁴⁷⁴ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.93-94.

⁴⁷⁵ Bu baskılar hükümetin “ekonomik politikası konusunda partiler arasında bir ihtilaf yaşanması ve Demokrat Parti hükümeti plansız ekonomi politikası nedeniyle eleştirilere maruz kalınca, basına ve muhalefete çeşitli kısıtlamalar getirerek tepki verdi. Bk. Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.186.

⁴⁷⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.185-186.

g-Muhalefetin güç birliğini önlemek amacıyla seçim yassında değişiklik yapılması”⁴⁷⁷. şeklinde maddelemiştir.

3.2.1. Kırşehir ve Malatya İllerinin Cezalandırılması

Hükümet ülke genelinde tüm illerde oylamada zirvedeyken iki il istisna olmuştur. Kırşehir ve Malatya muhalefet oy vererek DP’ye destek vermemişlerdi. İktidar bu illere verilecek ceza ile hem muhalefetin desteğinin tasfiye edilmiş olacak hem de yeni dönem politikası üzerinden gözdağı verilecekti. 14 Haziran 1954 günü Malatya ilinin ikiye ayrılması hakkındaki yasa tasarısı görüşülmeye başlandı. İçişleri Bakanı Namık Gedik yasanın amacını şu şekilde anlatmıştır; *“Umumi nüfusumuzun % 74,8 ini teşkil eden köy halkına en yakın idare kademesi nahiye olduğuna göre âmme hizmetlerinin mümkün olduğu kadar halkın yakınma götürmek için evvel emirde nahiye teşkilâtına ehemmiyet vermek icap etmektedir. Bugünkü nahiye teşkilatımız ise ihtiyacı karşılamaktan uzaktır.”*⁴⁷⁸ diyerek vatandaşın Malatya ilinde yaptığı devlet işlemlerini halledebilmek için çok zahmet çektiklerini bu yüzden de ikiye ayrılması gerektiğini söylemiştir.

Mersin milletvekili Hüseyin Fırat ise konuşmasında; *“Hükümetimizin amme hizmetlerini görmekte mükellef organları halka yaklaştırmak mevzuunda Adıyaman'ı merkez yapmak suretiyle dört kazalı bir vilâyeti, Yüksek Meclise bir kanun teklifi ile getirmesinde çok büyük bir isabet mevcuttur.”* diyerek bu teklifin desteklenmesi gerektiğini söylemiştir. Yasaya destek konuşması yapan bir başka milletvekili kendi seçim bölgesinin bölünmesini savunan Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin konuşmasında; *“Aziz arkadaşlar, esas itibariyle memlekette inkişafa müsait küçük bölgelerin vilâyet haline getirilmesi, âmme hizmetlerini vatandaşın ayağına götürmek prensibi, memleket bünyesine, memleket menfaatlerine ve hızlı bir kalkınmaya imkân vererek yerinde bir prensiptir... Bu zaviyeden mütalâa edersek, Adıyaman Kazası öteden beri hızlı bir inkişaf arz etmiş ve coğrafi durumu itibariyle de Malatya'dan ayrı hususiyetler arz ederek ziraat bakımından, iktisat bakımından*

⁴⁷⁷ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.95.

⁴⁷⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.164.

daha ziyade Cenup iklimine ve Cenup şartlarına bağlı kalmıştır."⁴⁷⁹ diyerek yasa tasarısına destek vermiştir.

Meclis'te yalnızca Demokrat Parti milletvekillerinin konuşmuş olması sert tartışmaların yaşanmamasına neden olmuştur. Yapılan oylamada yasa tasarı kabul edilmiştir. Bu kanun ile Malatya İli ikiye bölünerek Adıyaman adında bir il kurulmuştur⁴⁸⁰. İkinci değişiklik ise Millet Partisini destekleyen Kırşehir ilinin ilçe yapılması ile ilgili yasadır. 30 Haziran 1954 günü konuyla ilgili hazırlanan yasa tasarısı Meclis'e sunuldu⁴⁸¹. Yasa tasarısı üzerinde sert tartışmalar yaşandı. Kanun teklifinin görüşülmesinin kabul edilmesi CHP milletvekillerinin tepkisini çekti.

Muhalefet adına ilk sözü alan Kars milletvekili Sıtkı Atalay konuşmasında hükümetin bu yasa ile Kırşehir'i cezalandırdığını belirterek şunları söylemiştir; "*2 Mayıs seçimlerini takip eden günlerde muhalefete rey veren Kırşehir İlini ilçe haline getirileceği şayiası bir kasırga gibi amme vicdanı üzerinde esti. (Allah, Allah sesleri) Buna inanmak güçtü. Zira şayia hukuki bir mahiyetten âri olduğu cihetle gülünçtü. Heyhat, Devlet radyosu maşerî vicdanı hiçe sayar. Bir eda ile resmî teşebbüsün kara habercisi oldu. İşte bu hazin hikâye şimdi huzurunuzdadır. Demokrasimize şeref vermeyecek, gelecek nesillerimizin dahi ibretle ıstırapla üzerinde duracakları bir intikamın hikâyesiydi.*"⁴⁸² diyerek yasanın halk üzerindeki etkilerini belirtmiştir.

Sıtkı Atalay'ın ardından kürsüye gelen Osman Alişiroğlu konuşmasında; "*Muhterem arkadaşlar, Kırşehir mevzuunda söz alırken teessür içinde bulunduğumuzu sizlere arz etmek isterim. (Soldan, vah vah sesleri) Bu teessürü, takdir edersiniz ki yalnız ben ve arkadaşlarım yaşamıyoruz. 200 bin Kırşehirlili de bu hayatı yaşamaktadır. Bayramlarını da bu vatandaşlar gözyaşı ile geçirmişlerdir. (Soldan Allah Allah sesleri)*"⁴⁸³ diyerek bu haberin insanların bayramını hüznle geçirdiğini söylemiş ve Kırşehir milletvekillerini nankör olarak adlandırarak

⁴⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.166-167.

⁴⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.179; Vatan Gazetesi, 15 Haziran 1954, s.1; Ulus Gazetesi, 15 Haziran 1954, s. 1, Zafer Gazetesi, 15 Haziran 1954, s. 1.

⁴⁸¹ Vatan Gazetesi, 1 Temmuz 1954, s.1; Zafer Gazetesi, 1 Temmuz 1954, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, Temmuz 1954, s. 1; Şerafettin Turan, a.g.e, 96.

⁴⁸² TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.343.

⁴⁸³ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.344.

davalarını savunmalarını istemiştir. Adnan Menderes konuşmanın aralarına girerek tepki göstermiştir.

Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı ise hükümeti baskıcılıkla suçlayarak şu sözlerini söylemiştir; *“Ben bu vilâyeti ortadan kaldırmak istiyorum, dağıtmak istiyorum, diyemiyor. Ne yapıyor? Bir adamı öldürmek isteyen bir kimsenin açıktan açığa yapamadığı şeyi yapıyor: Kolunu kesiyor, bacağına kesiyor, muhtelif uzuvlarını kesiyor; ondan sonra, sen bu halinle yaşayamazsın hükmüne varıyor. Demokrat Parti iktidara geldiği günden beri âmme hizmetlerinden, vatandaşların suhuletle istifadesi gayesiyle birtakım köyleri nahiye, birtakım nahiyeleri kaza, birtakım kazaları vilâyet yaptığını burada ifade etmiştir. Fakat şimdiye kadar bir vilâyet ilga edilmemişti. Türkiye’de vilâyet olmak vasfında yerler var mıdır, yok mudur? Bu suali herkes kendi vicdanına sorsun.”*⁴⁸⁴ diyerek hükümeti eleştirmiştir.

Sert tartışmaların ardından oylamaya geçilmiştir. Oylamaya katılan milletvekillerinin çoğunluğu kanun tasarısına olumlu oy vermiştir. Kabul edilen yasa ile Kırşehir İlden ilçe konumuna getirilerek Nevşehir İline bağlanmıştır⁴⁸⁵. Demokrat Partinin uyguladığı cezalandırma sistemine *Gerrymandering*⁴⁸⁶ adı verilmektedir. Kırşehir’in İlden İlçe yapılması devam etmiş ve seçim yatırımına dönüşmüştür. Kırşehir 1957 seçimleri öncesi tekrar İl yapılmış, seçim sonrası Demokrat Partiye oy vermemesi üzerine İlçeye çevrilmiştir.

3.2.2. Kamu Çalışanları ve Öğretim Üyeleri İle İlgili Düzenlemeler

Demokrat Parti muhalefet yıllarında kamu çalışanlarının CHP yanlısı olduğunu seçimlerde partiye oy kazandırmaya çalıştığı için devlet işlerinin aksadığını belirtmişlerdi. Özellikle 1946 seçimlerinde devlet memurlarının CHP için çalışması Demokrat Partiyi iktidara geldiği zaman bu kadroları düzeltmeye çalıştı. 1950 seçimlerinde bürokrasi ve askeri kadrolarda yapılan değişiklikler ilk adım olmuştur.

⁴⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.345.

⁴⁸⁵ Zafer Gazetesi, 1 Temmuz 1954, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 1 Temmuz 1954, s. 1; Tanel Demirel, Türkiye’nin Uzun On Yılı..., s.250.

⁴⁸⁶ 1812 yılında ABD’nin Massachusetts Valisi Elbridge Gerry’nin yaklaşan seçimlerde partisine avantaj sağlamak üzere, seçim çevrelerini salamander’i (tek hücreli amfibi türü bir hayvan) andırır şekilde kıvrımlı çizgilerle tanımlaması ile literatüre giren ve valinin soyadı ile salamander kelimesinden oluşan siyasal bir terimdir. Bu terim tam olarak seçim çevrelerinin bir siyasi partinin yararına olacak şekilde düzenlenmesini ifade etmektedir. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Mehveş Evin, 3 Mart 2009, Akşam Gazetesi, (12.11.2012).

1954 seçimlerinin ardından da CHP için çalışan kamu çalışanlarının olması nedeniyle yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Hükümet 1950 yılında iktidara gelmesinin ardından emekliliği dolmuş olanların emekli edilmelerine, emeklilik hakkını kazanamamış olanları ise görev yeri değişikliği yapıldı. Yine bu dönemde 15 general ve 150 Albay emekli edilmiştir. Adalet Bakanlığı'nda da aynı işlemler Bakanlık bünyesinde çalışanlarına uygulamıştır. Sağlık Bakanlığı 30 yıl hizmet süresini dolduran hekimleri emekliye ayrılması ile ilgili kararname hazırlamış fakat Bakan Nihat Reşat Belger istifa etmişti⁴⁸⁷.

1954 seçimlerinin ardından İlk değişimi Cumhurbaşkanı Celal Bayar yapmıştır. Rıfki Salim Burçak köşkte katıldığı yemekte Bayar'ın konuşmasında; *"Ben burada işe başladım bile. Üç, dört kişiye yol verdim, sıra büyüklere de gelecektir."* diyerek memurlar üzerindeki değişimin habercisi olmuştur. Rıfki Salim Burçak yemekten aktardığı notlarda Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in seçimlerde muhalefete çalışan birkaç memuru Vekâlet emrine vererek görev değişikliği yaptığını söylediğini, İçişleri Bakanı Ethem Menderes'in ise Bakanlığın merkez teşkilatında çalışan memurlardan muhalefet adına faaliyet gösterenleri Bakanlıktan içeri sokmayacağını söylediğini yazmaktadır⁴⁸⁸.

Adnan Menderes seçimin ardından yaptığı konuşma memurlarla ilgili değişimin habercisi olmuştur. Süratle hazırlanan kanunla kamu çalışanlarının hizmet süresi 25 yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca memurlar haklarını aramak için Danıştay'a başvuramayacaklardı. Bu tasarı Meclis'te sert tartışmaların yaşanmasına sebep oldu. Muhalefet bunun tasfiye çalışması olduğunu, kişilerin siyasi görüşlerinin bu değişime neden olamayacağını savundular. Tartışmaların ardından yapılan oylamada 33 red oya karşılık 344 olumlu oy ile kanunlaşmıştır⁴⁸⁹.

Kamu çalışanları ile ilgili kanunun çıkmasının ardından Öğretim Üyeleri ile ilgili yetkilerin yeterli olmadığı gerekçesiyle 15 gün sonra yeni bir yasa tasarısı

⁴⁸⁷ *Zafer Gazetesi*, 20 Eylül 1950, s.1; *Ulus Gazetesi*, 20 Eylül 1950.

⁴⁸⁸ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.223.

⁴⁸⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.252; *Zafer Gazetesi*, 6 Temmuz 1954, s.1; *Vatan Gazetesi*, 6 Temmuz 1954, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Temmuz 1954, s. 1; Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.98-99.

hazırlanmıştı⁴⁹⁰. Bu yasa tasarısı ile Öğretim Üyeleri, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesine alınmıyordu. Kanun tasarısı Mecliste kabul edilerek yasalaştı. Hükümet Üniversitedeki Öğretim Üyelerini de etkisi altına aldı. Demokrat Parti iktidarı kendisine yöneltilen eleştirilerin kaynağı olarak gördüğü Üniversitelerin eleştirilerini engellemiştir.

Kemal H. Karpat'a göre hükümetin izlediği bu siyasetin sebebi; "Demokrat Parti, CHP'nin destekçileri olan aydınlara, askerlere ve bürokrasiye güvenmediğini artık açık bir şekilde ortaya koymaya başlamıştı. Bu grupların iktidara ulaşmak için sistemi örgütlemeyi ve istihbaratı kullandıklarını belirtmekten de çekinmiyordu. İktidarın en başarılı muhalifi basındı. Demokrasiyi ateşli bir şekilde savunmaya başlayan basın politik bilgilerin yayılmasında önemli rol oynuyordu."⁴⁹¹ Diyerek hükümetin iktidarı korumak için mücadeleye başladığını belirtmiştir.

3.3. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ SEÇİMLERİ

3.3.1. Muhtar Seçimleri

Hükümetin otoritesini ağırlaştırdığı kamu çalışanları ile ilgili yasanın ardından Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Köylü Partisi 16 Ağustos'ta yayınladıkları bildiriye Muhtar seçimlerine katılmayacaklarını açıkladılar⁴⁹². CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise Parti kurultayında yaptığı konuşmasında seçimlerin adaletsizlik içinde yapıldığını belirterek Muhtar seçimlerine katılma konusundaki fikrini şu şekilde açıklamıştır; "Biz CHP olarak vazifeye devam edeceğiz. Siyasi Parti olarak vazifeye devam mücadele ile olur. Seçime girmek, B.M.M' de salahiyyetli kürsüde memleket davalarını duyurmaktır. Mücadele etmezsen, seçmen nazarında her şeyini

⁴⁹⁰ *Zafer Gazetesi*, 22 Temmuz 1954, s.1; *Vatan Gazetesi*, 22 Temmuz 1954, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Temmuz 1954, s. 1.

⁴⁹¹ Kemal H. Karpat en başarılı muhalefet olarak gördüğü basınla ilgili verdiği istatistikler de gazete sayısı 1959'da 131 iken 1960'ta 506'ya yükseldi. Toplam satış miktarı ise 1945'te 300.000'den 1960'ta 1.4 milyonun üstünde okuyucuya ulaştı. Ayrıntılı bilgi için Bk. Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.187.

⁴⁹² *Vatan Gazetesi*, 17 Ağustos 1954, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Ağustos 1954, s. 1.

kaybedersin...”⁴⁹³ diyerek seçimlere girerek iktidar ile mücadeleye devam edeceklerini söylemiştir. Konuşmasının ardından da seçimlere girme kararı alınmıştır⁴⁹⁴.

7 Kasım 1954 günü yapılan Muhtar seçimleri tüm yurttaki sükûn içinde yapılmıştır. Seçimlere 5.221.278 kişi katılmış ve katılım oranı %67.15 olmuştur⁴⁹⁵. Seçimlerde 34.211 köy muhtarlığında partilere göre dağılımı ise; DP 26.191; CHP 5.943; CMP 135; KP 42; Bağımsızlar; 1.900 Partilerin aldıkları oy oranları ise DP %76.56; CHP %17.37; CMP %00.40; KP %00.12; Bağımsızlar; %5.55 almıştır⁴⁹⁶.

3.3.2. Belediye Seçimleri

İktidar Muhtar seçimlerinin ardından yaptığı değişiklikler⁴⁹⁷ ile muhalefeti radyodan yararlandırmamıştı. 1955 yılında iktidar tarafından hazırlanan Yeni İspat Kanunu ile basının ispat hakkının engellemesine yönelik yasa muhalefetin sert tepkisini çekmiştir. İspat Hakkı yasa tasarısının kanunlaşmasının ardından CMP bildiri yayınlamışlardı. Bildiride ise; “*Yurtta hürriyet, müsavet, emniyet ve adalet esaslarına dayanan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini müessir teminat altında bulunduran bir hukuk devleti nizamının ve bunun ayrılmaz bir şartı olan murakabeli bir devlet iradesinin tesisi sağlanmadıkça seçimlere girmeyeceğiz.*”⁴⁹⁸ Diyerek seçimlere katılmama kararı almışlardır.

CMP'nin bildirisinin ardından CHP'de bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride ise; “*Basın hürriyetini, hâkim teminatını, Üniversite muhtariyetini zedeleyen ve vatandaşın iradesini serbestçe belirtmesine meydan vermeyecek şekilde seçim usullerinde değişiklik yapan, Kırşehir vilayetini iktidara oy vermediği için lağveden,*

⁴⁹³ Sabahat Erdemir, *Muhalefette İsmet İnönü Konuşmaları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1950-1956)*, C.I, MF Sıralar Matbaası, İstanbul 1956, s.296; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.269.

⁴⁹⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos 1954, s.1; *Yeni Ulus Gazetesi*, 30 Ağustos 1954, s. 1.

⁴⁹⁵ Muhtar ve İhtiyar heyeti seçimlerine ait Ayrıntılı bilgi için Bk. **BCA**, 030-0-001-000-000-51-310, leff 6.

⁴⁹⁶ **BCA**, 030-0-001-000-000-51-310, leff 4; 1950-1954 Seçimlerinin oy oranlarının karşılaştırılması için Bk. **BCA**, 030-0-001-000-000-51-310, leff 7; *Vatan Gazetesi*, 8 Kasım 1954, s.1; *Zafer Gazetesi*, 8 Kasım 1954, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Kasım 1954, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 8 Kasım 1954, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.269.

⁴⁹⁷ Seçim Yasasında 30 Haziran 1954 günü değişiklik yapılmıştır. Bk. *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 1, Toplantı: 1, Dönem:10, Ankara 1954, s.324.

⁴⁹⁸ *Vatan Gazetesi*, 4 Ağustos 1955, s.1; *Ulus Gazetesi*, 4 Ağustos 1955, s. 1.

kanunlardan sonra, artık serbest ve cezasız bir seçime inanmanın imkansızlığı üzerinde ısrarla durulmuştur.”⁴⁹⁹ denilerek seçimlere girmeme kararı almıştır.

İki muhalefet partisinin seçimlere girmemesi iktidar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Roller değişmiş ve 1946 seçimlerinin ardından seçimlere katılmayan Demokrat Parti kendi iktidarı döneminde de böyle bir olayla karşılaşmıştır. Başbakan konuyla ilgili yaptığı açıklamasında; “Yurtta rejim buhranı değil, muhalefette bir ahlak buhranı vardır. CHP liderine göre; seçimlere girmemek, 1948’de memleketi harice kötölemek, halkı meşru yoldan ayırmaya teşvik etmek, Balkan komitacılığı yapmaktı... Bugün yine CHP liderine göre vatanperverliktir...”⁵⁰⁰ diyerek İsmet İnönü’yü iktidarda iken Demokrat Partinin seçimlere girmemesinin ardından söylediği sözlerle eleştirmiştir.

Belediye seçimlerinde 10.687.031 seçmenden, 4.146.873’ü oy kullandı ve katılım oranı %39,7’de kaldı. Demokrat Parti 8.784 Asil üyelik, 9.897 Yedek üyelik kazanırken, Köylü Partisi 262 Asil üyelik 257 Yedek üyelik kazanmıştır⁵⁰¹. Demokrat Parti Belediye seçimlerinde de kazanan taraf olmuştur. Fakat muhalefetin girmedığı seçimlerde dahi DP zorlanmıştır. Bu seçimlerde 6-7 Eylül bunalımının çok büyük etkisi vardır.

3.4. DEMOKRAT PARTİ’NİN DÖRDÜNCÜ BÜYÜK KONGRESİ

3.4.1. Kongre Öncesi Siyasi Durum ve Kongre’nin Toplanması

Demokrat Parti içinde, “İspat Hakkı Yasası” nedeniyle bölünmeler ve ardından yaşanan 6-7 Eylül olayları kongreyi sıkıntılı bir hava içine soktu. Ayrıca İspat Hakkını savunan milletvekilleri ki daha sonra Hürriyet Partisinin kuracaklar⁵⁰², faaliyetlerini kongreye yansıtılmalarından çekiniliyordu. İç politikada ki bu sıkıntılar

⁴⁹⁹ *Ulus Gazetesi*, 6 Ağustos 1955.

⁵⁰⁰ *Zafer Gazetesi*, 11 Ağustos 1955, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s. 272.

⁵⁰¹ Belediye Seçimleri ile ilgili Ayrıntılı Bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310, leff 4; *Zafer Gazetesi*, 20 Eylül 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 20 Eylül 1955, s. 1.

⁵⁰² Demokrat Parti Kuruluşundan itibaren üç kere parçalanmıştır. Bu parçalanmaların ilkinde Millet Partisi kurulmuştu. İktidara geldikten sonra 1952 yılında ikinci bölünmeden ise Köylü Partisi kurulmuştur. İspat Hakkı mevzuundan dolayı yaşanan üçüncü bölünmede ise Hürriyet Partisi kurulmuştur. Hürriyet Partisi 20 Aralık 1955 Salı günü 32 kurucu tarafından kuruldu. Genel Başkanlığına Ekrem Hayri Üstündağ getirildi fakat sağlık sebebiyle bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine tekrar yapılan seçimlerde Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu Genel Başkanı seçildi. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.338; M. Serhan Yücel, “Menderes Dönemi (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, s.1551; Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.187.

Demokrat Parti kongresini de etkiledi. Alınacak kararlar DP'yi ve iktidarı etkileyecekti.

M. Serhan Yücel makalesinde kongre öncesi siyasi durumu şu şekilde anlatmıştır; “...1955 Sonbaharında muhalefet yapmak için elverişli bir ortam vardı. 1955 yılının İlkbaharında havaların soğuk gitmesi tarım ürünlerinin fiyatlarının aşırı yükselmesine yol açmıştı...1955 Haziran sonunda tekel maddelerine ve Sümerbank ürünlerine yapılan zamlar halk arasında memnuniyetsizliği arttırmış, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatih Rüştü Zorlu'nun 300 milyon dolarlık bir kredi temin etmek üzere ABD'de uzunca kaldıktan sonra Türkiye'ye eli boş dönmesi havayı daha da ağırlaştırmıştı. Bütün bu olumsuzluklar içinde Demokrat Parti, tarihinin son Büyük Kongre'yi topladı”⁵⁰³ diyerek siyasi havayı özetlemişti.

Başbakan Adnan Menderes tüm bu zorluklara rağmen iyimserliğini korumuş ve Rıfki Salim Burçak'ında bulunduğu bir ortamda şu şekilde ifade etmiştir; “Başbakan kongre hakkındaki görüşlerini Genel Kurul'da zaman zaman açıklardı. O kongreyi salim bir mecraya sokacağından emin bulunduğunu söylüyor, ispat hakkı kongrede bahis konusu edilecek olursa her şeyi açıkça anlatacağını, bu teklifin altında beş eski bakanının imzalarının bulunduğunu, bunların bu türlü hareketlere başvuramaları gerektiğini, diğer bir takım imza sahiplerinin ise, senelerdir Meclis'te oldukları halde bu partinin iyiliği adına bir tek söz etmemiş kişiler olduklarını kongrede açıklayacağını söylüyordu. Başbakan, kongre konusunda iyimserdi. Demokrat Parti'nin nice badirelerden geçerek buraya geldiğini anlatıyor, bunun da aşılabacağına inandığını sözlerine ekliyordu. Kongrenin, farz-ı muhal, azgın ve isyankâr bir gidiş tutturması halinde de Genel Kurul'un, salonu toptan terk ederek kongreyi kendi haline bırakmamız gerektiği görüşünde idi...”⁵⁰⁴ demiştir.

Başbakanın bu temennileriyle Demokrat Parti tarihindeki son Büyük Kongresini 15 Ekim 1955 tarihinde, 1300 delegenin katılımı ile Ankara'da, Büyük Sinemada topladı⁵⁰⁵. Demokrat Parti kongrelerinde İllerden gelen delege sayısı

⁵⁰³ M. Serhan Yücel, *Menderes Dönemi...*, s.1551.

⁵⁰⁴ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.345.

⁵⁰⁵ *Zafer Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; Mustafa

üzerinde çıkan tartışmalar Genel İdare Kurulu tarafından alınan bir kararla önlenmiştir. Her İl milletvekili sayısının üç katı sayısı kadar delege ile temsil edilecekti. Yine de tartışmalar yaşanmış teşkilatlar delege belirleme kongrelerinde kavgalara sahne olmuştur⁵⁰⁶. Fuat Köprülü delegeler arasında yoklama yaparak isimleri listede yer almayanlar dışarı çıkarılmıştır. Yapılan yoklamanın ardından Kongre Başkanlığı için seçimler yapılmıştır. Başkanlığa Tevfik İleri seçilmiştir⁵⁰⁷.

Kongre Başkanı seçiminin ardından açılış konuşmasını yapması için Adnan Menderes'i kürsüye çağırmıştır. Konuşmasında şunları söylemiştir; *“Her sabah uyanınca sırtımızda hıyanetin hançerini mi hissedeceğiz? Mebus seçildikten sonra partiyi tekmeleyenlere karşı elbette tedbir bulacağız. Şunu arz edeyim ki mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar”*⁵⁰⁸ diyerek 19'lar diye adlandırılan milletvekillerini eleştirmiştir. Menderes'in konuşmasının devamında; *“Bugünün muhalifleri kendi kuvvet ve imkânları ile iktidar hırsları arasında bir türlü muvazene tesis edemeyen bir acz ve ihtiras içinde çırpınmaktadır. Bunlar ne davalarının doğruluğuna ne de kendi kuvvetlerine güveniyorlar, bunlar tüm ümitlerini sadece partimiz içten yıkmaya bağlamış bulunuyorlar...”*⁵⁰⁹ diyerek partiyi bölmeye çalışanları eleştirmiştir.

Kongre çalışmalarının en önemli maddesi İspat Hakkı konusu idi. Genel İdare Kurulu raporu delegeler okunmuş ve rapor üzerinde görüşlere yer verilmiştir. Delegelerin en çok eleştirdiği konular kongrenin geç toplanması, milletvekili yoklamalarında kazanan adayların Genel Kurulca listeden çıkarılmaları ve tüzük konusunda sıkıntılar dile getirilmiştir⁵¹⁰. Başbakan Adnan Menderes sık sık konuşulanlara cevap vermek için kürsüye çıkmıştır. Yaptığı sert konuşmasında;

Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.274; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.347; M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti...*, s.114.

⁵⁰⁶ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti...*, s.113.

⁵⁰⁷ *Aydın Tarihi*, Ekim 1955, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s.1; *Akşam Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1.

⁵⁰⁸ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 259; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.182.

⁵⁰⁹ *Aydın Tarihi*, Ekim 1955; *Zafer Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; *Hürriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1955, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.274.

⁵¹⁰ Demokrat Parti Dördüncü Büyük Kongresinde kabul edilen Tüzük ve Programı için Bk. *BCA*, 010-0-009-000-000-2-5.

“Kongremiz, bütün memleketin, hatta bütün dünyanın gözü önünde cereyan eden çok büyük bir hadisedir. Bunu hepiniz bilmektesiniz ve vatanın mukadderatını alakadar eden bu kadar mühim bir toplantıda, siz muhterem aza arkadaşlarımızın, mevzuları konuşurken, işin bu ciddiyetine layık bir ifade ve üstün bir dikkatle söz söylemek lazım geldiğini de takdir etmekteyiz.”⁵¹¹ diyerek delegelerin konuşmasındaki eleştiri üslubunu beğenmediğini ifade etmiştir.

Milletvekili yoklamalarında kazanan adayların Genel Kurulca veto edilmelerini konusunda ise şunları söylemiştir; “...Tüzükte Genel Kurul’a veto hususunda sarih bir yetki verilmemiş ise de, Genel Kurul, sorumluluğu kendi üzerine alarak cesaretle hareket edip vetoları yapmıştır. Tüzüğün 20. maddesi parti namzetlerini ilan etmek hakkını Genel Kurul’a verdiği cihetle, veto bu maddenin içinde mevcut demektir. Zaten kurul 1950 seçimlerinde bir takım vetolar yapmış ve Üçüncü Büyük Kongre bunu mubah görmüştür”⁵¹² diyerek tüzüğe göre hareket edildiğini belirtmiştir.

Kongrenin son gününde Genel İdare Kurulu üyeleri seçimi yapılmıştır. Bu seçimlerde seçilenler ve aldıkları oy sayısı şöyledir; “Fuat Köprülü (1.004), Refik Koraltan (986), Samet Ağaoğlu (967), Sıtkı Yırcalı (935), Tevfik İleri (852), Emin Kalafat (845), Rifki Salim Burçak (809), Kamil Gündeş (631), Atıf Benderlioğlu (624), Remzi Birant (569), Osman Sevki Çiçekdağ (556), Celal Ramazanoğlu (408), Mükerrerem Sarol (399), Rauf Onursal (391) seçildiler⁵¹³. Yeni Genel Kurul’da Başbakan’dan başka beş bakan bulunuyordu. Bu isimler; Fuat Köprülü, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Emin Kalafat, Osman Sevki Çiçekdağı yer almıştır⁵¹⁴. Seçimlerin ardından Demokrat Partinin son kongresi kapanmıştır.

3.5. ÜÇÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN İSTİFASI (29 KASIM 1955)

Adnan Menderes hükümeti 1954 seçimlerinin ardından çok sıkıntılı bir dönemden geçmişti. İç ve dış politikadaki yaşanan olaylar iktidarı yıpratmıştı. Dış

⁵¹¹ Zafer Gazetesi, 17 Ekim 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Akşam Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Hürriyet Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1.

⁵¹² Ayın Tarihi, Ekim 1955; Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde..., 274.

⁵¹³ Zafer Gazetesi, 17 Ekim 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Akşam Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1; Hürriyet Gazetesi, 17 Ekim 1955, s. 1.

⁵¹⁴ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde..., s.275.

politikada Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun Amerika'dan bekledikleri kredileri alamaması ekonomiyi zor duruma düşürmüştü. Bu dönemde iç politikada ise yaşananlar muhalefet ile ilişkilerin çıkmaza girmesine sebep olmuştur. Hükümetin Meclis'te çoğunluğu elinde bulundurması, muhalefetin tavsiyeleri ve eleştirilerinin dinlenmeme sonucunu ortaya çıkarmıştır. İktidar 1954 seçimlerinde desteğini alamadığı Kırşehir'i ilçe yapmış, Malatya ise ikiye bölünmüştür. Emeklilik Yasası ile 25 yılı dolduran memurlar emekliye ayrılarak özellikle üniversitede ki öğretim görevlilerinin desteğinin muhalefete kayma riski ortadan kaldırılmıştır.

Eleştirilerin kaynağı olarak gördüğü üniversiteler üzerinde kontrolü bu şekilde sağlamıştı. Yüksek yargı elemanları ise iktidarın gözetiminde bırakılarak tarafsızlığı zedelenmişti. Demokrat Parti'nin iktidarını korumak istemesi muhalefete olan baskıyı artırmıştı. Muhalifleri de sindiren Demokrat Parti de bu sefer kendi iç muhalefetine sesi yükselmiştir. Basının ispat hakkı'nın kaldırılması üzerine bu duruma karşı çıkan milletvekilleri partiden ihraç edilmiştir. Bu ihraç edilen milletvekilleri DP'nin dördüncü büyük kongresinin çalışmalarını da etkilemişti. Muhalefete yeni bir partinin eklenmesi tedirginliği artırmıştı. Bu kurulan yeni partinin kuruluş şeklinin Demokrat Parti'nin CHP'den ayrılmasına olan benzerliğidir. Ayrıca kurulan Hürriyet Partisine çok sayıda sevilen isimde destek vermesi iktidarın daha çok sınırlarının gerilmesine neden olmuştur.

Üçüncü Menderes hükümetinin karşılaştığı en talihsiz olay ise 6-7 Eylül olaylarıdır. İstanbul'da başlayan isyan ve yağmada azınlıklar maddi ve manevi anlamada zarar görmüştü. Yaşanan olaylarda hükümetin desteğinin olduğu iddiası ise muhalefeti ve basını hükümete karşı birleşmesine neden olmuştur. Yunanistan ve bazı ülkeler ile ilişkiler bozulmuş, dış politikada Kıbrıs meselesi üzerindeki kazanımlarımız kaybolmuştur. Ülkede sıkıyönetim ilan edilmiş ve olayda ihmali bulunan devlet adamları görevlerinden alınmıştır. Buna rağmen ne muhalefetin ne de basının öfkesi dindirilememiştir. Mağdur olan vatandaşların zararının devlet tarafından karşılanırken aksaklıkların yaşanması halkı da hükümete karşı soğutmuştu.

29 Kasım 1955 günü toplanan Demokrat Parti Grubu'nda Adnan Menderes duruma el koyarak bütün bakanları sigaya çekmiştir⁵¹⁵. DP Grubu milletvekilleri kabineyi sert şekilde eleştirmişti. Hükümetten ilk Fuat Köprülü istifa etmiş ardından da istifalar devam etmişti. DP milletvekillerinin öfkesi giderek artmıştı ve kabineye olan güvenleri bitmişti. Emrullah Nutku hatıralarında olayı şu şekilde anlatmaktadır; “...istifa etmeyenlere de Grup güvensizlik gösterdi, istifaya mecbur edildiler. Bu hengâmede Menderes salona girdi. Ortalığı teskin için kürsüye çıktı. Müzakereler yine iktisadi konular üzerindeki tenkitlerle başlamıştı... Bakanlardan çoğu istifa etmiş ya da ettirilmişti. Menderes yalnız kalmıştı, kürsüye çıktığında korku içinde veya hırslıdan elleri ve vücudu titriyordu. Defol artık başımızdan Sapık! Diye küfredildi. Ortalığı yatıştırmak için Başbakan gibi değil, şöyle konuştu: Arkadaşlar, sayın milletvekilleri, siz Grup olarak her şeye kadirsiniz... İsterseniz hilafeti bile geri getirirsiniz...”⁵¹⁶ şeklinde tepki göstermiştir.

Demokrat Parti milletvekilleri arasında yapılan kulis faaliyetlerinde sınırlar gerilmiştir. DP Grubu, Adnan Menderes'in Başbakanlığını sorgulamaya başladılar. Birbirleri arasında artık bırakıp gitmesini söylüyor yeni isimler düşünüyorlardı⁵¹⁷. Adnan Menderes bu durumda istifa etmeyi bile düşünürken yanına yakın arkadaşı Mükerrerem Sarol gelerek Gruptan sadece kendi adına güvenoyu almasını istemiştir. “Sarol Formülü” diye adlandırılan bu öneriyi kabul eden Menderes kendi için güvenoyu istemiştir⁵¹⁸. Gruptaki milletvekilleri tarafından güvenoyu alan Menderesin kurduğu Üçüncü hükümet ise 30 Kasım 1955 günü istifa etmiştir⁵¹⁹.

⁵¹⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.281.

⁵¹⁶ Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.295.

⁵¹⁷ Emrullah Nutku Hatıralarında, Mustafa Zeren'le konuşmasına yer vermişti. Bu konuşmada Emrullah Nutku Adnan Menderes'in otoritesini ve itibarını kaybettiğini ve değiştirilmesi gerektiğini söylemiş, Mustafa Zeren ise Menderes'in yerine kimin gelebileceğini sorduğunda, Emrullah Nutku Prof. Muhlis Ete'yi göstererek aklı başında bir adam olarak nitelemiştir. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.296.

⁵¹⁸ Adnan Menderes kendi adına zekice bir hamle yaparak güvenoyu istemesi Emrullah Nutku'yu kızdırmış ve “yardakçılar” gene Başvekili kurtardı diye yazmıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.296.

⁵¹⁹ *Vatan Gazetesi*, 1 Aralık 1955, s.1; *Akşam Gazetesi*, 1 Aralık 1955, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 1 Aralık 1955, s. 1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Aralık 1955, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.282, Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.295-296.

3.6. DÖRDÜNCÜ MENDERES HÜKÜMETİNİN KURULMASI

Üçüncü Menderes hükümetinin istifasının ardından Cumhurbaşkanı Bayar'ın 1 Aralık 1955 tarihinde yeni kabineyi kurması için tekrar Adnan Menderes'i görevlendirmiştir. Menderes kabinesinin oluşturulması için acele etmemiştir. Yedi günlük bir çalışma sonrasında da dördüncü Menderes hükümeti Bakanların listesi belirlendi⁵²⁰ ve 8 Aralık günü kamuoyuna açıklandı. Menderes'in kabinesinde şu isimler vardı;

Başbakan	Adnan Menderes	İstanbul
Devlet Bakanı	Fatin Rüştü Zorlu	Çanakkale
Adalet Bakanı	Hüseyin Avni Göktürk	Niğde
Milli Savunma Bakanı	Vekâleten Adnan Menderes	İstanbul
İçişleri Bakanı	Ethem Menderes	Aydın
Dışişleri Bakanı	M. Fuat Köprülü	İstanbul
Maliye Bakanı	Nedim Ökmen	Maraş
Milli Eğitim Bakanı	Ahmet Özel	Sivas
Bayındırlık Bakanı	Muammer Çavuşoğlu	İzmir
Gümrük ve Tekel Bakanı	Hadi Hüsman	İstanbul
Tarım Bakanı	Esat Budakoğlu	Balıkesir
Ulaştırma Bakanı	Arif Demirer	Afyonkarahisar
Çalışma Bakanı	Mümtaz Tarhan	Ankara

⁵²⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Aralık 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 2 Aralık 1955, s.1; *Akşam Gazetesi*, 2 Aralık 1955, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 2 Aralık 1955, s. 1.

İşletmeler Bakanı	Samet Ağaoğlu	Manisa
-------------------	---------------	--------

Tablo 6: Dördüncü Adnan Menderes Kabinesi⁵²¹

Bu kabinede Üçüncü Menderes hükümetinden on bakan yer almamıştı. Bu görev alamayan bakanlara daha sonraki dönemde görev verecekti. Dokuz yeni isim kabinede yerini almıştır⁵²². Hükümet ilk toplantısını hükümet programını kararlaştırmak için yapmıştı. Bu toplantının ardından belirlenen program Başbakan Menderes tarafından 13 Aralık 1955 tarihinde DP Meclis Grubuna sunuldu. Program üzerinde eleştirilerde bulunmak için kürsüye gelen milletvekilleri geçmiş hükümetlerin programları ve uygulamalarını dört saat eleştirmişlerdi. Program hakkında söz alan Grup üyelerinin sayısı 58'i buldu. DP Meclis Grubu bu program görüşülürken, herkesin sözlerine 29 Kasım günü yaşanan olayların üzüntüsü hâkim olmuştu. Grupta ki konuşmacılardan sonra güven oylamasına geçildi ve oylamaya katılan 385 üyeden; 37'si red, 7'si çekimser oy kullanırken; Dördüncü Menderes kabinesi Grupta 341 oy ile destek almış oldu⁵²³.

Hükümet Programı 14 Aralık 1955 günü Başbakan Adnan Menderes tarafından okundu. Menderes konuşmasında; *“Demokrat Parti iktidarının dördüncü Hükümeti olarak programımızı yüksek huzurunuzla takdim etmekteyiz. Büyük Meclisiniz 1950 den bu yana iktidarımızın üç hükümet programını müzakere ve tasvip etmiş bulunuyor. Yüksek malûmlarıdır ki, bu üç program, ilhamını, büyük ekseriyetinizi sinesinde toplayan siyasi partinin programındaki prensiplerden almıştır. Yine aşikârdır ki, bu üç programda bütün Devlet ve Hükümet programlarına şâmil olmak üzere, görüş ve icraatımız tafsilen izah edilmiş ve bu suretle tebellür etmiş olan muayyen bir politika altı yıla yaklaşan bir zaman içinde*

⁵²¹ TBMM Tutanak Dergisi, C.8, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara 1955, s.235-236; Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 9 Aralık 1955, s.1; Akşam Gazetesi, 9 Aralık 1955, s. 1; Zafer Gazetesi, 9 Aralık 1955, s. 1.

⁵²² Vatan Gazetesi, 10 Aralık 1955, s.1; Akşam Gazetesi, 10 Aralık 1955, s. 1; Zafer Gazetesi, 10 Aralık 1955, s. 1.

⁵²³ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Aralık 1955, s.1; Vatan Gazetesi, 9 Aralık 1955, s.1; Akşam Gazetesi, 9 Aralık 1955, s. 1; Zafer Gazetesi, 9 Aralık 1955, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde.....*, s.283.

*birbirinin devamı olan hükümetlerce tatbiki konulmuştur. Görülüyor ki, 1950 den bu yana hükümetlerin görülen icraatı, adım adım, safha safha yüksek tetkik ve tasviplerinize iktiran etmiştir. Buna ilâve olarak da 1954 seçimlerinde, program ve icraatımızın aziz milletimizce de takdire şayan görüldüğünde hiç kimse şüphe ve tereddüt gösterilmez.*⁵²⁴ diyerek kendisinin kurduğu hükümetlerin onaylandığını belirtti. Programları hazırlanma amaçlarında halkın eksik ve ihtiyaçlarına göre şekillendiğini söyleyerek bu konudaki eleştirilere nasıl cevap vereceğini göstermiş oldu. Diğer hükümet programlarının halk nezdinde destek bulmasının sürpriz olmadığını başarılı programın devam ettirileceğini belirtmiştir.

Adnan Menderes'in hükümet programını okumasının ardından, muhalefetin gerekli incelemeleri yapması için oylama 16 Aralık tarihine ertelendi. 16 Aralık 1955 günü toplanan TBMM'de milletvekillerinin konuşmaları ve eleştirilerinin ardından oylamaya geçildi. Oylamaya 455 milletvekili katılarak oy kullandı. Milletvekillerinden 57'si red 398 milletvekilinin olumlu oyu ile hükümet programı güvenoyu almıştı⁵²⁵. Dördüncü hükümet programının güvenoyu almasının ardından hükümetin ilk işi muhalefetin özellikle üzerinde durduğu ve ağır şekilde eleştirdiği İstanbul ve Ankara'da ki sıkıyönetim Adnan Menderes tarafından kaldırdı⁵²⁶.

3.7. İKTİDARIN 1957 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ÇIKARDIĞI BASKI YASALARI

3.7.1. Basın İle İlgili Çıkan Baskı Yasası

Demokrat Parti kuruluşu aşamasında basının çok büyük desteğini görmüştür. Özellikle Tan ve Vatan gazeteleri dikkatleri Demokrat Parti üzerine çekmişti. Yeni kurulan muhalefet partisinin kamuoyunda bu denli destek bulmasında katkıları vardı. Millet Parti'si, Demokrat Parti kadar basında yer bulma konusunda şanslı olamamıştır. Vatan Gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman ve Tan yazarları Sabiha Ertel ve Zekeriya Sertel özellikle Celal Bayar ve Adnan Menderes'e sonuna kadar

⁵²⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, C.8, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Aralık 1955, s. 251.

⁵²⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, C.8, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Aralık 1955, s. 328; *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 17 Aralık 1955, s.1; *Akşam Gazetesi*, 17 Aralık 1955, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.284.

⁵²⁶ *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Aralık 1955, s.1; *Vatan Gazetesi*, 20 Aralık 1955, s.1; *Akşam Gazetesi*, 20 Aralık 1955; *Zafer Gazetesi*, 20 Aralık 1955, s. 1.

destek vermişlerdir. CHP iktidarının baskılarından sıkılan basın, DP'yi kurtuluş olarak görmüştür. Basının güçlü desteğini alan DP ise özgürlük ve hürriyet vaadiyle halktan destek görmesiyle iktidara gelmiştir. İktidara geldikten sonra ilk olumlu adımı süreli yayınları kapatma yetkisini yargıya bırakılması ve hüküm verilmeden önce tutuklamaları kaldırması olmuştur. 1951 yılında ise hükümet resmi ilanların gazetede yayınlanması kriterlerini kendilerinin belirlediği bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararname daha sonra “*Besleme Basın*”⁵²⁷ diye anılacak gazetelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet kendisini destekleyen gazetelere devletin resmi ilanlarını vererek ciddi maddi destek sağlamıştır.

1950 seçimlerinin ardından esen iyimser hava Demokrat Parti iktidarının baskıyı artırması basının büyük tepkisini çekmiştir. Demokrat Parti iktidarının yaptığı hataları gazetelere yansıtmayan basın daha sonra yayın politikasını değiştirerek icraatlarını eleştirir olmuştur. Dönemin gazeteleri hükümetten desteklerini çekerek muhalif tavır takınmışlardı. Bu durumun ortaya çıkması ise basınla ilgili yeni düzenlemeleri de gündeme getirmişti. Kontrolden çıkan basın, iktidara göre muhalefetin güç aldığı, olayların aksettirilmesinde taraflı davranarak hükümeti yıpratmaya çalışan ve amacından sapma göstermiş kurumlardı. Bu durumun muhakkak Demokrat Parti iktidarı lehine döndürülmesi gerekliydi.

Adnan Menderes bu süreci yakından takip etmiş ve gerekenin yapılması gerektiğine inanmıştı. Yakın dostu Mükerrerem Sarol ile konuşmasında basının önemini belirterek; “*Basın, çok canlı bir müessesedir, asimilasyon gücü üstün olan bir kurumdur. İçine aldığı insanları, kısa bir zamanda hazmeder, kendi bünyesine katar. Birçok yakın dostlarımla çocukları, bir gün basın konusunu tartışırken babalarına “ben önce gazeteciyim, sonra sizin oğlunuzum” demekten sakınmamışlardır. Toplumun en güçlü müessesesi sayılan aileyi de aştığına göre, basın dördüncü kuvvettir demek, onu biraz da hafife almaktır*”⁵²⁸ demiştir. Ona göre basın korkusuz ve duyguları olmayan bir yapıydı. Başbakan ayrıca basının halk kitleleri üzerinde etkisinin farkındaydı ve bu durumu tersine döndürmekte ellerindeydi.

⁵²⁷ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.191.

⁵²⁸ Mükerrerem Sarol, *Bilinmeyen Menderes I*, Kervan Yayınları, İstanbul 1983, s.177.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesindeki etkenlerden biriydi ve şüphesiz bunu en iyi bilenlerdendi.

Basınla ilgili düzenleme çalışmalarını hızlandıran bir başka olay ise Hürriyet Partisi'nin kurulmasıdır⁵²⁹. Çünkü bu partinin kurucuları Demokrat Parti'nin önde gelenleri, hatta bakanlık yapmış isimler olması partiye ilgiyi artırdı. Kuruluşunun Demokrat Partiye benzemesi de iktidarın endişelerini artıran diğer bir noktadır. Ekonomik durumun hızla bozulması, iç ve dış politikadaki yanlış hamleler basın ve muhalefet tarafından sert şekilde eleştiriliyordu⁵³⁰. Halk tarafından da beklentilerin yüksek olması iktidarın yara alma hatta kaybetme riskini ortaya çıkarabilirdi. 1957 genel seçimlerinin yaklaşması ile birlikte iktidarı hedeflerini belirlemişti. Basın kanunu değiştirilerek hükümet karşıtı muhalif basın kontrol altına alınacaktı.

Hükümet çalışmalarına hızlı bir şekilde başladı. 1956 yılında 5680 sayılı Basın Yasası'nın 5, 6, 7, 8, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39'uncu maddelerinin değiştirilmesi ve üç yeni madde eklenmesine karar verildi. Tasarı bir buçuk günde hazırlandı⁵³¹. Hazırlanan bu tasarı 6 Haziran 1956'da Basın Kanunu ile ilgili değişiklikler Meclis'e sunuldu. Basın kanunun görüşmelerinde ilk sözü alan Adnan Menderes konuşmasında basının sorumsuzlukla suçlanmış, iktidarı ve ülkeyi zor durumda bırakan ve ekonomik sıkıntıları halka abartılı yansıtan haberler yaptığını söylemiştir⁵³². Menderes'in basına yaptığı eleştirilere cevap vermek üzere kürsüye gelen CHP lideri İsmet İnönü konuşmasında; *"İrtica rejimi ansızın gelmiyor:*

⁵²⁹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2001, s.233.

⁵³⁰ Ercüment Yavuzalp bu eleştirilerin Menderes'i nasıl etkilediğini anılarında şu şekilde yazmaktadır; *"Menderes duygusal bir adamdı. Özellikle son zamanlarda sinirlerinin pek kuvvetli olmadığı da görülmüyordu. Çabuk sinirleniyordu. Kendisinin memleketi ihya etme için verdiği mücadelenin, muhalefet ve onu destekleyen basın tarafından kösteklendiğine inancı onu tahrik ediyordu. Yakın çevresi de, ya aynı şeye inandıklarından, ya da Başbakanla ters düşmeyi uygun bulmadıklarından bu inancın pekişmesine yardımcı oluyorlardı."* Bk. Ercüment Yavuzalp, *Menderes'le Anılar*, Bilgi Yayınları, Ankara 1991, s.103; Cüneyt Arcayürek'e göre ise Menderes 1954 seçimlerinde aldığı oyların rehabetiyle hareket ediyordu. Menderes'in tavrını; *"...Bir yazı, bir bahaneydi. Asıl sorun, yüzde 58'e yakın oyunu alan, ulusun büyük çoğunluğunca onaylanan bir insanın eleştirilemeyeceğini kimi gazetecilerin anlamadığı idi. Millettin çoğunluğu yanında, bu üç beş "kara haber tellallığı yapan" insanlarda kim oluyor ki?"* izah etmiştir. Bk. Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960 Arcayürek Açıklıyor 3*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.38.

⁵³² Antalya'da İplik ve Dokuma Fabrikasının temel atma töreninde Adnan Menderes yaptığı konuşmasında gazetecilerin kendi aleyhinde yazdıkları yazıların sahte olduğunu vatandaşlara duyuracaklarını söylemiştir. Bk. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın...*, s.146.

gözümüzün içine baka baka, adım adım, profesörler eliyle hazırlanarak geliyor” diyerek hükümeti çıkaracağı yasalar ile her kesimi kontrolü altına alacağını ve dikta yönetimi tesis edeceğini ima etmiştir⁵³³. İsmet İnönü’nün bu konuşması Demokrat Parti milletvekilleri tarafından uzun süre tepkiyle karşılanmıştı.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı ve İstanbul milletvekili olan Nadir Nadi, kanun tasarısı konusunda şiddetli savunmalar yapmıştı⁵³⁴. Özellikle milletvekillerinin konuşmalarında, 1950 seçimlerinin ardından düzenlenen basın yasasının acele ile yapıldığını ve gereken düzenlemenin yapılması olduğu yönünde eleştirilere katılmayarak, Meclis’e sunulan yasa tasarısının da üzerinde çok fazla düşünülmeden hazırlandığını belirtmiştir. Ayrıca milletvekillerine bu yasanın kabul edilmesinin basın hürriyetini tehdit edeceğini bu yüzden Demokrat Parti’nin savunduğu değerlere ters düşeceğini anlatmıştır.

Hükümetin sunduğu basın tasarısı 6 Haziran 1956’da, 51 ret oyuna karşılık 286 oyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir⁵³⁵. Yeni çıkan basın kanunundaki bazı maddeler; *“sürelî yayınların sorumlu müdürlerinin en az Lise mezunu olmaları, devamlı Türkiye’de oturmaları, amme hizmetlerinden yasaklı olmamaları, ağır hapis, kusurlu suçlar hariç olmak üzere altı aydan fazla hapis cezası ile hüküm giymemek, gibi niteliklerin yanı sıra; “Suç tasnii, resmi mercileri iffal, iftira, yalan şahitlik, sahtekârlık, müstehcen ve hayasızca neşriyat, fuhşiyata tahrik, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suiistimal suçlarından biri ile hükümlü olmamak...”*⁵³⁶ gibi zorunluluk getirilerek şartlar ağırlaştırılmıştı. Ayrıca her

⁵³³ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.87.

⁵³⁴ Nadir Nadi’nin konuşması; *Muhterem arkadaşlar, halen yürürlükte bulunan 5680 sayılı Basın Kanunu hakkında şimdiye kadar ileri sürülen tenkitlerde, bu kanunun 1950 yılında aceleyle gelerek çıkarıldığı noktası üzerinde duruluyordu. O zamanki mevcut hava şartları içinde; basın hakkında çıkarılacak bu kanun aceleyle gelmez, eksik tarafları vardır, onun için üzerinde daha fazla çalışılarak düzeltilmesi icap ediyor, dendi. Şimdi o kanunu değiştiren yeni tadil tasarısını yine acele olarak getirmiş bulunuyoruz. Bu tasarı encümünde bir buçuk gün görüşülmüştür. Hâlbuki 5680 sayılı Basın Kanunu hakkında uzun uzan görüşüldü... Binaenaleyh arkadaşlar aceleyle getirilerek, bu sefer aksi istikamette huzursuzluk yaratacak, demokratik rejimimize zarar verebilecek bir kanunu çıkarmadan önce müsaade ederseniz bu tasarıyı tekrar encümene gönderelim, üzerinde durulsun.”* Demıştır. Bk. TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.92.

⁵³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.236; Cumhuriyet Gazetesi, 7 Haziran 1956, s.1; Vatan Gazetesi, 7 Haziran 1956, s. 1; Zafer Gazetesi, 7 Haziran 1956, s. 1; Şerafettin Turan, a.g.e., s.111.

⁵³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.205.

gazetenin yapacağı haber öncesinde düşünmesi gereken birçok madde eklenerek basın kontrol altına alınmıştır.

Hükümetin basına olan kızgınlığı Hıfzı Topuz’unda ifade ettiği gibi; “Gizli yapılan toplantılardaki görüşmelerin veya alınan kararların yazılmasının yasaklanması. Amaç gizli toplantılardan haber sızmalarını önlemektir. Gizli komisyon toplantılarında yapılan görüşmelerin bütün ayrıntılarıyla gazetelerde yayınlanması çileden çıkarmıştır. Bu madde o yüzden Kanuna konmuştur.”⁵³⁷ diyerek hükümeti en çok kızdıran maddeyi işaret etmiştir. Hükümeti kızdıran meselenin başında gelen gizli toplantılarda alınan kararların gazetelere yansımaysdı. Bu durumun çıkarılan yasa ile halledilmiş olmuştur. Yeni basın yasası ile yapılan değişiklikler ile iktidar, Basın arasındaki ilişkiler soğukluk iyice artmıştı. İktidarın seçim öncesinde çıkardığı kanun ile çok sesli basın engellenmiştir.

3.7.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun Kabulü

Hükümet basın kanununda yaptığı değişiklik ile seçimlerden önce gazetelerin kontrolü altına almıştı. Sırada muhalefete karşı alınan tedbirlerden Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’dur. Basın yasasından birkaç gün sonra hazırlanan tasarı 27 Haziran 1956 günü görüşülmek üzere Demokrat Parti Grubuna sunuldu. Kanunun görüşmeleri sırasında milletvekilleri arasında tartışmalar çıkmıştır. Bazı milletvekilleri Anayasaya aykırı buldukları bu kanunun çıkması engellemeye çalışmışlardı. Fakat tasarı hakkında yapılan oylamada, katılım gösteren milletvekillerinin oybirliği ile kabul edildi.

İktidarın tasarayı Meclis’e sunacak olmasına tepki gösteren muhalefet, seçimlerden önce hükümetin kendilerine baskı kurmak istediği şekilde eleştirilerde bulunmuşlardı. İktidar, bu kanunun çıkarılmak istenmesinin sebebi olarak muhalefetin memleketin her tarafında yaptığı mitingleri göstermiştir⁵³⁸. Muhalefet

⁵³⁷ Hıfzı Topuz, *a.g.e.*, s.187.

⁵³⁸ Adnan Menderes bu konuyla ilgili konuşmasında; “Böyle bir kanun çıkarmayı bizde istemezdik. Fakat böyle bir kanunu çıkarmaya bizi icbar ettiler. Henüz seçimlere iki sene var, memleketi bir miting meydanı haline getirdiler. Yalnızca seçim zamanlarında propaganda yapmak suretiyle memlekette iş yapmak imkânları arıyoruz. Dört sene müddetle her sene karşılıklı düello yaparsak, bu memleketin hali ve istikbali ne olur?” diyerek CHP’yi suçlamıştır. Bk. Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s.276; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.287.

seçimlerin de yaklaşmasının fırsat bilerek yurdun birçok yerinde mitingler ve toplantılar düzenlemeye başlamışlardı. İktidar ise bunu haksız rekabet ortamı oluşturacağını düşündüğü için böyle bir teklif hazırlanmıştır. Demokrat Parti Grubu tarafından yasa tasarısı, 27 Haziran 1956 günü Meclis'e sunuldu. Tasarının görüşmelerine geçilmesinin ardından iktidar ve muhalefet milletvekilleri birbirlerine ağır eleştirilerde ve suçlamalarda bulunmuşlardı.

Muhalefet adına tasarımı eleştirmek için kürsüye gelen CHP lideri İsmet İnönü; *“Toplanma hürriyeti, Türklerin Anayasada ifade edilmiş tabii haklarından. Toplanma hürriyeti fikir ve söz hürriyetlerinin doğrudan doğruya bir neticesidir. Anayasanın 70 nci maddesi, içtima ve cemiyet hak ve hürriyetlerinin Türklerin tabii haklarından olduğunu ilân etmiştir. Anayasanın 79 ncu maddesi, içtimaatın ve cemiyetlerin hududu hürriyetleri kanunlar ile musarrah olmasını yazar.”*⁵³⁹ Demiştir. İsmet İnönü özellikle üzerinde durduğu konu ise özgür düşüncenin iktidar tarafından engellenmek istendiğidir. Bu konuda iktidarı kendi savunduğu hürriyet ve özgürlük prensiplerine aykırı olduğunu, bu düzenlemede art niyet aradıklarını belirtmiştir.

Hürriyet Partisi Grubu adına konuşma yapan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, iktidarı eleştirerek; *“...müzakere edilen lâyihanın siyasi ve hukuki, milli irade Demokrat Partisi'nin lehine tecelli ettiği günlerde o partinin tahakkuk ettirmeyi taahhüt eylediği demokratik rejimi paraca parça tahrip ve ifna etmek yolundaki gayrimeşru maksadın yeni tezahüründen başka bir şey değildir.”*⁵⁴⁰ Demiştir. Konuşmasında ise vurguladığı nokta iktidarın hala kendi üzerinde halkın desteğinin bulunduğu günlerde kendilerini koruyacak kanunlar çıkartmak istediğini söylemiştir. Bu kanunun Meclis'te görüşmeyi dahi ihanet olarak gördüğünü belirtmesinin ardından Demokrat Parti sıralarından kendisine tepki gösterilmişti.

Görüşmelerin ardından İsmet İnönü tarafından Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü kanunu ile ilgili değişiklik teklifinin reddedilmesini istemiş ve kabul edilmemiştir. Bunun üzerine İsmet İnönü ve yönetimindeki Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri oturumu terk ederek oylamaya katılmamışlardır. Diğer muhalifler, Hürriyet Partisi ve

⁵³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s. 525.

⁵⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.527.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Grupları da hükümet aleyhinde ağır eleştirilerde bulundular. Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu, Adnan Menderes ve hükümetine hakaret ettiği gerekçesiyle Meclis salonundan çıkarıldı. Bu olay üzerine Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi milletvekilleri ile muhalif basın mensupları Meclis oturumunu terk ettiler⁵⁴¹. Muhalefet milletvekillerinin oturumu terk etmesinin ardından kanun teklifi ile ilgili oylamaya geçilmiş 283 milletvekilinden 281'i olumlu oy kullanarak kabul edilmiştir⁵⁴².

Kabul edilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun önemli maddelerinden bazıları şunlardır;

“Madde 1: Hakiki veya hükmi şahısların yapacakları açık veya kapalı yer toplantılarıyla gösteri yürüyüşleri bu kanun hükümleri dairesinde serbesttir.

Madde 2: Siyasi partilerce veya siyasi propaganda kastıyla hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertip edilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşleri ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre muayyen olan seçim propaganda devresi zarfında ve mezkûr kanun hükümleri dairesinde yapılır.

Madde 3: İkinci maddede tasrih edilen haller haricinde açık veya kapalı yer toplantı yapılan veya gösteri yürüyüşü yapabilmek için toplantı yahut yürüyüşten en az 48 saat önce o yerin en büyük mülkiye âmirine, siyasi ve medeni haklarını kullanma salâhiyetini haiz ve bu yerde daimî ikametgâhı bulunan üç kişilik bir tertip heyeti tarafından beyanname verilmesi ve bu beyannamede:

- a) Toplanmanın veya gösteri yürüyüşünün mevzuu ile maksat ve gayesinin;
- b) Toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılacağı mahal, gün ve saatin, gösteri yürüyüşünün takip edeceği yol ve istikamet, toplanma ve dağılma yerlerinin;
- c) Bunları idare edeceklerle toplantıda konuşacak olanların hüviyet ve ikametgâhlarının; Açıkça ve tafsilen gösterilmesi mecburidir.

Madde 4: Mülkiye âmiri, toplantıya veya gösteri yürüyüşüne müsaade edilip edilmediğini, beyannamede yazılı olan saatten önce, tertip heyetine tebliğ ile mükelleftir.

⁵⁴¹ *Ulus Gazetesi*, 28 Haziran 1956, s.1.

⁵⁴² *TBMM Tutanak Dergisi*, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s.555; *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1956, s.1; *Vatan Gazetesi*, 28 Haziran 1956, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 28 Haziran 1956, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 28 Haziran 1956, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.288; Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.113.

Madde 5: Mahallî en büyük mülkiye âmiri, lüzum gördüğü takdirde toplanma ve dağılma yerlerini, gösteri yürüyüşünün yapılabileceği yollarla istikameti, umumi intizam ve trafiğin aksamaması için riayeti lüzumlu tedbirleri tespit ve keyfiyeti yazılı olarak alâkalılara tebliğ eder. Alâkalılar tebliğ olunan hususlara ve tedbirlere uymaya mecburdurlar. Gösteri yürüyüşünde nutuk söylenemez, umumi konuşma ve propaganda yapılamaz, ancak yürüyüşün mevzuu ve maksadı dövizlerle ifade edilebilir”⁵⁴³.

Hükümet 27 Haziran 1956 yılında çıkardığı kanunla muhalefet partilerini sindirmiştir. Seçim öncesi yapılan muhalefet parti mitingleri engellenmiştir. Kanunun çıkmasının ardından, ihlal eden milletvekilleri hakkında soruşturmalar artmıştır. Kanunun çıkmasının ardından CHP milletvekili Kasım Gülek, Meclis’in çalışmalarını anlatırken alaycı bir dil kullanması hakkında soruşturma açılmasına neden olmuştur. Eminönü Sulh ceza mahkemesinin verdiği kararla Sinop’ta tutuklanmış, elleri bağlanarak İstanbul’a getirilerek sorgulanmıştır⁵⁴⁴. İtirazları üzerine serbest bırakılmasına rağmen muhalefetin sert tepkisine neden olan bu olayında gösterdiği gibi baskı yasaları hedefine ulaşmıştı.

3.8. SEÇİM KARARININ ALINMASI VE SEÇİM KANUNUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİK

Demokrat Parti iktidarının en zor yılları olan 1955 ve 1956 yıllarındaki sıkıntılar arasında yaşamıştır. Zafer gazetesinin “*Müşterek Fesat Ocağı*”⁵⁴⁵ diye nitelendirdiği Hürriyet Partisi ile beraber karşısına üç siyasi partinin rakip olarak çıkması seçimlerin erkene alınmasını tekrar gündeme getirmiştir. Seçimlerin normal zamanının beklenilmesi durumunda halkın desteğinin azalma ihtimali vardı. Halkın desteği hala güçlü iken erken bir seçim yaparak hem yıpranan hükümet rahat bir nefes alır hem de muhalefetin kendilerine yönelttiği demokrasiden uzaklaşmalar eleştirisine cevap verilebilirdi.

Erken seçim kararı alınmadan önce seçim kanununda bazı değişiklikler yapılmıştır. Özellikle muhalefet partilerinin iktidara karşı tek listede girmemesi için

⁵⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, C.12, Toplantı:1, Dönem:10, Ankara, Haziran 1956, s. 531-532.

⁵⁴⁴ Şerafettin Turan, a.g.e., s.113.

⁵⁴⁵ Zafer Gazetesi, 21 Ağustos 1957, s.1.

ve özellikle Demokrat Parti'den istifa eden Fuat Köprülü'nün seçime girmemesi için düzenlemeler yapılmıştır. Hükümet 1950 seçimlerinden itibaren seçim kanunu ile ilgili üçüncü değişikliğini yapmıştır. Bu değişiklik, seçimlere iki ay ya da daha az süre kala partisinden istifa edenlerin tekrar başka bir siyasi partiden aday olmasını engellemiştir. Son değişiklik ile seçimlerde 40 000 kişi bir milletvekili seçecekti. Seçimlerde toplam 610 milletvekilliği için seçim yapılacaktı. Seçim kampanyası ve seçimler kurullar tarafından denetimi yapılacaktı. Bu kurulların başında yüksek dereceli hâkimler bulunacaktı. Her kurul Ankara'daki Yüksek Seçim kuruluna karşı sorumlu olacaktı⁵⁴⁶.

Demokrat Parti Meclis Grubu'nun 5 Eylül 1957 günü yapılan toplantısında Grup Başkanı Hayrettin Erkmen seçim tarihi ile ilgili Genel Kurul ve Genel İdare kurulunun seçimlerin yapılma tarihini 27 Ekim 1957 Pazar günü yapılmasına karar verdiğini ve bununla ilgili görüşme yapılacağını söyledi. Seçim tarihinin ileri alınması gereğini belirten Sıtkı Yırcalı'ya karşı çoğu milletvekili belirlenen tarihi lehine konuşmalar yaptılar⁵⁴⁷. TBMM 11 Eylül 1957 günü erken seçim kararı gündemi ile toplanmıştır⁵⁴⁸. Konuşmaların ardından oylamaya geçildi ve oy birliği ile seçim tarihi 27 Ekim 1957 Pazar günü yapılmasına karar verildi.

3.9. 1957 SEÇİMLERİ

3.9.1. SEÇİM PROPAGANDALARI

3.9.1.1. Demokrat Parti Seçim Kampanyası

Demokrat Parti 1957 seçimleri için çalışmalarına 12 Eylül 1957 günü başlamıştır. Celal Bayar, seçim stratejisini Partinin önde gelen isimlerinin birbirinden bağımsız şekilde yurdun her köşesinde bireysel mitinglerle yürütülmesi şeklinde belirlemiştir. Bu şekilde daha çok kitlelere ulaşılacağını düşünmüştür. Demokrat Parti açısından seçim çalışmaları çok stresli geçmiştir. Yaşanan bu stres Adnan

⁵⁴⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 20, Toplantı: 11, Dönem:10, 11 Eylül 1957, Ankara; Kemal H.Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.96.

⁵⁴⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Eylül 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 6 Eylül 1957, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 6 Eylül 1957, s. 1; Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s.475, M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s.124.

⁵⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 20, Toplantı: 11, Dönem:10, 11 Eylül 1957, Ankara.

Menderes'in tavırlarına da yansımıştı. Konuşmalarındaki sert bir üslup kullanması muhalefetin ve basın tepkisini çekmiştir⁵⁴⁹. Celal Bayar ise Menderes'in ifadelerini sertleştirdiği noktalarda araya girerek ortamı yumuşatmıştı. Zorlu iktidar döneminin onu yordugunu bilen Celal Bayar, Menderes'e karşı anlayışlı davranmış ve kendisine gelen şikâyetleri göz ardı etmiştir.

Genel seçimler öncesi Demokrat Parti iktidar konumu nedeniyle avantajlı durumda bulunuyordu⁵⁵⁰. Seçimlerden önce halkın desteğini almak için seçim yatırımları yapmıştır. Hükümet çiftçi borçlarını taksitlendirerek seçmen kitlesi olan köylüye yatırım yapmıştır. Oto lastik sıkıntısının aşılması için 1.900.000 TL'lik lastik alınması sıkıntıyı bir nebze olsun çözülmüş oldu⁵⁵¹. 1954 seçimlerinden sonra iktidar desteğini alamadığı Kırşehir'i ilçe konumuna getirmişti. 1957 seçimlerinde hatalarını telafi etmeleri ümidiyle 12 Haziran'da Kırşehir il yapılırken, 78 Bucak'ta İlçeye çevrilmiştir⁵⁵². Ayrıca elektrik fiyatları İstanbul'da ucuzlatılmıştı⁵⁵³. DP'nin seçim kampanyasında bir başka vaadi ise köylerin refahı ve jandarma baskısının ortadan kalkmasının sağlanacağı, sanayide yeni hamleler⁵⁵⁴ yapılacağı üzerinde

⁵⁴⁹ Yabancı diplomatlar Menderes'i "unpredictable" yani tepkileri önceden kestirilemeyen biri olarak nitelendirmişlerdi. Karakteri itibarıyla çok duyarlı olduğu için tepkilerinde de o anki ruh durumunun payı normalden fazla olması üslubunu ayarlayamamasına neden oluyordu. Bk. Ercüment Yavuzalp, *a.g.e.*, s. 105.

⁵⁵⁰ Radyodan muhalefetin de yararlanması 1950 öncesi dönemde DP'liler tarafından sık sık gündeme getirilen bir konu olmuştu. Ancak DP iktidarı döneminde radyo partinin yayın organı haline gelmiştir. 1957 seçimlerinde ise bu durum doruk noktasına çıkmıştır. İsmet İnönü Menderes'e gönderdiği mektubunda şikâyetlerini sıralamıştır; "İdare amirleri ve Zabıta memurlarının vatandaşa tazyik ettiklerine dair birçok yerden şikâyet alıyoruz" diye yazmıştır. Ayrıca İstanbul Emniyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlunu'da tarafsızlığı bozduğu için görevden alınmasını talep etmiştir. Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-52-312; leff 2; Adnan Menderes İsmet İnönü'nün bu şikâyetine verdiği cevapta gerekli incelemelerinin yapıldığını ve gerekli cevabı Dahiliye Vekaletinin vereceğini bildirmiştir. Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-52-312, leff 9; Dahiliye Vekaleti suçlamalarla ilgili verdiği cevapta ilgili şikâyetlerin incelendiğini ve bu ihbarları kasti olarak yapıldığını, bunun İsmet İnönü'nün isteyerek yapmadığını düşünüyoruz diyerek karşılık vermişlerdir. Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-52-312, leff 10; Oy verme gününden üç gün öncesine kadar seçim propagandası yasaklanmış olmasına rağmen seçim günü oy verme sürerken radyodan DP'nin önde olduğu sandık sonuçları açıklanmış ve yasak ihlal bile edilmişti. Yasağın ihlal edilmesi üzerine İsmet İnönü Başbakan'ı arayarak durumu bildirmişti. Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-52-312, leff 1; Seçimin ihlalindeki arka planda yaşananlar için Bk. Şevket Çizmeli, *Menderes Demokrasi Yıldızı?*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2007, s.644.

⁵⁵¹ *Zafer Gazetesi*, 10 Eylül 1957, s.1.

⁵⁵² *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Haziran 1957, s.1; *Zafer Gazetesi*, 13 Haziran 1957, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.295.

⁵⁵³ *Zafer Gazetesi*, 12 Eylül 1957, s.1.

⁵⁵⁴ Adnan Menderes 11 Ekim günü Afyon çimento fabrikasının açılış töreninde Demokrat Parti döneminde kalkınma ile ilgili konuşmasında; "Tarımda bir misli fazla ürün sağlandı; Sanayide Osmanlı devrinden kalanlarla Cumhuriyet döneminden 1930 yılına kadar kurulanların oluşturduğu

olmuştur⁵⁵⁵. Ayrıca Adnan Menderes tarafından, yedi yıllık iktidar sürecinde 15 000 cami inşa ettirildiğini açıklamıştı⁵⁵⁶. Demokrat Parti meydanlarda komünistlerin CHP'ye sızdıklarını ve faaliyette bulduklarını iddia ederek de muhalefeti zor durumda bırakmaya çalışmışlardır⁵⁵⁷.

Seçim çalışmaları resmen başlamadığı günlerde Demokrat Parti'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü istifa etmişti⁵⁵⁸. Bu şok istifa gündemi bir anda değiştirdi. Basın ve muhalefet bu istifanın nedenleri üzerinde konuşulmaya başladı. Fuat Köprülü kamuoyunu aydınlatmak için istifa gerekçesini şu şekilde açıklamıştır; *"Hayatımın on yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyumak, benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum... Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur."*⁵⁵⁹ demiştir. İstifası hükümeti sıkıntıya sokarken, muhalefeti ise sevindirmiştir. Emrullah Nutku hatıralarında, Köprülü'nün istifası haberini aldıktan sonraki tepkisi; *"...Geç bile kaldı"*⁵⁶⁰ şeklinde olmuştur. Demokrat Parti'de yaşanan bu istifa halk nezdinde yanlış anlaşılacağı endişesi, Adnan Menderes'in, özellikle İsmet İnönü'yü eleştirirken, üslubunu daha da sertleşmesi ruh halinin sıkıntılı olduğunun göstergesidir.

---

hacim 7,5 yıl içinde 4-5 misli arttı. Bunlar dünyanın hiçbir memleketinde görülüş, işitilmiş değildi." diyerek ülkenin iktidarın başarısını vurgulamıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.489.

⁵⁵⁵ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Tahkikat Komisyonu, *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, Sayı: 4, Ankara 2009, s. 130.

⁵⁵⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.103.

⁵⁵⁷ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı...*, s.278.

⁵⁵⁸ Yakın arkadaşı ve parti kurucusu olan Fuat Köprülü'nün istifası en çok Celal Bayar'ı üzmüştür. Aydın Menderes Bayar'ın üzgün ve neşesiz olduğunu Ahmet Hamdi Bey'in kendisine anlattığını söylemiştir. Bk. Aydın Menderes- Taha Akyol, *a.g.e.*, s.127; Aydın Menderes babası Adnan Menderes ile ilgili şu anıyı anlatmıştır; Adnan Bey çok üzüntülü. Arkadaşlar işaret ediyorlar, bazıları söz açarak oradan "yumuşar" diyorlar. Yok, içimden dedim ki, en son söyleneni söyleyeyim ben. *"demiş ki Hamdi Bey, "beyefendi gittiye ne yapalım?" "Doğru da" demiş Adnan Menderes "masanın ayağı kırıldı" Hamdi Bey "olsun" demiş "bir ayağı kırılınca masa, masa olmaktan çıkmaz",* diyince Adnan Menderes *"doğru ama o masaya dayanmaya gelmez"* diyerek Parti için ne kadar önemli bir isim olduğunu belirtmişti. Bk. Aydın Menderes- Taha Akyol, *a.g.e.*, s.127.

⁵⁵⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Eylül 1957, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 7 Eylül 1957, s. 1; Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.357.

⁵⁶⁰ Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.357.

Seçimlerin en tartışmalı kısmı aday listelerinin belirlenmesidir. Demokrat Parti içinde muhalefetin temizlenmesi için 140 milletvekilinin aday gösterilmemesi bu isimlerin çoğu tarafından tepki ile karşılanmış ve istifa etmişlerdir⁵⁶¹. Başbakanın milletvekili adayları yoklamaları sırasında agresif tavırlar sergilemesi ve hazırlanan listeleri beğenmemesi teşkilatların tepkisini çekmiştir. Ayrıca teşkilatların aday belirlemede ki anlaşmazlıkları da küslüklerin doğmasına neden olmuştur. Bu sebepten aday belirleme işleri gecikmiş ve belirsiz bir hal almıştır⁵⁶². Demokrat Parti çözümü adayların tespiti için yoklama yaptırmakta bulmuşlardı.

Genel Merkezin isteği ile yapılan yoklamaların ardından hazırlanan listeler Adnan Menderes ve Bakanlar kurulunun önüne gitmiştir. Başbakan Genel Kurul'un % 20'lik diliminin adaylarını belirlemiş, teşkilatların hazırladığı listelerde bazı isimleri silerek son şeklini vermiştir. Belirlenen listeler Başbakanlık müsteşarı Ahmet Salih Korur tarafından 7 Ekim 1957 günü Yüksek Seçim Kuruluna teslim edilmiştir⁵⁶³. Listelerin belirlenmesinin ardından bazı bölgelerdeki memnuniyetsizlik oluşturmuş ve bu durum seçim çalışmalarına yansımıştır. Teşkilatlarda yaşanan sıkıntıların bir nedeni de seçimlerin erkene alınma kararı olmuştur. Normal seçimler 1958 yılında yapılması planlanırken seçim tarihinin iktidar tarafından bir yıl geriye çekilmesi hazırlık bakımından sıkıntılara neden olmuştur.

Demokrat Parti, 1957 seçimleri çalışmalarına Adnan Menderes 12 Ekim 1957 günü Erzurum mitingi ile başlamıştır⁵⁶⁴. Bu şehrin kendisine uğur getirdiğini, "*fal'ı hayır telakki*" ettiğini söyleyerek halktan destek istemiştir⁵⁶⁵. Erzurum mitinginin ardından 13 Ekim 1957'de Trabzon'a geçmiştir. Halka hitaben yaptığı konuşmasında; "*İsmet Paşa buhran var diyor. Buhran İsmet Paşa'nın kendi*

⁵⁶¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ekim 1957, s. 1.

⁵⁶² Rıfki Salim Burçak sıkıntılı dönemi anlatırken hatıralarında şunları yazmıştır; Yoklamalar 67 İlden sadece ve 39'unda yapıldı, 28 İlin adaylarını ise Genel Kurul resen tespit etti. Zira teşkilat içinde şiddetli anlaşmazlık bulunan vilayetlerden bir kısmı bu şartlar altında yoklama yapamayacaklarını bildirerek doğrudan doğruya Genel Kurul tarafından düzenlenmesi istenmiş, bir kısım İlin yoklamalarını da, partinin yoklamalar sebebiyle zayıf düşmesini önlemek düşüncesiyle biz kaldırmış ve Genel Kurul'a almıştık" diyerek anlaşmazlıkların nedenlerini açıklamıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 479.

⁵⁶³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 8 Ekim 1957, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 8 Ekim 1957, s. 1; Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s. 480.

⁵⁶⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 13 Ekim 1957, s. 1; *Zafer Gazetesi*, 13 Ekim 1957, s. 1.

⁵⁶⁵ Rıfki Salim Burçak, *a.g.e.*, s.489.

kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Bir nevi hasta müpteladır. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır...” demiştir. Yaptığı konuşmada İsmet İnönü’yü iktidara gelmek için her yolu denemekle suçlamıştır. Konuşmasının devamında ilginç bir üslupla; “*Canım Trabzonlular; size hizmet etmek için, size köle olmak hususunda elimizden gelen her şeyi yapmaya hazırız.*” Demiştir. Bu konuşma Adnan Menderes’in seçimleri kaybetme endişesinin üslubuna ve hareketlerine yansıttığı şekilde yorumlanmıştır. Gerçekten de endişelerin sebebinde kazanamama riski öne çıkıyordu. Bu riski ortadan kaldırmak için Adnan Menderes durmadan yurdun her köşesine gitmeye çalışmıştır. Demokrat Parti ve Adnan Menderes’in şanslı oldukları kısım ise Celal Bayar faktörüdür. Halk tarafından sevilen ve hitabeti ile insanları etkilen Celal Bayar, düzenlediği miting ve açılış törenlerindeki konuşmalarıyla destek olmuştur.

Celal Bayar ise 16 Ekim’de Gaziantep ve Urfa’da düzenlediği mitinglerde yaptığı konuşmalarda halktan destek istemiştir. Bu şehirlerde ki konuşmalarında iktidarın ekonomik politikalarını övmüştür⁵⁶⁶. Urfa’daki konuşmasında; “*Bize Demirkırat’ı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz; korkmasınlar bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak, birinci gelecektir.*”⁵⁶⁷ diyerek hatipliğinin ve söz ustalığının ne kadar iyi olduğunu göstermiştir. Celal Bayar 17 Ekim’de Diyarbakır⁵⁶⁸, 19 Ekim Konya’da⁵⁶⁹, 20 Ekim’de Bursa⁵⁷⁰ ve İstanbul’da seçim çalışmalarını sürdürmüştür. Demokrat Parti’nin en büyük mitingi ise İstanbul’da yapılmıştır. Zafer Gazetesi’nin katılım sayısını 250.000 olarak belirttiği miting adeta muhalefete karşı gövde gösterisine dönüşmüştür.

Türkiye’nin en kalabalık nüfusa sahip ili olan İstanbul seçimler içinde ayrı bir öneme sahiptir. Burada yaşanan coşku ve destek genel seçimlerin sonucunun

⁵⁶⁶ Zafer Gazetesi, 17 Ekim 1957, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasetinde...*, s.296.

⁵⁶⁷ Zafer Gazetesi, 17 Ekim 1957, s.1; Cem Eroğul, *a.g.e.*, s.201.

⁵⁶⁸ Zafer Gazetesi, 18 Ekim 1957, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Ekim 1957, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 18 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 18 Ekim 1957, s. 1.

⁵⁶⁹ Zafer Gazetesi, 20 Ekim 1957, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 20 Ekim 1957, s. 1; *Akşam Gazetesi*, 20 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 18 Ekim 1957, s. 1.

⁵⁷⁰ *Cumhuriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1957, s.1; *Akşam Gazetesi*, 21 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 18 Ekim 1957, s. 1.

önceden bilinmesi demektir. Bu yüzden Demokrat Parti en büyük mitingini bu şehirde yapmıştır. Adnan Menderes, toplanan kalabalığa hitaben seçim güvenliği konusunda güvence vererek aksini söyleyen İsmet İnönü'ye halkın "...siyasi ahlak, vakar ve haysiyetten hiçbir surette nasibi almadığını haykırmak vatan borcudur"⁵⁷¹ demiştir. Adnan Menderes konuşmalarında İsmet İnönü'yü ağır şekilde eleştirmiştir. Özellikle demokrasinin sağlanmasına olan desteğini her zaman meydanlarda yaptığı konuşmalarda sorgulamıştır.

3.9.1.2.CHP'nin Seçim Kampanyası

Cumhuriyet Halk Partisi seçimlere 1954 seçimlerine nazaran daha iddialı giriyordu⁵⁷². Çünkü iktidar iç ve dış siyasette çok başarılı adımlar atamamıştı. Ayrıca Demokrat Parti içinde çıkan krizleri muhalefet çok iyi değerlendirmişti. Seçim kararının alınmasında sonra muhalefet partileri ile ittifak kurma çalışmalarına hız vermişti. Muhalefet, birleşerek DP iktidarının aldığı oyları geçeceğini düşünmüşlerdi. Bu amaç ile Cumhuriyet Halk Partisi, 9 Eylül'de Yenimahalle'de Alemdar sinemasında 13. Kurultayını topladı. Bu kurultay seçimlerden önce yol haritasının çizileceği ve ittifakla ilgili önemli kararların alındığı toplantı olmuştur.

Kurultayın açılış konuşmasında İsmet İnönü hükümetin erken seçim kararını değerlendiren konuşmasında; "...İktidarın vaktinden önce seçimlere karar vermesinin nedeni, anlaşılıyor ki, iktidar partisi gelecek yıl daha güç ve elverişsiz durumda kalacağından endişe etmektedir..."⁵⁷³ diyerek hükümetin alelacele aldığı kararın kendilerine olan halk desteğinin azaldığını gördükleri için aldıklarını söylemiştir. Konuşmasının devamında radyodan muhalefetin yararlanamamasını ve seçim güvenliği meseleleri ile ilgili endişelerini dile getirmiştir. İsmet İnönü seçimlerde teşkilatların halka ulaşmasını ve desteğin CHP lehine dönmesini sağlamalarını söylemiştir.

Kongrenin ardından 10 Ekim günü CHP tarafından seçim bildirisi yayınlanmıştır. Bu bildiriye yapılacak olan maddeler şu şekilde sıralanmıştır;

⁵⁷¹ Zafer Gazetesi, 22 Ekim 1957, s.1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde....*, s.297.

⁵⁷² Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.95.

⁵⁷³ *Ulus Gazetesi*, 10 Eylül 1957, s.1; Emrullah Nutku, *a.g.e.*, s.357.

- a- Mahkeme Bağımsızlığı ve yargıç güvencesi sağlanacak, Yüksek Hâkimler Şurası kurulacaktı, Söz, basın, toplantı özgürlüğü sağlanacaktı,
- b- Nispi temsil (orantılı) seçim sistemi getirilecektir⁵⁷⁴, Radyo ve üniversite özerkliği sağlanacaktır,
- c- Yolsuzluklar önlenecek, İspat Hakkı sağlanacak, İki Meclisli Parlamento sistemi oluşturulacaktır,
- d- Kanunları denetleyecek Anayasa Mahkemesi kurulacaktır, Milletvekili sayısı azaltılacaktır, Partilerin iç bünyelerinde demokratik esaslardan uzaklaşmayı önleyecek yasalar çıkarılacaktır, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı sağlanacaktır⁵⁷⁵,
- e- İşçiye grev ve toplu sözleşme hakkı verilecektir, Memura mesleki örgüt ve sendika kurma hakkı verilecektir, Ekonomi, plan ve programa göre düzenlenecektir, köylünün borçları hafifletilecektir, hayvan vergisi kaldırılacaktır,
- f- Sosyal sigorta uygulamaları genişletilecektir, Yıllık ücretli izin hakkı tanınacaktır, İktisadi Devlet Teşekküllerinde, işçinin söz sahibi olması sağlanacaktır⁵⁷⁶ şeklinde sıralanmıştır. Seçim bildirisi CHP'nin geçmiş seçimlerde yayınladığı metinlerden daha kapsamlıdır. Bu da seçimlerdeki iddiasını göstermesi açısından önemlidir.

Mitingler seçimlerin en önemli faaliyetlerinden biridir. CHP'de yurdun çeşitli bölgelerinde mitingler düzenlemiştir. Bu düzenlenen mitinglerde, İsmet İnönü'nün seçim propagandasındaki işlediği konular; Demokrasi ve rejim sorununun giderek büyümesi, hâkimlerin güvenliğinin sağlanamaması, ekonomide kalkınma hamlelerindeki başarısızlık, radyonun muhalefet tarafından kullanılmaması ve hayat pahalılığı gibi konulardı. İsmet İnönü konuşmalarında devamlı olarak aynı konuları işlemiştir. CHP lideri ilk mitingini 21 Eylül 1957 günü Malatya'da

⁵⁷⁴ İsmet İnönü; "Seçimi kazanırsak Mayıs'ta yenileyeceğiz. Seçimde emniyet ve serbestiyi tehdit eden bütün hükümleri kaldıracamız. Nispi temsille yeni seçim yapacağız" demiştir. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Sabahat Erdemir, a.g.e., s.126.

⁵⁷⁵ Metin Toker'e göre İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olarak Prof. Dr. Tevfik Sağlam'ı düşünüyor, kendisi de Başbakan olarak 1958 seçimlerine kadar vaat etiklerini gerçekleştirmeye çalışacaktı. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Parti Yokuş Aşağı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s.262.

⁵⁷⁶ *Ulus Gazetesi*, 11 Ekim 1957, s.1; Şerafettin Turan, a.g.e., s.130-131.

gerçekleştirmişti⁵⁷⁷. İsmet İnönü rejimin ve demokrasinin tehlike de olduğunu söylediği konuşmasında; *“Demokrasiyi geri götürmek yanlış yoldur, kısırdır. Demokrasi geriye gitmeyecektir... Bugün yüz binlerce insan hürriyetin tadını almıştır.”* diyerek demokrasinin halk tarafından benimsendiğini belirterek, hükümetin bu demokrasiyi asla durduramayacağını söyleyerek kendinin de bu sürecin takipçisi ve koruyucusu olacağını ilan etmiştir.

İsmet İnönü'nün demokrasiyi ön plana çıkaran tutumu, 1950 öncesi zayıflayan asker-öğretim üyeleri ve basın arasındaki ilişkileri tekrar güçlendirmişti. CHP, hükümet aleyhine yolsuzluk iddialarını dile getirmesi ve ekonomik buhranı iyi şekilde analiz etmeleri orta sınıfın desteğini kazanmasını sağlıyordu⁵⁷⁸. Fakat bu desteği sağlamlaştıracak vaatlerde bulunmaması da dikkatleri çekmektedir. İsmet İnönü, iktidarın hatasını anlayarak çekilmeleri şeklinde uyarılarda bulunarak şunları söylemiştir; *“bu iktidarın şansı varsa benim sağlığında iktidardan çekilmeyi uygun görür. DP'yi bugünkü haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim”*⁵⁷⁹ demiştir. Bu sözleri iktidar tarafından tehdit olarak algılanmış ve ağır şekilde karşılık bulmuştu. CHP'de, iktidara duyulan öfke günden güne artıyordu. Bazı milletvekillerinin iktidara gelmeleri durumunda Demokrat Parti'den intikam alınacağını, devr-i sabık yaratacaklarını beyan ediyorlardı⁵⁸⁰. Maksadını aşan sözler İsmet İnönü'yü dahi rahatsız eden bir hal almıştı.

Seçim meydanlarında din konusu da önemli yer tutmuştur. İktidarı sayısız cami yaptırdığı, din adamlarının daha fazla yetiştirilmesi için okulların artırılacağı gibi vaatlerden geri kalmak istemeyen CHP'lilerde konuşmalarında dini söylemlere yer vermişlerdi. Halk arasında İsmet İnönü'nün dinsiz olduğu ve Allah demediği yolunda söylentiler çıkmıştı. Bu yüzden İsmet İnönü konuşmalarının sonunda Allah yardımcımız olsun diye bitirmeye özen gösterdi⁵⁸¹. CHP Genel sekreteri Kasım

⁵⁷⁷ *Ulus Gazetesi*, 22 Eylül 1957, s.1; Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s.484.

⁵⁷⁸ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı...*, s. 277.

⁵⁷⁹ Sabahat Erdemir, *a.g.e.*, s. 143.

⁵⁸⁰ 15 Nisan 1956'da CHP Üsküdar İlçe kongresinde konuşan Kars milletvekili Sırrı Atalay şunları söylemiştir; *“Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Bağımsız bir mahkeme kuracağız ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi mahkeme tayin edecektir.”* diyerek CHP'nin iktidara ve özellikle Adnan Menderes'e olan kızgınlığını göstermiştir. Ayrıntılı Bilgi için Bk. Cem Eroğul, *a.g.e.*, s. 200.

⁵⁸¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Ekim 1957, s. 1.

Gülek Adana'daki konuşmasında; Türkiye'de kilise çanlarının çalmasına son verdiklerini ve ülkeyi İslam ile yönelttiklerini söylemiştir.⁵⁸²

CHP ile iktidar arasındaki ilişkilerin seçimlerde birbirlerine yönelttikleri suçlamalar nedeniyle gerginleşmişti. Buna sebep olarak iktidarın tutumunun etkili olduğunu söyleyen İsmet İnönü, bu konuyla ilgili konuşmasında; *“Eğer tatlı dille konuşursak halledemeyeceğimiz mesele yoktur diyerek beni çağırdılar. Hevesle kabul ettik. Rejimin şikâyetleri mevzuunda Sayın Başbakanın yardımı ile vazifelerini kolaylaştırmaya çalıştım, hiçbir netice vermedi.”* diyerek iyi niyetin suiistimal edildiğini, iktidarın sorunların çözümünde ciddi olmadığını belirtti. Demokrat Parti'de aynı suçlamaları CHP'ye yöneltiyordu. Fakat kimse bu seçimlerde her iki taraftan sakin olmasını bekleyemezdi. 1950 ve 1954 seçimleri öncesi seçim sonuçları yapılan anketler ve mitinglerde halkın gösterdiği ilgiyle alakalı olarak biliniyordu. 1957 seçimleri ise iktidar avantajlı görünse de sonuçların tam olarak belli olmaması iktidar ve muhalefetin tedirgin olmalarına yansiyordu. Bu durumda her iki tarafın liderinin ve milletvekillerinin konuşma üslubuna yansiyordu. Ayrıca Demokrat Parti'de yaşanan istifa olayları muhalefet tarafından kullanılıyordu.

Muhalefetin iktidar partisinde yaşanan istifaların arka planında yenilgiden kaçış şeklinde açıklamaları da gerginliğin bir başka sebeplerindendir. Demokrat Parti'nin demokrasi hedefinden uzaklaştığı gerekçesiyle Ankara milletvekili Dağıstan Binerbay Partisinden istifa etti. Yaptığı açıklamada seçimlerde CHP'yi destekleyeceğini açıkladı. Aydınlar arasında da CHP'ye katılanların olması iktidara belli kesimlerde güven kaybına neden olmuştur. Bu isimlerden en önemlisi görevi sırasında iktidar ile anlaşmazlığa düşen S.B.F Dekanı Turhan Feyzioğlu 1957 seçimlerinde CHP'den aday olacağını açıklamıştı⁵⁸³. CHP'ye seçimlerden önce önemli katılımlar olmasını iktidarı sıkıntıya sokmuştur. Aydın kesiminde CHP'ye yönelmesi seçimlerden önce moral olmuştur. Ayrıca 1954 seçimleri propaganda döneminde saygınlığını tamamen yitiren İsmet İnönü'nün, gittiği yerlerde halk tarafından coşkuyla karşılanması da seçimlerde halkın desteğinin fazla olacağı şeklinde yorumlanmıştı.

⁵⁸² *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Ekim 1957, s. 1, Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s. 104.

⁵⁸³ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.294.

3.10.1957 GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARI

27 Ekim 1957 seçimleri Türkiye’de siyasi partiler ve demokrasi için önem ifade etmektedir. Çok partili hayata geçtikten sonra yapılmış dördüncü büyük genel seçimdir⁵⁸⁴. Seçim kampanyalarının en sert olan 1957 seçimleri 27 Ekim 1957 Pazar günü tüm yurttan yapıldı⁵⁸⁵. Seçime katılım oranının 1950 ve 1954 seçimlerine nazaran düşük olduğu seçimlerde sırasıyla “1950 seçimlerinde: % 89.06, 1954 seçimlerinde: %88.75, 1957 Seçimlerinde: %77,15 şeklinde ortaya çıkan sonuçlar tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde etmesine rağmen, Demokrat Partinin ciddi bir oy kaybına uğradığı bir seçim olmuştur⁵⁸⁶.

Sandığa gitmeyenler, eski heyecanı duymayan DP seçmenleri olduğu düşünülebilir. Çünkü oylarını yükselten muhalefet partileridir. DP 4.372.621 oy alarak (%47,9) 424 milletvekili çıkarıyordu. CHP ise,3.753.136 oy alarak (%41,1) oy alarak 178 milletvekiline ulaşmıştı.1954 seçimlerine göre; DP 800.000’e yakın oy kaybederken, CHP ise 600.000’e yakın oy kazanıyordu. İki parti arasındaki oy farkı sadece, 619.484 olmuştur.⁵⁸⁷

PARTİLER	OY SAYISI	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
DP	4.303.190	47.70	424
CHP	3.768.053	40.82	178
CMP	663.295	7.19	4
HÜR.P.	356.419	3.86	4

⁵⁸⁴ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*..., s.95.

⁵⁸⁵ *Vatan Gazetesi*,28 Ekim 1957, s.1; *Zafer Gazetesi*, 28 Ekim 1957, s. 1; *Ulus Gazetesi*, 28 Ekim 1957, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde*..., s.298.

⁵⁸⁶ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*..., s. 280.

⁵⁸⁷ CHP'nin aldığı oy sayısı 1954 seçimleriyle karşılaştırıldığında 548 000'lik artış olmuştur. Demokrat Parti ise 1954 seçimlerine göre 765 000 oyunu kaybetmişti. DP 1954 seçimlerine göre başarılı olduğu il dördtür. Aydın, Hakkâri, Muş ve Sinop'ta oylarını artırmıştır. Bk. Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*..., s.120; Erol Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler* ..., s.365.

BAĞIMSIZLAR	39.867	0.43	4
TOPLAM	9.230.867	100	610

Tablo 7: 1957 Genel Seçimleri Sonuçları⁵⁸⁸

DP tüm ülke çapında oy kaybetmişti. Partinin oyunu 1954 seçimlerine göre %10'dan fazla düştüğü iller arasında; Ankara (%13), Antalya (%12), Artvin (%12), Ağrı (%20.1), Bolu (%15.8), Çankırı (% 15.3), Çorum (% 15.8), Diyarbakır (%12.2),Elazığ (%16.2), Eskişehir (%10.5), Gaziantep (%10.5), Giresun (%12), Hatay (%14.5), Isparta (%18.3), Kayseri (%13.8),Kocaeli (%12.5), Kütahya (%12.8), Kahramanmaraş (%13.2), Kastamonu (%15.6), Malatya (%11.7), Mardin (%13.6), Niğde (%17.2), Ordu (% 12.1), Samsun (%12), Sivas (%13.1), Tekirdağ (%11.7), Tokat (%10.2), Uşak (%10.1),Van (%22), Zonguldak (%13.6) bulunuyordu⁵⁸⁹.

DP Ankara'da ikinci parti olurken, kazandığı İstanbul'da (%9,2), İzmir'de (%5,4), Bursa'da (%5,1) hatta Adnan Menderes'in memleketi Aydın'da bile % 4 oy kaybediyordu. DP'nin oyunu yükselttiği iller sadece Bingöl (%6,8), Hakkâri (%13,4), Muş (%1,1) ve Sinop (%3,2) olmuştu. O kadar ki bazı seçim çevrelerinde % 1,2'lik oynamalar olmuş olsa da, CHP çoğunluğu bile ele geçirebilirdi. Örneğin DP Sinop'ta 303, Amasya'da 515, Gaziantep'te 542, Giresun'da 865 oy farkıyla seçimi kazanmıştı. Öte yandan CHP'de Hatay (%46,9 -%45,5), Gümüşhane (%49,5 -%47,8), Niğde'de (%40,7 - %40,3) kıl payı farkla seçim kazanacaktır⁵⁹⁰.

Seçim sonuçları 30 Ekim 1957 günü Adalet Bakanlığı tarafından resmen açıklandı. Bu sonuçlara göre DP'nin 424, CHP'nin 178, CMP 178 ve HÜR. P. 4 milletvekilliği kazanmışlardır⁵⁹¹. Seçim sonuçları hem iktidarı hem de muhalefeti memnun etmedi. CHP, Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, İstanbul, İzmit, Kastamonu ve

⁵⁸⁸ 1957 Seçimleri oy oranları ile ilgili Ayrıntılı bilgi için Bk. *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310.

⁵⁸⁹ Ahmad Feroz, *Demokrasi Sürecinde ...*, s.280.

⁵⁹⁰ *BCA*, 030-0-001-000-000-51-310, leff 3; Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı...*, s. 281; Erol Tuncer, *1957 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2012, s. 233.

⁵⁹¹ *Zafer Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s. 1; Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.299; Erol Tuncer, *1957 Seçimleri*, s.234.

Konya İllerinde yapılan seçimlerin sonuçlarına itiraz etti⁵⁹². Yüksek Seçim Kurulu yalnızca Diyarbakır'daki seçimlerin yenilenmesine karar verdi⁵⁹³. Demokrat Parti'nin itirazları neticesinde yalnızca Adana İlindeki seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir⁵⁹⁴.

1957 seçimleri Demokrat Parti'nin zafer ile sonuçlanmıştı. Diğer seçimlerin aksine bu seçimlerde DP'nin kesin zaferinden söz edilemez. Muhalefette ise uzun bir dönem sonra seçimlerde oylarını artırmaları sevinçle karşılanmışlardı. Demokrat Parti iktidarının en geç bir sonraki seçimlerle iktidarı bırakacağını düşünülüyordu. Demokrat Parti'nin önemli desteği Doğu Anadolu ve Güney Anadolu bölgesinden kazanmıştır. Bölgede dini liderler ve toprak dağıtımı ile zenginleşen toprak sahipleri DP'ye bağlanmıştı. Yine de Doğu'da desteğini vermeyen bölgelerde vardır. Bunun sebebi ise makineleşmeyle istihdamın azalması gösterilebilir. Ayrıca her ne kadar yaşam pahalılığı ve grev haklarını tanınmamış olsa da sanayi işçileri DP'ye oy vermişti. Kent ve kasabadaki zanaatkâr ve esnafta iktidar partisini desteklemişti⁵⁹⁵.

⁵⁹² *Cumhuriyet Gazetesi*, 29 Ekim 1957, s.1; *Zafer Gazetesi*, 29 Ekim 1957, s.1; *Akşam Gazetesi*, 29 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 29 Ekim 1957, s. 1.

⁵⁹³ *Zafer Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s.1; *Cumhuriyet Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s. 1; *Vatan Gazetesi*, 31 Ekim 1957, s. 1; Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi...*, s.172.

⁵⁹⁴ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.299; Erol Tuncer, *1957 Seçimleri*, s.235.

⁵⁹⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi...*, s.116-117.

SONUÇ

1946 yılında kurulan Demokrat Parti o döneme kadar kurulmuş olan muhalefet partilerinden daha şanslıydı. Çünkü demokrasinin bir gereği olan çok partili yaşama geçiş aşamasında kurulan partiler muhalefet olma amacıyla teşkilatlandırılmışlardı. Bu gaye ile siyasi hayata adım atan partilerin, halkın desteğini alarak iktidara gelme istekleri engellenmiştir. Bu düşünceden hareketle Demokrat Parti kurulduğu dönemde halkın desteğini fazla alamaması olağan görülmelidir. Fakat daha sonra Demokrat Parti'nin basında çıkan köşe yazıları ve haberlerle imajının yükselmesi, halkın partiyi desteklemesi noktasında cesaretini artırmıştır.

Demokrat Parti'nin kurulması, Türk Demokrasi Tarihi açısından Cumhuriyet'in tam manasına kavuşması için en önemli ilkelerin başında gelen çok seslilik ve farklı fikirlerin de temsil edilmesini tesis etmişti. Demokrat Parti ve yenilgiyi büyük olgunlukla karşılayan İsmet İnönü sayesinde demokrasi sarsılmayacak bir şekilde kurulmuştu. Tarihin her döneminde olduğu gibi, uzun süren iktidarların millet nezdinde etkinliğini kaybedeceği endişesini çok iyi okuyan İsmet İnönü, iktidardan çekilmesinin daha uygun olacağı düşüncesinden hareketle yeni oluşumların önünde durmamış, muhalefetteki yerini almıştı. Bu yönüyle düşünüldüğünde tecrübeli bir devlet adamı olan İsmet İnönü'nün kararı Türk Demokrasi tarihinde kayda değer bir gelişmedir.

Muhalefetteki yerini alan İsmet İnönü ve yönetimindeki CHP tabiki boş durmamıştı. İktidarı farklı bir partiye bırakma olgunluğunu gösterebilmelerine rağmen, tecrübeleriyle yapıcı tavsiyelerde bulunmak yerine, bu birikimlerini ve mesailerini sadece olumsuz eleştiriler yapmak için kullandılar. Nitekim bu durumu çok enfes bir şekilde, Cumhuriyet döneminin en önemli kalemlerinden biri olan Peyami Safa, "*Yaşını Unutan Muhalefet*" adlı makalesiyle CHP'nin önyargılarını ortaya koymaktaydı. Peyami Safa'ya göre, Demokrat Parti ve idarecileri çok amatördür. Gelecekte de tecrübe kazanarak iyi bir idareci olabilme ihtimalleri yoktur. Peyami Safa bu haksız eleştirileri getirirken gözden kaçırdığı en önemli gerçek, Demokrat Parti'nin kurucu ve yöneticilerinin Atatürk döneminden itibaren siyasi

hayatın içerisinde aktif bir şekilde yer aldıklarıdır. Mesela Celal Bayar, Atatürk döneminde başbakanlık yapmış bir isimdi. Keza, Adnan Menderes, Refik Koroltan, Samet Ağaoğlu'nu da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hem devlet hem de CHP kadrolarında önemli görev ve hizmetlerde bulunmuşlardır. Peyami Safa ve CHP'nin bu oluşumu hazmedememesinin, ön yargıyla yaklaşmasının en önemli nedeni Demokrat Parti kadrosunun CHP içerisinde başta fikri olmak üzere birçok yönden uyumlayarak kendi Partilerini kurmalarından dolayıdır.

Ankara'da siyaset meydanında bunlar yaşanırken, halk ise demokrasi bayramı yaşamaktaydı. CHP'yi iktidardan uzaklaştırmaları yeni düzeni kendilerinin inşa etmesi halkın kendine olan güvenini artırmıştı. Artık her kesime göre demokrasi faydalı ve gerekliydi. Siyasetle fazla alakadar olmayan halk daha fazla demokrasi için yapılan her seçimlerde dönemin şartlarına göre yüksek katılım oranları ile oy vermeye koşmuştur. Seçimlere büyük ilgi gösteren halkın en önemli beklentisi ise ekonomik problemlerin halledilmesi gerekliliğidir.

Demokrat Parti on yıllık iktidarı süresince Türkiye'nin siyasi, kültürel, sosyal sorunlarını iyi tespit etmiştir. Fakat çözüm noktasında günü kurtaracak adımlar atmış ve bu durum içinden çıkılmaz sıkıntılara neden olmuştur. 1950 seçimleri ardından iktidara gelen Demokrat Parti, ilk icraatlarını yerini sağlamlaştırmak adına yapmıştır. Daha önceki CHP iktidarının kadrolaştığı önemli mevkiler boşaltılmıştır. Özellikle asker ve bürokrasi kadrolarındaki değişim ile iktidarına ortak çıkabilecek kesimleri tasfiye etmiştir. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği bu hamleyi daha sonra yapamayarak sonunu hazırlayan en önemli hatalardan birini yapmıştır. DP iktidarının hesaba katmadığı bir diğer nokta ise yıllarca tek parti zihniyetinde çalışan kadroların yöneticilerinin değişimi ile sonlandırılmayacağı, temeline inilmesi gerektiğidir. Çünkü alt kadrolarda olanlar bu değişimi hazmedemeyip ilerde sorunlar çıkarabilirdi ve nitekim öyle oldu.

İktidarın otoritesini kurması üzerine ülkenin önemli meselesi olan ekonomik sıkıntıların aşılması için çalışmalarına başlamıştır. Hükümet tarıma önem vererek makineleşme hamlesi başlatmış, uygun kredi olanakları ile maddi sıkıntıları çözmüştü. Durgun ekonomide bu gibi hamleler canlanma sağlamıştır. Demokrat

Parti kendi zenginlerini yaratma yoluna gitmişti. İktidarları döneminde hızla büyüyen toprak sahipleri daha sonraki dönemlerde daha fazla zenginleşme istekleri olacaktı. Geçici ekonomik iyileşme plansız ve geçici programlardan oluşuyordu. Bu durum İktidarın ileride daha büyük sıkıntılar yaşamasına neden olacaktı. Ekonomik sıkıntılar popülist kararlar alınarak unutturulmaya çalışılmıştır. Arapça ezanın okutulması halkın günümüzde dahi Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in hatırlanmasını sağlamıştır. Halk iktidarda tek parti döneminde görmediği desteği bulmuştu. İktidarda halkın gerçek temsilcilerinin olduğunu düşünüyorlardı.

Demokrat Parti iktidarı dönemine kuşkusuz Adnan Menderes damgasını vurmuştur. Liderlerin ortak özelliği olan otoriter olma isteği Menderes'te kendini fazlaca göstermişti. Halkın büyük desteğini alması ve beklentilerin artması kendi üzerinde baskıları arttırmıştı. Menderes beklentilerin karşılanması için yapılan her işe müdahale eder olmuştu. Bakanlarının işine karışması ciddi güven meselesini de beraberinde getirmişti. CHP'nin bahsettiği tecrübesizlik tam olarak burada ortaya çıkmaktadır. Başbakan Adnan Menderes kabinesindeki isimlerden işlere daha çok karışması sorunların da başlamasına neden olmuştu. Menderes bütün işlerin kendi eliyle yapılmasını istiyordu. Başbakan hükümetin başı ise de bakanlarının işine karışması hoş karşılanmazdı ve zaten istifalar da beraberinde gelmişti.

Demokrat Parti, seçim zaferine katkısı olan bazı kesimlere karşı kendini sorumlu hissetmişti. Bunların başında basın gelmektedir. Basın ile iktidar tam bir uyum içinde çalışmıştı. Yeni iktidarın yanlışlıkları fazla gösterilmemiştir. Aslında hataların basında yer almamasının sebeplerinden biri de CHP'lilerin savunduğu iktidarın tecrübesizliği meselesiydi. Çünkü tecrübesiz bir iktidar manşetlere göre hareket ederdi. İlk iktidar döneminin icraatlarını önceden görmek için dönemin gazetelerini incelemek yeterlidir. Atılan manşet, kısa bir süre sonra iktidar tarafından gerçekleşmekteydi. Fakat iktidar ne zaman otoritesini güçlendirmeye başladı, artık manşetleri de kendi belirlemeye çalışmıştı. İşte o zaman iktidar ve basın arasında soğukluk girmeye başladı. Basın, işlerine müdahale edilmesine kabullenemeyerek hedef tahtasına Demokrat Parti'yi oturtmuştu. Halkın büyük desteği ile parlamentoda yer edinmiş olan Demokrat Parti iktidarı ise duruma tepkisiz kalmayarak yasaların kendine verdiği gücü kullanmak suretiyle basını kontrol altına almayı hedeflemişti.

DP'nin ilk dönemi bu tartışmalarla kapanırken, 1954 seçimlerinden yine oyların büyük çoğunluğunu alarak meclise girmişti. Demokrat Parti'nin ikinci iktidar dönemi olarak adlandırabileceğimiz bu dönemi 1957 seçimleri ile son bulacaktı. 3 yıllık evrede Demokrat Parti iktidarının, önceki döneme nispetle ciddi kalkınma hamleleri yapamamasının altında basın ve muhalefetle giriştiği rekabetin getirdiği yıkım yatmaktadır. Kendisine verilen kanun ve yetkiler kapsamında muhalefetin ve basının yerli yersiz her türlü eleştirisini susturmaya çalışması ve bunlara karşı cephe alması, zihinlerde “çoğulcu demokrasi” kavramı ile DP'nin çatıştığı izlenimini uyandırmaya yetmişti. Öyle ki bu durum 1957 seçimlerinden Demokrat Parti yine zaferle çıkmasına rağmen oy oranı %47 idi. 1954 seçimlerindeki %58 oy oranı göz önüne alındığında, DP'nin muhalefet ve basınla kavgalı gösterilmeye çalışılması gerçekten de tabanda yankı bulduğunu ve o nispette de oylara yansıdığını göstermektedir.

Demokrat Parti iktidarının 1957 seçimlerine kadarki süreç her yönüyle ders olacak bir dönemi teşkil etmektedir. Kuruluşunda her kesimin kurtarıcısı olarak gösterilen partinin iktidarı tam anlamıyla muhalefet anlayışının yerleşemediği bir ülkede hüküm sürdüğü için vaat ettiği şeylerin birçoğunu neticeye ulaştıramamıştı. Demokrat Parti'nin yapmış olduğu iyi işler hatalarının arasında kaybolmuştur. Fakat günümüzde dahi hatırlanması hatalarının arasında kaybolan iyi işlerin halkı ne denli etkilediğinin göstergesidir.

Son söz olarak, Demokrat Parti doğruları ve yanlışlarıyla Türk Demokrasi tarihine mâl olmuştur. Demokrat Parti ve iktidarı döneminde demokrasi adına edinilen deneyim, kendisinden sonra gelen liderlere ve siyasi partilere örnek teşkil etmiştir. Demokrat Parti iktidarının iş başında olduğu süreç tam manasıyla tetkik edildiğinde, demokrasi sonrası iktidar ve muhalefet ekseninde nasıl farklılaşıldığı görülecektir. Hem Demokrat Parti hem de Cumhuriyet Halk Partisi demokrasiye kendi açılarından pragmatik olarak yaklaşmışlardı. Kendilerine has demokratik anlayış ile bu olgunun kişilere ve kurumlara göre her zaman değişim göstereceğini ortaya koymuştur. Farklı anlayışların mücadele ettiği ve başarılı demokrasi adımının sağlandığı bu dönem Türk Demokrasi tarihinde her zaman hatırlanacaktır.

KAYNAKÇA

1-ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv Belgeleri*

2-RESMİ YAYINLAR

TBMM Meclis Zabıt Tutanakları*

Aynı Tarihi

3-SÜRELİ YAYINLAR

A-Gazeteler*

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Kuvvet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Tasvir Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vatan Gazetesi

Yeni İstanbul Gazetesi

Yeni Sabah Gazetesi

Zafer Gazetesi

---

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

* Tutanakların Cilt, sayı ve sayfa numaraları dipnotta gösterilmiştir.

* Tarihleri dipnotta gösterilmiştir.

B-Dergiler*

Akademik Bakış Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâpları Tarihi Enstitü Dergisi

Doğu Batı Dergisi

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Tarih ve Toplum

4-HATIRALAR

AĞAOĞLU, Samet, *Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, Haz. Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

_____, *Arkadaşım Menderes-İpin Gölgesindeki Günler*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2004.

_____, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

_____, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebeplerine Bir Sebep*, İstanbul 1972.

ARCAYÜREK, Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951 Arcayürek Açıklıyor 1*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

_____, *Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954 Arcayürek Açıklıyor 2*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

_____, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960 Arcayürek Açıklıyor 3*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985.

ATAY, Falih Rıfki, *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010.

BABAN, Cihad, *Politika Galerisi, Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

---

* Kullanılan makalelerin künyesi dipnotta belirtilmiştir.

BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

BAŞGİL, Ali Fuat, *Hatıralar*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2007.

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, derleyen: İsmet Bozdağ, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

BERKSAN, Nazım, *Başvekil- Bir Tarafsızın Kitabı*, Yeni Matbaa Yayınları, Ankara 1958.

BURÇAK, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık, Ankara 1998.

ERER, Tekin, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.

ERİM, Nihat, *Günlükler 1925-1979 I*, Haz. Ahmet Demirel, YKY Yayınları, İstanbul 2005.

KARAKUŞ, Emin, *40 Yıllık Bir Gazetecinin Gözü İle İşte Ankara*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1977.

NADİ, Nadir, *Perde Aralığında*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1965.

NUTKU, Emrullah, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979.

SAROL, Mükerrerem, *Bilinmeyen Menderes I*, Kervan Yayınları, İstanbul 1983.

TOKER, Metin, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

_____, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, A Yayınları, Ankara 1971.

_____, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

_____, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: Demokrat Parti Yokuş Aşağı*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.

URAN, Hilmi, *Meşrutiyet-Tek Parti-Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul 2008.

YAVUZALP, Ercüment *Menderes'le Anılar*, Bilgi Yayınları, Ankara 1991.

5-ESERLER ve MAKALELER

ABADAN, Yavuz, "Demokrat Parti Kongresi", *Ulus Gazetesi*, 21 Haziran 1949.

AHMAD, Feroz - TURGAY Bedia, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınları, Ankara 1976.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınevi, İstanbul 2010.

_____, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul 2011 orijinal adı The Making of Modern Turkey Raulledge.

AKBULUT, Dursun Ali, “Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

AKGÜN, Seçil, “Türkçe Ezan”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 24, C. 13, Ankara.

AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2001, s.233.

ALBAYRAK, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

_____, “D.P. Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002.

ALKAN, Necmettin, *Selanik İstanbul’a Karşı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Mutlakıyetten Meşrutiyete II. Abdülhamit ve Jön Türkler*, İstanbul 2009.

ANADOL, Cemal, *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul, 2004.

ANGRİST, Michele Penner, “Explaining Turkish Exceptionalism”, *Comparative Politics*, Vol. 36, Ocak 2004.

ARMAOĞLU Fahir, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990*, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı? (1899-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2011.

AYGEN, Cemal, “Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, Ankara 1962.

BABAN, Cihad, “İnkılâp Esaslarında İttifak Lazım Değil Mi?”, *Zafer Gazetesi*, 2 Mart 1950.

_____, “Demokrat Parti Kongresi Sonrası”, *Tasvir Gazetesi*, 28 Haziran 1949.

_____, “Büyük Kongre Toplanmalıdır”, *Tasvir Gazetesi*, 15 Mart 1948.

BEYDİLLİ, Kemal, “Islahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul 1999.

BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası II Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.

_____, “31 Vakasının Bir Yorumu”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.13, Ankara 2002.

BULUT, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, C.2, Sayı: 4, Ankara 2009.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991.

ÇAĞMAN, Engin, *III. Selime Sunulan Islahat Layihaları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul 2010.

ÇAKMAK, Cem, 1950’li Seçimler ve Demokrat Parti, *Tarih ve Toplam*, C.9, S.5, İstanbul 1988, s.281.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

_____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

_____, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

_____, "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

ÇETİN, Abdurrahman, “Ezan”, *DİA*, C.12, s. 36.

ÇİZMELİ, Şevket, *Menderes Demokrasi Yıldızı?*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2007.

DAVER, Abidin, “Seçim Propagandasında Ölçü”, *Ulus Gazetesi*, 2 Nisan 1950.

DEMİR, Şerif, *Düello-Menderes ve İnönü Demokrat Parti'den 27 Mayıs Darbesi'ne Olaylar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

DEMİRCİ, H. Aliyar, *İkinci Meşrutiyet'te Âyan Meclisi 1908-1912*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

DEMİREL, Ahmet, “50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı:23, İstanbul 2000.

DEMİREL, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

DONUK, Abdülkadir, "Türklerde ve Moğollarda Meclis Geleneği", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 52, İstanbul, 2011.

DIRANAS, Muhip, "Bir Demokrat", *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949.

DUVERGER, Maurice, *Sosyal Bilimlere Giriş*, Çev. Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2002.

_____, *Siyasi Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul, 1992.

_____, "Demokrat Parti", *Yeni İstanbul Gazetesi*, 24 Mart 1950.

EKİNCİ, Necdet, "Türkiye'de Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde İkinci Durak: Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Dönem Basını", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002.

EKİNCİ, Necdet, "İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları", *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.8, Yeni Türk Yayınları, Ankara 2002, s. 652.

EMEÇ, Selim Ragıp, "Çankırı Mitingi", *Son Posta*, 7 Nisan 1950.

EMRENCE, Cem, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

ERASLAN, Cezmi ve OLGUN, Kenan, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınları, İstanbul 2006.

ERASLAN, Cezmi "Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâpları Tarihi Enstitü Dergisi*, Ankara 2001.

ERDEM, Tarhan, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982.

ERDEMİR, Sabahat, *Muhalefette İsmet İnönü Konuşmaları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1950-1956)*, C.1, MF Sıralar Matbaası, İstanbul 1956.

ERİM, Nihat, "Düşmanlık Hayır Getirmez", *Ulus Gazetesi*, 16 Ocak 1947.

_____, "Hazin Manzara", *Ulus Gazetesi*, 22 Ocak 1947.

_____, "Demokrat Parti Kongresi", *Ulus Gazetesi*, 6 Ocak 1947.

_____, "Büyük Meclis Zor Kabul Edemez", *Ulus Gazetesi*, 15 Ocak 1947.

_____, “DP Tam Totaliterliğin Eşiğindedir”, *Yeni Ulus Gazetesi*, 13 Mart 1954.

_____, “Köylü Vatandaşların Verdiği Ders”, *Ulus Gazetesi*, 22 Ağustos 1950.

ERKİN, Feridun Cemal, “İnönü Demokrasi ve Dış ilişkiler”, *Milliyet Gazetesi*, 14 Ocak 1974.

EROĞUL, Cem *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

ESEN, Mekki Said, “CHP Neticelere Ne Diyor?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950.

EVİN, Mehveş, 3 Mart 2009, *Akşam Gazetesi*, 12 Kasım 2012

EYİCİL, Ahmet, “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002.

_____, *Doktor Nazım Bey İttihat ve Terakki Liderlerinden*, Gün Yayıncılık, Ankara 2004.

FAİK, Mümtaz Fenik, “Küfürle Hiçbir Netice Alınmaz”, *Zafer Gazetesi*, 17 Şubat 1950.

_____, “Mütefekkirler, Politikacılar, Gazeteciler Hata Mı Ediyor?”, *Zafer Gazetesi*, 6 Nisan 1950.

FENİK, Mümtaz Faik, “İnkılâba Sadakat ve Vicdan Hürriyeti”, *Zafer Gazetesi*, 7 Haziran 1950.

_____, “En Büyük Tehlike”, *Zafer Gazetesi*, 8 Ocak 1950.

_____, “İhtilal, İsyân Sehpa, Hepsi Birer İftiradır”, *Zafer Gazetesi*, 26 Haziran 1949.

_____, “Menderes Kabinesi”, *Zafer Gazetesi*, nr.388, 24 Mayıs 1950.

_____, “Muvazaayı Asıl Kimler Yapıyor?”, *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949.

_____, “Şahıslar Değil Prensipler Hâkimdir”, *Zafer Gazetesi*, 21 Haziran 1949.

FENİK, Adviye, “İnönü Vatandaşın İstirabını Görmüyor”, *Zafer Gazetesi*, 2 Nisan 1950.

FİNDLEY, Carter V, *Modern Türkiye Tarihi İslam Milliyetçilik 1789-2007*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

GEVGİLİLİ, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Bağlam Yayınlar, İstanbul 1987.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

GOLOĞLU, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.

_____, *Devrimler ve Tepkileri: 1924-1930*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

GÜNDÜZ, Aka, "Tabutluk Nedir?", *Zafer Gazetesi*, 1 Eylül 1950.

GÜNGÖR, Süleyman, *Muhalefette CHP*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.

_____, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, Isparta 2010.

HANİOĞLU, Şükrü, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006.

HEPER, Metin – DEMİREL, Tanel, "The Press and the Consolidation of Democracy in Turkey", *Middle Eastern Studies*, vol 32, no:2, 1996.

İNAN, Afet *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

KAÇMAZOĞLU, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988, s.153.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.

KARA, Nihal, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı (1945)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1982.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Ankara 2007.

KARPAT, Kemal H, "The Turkish Elections of 1957", *Western Political Quarterly*, 1961.

_____, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

_____, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

_____, "İttihat ve Terakki Cemiyeti 31 Mart 1909 Ayrım Noktası ve Cumhuriyete Miras", *Doğu Batı (II. Meşrutiyet 100. Yıl)*, İstanbul, 2008.

KATOĞLU, Murat, “Halkevleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 2005.

KEYDER, Çağlar, *State and Class in Turkey*, Verso, Londra 1987.

_____, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

KİLİ, Suna, *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2001.

KOCA, Salim, “İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.3, Ankara 2002.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi I*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

KODAMAN, Bayram, “II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1914”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002.

KORKMAZ, Alemdar, “İstanbul (1875-1964)”, *Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi*, Ankara 1980.

KÖPRÜLÜ, Fuat, “Demokratların Ana Davaları”, *Kuvvet Gazetesi*, 7 Ocak 1947.

KUÇURADI, İoanna, “Yirmi Birinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, Cumhuriyetin 75. Yılı Özel Sayısı, Ankara 1998.

LEWIS, Bernard, *Modernleşen Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

_____, “Recent Developments in Turkey”, *Royal Institute of International Affairs*, C.XXVII, London 1951.

MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

MENTEŞOĞLU, Feridun Osman, “Kongre Gününde Düşünceler”, *Ulus Gazetesi*, 20 Haziran 1949.

NADI, Nadir, “Demokrasinin Alfabetesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Ocak 1947.

_____, “Demokratların Kongresi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 9 Ocak 1947.

_____, “Demokratları Kongresi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 8 Ocak 1947.

_____, “Kampanya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1 Nisan 1950.

_____, “Şiddet Politikası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 6 Nisan 1950.

_____, “Bir Defa Tel Kopmaya”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Aralık 1953.

_____, “Ezan”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 7 Haziran 1950.

_____, “O Günün Manası”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1950.

OLGUN, Kenan, 1908-1912 *Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008.

ÖLÇEN, Ali Nejat, *Halkevlerinin Yokedilişi*, Ankara 1988.

ÖZBUDUN, Ergun, *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975.

ÖZCAN, Ahmet, “Büyük Çöküşe Direnen İrade: Jön Türkler”, *Yüzüncü Yılında II Meşrutiyet*, Yeni İnsan Yayınları, haz. Halil Akkurt ve Akif Pamuk, İstanbul 2008.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2001.

ÖZTÜRK, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, Ak Yayınları, İstanbul 1969.

SADAK, Necmettin, “İki Partili Hayatın İlk Adımında Geriye mi Döneceğiz”, *Akşam Gazetesi*, 7 Ocak 1947.

SAFA, Peyami, “Yaşını Unutan Muhalefet”, *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1950.

SEZGİN, Ömür - ŞAYLAN Gencay, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1985.

SİMAVİ, Sedat, “Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *Hürriyet Gazetesi*, 1953.

SUNAR, İlkey, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, Ankara 2001.

ŞEREF, Abdurrahman Efendi, *Son Vak’anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*. Haz. Bayram Kodaman ve Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala*, TTK, Ankara, 1994.

_____, “Eski Türklerde Devlet Meclisi Toy Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.28, Sayı: 45, Ankara 2009.

_____, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.7, Ankara 2002.

SOFUOĞLU, Ebubekir, *Osmanlı Devletinde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2004.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-i Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.

TABAK, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002.

TEMUÇİN, Şevket, *Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresinde Alınan Tarihi Kararlar*, Ankara 1950.

TOPUZ, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, 1 Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

TUNAYA, Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

_____, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler Cilt 3*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

TUNCAY, Mete, “Demokrasinin Umut Yılları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 2005.

TUNCER, Erol, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV Yayınları, Ankara 2003.

_____, *1957 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2012.

_____, *1954 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2011.

_____, *1950 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara 2010.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Türkiye*, 4. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

TURAN, Refik, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, *Genel Türk Ansiklopedisi*, C.4, Ankara 2002.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2010)*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

UZUN, Turgay, “Atatürk Dönemi Muhalefet Hareketleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.

ÜNAL, Hasan, "İttihat-Terakki ve Dış Politika 1906-1909, *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Son Seçimlerin Verdiği Netice", *Ulus Gazetesi*, 16 Ağustos 1950.

_____, "Menderes Kabinesi", *Ulus Gazetesi*, 2 Nisan 1951.

_____, "Husumet Politikası", *Ulus Gazetesi*, 14 Eylül 1950.

_____, "Halledilmesi Mutlaka Lazım Mesele", *Ulus Gazetesi*, 7 Ocak 1950.

_____, "Demokrat Kongresi Açılırken", *Ulus Gazetesi*, 19 Ekim 1951.

_____, "Bir Çıkmazda Mıyız?", *Ulus Gazetesi*, 10 Ekim 1948.

YALÇIN, Durmuş vd, *Türkiye Cumhuriyet Tarihi II*, Can Matbaacılık, Ankara 2006.

YALMAN, Ahmet Emin, "İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu", *Vatan Gazetesi*, 16 Mayıs 1950.

YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

_____, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Cedit Neşriyat Yayınları, Ankara 2002.

_____, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Siyasi Kimliği", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002.

YILDIZ, Nuran, "Demokrat Parti (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1996.

YÜCEER, Saime, "Cumhuriyet Dönemi Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İlk Girişim: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, Ankara 2002.

YÜCEL, Yaşar, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I: Kitab-ı Müstetab*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974.

YÜCEL, M. Serhan, *Demokrat Parti*, Birinci Baskı, Ülke Kitapevi, İstanbul 2001.

_____, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.16, s.1551.

EKLER

Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Demokrat Parti'nin 1947 Tarihli Beyannamesi

EMNİYET HAKKINDA GENEL MÜDURLUĞU
MEMURİYET KURUMU

[1947]

demokrat parti beyannamesi
(tam metin)

millî iradenin tam tecellisi seçimlerin her türlü baskı, müdahale ve hileden uzak olarak emniyet içinde yapılmasına bağlı olduğu malumdur. seçim emniyeti, rey verme hakkı olan her vatandaşın seçim defterlerinde dürüst olarak kayıtlı bulunması, reylerin sandıklarda hilesiz ve olukları gibi çıkması, tutanaklara doğru geçmesi ve sonuna kadar büyük kurullarla bu neticelerin esas teşkil etmesidir.

demokrat parti vaidlere inanarak samimiyle iştirak ettiği 21 temmuz seçimlerinde bu emniyet şartlarından hiç birisi bulunmadığını, idare ve seçim cihazlarının yalnız iktidar partisini kazandırmak gayesiyle hareket ettiklerini bütün milletle beraber tesbit etmiştir.

bu seçimleri takip eden ilk genel meclisleri ve bilhassa muhtar seçimleri daha pervasızca ağır bir mahiyet göstermiştir. millet iradesinin doğru olarak tezahürünü men'eden bu hareketler memleketimizin her tarafında derin bir infial uyandırmıştır. manevî asayişsizlik havası yaratmıştır. böyleki, vatandaşın hürriyeti, milletin hakimiyeti, vatanın selâmeti noktalarından, seçim emniyetinin sağlanması iç politikamızın en nazik ve mühim bir eseri haline gelmiştir. artık bir parti işi değil, bir millet davası haline alan seçim emniyeti hususunda tatbikatın gösterdiği acı tecrübelere karşı bunlara meydan veren kanun hükümlerinin değiştirilmesini, seçim cihazlarını sıkı bir mürakabeyle bağliyan hükümlerin konulmasını istemek türk milletinin hakkı olmuştur.

21 temmuz seçim yolsuzlukları hakkındaki itirazlarından hiç birinin nazara alınmadığını görmekle beraber, demokrat parti, bu teminatı tesis etmek ve kısmî seçimlere girebilmek için daha o zaman seçim kanununun bazı maddelerinin acile değiştirilmesi hakkında meclise bir tâdil tasarısı sunmuştu.

teklifimiz iktidar partisiince hiddet ve şiddetle karşılanarak toptan reddedildi. bunun üzerine, seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve seçimi idare eden cihazların tarafsızlığına imkân bırakmayan zihniyet doğışmodıkçe kısmî seçimlere girmeyi, millî hakimiyete karşı bir suç saydığını belirten demokrat parti, bu şartlar altında yapılacak seçimlerin bütün mes'uliyetini iktidara bırakarak 5/4/1947 tarihli beyannamesile görüşlerini âsil milletimize arz etmişti.

demokrasi idealine bağlılığını her vesile ile açığa vurmak-
tan geri durmayan büyük türk milletinin seçim emniyeti hususunda ısrarla gösterdiği heyecanlı hassasiyet, ilk teklifimizin reddi ile memleket mukadderatında ne ağır neticeler husule geldiğini nihayet iktidara anlatmış olsa genektirdiki, hükümet tâdil teklifini bu defa kendisi göstermek ihtiyacını duymuştur.

zamanı gelmiş fikirlerin izlerini taşıyan bu teklif tatbikatta kolayca bertaraf edilebilecek bazı yeniliklerine rağmen seçim emniyetini sağlayamadı.

seçimden evvelki dönemde idarî baskıyı ve müdahaleyi önleyecek hiçbir tedbir yoktu.

seçimi idare edecek kurul ve komisyonların kuruluş tarzı bunların tarafsızlıklarına inandıracak gibi değildi. onların tasnifinde mürakabe mekanizması ya hiç konulmamış, ya işliyemez halde bırakılmıştır.

030	01			12	71	9
-----	----	--	--	----	----	---

DEVLET ARSİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 2 -

ancak iktidarın bu şekilde de olsa tādil teklifi zaruretini duyması, umumî bir arzu ve ihtiyaç karşısında bu teklifi münakaşa ile istenilen hale getirilebileceği ümidini uyandırdı. bu tesir altında idiki partimiz ana seçimlerine girmek için teşkilatımıza hazırlık tādilatı bile vermeyi tabii buldu. diğer taraftan demokrat parti türk milletinin ısrarla istediği seçim emniyetini temin edebileceğine inandığı yeni bir tādil teklifini büyük bir samimiyetle meclise tevdi etti.

bu teklifimiz, 21 temmuzda onu takip eden tarihlerde seçimlerde yaratılan emniyet bunalımını kaldırmak gayesini taşıyordu. demokrat memleketlerde harpten evvel başlayan ve harpten sonra gelişen bir cereyanın tesiriyle seçim kanunlarına giren hükümlere göre, seçimlerin idaresi parti tesisleri haricinde tarafsız adalet cihazlarına bırakılmakta ve böylece milli iradenin hakkile tevzahürüne imkân verilmektedir.

bütün milletimizin türk adalet cihazı önünde duyduğu çok haklı ve yerinde itimadî gözönünde bulunduran demokrat parti milletimize seçim hususunda tam bir emniyet verebilmek için bu usulün memleketimizde de kabulünü zarurî görmüş, ve teklifini bu esasa bağlamıştır.

vatanın her köşesinde yer yer toplanan millet kütleleri tarafından seçimlerin her safhasının adalet mürakabesi altında cereyan etmesine dair izhar edilen umumî arzu ve irade, partimizin bu görüşündeki isabetini teyid etmiştir.

buna rağmen iktidar, bilinen şekilde ısrar etmekle seçim emniyetini sağlam bir esasa bağlamak imkânını vermemiştir. seçim emniyetinin can alacak noktalarından biri olan seçim kurulu ve komisyonlarının yeni kuruluş tarzı da, bunların tarafsız işleyeceklerine itimadî telkin edecek mahiyette değildir. demokrat parti millet vekilleri arkadaşlarımızın bütün bu izahlarına rağmen seçim komisyonlarına, yani sandık başlarına, partilerden birer üye konulması bir türlü kabul edilmek istenilmemiştir. hatta sandık başlarındaki parti temsilcilerine alelade seyircilerden farksız, uzaktan bakmaktan başka hiç bir yetki tanınmamış, bir tutanağa imza etmeleri şöyle dursun, sandığa yaklaşabilmeleri bile çok görülmüştür.

seçimlerden evvel ve seçimler esnasında idarî baskı ve faaliyetleri derhal önleyebilmek için, memurun muhakemat kanunu imtiyazlarından idare mekanizmasının faydalanmaması hakkındaki teklifimiz reddedilmiş ve kendilerince kabul edilen şekilde ise maksadı temin edecek mahiyette olmamıştır.

bir taraftan tutanakların parti temsilcileri tarafından imzalanması suretile tevsiki kabul edilmediği halde, diğer taraftan oy pusulalarının eskiden olduğu gibi yakılması prensibinde ısrar edilmiş, itirazlara karşı ortada celil bırakılmamak esası muhafaza olunmuştur. seçim sırasında hatta alelade görülebilecek yolsuzlukları durdurmak, düzeltmek için bugünkü hükümlerde hiçbir vasıta ve imkân da yoktur. diyebiliriz ki türk basını başta olduğu halde milletimizin kuvvetli bir irade ile istediği seçim emniyeti elde edilmemiştir.

bu son tādiller karşısında demokrat parti teamülû ve çhile teşkilatının fikir ve müteaddesini almak istemiş ve illerden gelen delegelerle bir toplantı yapmıştır.

030	01			12	71	9
-----	----	--	--	----	----	---

DEVLET ADLİLERİ GENEL BAŞKANLIĞI
GİZLİLİK BÜYÜKLERİ

- 3 -

her zamanki gibi çok geniş bir söz ve düşünce hürriyeti içinde cereyan eden serbest ve samimi fikir teatisi sonunda yeni seçim kağıdını ile kısmî seçimlere girilemeyeceği neticesine varılmıştır.

millî menfaat ölçüsünü herşeyin üstünde tutan ve millî menfaati ancak memleketin süratli demokratik inkişafında gören demokrat parti genel idare kurulu, kendi teşkilâtının ve bütün memleket efkârı umumiyesinin tasvibine istinad ederek seçim emniyeti sağlanmadıkça ara seçimlerine girmemek hakkındaki evvelki prensip kararının değiştirilmesi için bir sebep olmadığına ittifakla karar vermiştir.

türk umumî efkârına saygı ile arz ederiz.

demokrat parti genel başkanı

celâl bayar

030	01			12	71	9
-----	----	--	--	----	----	---

Kaynak: BCA, 030.01.12.71.9.

Demokrat Parti'nin Seçim Zaferi İle İlgili Cumhuriyet Gazetesi'nin Manşeti

27 mi pt Sayı 1 8228

Cumhuriyet

27 mi pt Sayı 1 8228

27 mi pt Sayı 1 8228

27 mi pt Sayı 1 8228

D.P. 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı, 385 Milletvekili Çıkarması Bekleniyor

Yağmurlar bazı illerde münakaleyi sekteye uğrattığından Yüksek Seçim Kuruluna vaziyet bildirilemiyor, bu yüzden bütün yurda şamil kat'i netice ilân edilemiyor, D.P. işin tacilini istedi

0 günün

MANAŞI

Manasın başlıca mevzuu...

Manasın başlıca mevzuu...

Kabinenin durumu günün başlıca mevzuu

D. P. tam liste halinde hangi illerde kazandı?

Arapça Ezan Yasağının Kaldırıldığına Dair Cumhuriyet Gazetesi'nin Manşeti

1954 Seçimlerinin Ardından Suudi Arabistan Elçisinin Başbakan Adnan Menderes'e Gönderdiği Tebrik Mektubu

LEGATION ROYALE
DE L'ARABIE SAUDIENNE
ANKARA

GENEL ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي

Ankara 5 Mayıs 1954

-Ekselans Adnan Menderes
Başbakan

2 Mayıs'ta gerçekleştirilmiş olan seçimlerin
mükadder neticesi ve Tradi Milliyenin tam bir
Şekilde tecellisi ile, Başbakan bulunduğunuz Demokrat
Partinin yeniden iktidarda kalmasını sağlamanı
bulunuyoruz.

Bundan evvelki devrede olduğu gibi, bu
devrede de vatan ve Milletimize, bulunduğunuz
mekide, büyük hizmetler göreceğimize ve menfaatler
sağlayacağımıza emin olarak, Şahsen, Muvaffakiyet
diler, ve Samimi tebriklerimin, hizmetleriyle beraber
kabulünü rica ederim şefkatin.

T. Hamza

030	01			125	88	7
-----	----	--	--	-----	----	---

Kaynak: BCA, 030.01.125.808.7.